

Харківський національний університет внутрішніх справ
Міністерство внутрішніх справ України

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

МОЗОЛЬ СТАНІСЛАВ АНАТОЛІЙОВИЧ

УДК 343.85

ДИСЕРТАЦІЯ

**КРИМІНОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА В УКРАЇНІ:
ФЕНОМЕН ТА НАУКОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право»

081 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук (доктора наук)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ С. А. Мозоль

Науковий консультант:

Литвинов Олексій Миколайович
доктор юридичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України

Харків – 2018

АНОТАЦІЯ

Мозоль С. А. Кримінологічна безпека в Україні: феномен та наукові засади забезпечення. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук (доктора наук) за спеціальністю 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» (081 – Право). – Харківський національний університет внутрішніх справ, Харків, 2018.

Досліджено сучасний стан теоретичних досліджень проблем кримінологічної безпеки. Доведено, що теорія кримінологічної безпеки має всі ознаки окремої кримінологічної теорії, зокрема об'єкт, предмет дослідження, коло вузлових питань.

Сформульовано поняття, зміст та ознаки кримінологічної безпеки. Зроблено висновок, що вона має всі необхідні властивості, що дозволяють зарахувати її до класу складних соціальних систем із конкретно-історичним (динамічним) характером.

Сформовано методологію дослідження кримінологічної безпеки. Визначено особливості та проблеми застосування діалектичного, порівняльно-правового, системного, юридичного, соціологічних і кібернетичних методів, а також методів прогнозування та моделювання.

Проаналізовано інтегративні властивості кримінологічної безпеки в структурі кримінологічних знань. Значущість дослідження кримінологічної безпеки полягає у можливості створення науково-практичного результату, цільової програми, що передбачає стратегію й тактику забезпечення кримінологічної безпеки, спрямованих на зміну кримінологічної ситуації за відповідними напрямками.

Досліджено міжнародне співробітництво у сфері забезпечення кримінологічної безпеки. Підкреслено її важливу роль у врегулюванні міждержавних відносин, протидії транснаціональній злочинності та зміцненні дружніх відносин між правоохоронними органами різних держав.

Надано характеристику та окреслено види об'єктів кримінологічної безпеки. Під останніми розуміються суспільні цінності й інтереси, яким має бути гарантована кримінологічна безпека, а їх захист становить мету та головний зміст кримінологічної політики безпеки.

Здійснено класифікацію рівнів кримінологічної безпеки, під якими розуміється ступінь якості її забезпечення, тобто величина, яка виражає міру реальної можливості впливу на об'єкт факторів небезпек і загроз або характеризує результат зіткнення двох протилежно спрямованих сил: факторів небезпек і загроз та заходів, які протистоять цим факторам.

Проаналізовано сучасні загрози кримінологічній безпеці за схемою: небезпека – виклик – ризик – загроза, які використовуються в теорії забезпечення безпеки. Усі фактори джерел небезпеки та загроз кримінологічній безпеці згруповано за різними класифікаційними ознаками.

Розглянуто правові засади забезпечення кримінологічної безпеки, тобто тих юридичних засобів (норм та інститутів), які визначають стан захищеності відповідних об'єктів у процесі протидії злочинності й мають матеріальне вираження у конкретних нормативно-правових актах (кодексах, законах, підзаконних нормативно-правових актах).

Визначено цілі та принципи забезпечення кримінологічної безпеки. Зазначається, що адекватна, науково обґрунтована постановка політичних цілей у сфері реагування на злочинність є дуже важливою. Натомість принципи – це обумовлені політичними, економічними, духовно-моральними, кримінологічними та іншими факторами основоположні, керівні ідеї, що відображають природу, особливості та призначення відповідної діяльності спеціально уповноважених органів і посадових осіб.

Охарактеризовано суб'єктів забезпечення кримінологічної безпеки. Зазначається, що складність і різноманіття функціональних видів і форм забезпечення кримінологічної безпеки визначають і різноманітність суб'єктів цієї діяльності, які поєднуються в складну багаторівневу та багатофункціональну

систему, ланки якої безпосередньо або опосередковано взаємодіють і взаємодоповнюють одна одну.

Досліджено форми й методи забезпечення кримінологічної безпеки. Під формами розуміють однорідні за характером і правовою природою групи дій, за допомогою яких відповідні суб'єкти виконують завдання й реалізують функції у цій сфері. Під методами розуміють способи цілеспрямованого впливу на поведінку осіб, а також діяльність підприємств, установ та організацій з боку відповідних суб'єктів, які виконують завдання й реалізують функції у цій сфері.

Розглянуто напрями та заходи забезпечення кримінологічної безпеки. Зазначається, що забезпечення кримінологічної безпеки, будучи складним соціальним явищем, характеризується насамперед діяльнісним і часовим аспектами. У діяльнісному аспекті воно складається з певного набору напрямів і заходів забезпечення відповідних процесів, а у часовому – із сукупності стадій процесу забезпечення.

Здійснено характеристику існуючих моделей забезпечення кримінологічної безпеки. Установлено закономірність діалектичного взаємозв'язку між ефективністю забезпечення кримінологічної безпеки та результатами протидії злочинності, що має широкий спектр проявів та обумовлюється історичними, соціально-політичними й соціально-психологічними факторами.

Сформовано концепцію національної моделі забезпечення кримінологічної безпеки, яку складають її цілі, завдання, принципи, напрями її реалізації та система суб'єктів.

Досліджено інформаційно-аналітичне супроводження моделювання національної системи забезпечення кримінологічної безпеки. Вказана діяльність полягає у пошуці та створенні інформаційного банку інновацій, в інформаційно-аналітичній підтримці ухвалення рішень, а також в інформаційній взаємодії з різними структурами, включно з ЗМІ і громадськістю на предмет пошуку, впровадження та просування інновацій у сфері забезпечення безпеки.

Визначено підходи до оцінювання ефективності функціонування моделі забезпечення кримінологічної безпеки, яка може бути оцінена за допомогою

кількох показників – як описових (якісних), так і кількісних індикаторів, що характеризують результат функціонування або успішність руху до досягнення мети.

Ключові слова: кримінологічна безпека, протидія злочинності, забезпечення, система, механізм, стратегія, ефективність.

Mozol S. A. Criminological Security in Ukraine: Phenomenon and Scientific Principles of Provision. – The qualification scientific work published as manuscript.

The Thesis for Scientific Degree of Doctor of Law (Dr. hab.), Specialty 12.00.08 «Criminal Law and Criminology; Criminal Executive Law» (081 – Law). – Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, 2018.

The present state of theoretical research of the problems of criminological security has been studied. It has been proved that the theory of criminological security has all the features of a separate criminological theory, in particular, the object, subject matter of research, the range of nodal issues.

The concept, content and features of criminological security have been formulated. It has been concluded that it has all the necessary properties, which allow to classify it as a class of complex social systems with a concrete and historical (dynamic) nature.

The methodology of the study of criminological security has been formed. The author has determined the peculiarities and problems of the application of dialectical, comparative and legal, systemic, legal, sociological and cybernetic methods, as well as methods of forecasting and modeling.

The integrative properties of criminological security within the structure of criminological knowledge have been analyzed. The significance of the study of criminological security lies in the possibility of creating a scientific and practical result, a target program that envisages a strategy and tactics for the provision of criminological security, aimed at changing the criminological situation in the relevant areas.

International cooperation in the field of ensuring criminological safety has been researched. The author has emphasized on its important role in the regulation of

interstate relations, the fight against transnational crime and strengthening of friendly relations between law enforcement agencies of different countries.

The author has provided characteristic and has outlined the types of objects of criminological security. The latter refers to the social values and interests that must be guaranteed with criminological security, and their protection is the objective and the main content of the criminological security policy.

The author has carried out the classification of the levels of criminological security, which refer to the degree of quality of its provision, i.e., the magnitude which expresses the measure of the real possibility of influencing the object of safety concerns and threats, or characterizes the result of the collision of two oppositely directed forces: safety concerns and threats, measures that oppose these factors.

The author has analyzed the modern threats to criminological security under the scheme: danger – challenge – risk – threat that are used in the theory of ensuring the security. All factors of sources of danger and threats to criminological security are grouped according to different classification grounds.

The author has studied the legal principles of ensuring criminological security, that is, those legal means (norms and institutions), which determine the state of protection of the relevant objects in the process of combating crime and have a material expression in specific regulatory acts (codes, laws, by-laws and regulations).

The objectives and principles of ensuring of criminological security have been defined. It has been noted that adequate, scientifically grounded formulation of political goals in the field of responding to crime is very important. Instead, the principles – are based on political, economic, spiritual and moral, criminological and other factors, fundamental, guiding ideas that reflect the nature, peculiarities and the purpose of the respective activities of specially authorized agencies and officials.

The subjects of ensuring criminological security have been characterized. It has been noted that the complexity and variety of functional types and forms of ensuring criminological security determine the diversity of subjects of this activity, which are combined into a complex multilevel and multifunctional system, the links of which directly or indirectly interact and complement each other.

The forms and methods of ensuring criminological security have been researched. Under the forms the author understands homogeneous in character and legal nature groups of actions, which assist the relevant subjects to perform tasks and implement the functions in this area. Under the methods the author understands the methods of targeted influence on the behavior of individuals, as well as the activities of enterprises, institutions and organizations by the relevant subjects that perform tasks and implement functions in this area.

Directions and measures of ensuring criminological security have been considered. It has been noted that the provision of criminological security, being a complex social phenomenon, is primarily characterized by the operational and time aspects. It consists of a certain set of directions and measures to ensure the relevant processes in the operational aspect, and in the time aspect – out of the set of stages of the process of provision.

The author has carried out characteristic of existing models of ensuring criminological security. The author has established the regularity of the dialectical relationship between the effectiveness of ensuring criminological security and the results of counteraction to crime, which has a wide range of manifestations and is conditioned by historical, socio-political and socio-psychological factors.

The author has formed the concept of the national model of ensuring criminological security, formed by its goals, tasks, principles, directions of its realization and the system of subjects.

The information and analytical accompaniment of modeling the national system of ensuring criminological security has been researched. The indicated activity is to search and create an information bank for innovations, within information and analytical support for decision-making, as well as within information interaction with various structures, including with mass media and the public, for seeking, implementing and promoting innovations in the field of ensuring security.

The author has determined approaches to assessing the effectiveness of the functioning of criminological security model, which can be evaluated by using several

indicators – both descriptive (qualitative) and quantitative indicators characterizing the result of functioning or progress of the movement to achieve the objective.

Key words: criminological security, crime counteraction, provision, system, mechanism, strategy, efficiency.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Монографія:

1. Мозоль С. А. Кримінологічна безпека в Україні: монографія. Харків: Константа, 2018. 482 с.

Статті у фахових виданнях України:

1. Мозоль С. А., Мозоль І. А. Корупція у правоохоронних органах: стан, тенденції та основні напрями запобігання. *Право і суспільство*. 2011. № 1. С. 19–23.

2. Мозоль С. А., Сербин Р. А., Безуглий О. А. Удосконалення підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів у Національній академії внутрішніх справ. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2 (87). С. 16–22.

3. Мозоль С. А. Професіоналізм працівників органів внутрішніх справ як головний чинник успішної діяльності щодо захисту прав і свобод громадян. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: юридичні науки. 2014. Випуск 2. Т. 3. С. 136–140.

4. Мозоль С. А. Досвід формування позитивного іміджу міліції України: порівняльний аналіз. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: юридичні науки. 2014. Випуск 3. Т. 2. С. 202–206.

5. Мозоль С. А. Сучасний стан теоретичних досліджень проблем кримінологічної безпеки. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2015. № 2 (35). С. 158–161.

6. Мозоль С. А. Цілі та принципи забезпечення кримінологічної безпеки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2015. Випуск 41. Т. 3. С. 133–137.

7. Мозоль С. А. Особливості поняття та змісту кримінологічної безпеки.

Науковий вісник публічного та приватного права. 2016. Випуск 2. Ч. 3. С. 219–224.

8. Мозоль С. А. Загальна характеристика та види об'єктів кримінологічної безпеки. *Право і Безпека.* № 4 (67). 2017. С. 117–122.

9. Мозоль С. А. Класифікація рівнів кримінологічної безпеки. *Форум права: електрон. наук. фахове вид.* 2017. № 5. С. 252–258. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2017_5_40.pdf

10. Мозоль С. А. Окремі питання методології дослідження кримінологічної безпеки. *Право UA.* 2017. № 3. С. 107–110.

11. Мозоль С. А. Міжнародно-правовий аспект забезпечення кримінологічної безпеки. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* 2017. № 4 (79). С. 125–135.

12. Мозоль С. А. Інтегративні властивості кримінологічної безпеки в структурі кримінологічних знань. *Європейські перспективи.* 2018. № 1. С. 105–112.

13. Мозоль С. А. Методологія кримінологічної безпеки з урахуванням глобалістських тенденцій. *Право UA.* 2018. № 1. С. 90–96.

14. Мозоль С. А. Суб'єкти забезпечення кримінологічної безпеки. *Форум права: електрон. наук. фахове вид.* 2018. № 2. С. 74–80. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2018_2_11.pdf.

15. Мозоль С. А. Методи кримінологічної політики у сфері забезпечення кримінологічної безпеки. *Право UA.* 2018. № 2. С. 47–53.

16. Мозоль С. А. Сучасні загрози кримінологічній безпеці. *Наше право.* 2018. № 1. С. 121–127.

17. Мозоль С. А. Напрями забезпечення кримінологічної безпеки. *Наше право.* 2018. № 2. С. 105–112.

18. Мозоль С. А. Заходи забезпечення кримінологічної безпеки. *Європейські перспективи* 2018. № 2. С. 102–107.

**Статті у наукових періодичних виданнях інших держав
з напрямку, з якого підготовлено дисертацію:**

1. Мозоль С. А. Информационно-аналитическое сопровождение моделирования национальной системы обеспечения криминологической безопасности. *Право и политика*. 2016. № 4. С. 102–106.
2. Мозоль С. А. Общая характеристика предметно-объектных сфер безопасности. *Право и Закон*. 2017. № 4. С. 152–157.
3. Мозоль С. А. Правові засади забезпечення кримінологічної безпеки. *Верховенство права*. 2018. № 2. С. 101–107.
4. Мозоль С. А. Генезис понятия безопасности в криминологическом контексте. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2018. № 3 (31). С. 98–101.
5. Мозоль С. А. Характеристика существующих моделей обеспечения криминологической безопасности. *Научный журнал Власть и общество (История, Теория, Практика)*. 2018. № 2 (46). С. 90–99.
6. Мозоль С. А. Параметры национальной модели обеспечения криминологической безопасности. *Legea si Viata*. 2018. № 6 (318). С. 59–62.

Праці апробаційного характеру:

1. Мозоль С. А. Стан і тенденції організованої злочинності в Україні у 2002-2012 роках // Актуальні проблеми розслідування злочинів за новим Кримінальним процесуальним кодексом України: збірник наук. праць за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 5 липня 2013 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2013. С. 220–222.
2. Мозоль С. А. Визначення та характеристика основних кримінологічних ознак особи злочинця // Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: збірник наук. праць за матеріалами наук.-теор. конференції (Київ 20 березня 2014 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2014. С. 61–64.

3. Мозоль С. А. Зарубіжний досвід віктимологічної профілактики статевих злочинів // Віктимологічна профілактика окремих видів злочинів: збірник наук. праць за матеріалами круглого столу (Київ, 29 квітня 2014 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2014. С. 97–100.

4. Мозоль С. А. Усвідомлення провини як умова успішної ресоціалізації умовно засудженої неповнолітньої особи // Сучасна наука-пенітенціарній практиці: збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 4 грудня 2014 р.). Київ: Інститут кримінально-виконавчої служби; Київський регіональний центр НАПрН України, 2014. С. 277–280.

5. Мозоль С. А. Заходи забезпечення кримінологічної безпеки // Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Запоріжжя, 24-25 липня 2015 р.). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2015. С. 77–82.

6. Мозоль С. А. Форми і методи забезпечення кримінологічної безпеки // Актуальні проблеми законодавства України: пріоритетні напрями його вдосконалення: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 9-10 жовтня 2015 р.). Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2015. С. 82–86.

7. Мозоль С. А. Аналітичне забезпечення діяльності Національної поліції // Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: матеріали науково-практичної конференції (Київ, 25 березня 2016 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 93–97.

8. Мозоль С. А. Корупція як сучасна загроза кримінологічної безпеки // Право як ефективний суспільний регулятор: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 17-18 лютого 2017 р. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2017. С. 94–96.

9. Мозоль С. А. Основи кластерного аналізу злочинності // Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: матеріали міжвузівської науково-практичної конференції (Київ, 24 березня 2017 р.). Київ:

Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 87–89.

10. Мозоль С. А. Організована злочинність як сучасна кримінологічна загроза кримінологічній безпеці // Юридичні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 12–13 травня 2017 р.). Київ: Центр правових наукових досліджень, 2017. С. 92–94.

11. Мозоль С. А. Тероризм як сучасна загроза кримінологічній безпеці // Чинники розвитку юридичних наук у ХХІ столітті: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Дніпро, 3–4 листопада 2017 р.) Дніпро: ГО «Правовий світ», 2017. С. 112–115.

12. Мозоль С. А. Кримінальна міграція як сучасна загроза кримінологічній безпеці // Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 2–3 березня 2018 р.) Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2018. С. 103–105.

13. Мозоль С. А. Кримінологічна безпека як об'єкт наукового аналізу // Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: матеріали міжвузівської науково-практичної конференції (Київ, 21 квітня 2018 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. С. 95–99.

Праці, що додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Кримінологія: навчальний посібник/О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Колб та ін.; За заг. ред. докт. юрид. наук О. М. Джужи. Київ: Атіка, 2009. 312 с.

2. Корупційна злочинність в Україні: сучасний стан, детермінанти та запобігання: навч. посіб./автор. кол.: В. В. Василевич, О. М. Джужа, О. Г. Колб та ін.; за ред. проф. О. М. Джужи та доц. Е. В. Расюка. Київ: ФОП Маслаков, 2018. 340 с.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1 ФЕНОМЕНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ	28
1.1 Сучасний стан теоретичних досліджень проблем кримінологічної безпеки.....	28
1.2 Поняття, зміст та ознаки кримінологічної безпеки	40
1.3 Методологія дослідження кримінологічної безпеки	89
1.4 Інтегративні властивості кримінологічної безпеки в структурі кримінологічних знань.....	105
1.5 Міжнародне співробітництво у сфері забезпечення кримінологічної безпеки.....	120
Висновки до розділу 1	143
РОЗДІЛ 2 СИСТЕМА КРИМІНОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	151
2.1 Загальна характеристика та види об'єктів кримінологічної безпеки.....	151
2.2 Класифікація рівнів кримінологічної безпеки	170
2.3 Сучасні загрози кримінологічній безпеці	181
Висновки до розділу 2.....	225
РОЗДІЛ 3 МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	231
3.1 Правові засади забезпечення кримінологічної безпеки	231
3.2 Цілі та принципи забезпечення кримінологічної безпеки	252
3.3 Суб'єкти забезпечення кримінологічної безпеки	269
3.4 Форми та методи забезпечення кримінологічної безпеки	289
3.5 Напрями та заходи забезпечення кримінологічної безпеки.....	304
Висновки до розділу 3.....	324

РОЗДІЛ 4 МОДЕЛЮВАННЯ СИСТЕМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	334
4.1 Характеристика існуючих моделей забезпечення кримінологічної безпеки.....	334
4.2 Концепція національної моделі забезпечення кримінологічної безпеки	345
4.3 Інформаційно-аналітичне супроводження моделювання національної системи забезпечення кримінологічної безпеки	365
4.4 Оцінювання ефективності функціонування моделі забезпечення кримінологічної безпеки.....	380
Висновки до розділу 4.....	393
ВИСНОВКИ.....	402
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	409
ДОДАТКИ	471

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Об'єктивна оцінка кримінологічної ситуації, що склалась у нашій державі, дозволяє констатувати той факт, що сучасний стан злочинності й рівень боротьби з нею є одними з основних чинників, які дестабілюють соціально-економічну та політичну обстановку. В умовах погіршення економічної ситуації, стагнації української економіки та наявності високої криміналізованості владної, політичної й економічної еліт, окремих правоохоронних структур та корумпованості державних службовців відбуваються падіння рівня добробуту населення, стрімке зменшення доходів, скорочення кількості робочих місць і занепад суспільної моралі, квітне правовий нігілізм тощо. Агресивна експансія ліберальної демократії по всьому світу, виникнення нових соціальних відносин, розширення мережі глобальних комунікацій, прориви в інформаційних технологіях і посилення позицій транснаціональної злочинності істотно вплинули на зовнішнє та внутрішнє середовище безпеки всіх без винятку країн і призвели до трансформації загроз кримінологічній безпеці України. Саме тому зараз у нашій державі виникла необхідність у впровадженні ефективної моделі кримінологічної безпеки, спрямованої на забезпечення законних інтересів особи, суспільства й держави та їх захист від небезпек і злочинних впливів.

Проблеми забезпечення безпеки, серед іншого й кримінологічної, виступають об'єктом наукових пошуків учених уже досить давно. На цій ниві плідно працювали та працюють Ю. М. Антонян, А. М. Бабенко, І. О. Бандурка, О. М. Бандурка, А. Б. Блага, Ю. В. Баулін, В. С. Батиргареева, В. М. Бесчастний, Є. М. Блажівський, В. І. Борисов, В. В. Василевич, Р. С. Веприцький, М. Г. Вербенський, В. О. Глушков, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, В. К. Грищук, С. Ф. Денисов, Т. А. Денисова, О. М. Джужа, В. М. Дрьомін, В. П. Ємельянов, О. О. Житний, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, О. С. Іщук, О. Г. Кальман, І. І. Карпець, М. В. Карчевський, Т. В. Корнякова, О. Г. Колб, О. М. Костенко, І. М. Копотун, В. М. Кудрявцев, О. М. Литвак, О. М. Литвинов, В. А. Ліпкан,

В. В. Лунєєв, К. Б. Марисюк, М. І. Мельник, В. О. Меркулова, В. А. Мисливий, А. А. Музика, Ю. В. Нікітін, Ю. В. Орлов, М. І. Панов, В. М. Попович, Є. Д. Скулиш, В. В. Сокурєнко, Є. Л. Стрельцов, В. Я. Тацій, В. А. Тимошенко, В. П. Тихий, В. М. Трубников, В. О. Туляков, П. Л. Фріс, В. Б. Харченко, О. М. Храмцов, П. В. Хряпінський, В. В. Чернєй, Д. А. Шестаков, В. В. Шаблистий, О. Ю. Шостко, О. О. Юхно, І. С. Яковець, Н. М. Ярмиш, О. Н. Ярмиш, А. М. Яценко та інші вчені. Втім, на сьогодні немає підстав стверджувати, що ми маємо чітку, науково обґрунтовану теорію кримінологічної безпеки та наукових засад її забезпечення, адже увага вказаних дослідників зосереджувалася здебільшого на науковому аналізі різних аспектів проблем забезпечення національної, економічної та громадської видів безпеки. Натомість вивчення феномена кримінологічної безпеки України, особливо в умовах євроінтеграції та глобалізації, все ще належить до малодосліджених проблем, а теоретичне обґрунтування цього аспекту безпеки не проводилося. Отже, можна констатувати, що завдяки застосуванню міжпредметних зв'язків у процесі вивчення проблем забезпечення кримінологічної безпеки, зокрема європейського та світового досвіду формування й розвитку відповідної системи, маємо змогу поступово поглибити наукові доробки у сфері окресленої проблематики й запропонувати прикладний інструментарій зміцнення безпеки нашої держави.

Крім того, пізнання кримінологічної безпеки як багатогранного соціального явища стає можливим лише за умови вивчення всіх її властивостей, проявів, характеристик, тенденцій розвитку та причин видозмін і негативних наслідків. Але завершення цього тривалого процесу навряд чи може статись у найближчому майбутньому, адже позитивні дії у протидії злочинності компенсуються відповідною реакцією з боку кримінального середовища. Не можна оминати увагою й те, що з огляду на зміну пріоритетів внутрішньої політики держави, її подальшу демократизацію та наближення до європейських стандартів потребують удосконалення правова база, організаційно-управлінські та суто прикладні аспекти забезпечення кримінологічної безпеки. Вирішення названого кола проблемних питань дозволить істотно вдосконалити теоретико-методологічні,

організаційні та правові засади протидії злочинності й значно посилити кримінологічний тиск на різні форми її проявів.

У своїй сукупності зазначені обставини зумовили актуальність теми цього дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження узгоджується з положеннями р. 4 Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12.01.2015 року № 5/2015; р. 4 Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25.08.2015 року № 501/2015; п. 5.16 додатку 5 до Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років, затвердженого Наказом МВС України від 16.03.2015 року № 275; р. 7 Координаційного плану наукових досліджень з проблем кримінології на 2017 р., затвердженого на засіданні Координаційного бюро з проблем кримінології НАПрН України 24.03.2017 року; п. 5.1 Пріоритетних напрямів наукових досліджень Харківського національного університету внутрішніх справ на період 2016–2019 років, схвалених Вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ 24.04.2015 р.

Обрана тема також відповідає тематиці наукових досліджень кафедри кримінального права і кримінології Харківського національного університету внутрішніх справ на 2014–2018 роки «Протидія злочинності кримінально-правовими та кримінологічними засобами» (номер державної реєстрації 0113U008195).

Тема дисертації в остаточній редакції затверджена Вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ (протокол № 11 від 28 листопада 2017 р.).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дослідження є формування концепції розвитку системи кримінологічної безпеки в Україні як феномену, а також наукових засад її забезпечення у кримінально-превентивній практиці й протидії злочинності в цілому.

Відповідно до мети дослідження автором були поставлені та послідовно вирішені такі *завдання*:

- дослідити сучасний стан теоретичної розробки проблем кримінологічної безпеки;
- сформулювати поняття, зміст та ознаки кримінологічної безпеки;
- визначити методологію дослідження кримінологічної безпеки;
- проаналізувати інтегративні властивості кримінологічної безпеки в структурі кримінологічних знань;
- дослідити напрями міжнародного співробітництва у сфері забезпечення кримінологічної безпеки;
- надати загальну характеристику та визначити види об'єктів кримінологічної безпеки;
- здійснити класифікацію рівнів кримінологічної безпеки;
- проаналізувати сучасні загрози кримінологічній безпеці;
- розглянути правові засади забезпечення кримінологічної безпеки;
- визначити цілі та принципи забезпечення кримінологічної безпеки;
- охарактеризувати суб'єктів забезпечення кримінологічної безпеки;
- дослідити форми й методи забезпечення кримінологічної безпеки;
- розглянути напрями та заходи забезпечення кримінологічної безпеки;
- здійснити характеристику існуючих моделей забезпечення кримінологічної безпеки;
- сформулювати концепцію національної моделі забезпечення кримінологічної безпеки;
- дослідити інформаційно-аналітичне супроводження моделювання національної системи забезпечення кримінологічної безпеки;
- визначити підходи до оцінювання ефективності функціонування моделі забезпечення кримінологічної безпеки.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері протидії злочинності.

Предметом дослідження є феномен кримінологічної безпеки та наукові засади її забезпечення.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є діалектичний метод наукового пізнання, що дає змогу розглядати феномен кримінологічної безпеки та наукові засади її забезпечення у їх розвитку, взаємозв'язку та взаємовпливові.

На даному методологічному фундаменті у дисертації застосовуються окремі наукові методи пізнання. За допомогою логіко-семантичного методу розглянуто сутність, особливості та значення кримінологічної безпеки як універсальної категорії пізнання системи і механізму протидії злочинності (підрозділи 1.1, 1.2, 1.4). Із використанням системно-структурного методу досліджено систему забезпечення кримінологічної безпеки (розділ 2). Системно-функціональний метод застосовано для дослідження механізму забезпечення кримінологічної безпеки на сучасному етапі його функціонування (розділ 3). Логіко-нормативний метод використано для аналізу проблем міжнародного співробітництва у сфері забезпечення кримінологічної безпеки (підрозділ 1.5). Структурно-логічний метод застосовано для визначення основних параметрів функціонування моделей забезпечення кримінологічної безпеки та оцінки їх ефективності (розділ 4). Соціологічні методи дослідження (анкетування, опитування) використано для вивчення думки фахівців відносно розглянутих проблемних питань (підрозділи 2.3, 4.3, 4.4, Додатки).

Науково-теоретичне підґрунтя дисертації склали наукові праці фахівців, у тому числі зарубіжних, у галузі філософії, загальної теорії держави і права, кримінології та кримінального права, теорії управління та правоохоронної діяльності, інших галузевих правових наук.

Положення та висновки дисертації ґрунтуються на нормах Конституції України, законодавчих та підзаконних нормативно-правових актах, які визначають правові засади організації та здійснення забезпечення кримінологічної безпеки. Дисертант звертався також до міжнародних правових актів і законодавства деяких зарубіжних держав, досвід яких у галузі правового регулювання відповідних інститутів може бути використано в Україні.

Інформаційну та емпіричну основу дослідження становлять: аналітичні матеріали правоохоронних органів, що використовувались для підготовки 26 програмних рішень Верховної Ради України та Президента України, 42 рішень Ради національної безпеки і оборони України, 38 програмних документів органів влади та місцевого самоврядування Дніпропетровської, Запорізької, Київської, Полтавської, Сумської та Харківської областей; політико-правова публіцистика, довідкові видання, статистичні матеріали, а також результати узагальнення проведених анкетувань 153 співробітників управлінь по взаємодії з правоохоронними органами, органами юстиції, оборонної та мобілізаційної роботи обласних державних адміністрацій, а також 378 працівників правоохоронних органів України.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що у дисертації вперше комплексно, з використанням сучасних методів пізнання, урахуванням новітніх досягнень правової науки на системному рівні аналізу та узагальнення виявлено, описано і пояснено феномен кримінологічної безпеки, а також визначено наукові засади її забезпечення в умовах сьогодення. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових наукових положень та висновків, запропонованих особисто здобувачем. Основні з них такі:

вперше:

– здійснено феноменологічний аналіз кримінологічної безпеки, її історичних форм, змісту і механізму виникнення, розвитку та забезпечення, що дозволило сформулювати нові та наситити додатковими даними існуючі аргументи на користь визнання певного масиву знань окремою кримінологічною теорією;

– на підставі синтезу пізнавальних можливостей та імплементації пошукового інструментарію діалектичного, порівняльно-правового, системного, юридичного, соціологічних і кібернетичних методів, а також методів прогнозування та моделювання сформовано цілісний концепт методології кримінологічної безпеки, побудований з урахуванням її структурно-функціональної залежності від інших видів безпеки й існуючих форм злочинності;

– доведено інтегративні властивості кримінологічної безпеки у системі кримінологічних знань, що проявляються у наскрізному характері ідеї реалізації концепції забезпечення кримінологічної безпеки як однієї з найбільш важливих сфер людської діяльності, спрямованої на формування ідей про злочинність, її причини, стратегії, тактики та можливості запобігання, розробку методів вивчення злочинності й управління роботою державних органів і недержавних органів щодо здійснення цих ідей;

– сформульовано визначення механізму забезпечення кримінологічної безпеки, який складають такі елементи: визначення основних цілей, завдань і принципів забезпечення кримінологічної безпеки; законодавство, що регулює відносини у сфері забезпечення кримінологічної безпеки; система суб'єктів забезпечення кримінологічної безпеки на загальнодержавному та регіональному рівнях; сукупність засобів і методів забезпечення кримінологічної безпеки; форми й напрями забезпечення кримінологічної безпеки;

– сформульовано визначення системи забезпечення кримінологічної безпеки як організованої державою сукупності суб'єктів (державних органів, громадських організацій, посадових осіб та окремих громадян), об'єднаних спільними цілями та завданнями, що здійснюють узгоджену діяльність у межах законодавства України з метою захисту важливих інтересів особи, суспільства та держави від кримінального впливу злочинності та для підтримання соціально допустимого рівня забезпечення кримінологічної безпеки;

– охарактеризовано процеси трансформації механізму забезпечення кримінологічної безпеки, що відбувається в рідчизі трьох основних напрямів: матеріально-правовий напрям охоплює заходи впливу на об'єкти забезпечення кримінологічної безпеки, процесуально-правовий передбачає систему заходів діяльності процедурного характеру, що регламентує порядок виявлення об'єктів забезпечення, взаємовідносини суб'єктів та об'єктів забезпечення та порядок застосування заходів забезпечення, а організаційно-управлінський напрям має змістом нормативне закріплення кола суб'єктів та об'єктів забезпечення кримінологічної безпеки;

– окреслено параметри національної моделі забезпечення кримінологічної безпеки – її цілі, завдання, принципи, напрями її реалізації та система суб'єктів – як діяльності держави, суспільства та їх інститутів із вироблення основних напрямів досягнення визначеного рівня захищеності життєво важливих та інших істотних інтересів особи, суспільства й держави;

удосконалено:

– систему аргументів, які покладені в обґрунтування концепції багатовимірного комплексу основних об'єктів кримінологічної безпеки, до якого належать: особистість – її права, обов'язки та свободи; суспільство – його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності; держава – її конституційний лад, суверенітет і територіальна цілісність та недоторканість; цивілізація – сукупність духовних сфер, культурних і матеріальних цінностей та форм організації управління суспільством;

– розуміння рівнів кримінологічної безпеки, які характеризують ступінь якості її забезпечення, тобто величину, яка виражає міру реальної можливості впливу на об'єкт факторів небезпек і загроз або характеризує результат зіткнення двох протилежно спрямованих сил: факторів небезпек і загроз та заходів, які протистоять цим факторам. Згідно із цим виокремлено абсолютний, реальний, достатній, граничний (межовий) та ілюзорний рівні безпеки;

– визначення комплексу загроз кримінологічній безпеці України, що проявляються найбільш істотно в сучасний період, в результаті чого окреслено умови і запропоновано конкретні заходи нейтралізації цих загроз і підтримання стабільного рівня забезпечення кримінологічної безпеки особи, суспільства та держави;

– розуміння функціонування механізму забезпечення кримінологічної безпеки, в ході якого мета протидії кримінальним загрозам та реалізації відповідних інтересів протидії злочинності, а також сприяння виробленню державної стратегії у сфері забезпечення кримінологічної безпеки шляхом конкретного скоординовування діяльності окремих відповідальних суб'єктів, конкретизується у формі завдань забезпечення кримінологічної безпеки,

виконання яких органічно пов'язується з реалізацією функцій забезпечення кримінологічної безпеки, які містять у собі окремі напрями діяльності;

– систему принципів забезпечення кримінологічної безпеки, яку складають законність, справедливість, рівність перед законом, забезпечення захисту прав і свобод людини та громадянина, співробітництво держави з неурядовими громадськими та міжнародними організаціями й окремими громадянами, пріоритет заходів, спрямованих на протидію злочинності, а також принципи оперативності, економії державного примусу, ефективності та науковості;

– розгалужену, фасетну класифікацію суб'єктів забезпечення кримінологічної безпеки, які поєднуються в складну багаторівневу та багатофункціональну систему, ланки якої безпосередньо або опосередковано взаємодіють і взаємодоповнюють одна одну, з одночасним кримінологічним аналізом специфіки їх функціонування;

дістало подальший розвиток:

– наукова позиція про роль міжнародного співробітництва у сфері забезпечення кримінологічної безпеки у врегулюванні міждержавних відносин, протидії транснаціональній злочинності та зміцненні дружніх відносин між правоохоронними органами різних держав з одночасним визначенням комплексу напрямів і форм цієї діяльності, які довели свою найвищу ефективність;

– наукове розуміння кримінологічної експертизи правових актів як спеціального дослідження, яке реалізується на етапі незалежної наукової експертизи правотворчого процесу, виступає як емпіричне кримінологічне дослідження нормативно-правових актів на предмет установлення їх взаємозв'язку з детермінантами злочинності та протидією злочинності, що проводиться особами й органами, які мають спеціальні знання та повноваження з підготовки призначення експертизи, її організація й упровадження, а також використання її результатів за допомогою застосування спеціальних методів із метою ухвалення й існування правових актів, що сприяють скороченню злочинності та перешкоджають її самодетермінації;

– систематизація і класифікація форм і методів, напрямів і заходів забезпечення кримінологічної безпеки в ході функціонування відповідного механізму, що відбувається переважно в правових формах і покликаний охопити, впорядкувати й підвищити дієвість усіх елементів, зовнішніх і внутрішніх взаємозв'язків, що забезпечують його існування, розвиток і реалізацію функцій;

– науковий підхід до розуміння моделювання як основного засобу системного дослідження забезпечення кримінологічної безпеки, що являє собою синтетичну форму кримінологічного аналізу, результатом якої є створення кримінологічної моделі у виді матеріальної або ідеальної системи, що відтворює й замінює досліджувану подію, процес, стан або окремі ситуації та обставини таким чином, що її вивчення дозволить одержати про оригінал інформацію, необхідну для успішного вирішення кримінологічних завдань. Здійснено типологізацію моделей забезпечення кримінологічної безпеки за мірою ефективності їх функціонування;

– обґрунтування необхідності суттєвого покращення стану інформаційно-аналітичного забезпечення кримінологічної безпеки за рахунок інтенсифікації процесів, що відбуваються на внутрішньому і зовнішньому контурах інформаційно-аналітичного супроводження моделювання забезпечення кримінологічної безпеки;

– обґрунтування доцільності вимірювання ефективності функціонування моделі забезпечення кримінологічної безпеки, що може бути оцінена за допомогою декількох показників – як описових (якісних), так і кількісних індикаторів, що характеризують результати діяльності або успішність руху до досягнення мети. Зазначені показники відіграють роль критеріїв ефективності, які доцільно піддавати факторному аналізу, основні параметри якого було запропоновано у роботі.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що:

– у науково-дослідній сфері ці результати, які в сукупності становлять цілісне знання про феномен кримінологічної безпеки, а також наукові засади її забезпечення, можуть бути основою для подальшої розробки відповідних проблем

(Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у наукову діяльність Кримінологічної асоціації України від 15 серпня 2018 року);

– у галузі правотворчості висновки, пропозиції та рекомендації, сформульовані в дисертації, можуть бути використані для підготовки й уточнення низки законодавчих та підзаконних актів у сфері організації та здійснення забезпечення кримінологічної безпеки в Україні;

– у правозастосовній діяльності використання одержаних результатів дозволить підвищити ефективність процесів і процедур організації та здійснення забезпечення кримінологічної безпеки в Україні;

– в освітньому процесі матеріали дисертації доцільно використовувати при підготовці підручників та навчальних посібників із дисциплін «Кримінологія», «Кримінологія та профілактика злочинів» тощо. Їх ураховано також у навчально-методичних розробках, підготовлених автором особисто та за його участю (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження в освітній процес Харківського національного університету внутрішніх справ від 30 серпня 2018 року).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконано здобувачем самостійно, викладені в дисертації положення, які виносяться на захист, розроблені ним особисто. У статтях, написаних у співавторстві, здобувачеві належить розкриття суті явищ, що досліджуються, а також їх взаємозв'язку з проблематикою забезпечення кримінологічної безпеки особистості, суспільства, держави. Власні теоретичні розробки здобувача в опублікованих у співавторстві наукових працях, що вказані серед праць за темою дисертації, становлять більше 50 %.

Апробація матеріалів дисертації. Підсумки розробки проблеми в цілому, окремих її аспектів, одержані узагальнення і висновки були оприлюднені дисертантом на наступних всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях: «Актуальні проблеми розслідування злочинів за новим Кримінальним процесуальним кодексом України» (м. Київ, 2013 р.), «Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх

вирішення» (м. Київ, 2014, 2016, 2017, 2018 рр.), «Віктимологічна профілактика окремих видів злочинів» (м. Київ, 2014 р.), «Сучасна наука – пенітенціарній практиці» (м. Київ, 2014 р.); «Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення» (м. Запоріжжя, 2015 р.), «Актуальні проблеми законодавства України: пріоритетні напрями його вдосконалення» (м. Одеса, 2015 р.), «Право як ефективний суспільний регулятор» (м. Львів, 2017 р.), «Юридичні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень» (м. Київ, 2017 р.), «Чинники розвитку юридичних наук у XXI столітті» (м. Дніпро, 2017 р.), «Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку» (м. Харків, 2018 р.).

Публікації. Основні положення, висновки та пропозиції, що сформульовані за результатами дисертаційної роботи, відображені в одній одноособовій монографії, 18 статтях, опублікованих у наукових виданнях України, визнаних фаховими з юридичних наук, 6 статтях, опублікованих у наукових періодичних виданнях інших держав з напрямку, з якого підготовлено дисертацію, 13 працях апробаційного характеру, та 2 працях, що додатково відображають наукові результати дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, які об'єднують 17 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і трьох додатків. Загальний обсяг дисертації становить 481 сторінку, з яких основний текст дисертації займає 393 сторінки, список використаних джерел розташований на 62 сторінках (653 найменування), додатки – на 11 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ФЕНОМЕНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

1.1 Сучасний стан теоретичних досліджень проблем кримінологічної безпеки

Наявні на тепер численні проблеми протидії злочинності досягли нового рівня, сталося переосмислення загроз, що постали перед суспільством, – вони вже сприймаються інакше, ніж ще в недалекому минулому. Так, залишилася у минулому абсолютна переконаність у тому, що «оздоровлення» суспільства є немислимим за відсутності безкомпромісного посилення суворості покарання. Відбулася зміна самого підходу до вирішення цієї проблеми, що багато в чому обумовлюється політикою, що провадиться державою та засобами масової інформації, націленою на забезпечення кримінологічної безпеки в Україні, на боротьбу з корупцією в органах влади, що відображається й постійно репродукується як у теорії, так і в законодавчій практиці; на поступову зміну ставлення громадян до злочинності та до правоохоронних органів, що забезпечують безпеку особи, суспільства й держави. Таким чином, перетворення, що відбуваються в країні, чинять безпосередній вплив на соціальну свідомість громадян у контексті їх захищеності та безпеки в усіх сферах життєдіяльності.

Слід зазначити, що вирішення стратегічних завдань протидії злочинності лежить у площині згладжування соціальних конфліктів і суперечностей. Очевидно, що пріоритетом має стати не кількість виявлених правопорушень або кількість осіб, притягнутих до відповідальності, а узгодженість діяльності всіх без винятку органів влади й соціально-економічних систем, спрямованих на забезпечення кримінологічної безпеки суспільства в цілому й окремих її представників.

Сучасна обстановка в Україні й у світі характеризується пошуком шляхів зміцнення кримінологічної безпеки й усебічним дослідженням її складових. Проблеми кримінологічної безпеки набули особливої актуальності та значимості в

сучасних теоретичних дослідженнях і сучасній практиці забезпечення безпеки в усіх сферах життєдіяльності. Забезпечення та систематичне підтримання кримінологічної безпеки є наразі стратегічно важливим завданням для України, цим і пояснюється підвищена цікавість до неї із боку як наукової громадськості та політиків, так і засобів масової інформації. Водночас ще чимало питань не вивчено, щодо них тривають наукові дискусії, вони не отримали однозначного вирішення й вимагають глибокої теоретичної проробки.

Проблема захисту інтересів особи, суспільства та держави існувала завжди, існує зараз та буде існувати, доки існуватиме життя. Сьогодні вона набуває особливого значення для України, яка переживає досить складний період – величезна кількість громадян віддала своє життя та здоров'я, обстоюючи цінності справедливості та виборюючи право на вільний розвиток на принципах, які відповідають європейським цінностям. У зв'язку з цим особлива роль відводиться державі у забезпеченні кримінологічної безпеки, при чому будь-яке послаблення цієї її ролі в управлінні суспільно-політичними процесами є досить згубним для країни та суспільства в цілому й пересічного громадянина зокрема. У результаті цього в суспільстві загострюються політичні, економічні, соціальні та міжнаціональні суперечності, що призводять не просто до негативних наслідків, але й до поступового розпаду держави.

Кримінологічна безпека в Україні та її забезпечення потребують не лише понятійного осмислення, але й і теоретичного обґрунтування. Сьогодні можна з упевненістю стверджувати, що кримінологічна безпека як кримінологічний феномен вийшла за межі концепції (суто системи поглядів на певне явище) та набула ознак цілісної теорії. Так, загальне поняття «теорія» охоплює:

- 1) логічне узагальнення досвіду й суспільної практики, яке ґрунтується на глибокому проникненні в сутність досліджуваного явища та розкриває його закономірності;
- 2) учення про певну сукупність явищ, галузь знань, створена на підставі такого узагальнення [529, с. 75];
- 3) сукупність узагальнених положень, які становлять певну науку чи розділ

науки [102, с. 1441].

Кримінологічна безпека, на наш погляд, є результатом діяльності по забезпеченню законних інтересів особи, суспільства й держави, їх охороні від зовнішніх і внутрішніх загроз, джерелами яких виступають явища, тією чи іншою мірою пов'язані зі злочинністю. Кримінологічна безпека являє собою самостійну наукову теорію, яка за своєю суттю не може бути ізольованою від інших теорій кримінальної та кримінологічної спрямованості [397, с. 158-161].

Вважаємо, що найбільш повну дефініцію поняття «теорія кримінологічної безпеки» надав свого часу В. О. Плешаков, який писав: «це спеціальна теорія кримінології, яка являє собою сукупність знань про стан захищеності життєво важливих та інших істотних інтересів особи, суспільства та держави від злочинних посягань і загроз таких посягань, про діяльність щодо зниження небезпеки та попередження кримінальних загроз, по забезпеченню кримінологічного захисту об'єктів і предметів злочинного посягання, по віктимологічній профілактиці» [442, с. 76].

Вона пов'язується і зі соціологією, психологією, педагогікою й іншими науками. Проблема впровадження заходів безпеки на практиці знаходить відображення у працях учених різних галузей права: загальної теорії права (А. Г. Шаваєв, М. В. Щедрін), соціології та управлінської діяльності (Є. П. Желібо, В. І. Ярочкін), кримінального права (І. М. Горбачова, І. Д. Козочкін, А. В. Савченко, М. І. Хавронюк, О. А. Чуваков) тощо. Проблематику впливу на злочинність під кутом зору кримінологічної безпеки [364, с. 132] розглядали М. М. Бабаєв, В. М. Дрьомін, О. М. Костенко, С. Я. Лебедев, В. О. Плешаков, С. Г. Шабанов, М. Л. Шелухін та ін.

Не можна не погодитись із позицією В. О. Плешакова, який у своїй роботі зазначив, що «комплексність теорії кримінологічної безпеки обумовлюється метою та об'єктом цієї теорії. Постановка мети полягає у забезпеченні соціально прийняттого стану кримінологічної безпеки основних об'єктів (особи, суспільства й держави), який проникає у сферу інтересів багатьох наук і теорій із тим, щоб використовувати їх методи, можливості, наукові й прикладні знання. Тобто,

теорію кримінологічної безпеки цікавлять лише ті проблеми в предметах цих теорій і наук, які пов'язано з впливом на кримінальні загрози, джерелами таких загроз і кримінологічним захистом особистості, суспільства та держави» [442, с. 72].

При цьому необхідно зауважити, що теорія кримінологічної безпеки є тісно пов'язаною з кримінологією, оскільки остання здатна вирішити повне різноманіття її цілей і завдань. У межах кримінології вивчаються сучасні загрози кримінологічній безпеці, безпосередньо їх джерела та фактори, проблеми мінімізації їх впливу й інші проблеми теорії кримінологічної безпеки.

Як відомо, наукова розробка концепції кримінологічної безпеки суспільства була започаткована в Україні 1993 р. Основні її положення вперше були презентовані О. М. Костенком у доповіді «Злочинність як політична проблема для України і Європи» на міжнародному симпозиумі «Боротьба із злочинністю – завдання загальноєвропейського характеру», що відбувся у Будапешті 1993 р. Відповідно до запропонованої концепції кримінологічна безпека людини у суспільстві – це стан захищеності всього того, що є необхідним для її нормального (тобто такого, що відповідає законам природи) життя, від сваволі, що проявляється у вигляді злочинів. Отже, безпосереднє завдання кримінології О. М. Костенко бачить у дослідженні феномену кримінальної сваволі для того, щоб забезпечити кримінологічну безпеку людей. У подальшому дослідник продовжив свою думку й написав, що «таке завдання кримінологія може виконати, якщо користуватиметься методом, придатним для дослідження людської волі, яка набирає форми кримінальної сваволі». З його точки зору, таким методом є застосування принципу соціального натуралізму (тобто «принципу природності соціального»), який полягає в тому, що соціальні явища, серед іншого і воля людини, не виводяться за межі дії законів природи, а навпаки, визнаються такими, що є більш високою формою пристосування до законів природи, ніж фізичні та біологічні явища. Інакше кажучи, соціальні явища, серед іншого людська воля, є не менш природними, ніж фізичні та біологічні, навіть, навпаки, – більш природними. О. М. Костенко робить висновок, що злочинність –

це прояв сваволі, яка є не що інше, як воля, неузгоджена із природними законами життя людей [271, с. 215-216].

Зазначена позиція дозволяє зробити висновок, що кримінологія покликана забезпечувати кримінологічну безпеку людини, вести боротьбу з усіма проявами злочинності й повинна розглядати не лише причини злочинної поведінки людини, а і ставити питання, чому саме люди її не здійснюють. Завдяки отриманню відповіді на останнє запитання, на нашу думку, можна буде досягти якісного забезпечення безпеки людей у суспільстві та державі.

У сучасний період теоретичними розробками окремих питань кримінологічної безпеки займалися такі дослідники, як О. М. Бандурка, О. М. Джужа, В. М. Дрьомін, А. П. Закалюк, В. М. Заплатинський, М. П. Клейменов, Т. С. Клебанов, А. В. Козаченко, О. Г. Колб, О. М. Костенко, С. Я. Лебедев, О. М. Литвак, О. М. Литвинов, В. А. Ліпкан, А. Н. Ляшенко, Т. В. Мельничук, В. І. Мунтіян, Є. А. Олейников, В. О. Плешаков, В. П. Пономаренко, В. С. Пономаренко, Д. М. Прокоф'єва-Янчиленко, Є. Д. Скуліш, І. Ф. Тімкін, С. Г. Шабанов, М. Л. Шелухін тощо [442, с. 323; 11, с. 141; 405 с. 463; 256, с. 280; 620, с. 144; 444, с.135-144; 526, с. 47-50]. Подальший розгляд проблем кримінологічної безпеки щодо окремих видів об'єктів продовжує здійснюватися і зараз [573, с. 200]. Як указує Є. Д. Скуліш, незважаючи на виокремлення теорії кримінологічної безпеки в самостійну теорію, в Україні цей феномен досліджено недостатньо [526, с. 47].

У юридичній літературі питання кримінологічної безпеки розглядаються, як правило, у комплексі з іншими кримінально-правовими та кримінологічними явищами й елементами суспільних відносин. Основну частину монографічних досліджень, які торкаються проблематики кримінологічної безпеки, виконано на межі кримінального права та кримінології, економіки тощо, й вони стосуються забезпечення основ національної безпеки в цілому.

Так, М. Л. Шелухін у монографічному дослідженні «Кримінологічна безпека на транспорті: організаційно-управлінське та оперативно-розшукове забезпечення» (2008) визначає, що безпека є процесом забезпечення захищеності

життєво важливих інтересів об'єктів – особи, суспільства й держави – від суспільно небезпечних посягань та явищ соціального, техногенного та природного характеру за допомогою використання системи заходів, засобів і способів, передбачених законом [607, с. 212].

О. О. Білоусова у дисертації «Кримінологічна модель протидії злочинності в Україні» (2012) надає обґрунтування виділення в структурі національної безпеки нашої держави нового її виду – кримінальної безпеки країни, під якою запропоновано розуміти здатність держави й суспільства активно протистояти посяганням злочинних спільнот та окремих злочинців на життєво важливі інтереси громадян України й нейтралізувати загрози, що від них походять [72, с. 177].

Н. О. Федчун у дисертації «Кримінологічна безпека мореплавства та кримінально-правові засоби її забезпечення» (2014) визначає поняття «кримінологічна безпека мореплавства» як досягнутий у результаті запобіжного впливу на суспільно небезпечні прояви та їх криміногенні фактори стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави в процесі експлуатації морських суден. Автор також окреслює коло загроз кримінологічній безпеці мореплавства, які являють собою сукупність злочинних проявів і криміногенних факторів, що створюють реальну та потенційну небезпеку (виклик, ризик) настання суспільно небезпечних наслідків у процесі експлуатації об'єктів морського транспорту [573, с. 237].

У дисертаційному дослідженні Н. О. Ярмиша «Механізм протидії злочинності у сфері громадської безпеки» (2015) сформульовано кримінологічну дефініцію поняття «громадська безпека», під якою пропонується розуміти багаторівневий, різноспрямований динамічний конструкт, який відображає функціонально спроможні параметри діяльності системи спеціалізованих суб'єктів захисту населення від загроз (їх нейтралізації та запобігання) техногенного, криміногенного, іншого антропогенного й детермінованого природними чинниками характеру, а також стан суспільного й особистого спокою, що ґрунтується на рівновазі між існуючими та потенційними загрозами й

наявним і можливим станом захисту від них, за наявності якого забезпечуються нормальний прогресивний розвиток соціальних груп і населення держави в цілому та реалізація людського потенціалу. Також проаналізовано сутність криміногенної загрози громадській безпеці, яка у широкому сенсі передбачає стійке відтворення поведінки окремої частини населення, що підриває нормальне функціонування соціальних інститутів і сфер суспільних відносин, гарантії задоволення життєво важливих суспільних та індивідуальних інтересів, у результаті чого зроблено висновок, що криміногенна загроза набуває наскрізного характеру для багатьох сфер суспільних відносин та інших видів загроз: політичних, екологічних, техногенних та антропогенних [631, с. 215].

У дисертаційному дослідженні В. В. Шаблістого «Теоретико-прикладні засади кримінально-правового забезпечення безпеки людини в Україні» (2016) сформульовано авторське визначення поняття «безпека людини» – це стан захищеності її життєво важливих інтересів від будь-яких загроз; змістовно наповнений кожен з її основних видів – репродуктивна, духовна й психологічна безпека, безпека військової служби та воєнна безпека людини, юридична, інформаційна та кібернетична, історична і екологічна безпека. Складовими кримінологічної безпеки, на його думку, можна вважати «об'єкт небезпеки, кримінальні загрози та їх джерела, суб'єкти забезпечення безпеки, стан кримінологічної захисту об'єктів і предметів злочинного впливу, заходи запобігання злочинним посяганням, а також віктимологічну профілактику» [597, с. 75].

О. А. Чуваков у дисертації «Кримінально-правова протидія злочинам проти основ національної безпеки України: теорія і практика» (2017) на підставі системного аналізу сутності й змісту понять «безпека» та «національна безпека» сформулював нові авторські дефініції цих понять. Так, «безпека» – це стан захищеності прав і свобод особистості, матеріальних і духовних цінностей суспільства, конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності держави від загроз соціального, природного, техногенного чи іншого характеру, а також зниження ступеня небезпечності таких загроз до

мінімального рівня. «Національна безпека» – це стан захищеності життєво важливих інтересів людини та громадянина, суспільства й держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, гарантований ефективно функціонуючим державним механізмом із забезпечення та реалізації таких інтересів, що сприяє сталому розвитку суспільства, своєчасному виявленню, запобіганню й нейтралізації реальних і потенційних загроз національним інтересам. Автор також установив соціально-юридичну природу, структуру, сутність і зміст понять «державна безпека» та «національна безпека», їх співвідношення тощо [595, с. 468].

Що стосується складових частин теорії кримінологічної безпеки, то вони також досліджувались. Отже, почнемо з її об'єкта та предмета. В. О. Плешаков вдало визначив об'єкт вивчення теорії кримінологічної безпеки. Під ним розуміються суспільні відносини, що складаються в процесі діяльності по забезпеченню безпеки особи, суспільства та держави від злочинних посягань. Також учений слушно зауважує, що такі суспільні відносини можуть виникати й виникають наразі практично в усіх сферах життєдіяльності суспільства, оскільки назріла нагальна необхідність протистояти поширенню злочинності та її проявам, забезпечити кримінологічний захист життєво важливих інтересів об'єктів кримінологічної безпеки [442, с. 73-74].

Варто звернути увагу на те, що незалежно від місця виникнення таких суспільних відносин їх дослідження відбуватиметься у таких площинах:

- 1) вивчення злочинності як явища та її проявів як основної загрози кримінологічній безпеці;
- 2) вивчення особистості злочинця, який є суб'єктом кримінальної загрози;
- 3) вивчення криміногенних факторів – основного джерела загроз кримінологічній безпеці;
- 4) вивчення процесів впливу на кримінальні загрози, тобто процесів протидії (профілактики, запобігання та припинення злочинів);
- 5) вивчення й вироблення захисних механізмів від злочинних посягань, а саме кримінологічного захисту об'єктів злочинного посягання;
- 6) вивчення проблем, пов'язаних із жертвою злочинів, тобто віктимологічна

профілактика.

Предметом вивчення теорії кримінологічної безпеки виступають злочинність та її прояви як основна кримінальна загроза, особистість злочинця як носія, суб'єкта цієї загрози, криміногенні фактори як джерело кримінальних загроз, попередження злочинів як спосіб обмеження кримінальних загроз, кримінологічний захист різних об'єктів злочинного посягання й віктимологічна профілактика. До того ж, зважаючи на сутність таких понять, як об'єкт і предмет теорії кримінологічної безпеки, треба сказати, що до їх конструкції входять ті ж самі елементи, які формують предмет безпосередньо науки кримінології, а отже суспільні відносини, які становлять об'єкт теорії кримінологічної безпеки включаються у поле інтересів кримінології.

Звертаючи увагу на певну співзвучність предмета теорії кримінологічної безпеки та предмета кримінології, слід указати на фактичні (специфічні) риси окремих складових предмету теорії кримінологічної безпеки, які виокремлюють його серед інших [291, с. 176]. Отже, серед них можна відзначити насамперед кримінальну загрозу (її фактичне становище, рівень латентності, перелік об'єктів, яким може бути заподіяна шкода, та її правові наслідки). Далі слід згадати про оцінювання справжніх перспектив та ефективності впливу на кримінальну загрозу (вжиття заходів стосовно елімінації недоліків). І наостанок треба згадати про необхідність виокремлення найважливіших об'єктів і предметів захисту з урахуванням їх забезпечення належними силами та засобами з метою усунення дії реальної та потенційної загрози.

Як відомо, на стан облікованої злочинності в Україні можуть також вплинути фактори більш низького рівня, пов'язані з внесенням змін до нормативно-правових актів, що регулюють кримінальну відповідальність за вчинення злочинів, порядок їх реєстрації, обліку, розкриття та розслідування, а також із реформуванням правоохоронних органів та організаційно-управлінських засад їх діяльності [295, с. 33-334]. У прив'язці до тематики нашого дослідження слід звернути увагу на аналіз таких факторів злочинності, як наявний і прогнозований стан злочинності, враховуючи при цьому рівень її латентності й

тенденційності; виокремлення тих виявів злочинності, які під час нанесення шкоди матимуть найбільшу суспільну небезпечність; установлення відповідного ступеня й характеру діяння, здатного заподіювати шкоду охоронюваним інтересам, тобто мати найвищу криміналізацію. Також необхідно визначити, яку саме шкоду (моральну, фізичну або майнову) завдає злочинність суспільству, особі та державі в цілому, й інші соціальні наслідки злочинності, що безпосередньо впливають на становище об'єктів кримінологічної безпеки.

Якщо говорити про таку складову предмета кримінологічної безпеки, як особистість злочинця як суб'єкта, носія кримінальної загрози, то треба зауважити, що для нас важливе значення мають саме реальний механізм детермінації злочинної поведінки особи за певних зовнішніх та інших умов, види та зміст цих властивостей, їх типології, цебто забезпечення безпеки особи від залучення її до сфери кримінальної діяльності [381, с. 63].

Аналізуючи криміногенні фактори як родове поняття, що містить у собі всі види криміногенної детермінації, слід сказати, що, впливаючи на злочинність, вони не породжують її, а тільки сприяють її зберіганню, існуванню та відтворенню у суспільстві, а отже будуть розглядатися нами, з одного боку, як джерела кримінальних загроз, а з іншого – як умови реалізації цих загроз. Якраз наявність у суспільстві криміногенних факторів, що обумовлюють і визначають збереження в ньому окремих видів (груп) злочинів, так само як і злочинності в цілому, є результатом існування та прояву суперечностей суспільного розвитку, а отже навряд чи варто чекати зменшення стрімкості генерування злочинності криміногенними факторами, що стимулюють реалізацію кримінальних загроз.

Вищезгадані елементи предмета теорії кримінологічної безпеки повинні лежати у підґрунті формування моделі системи кримінологічної безпеки, маючи при цьому важливе інформативне значення для кримінологічної теорії в цілому.

Кримінологічний захист різних об'єктів, виступаючи повноцінною складовою теорії кримінологічної безпеки, являє собою сукупність заходів, що здійснюються з метою ліквідації умов, які сприяють виникненню злочинних проявів. Головна його мета зводиться до створення достатнього захисту й безпеки

людей і речей, рухомого та нерухомого майна, а також зовнішніх перешкод на шляху посягання на суспільні цінності. Сам по собі кримінологічний захист остаточно не вирішує питання ліквідації криміногенних явищ або відвернення криміногенної мотивації, але його повсюдне й послідовне запровадження ускладнює, а подекуди і робить неможливим учинення значної групи злочинів (особливо майнових). Форми реалізації заходів кримінологічного захисту є відомими й широко використовуються практикою протидії злочинності вже досить давно. Це і нічні дозори, і віконні ґрати, і металеві двері, і складні замки, й озброєність населення (в деяких країнах), і прилади спостереження, і протиугінні засоби, і пакування товарів й багато інших захисних пристосувань.

Вельми цікавим є бачення цього питання В. В. Голіни. Так, він пише, що «профілактика захисту як світова стратегія зменшення практичних можливостей злочинних проявів потребує наукового обґрунтування запобіжного впливу на свідомість потенційних злочинців технічної охоронної озброєності суспільства, вивчення практики уразливості і можливостей захисту тих чи інших матеріальних і духовних цінностей від злочинних посягань, використання новітніх засобів їх захисту в різних сферах життя, виробництва, розподілу благ тощо, зацікавленість держави в залученні та впровадженні різних ноу-хау, дослідження доцільності запозичення світового досвіду профілактики захисту в національному просторі та ін. Проте не все так просто. Потрібні державні структури, які б займалися цією проблемою» [140, с. 151].

До засобів кримінологічного захисту належать, по-перше, різні засоби захисту та збереження державного та приватного майна, документів і грошей, засоби особистого захисту (зброя, спеціальний одяг, запобіжна реклама, технологічні пристрої, протиугінні засоби, віктимологічні заходи, пристрої спостереження, новітні біотехнології), а по-друге, правосвідомість потенційних правопорушників.

Розбираючи такий елемент предмета теорії кримінологічної безпеки, як віктимологічна профілактика, не можна не звернути уваги на думку В. О. Плешакова, який у своєму дослідженні влучно зазначає, що «віктимологічна

профілактика також являє собою один із найважливіших напрямків, що забезпечують кримінологічну безпеку потенційної жертви злочинного посягання. Але в цьому випадку дії по забезпеченню безпеки головним чином походять не від реальної загрози злочинного посягання, а від її можливості та ймовірності внаслідок провокуючої поведінки, статусу, стану можливої жертви» [442, с. 88].

Питання віктимологічної профілактики висвітлювало широке коло як українських, так і російських учених [643, с. 239-344; 581, с. 240; 26, с. 84-86; 568, с. 336; 502, с. 304; 286, с. 352; 439, с. 157; 296, с. 51-53; 455, с. 364; 319, с.72; 92, с. 115; 180, с. 331; 112, с. 308; 289, с. 113-129], тому доцільно лише навести дефініцію цього поняття. Отже, віктимологічна профілактика – це один із напрямків діяльності по забезпеченню кримінологічної безпеки, що полягає у виявленні, усуненні або знешкодженні чинників, обставин і ситуацій, що формують віктимну поведінку й обумовлюють учинення злочинів стосовно конкретної особи, виявлення груп ризику та конкретних осіб із підвищеним ступенем віктимності та впливу на них з метою відновлення або активізації їх захисних властивостей, а також розробка або вдосконалення вже наявних спеціальних засобів захисту громадян і конкретних осіб від злочинів та подальшої віктимізації.

Підвищення ступеня віктимності різних соціальних суб'єктів до небезпечної межі пов'язується із зниженням рівня соціальної безпеки й ускладненням криміногенної ситуації у державі [384, с. 99]. Різке загострення кризових явищ в економіці, політиці та духовній сфері, поширення різних форм дискримінації, а також воєнні дії на сході України негативно вплинули на соціальне благополуччя та безпечність середовища проживання широких верств населення. Значна частина людей не може пристосуватися до різкого погіршення умов життя, поєднаного із зниженням рівня захищеності прав і свобод з боку держави. Це призводить до посилення віктимогенних деформацій колективної свідомості у вигляді соціальної безпорадності та зневіри, страху перед майбутнім, відсутності життєвих планів, фаталістичних настроїв, що виливається у соціальне відчуження та готовність узяти на себе роль жертви обставин, та інших небажаних подій.

Віктимогенний стан свідомості значної частини членів суспільства детермінує підвищену готовність стати жертвою злочинів, при цьому знижуються здатність розпізнавати джерела небезпеки й адекватність реагування на них. Утворення критичної маси людей із сформованою віктимогенністю, а також поширення проявів віктимної поведінки певним чином стимулюють кримінальну активність і створюють сприятливі умови для заподіяння шкоди особам, які опинилися в уразливому стані [146, с. 67].

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що кримінологічна безпека, будучи самостійною кримінологічною теорією, має свої власні предмет та об'єкт дослідження, а також є результатом діяльності по забезпеченню законних інтересів особи, суспільства та держави від зовнішніх і внутрішніх загроз, джерелами яких виступають явища, тією чи іншою мірою пов'язані зі злочинністю, суспільно небезпечними посяганнями, кримінальною діяльністю й інтересами криміналітету. Подальша розробка цієї теорії повинна здійснюватися в напрямі феноменологічного аналізу кримінологічної безпеки, а також у конкретизації механізму, системи та моделі її забезпечення в Україні.

1.2 Поняття, зміст та ознаки кримінологічної безпеки

Сьогодні, як і останнє століття в цілому, відзначається подальшою ескалацією кількісно-якісних вимірів злочинності в усьому світі. Загострення криміногенної обстановки обумовлюється перш за все соціально-політичною нестабільністю у суспільстві й розбалансованістю в економіці, що характеризуються не лише зростанням рівня кримінальних проявів (кількісна характеристика), але і якісними змінами параметрів злочинного середовища, дедалі більшою його організованістю й агресивністю та підвищенням рівня жорстокості. Отже, галопуюче зростання показників злочинності та розмаїття її форм на сьогодні постало перед державою як одна з найгостріших її проблем.

Поступово формується враження, що злочинність зосередила в собі всі вади людини, суспільства та держави, а неврегульованість глобальних соціальних

суперечностей, загострення криміногенної ситуації та перспектива криміналізації влади породили необхідність у вирішенні одного із найскладніших завдань сучасності – формування системи забезпечення кримінологічної безпеки людини, суспільства та держави. Це безпосередньо зумовило звернення політиків до тих народжених у недалекому минулому теоретико-прикладних кримінологічних розробок, в яких як інструменти впливу на злочинність і злочинця розглядалися реформаторські заходи, спрямовані на гармонізацію суспільних відносин, зменшення соціальної напруженості, дезорганізації суспільства та конфліктності, припинення подальшої загрозливої маргіналізації населення, особливо молоді, включно з виправленням і реабілітацією злочинців на основі модифікації судової політики та пенітенціарної системи зокрема [386, с. 107].

У суспільстві наростає прагнення зрозуміти витoki сьгоднішніх потрясінь, узгодити існуючі програми боротьби із злочинністю з можливостями держави у їх здійсненні, дати оцінку уряду й державним структурам у їх здатності подолати негативні явища. Це, природно, стосується і такої гострої проблеми, як кримінологічна безпека суспільства. Багато вчених і фахівців, представники різних шкіл і напрямів соціологічної та правової науки висловлюють думку про те, що посиленню загроз національній та кримінологічній безпеці України сприяють неадекватні в період розгулу криміногенної стихії заходи протидії з боку держави та її органів влади.

Виник небезпечний феномен відчуження між наукою та практикою: практики не бажали сприймати висновки науки, а деякі кримінологи, в свою чергу, відмовилися від орієнтації на пошуки ефективних заходів впливу на злочинність. Отже, стався черговий перехід на бік більш жорсткої кримінально-правової політики, що ґрунтується на класичній теорії загальної та спеціальної превенції. Цей афективний сплеск недовіри між теорією та практикою був зумовлений не стільки кризою кримінології як науки, скільки нетерпінням практиків й обуреного населення, яке припускало, що позбутися злочинності можна за допомогою репресивних заходів. Було б, на наш погляд, вкрай непродуктивним вдаватися до довгих пошуків відповіді на питання, чому і з чим

вини склалося таке становище, достатньо сказати, що значну частину провини слід узяти на себе вченим-правникам та кримінологам, оскільки рівень наукового забезпечення боротьби зі злочинністю визнати задовільним навряд чи наважаться навіть патріоти науки. Жевріє надія на те, що злочинність зможуть побороти професіонали, але тільки в разі їх більшої кількості та за наявності належного їх навчання й екіпірування.

Відомий американській кримінолог Едвін І. Шур більше 40 років тому зазначав, що «зараз слід перенаправити кошти й енергію, які витрачаються на боротьбу зі злочинністю, із різних спеціалізованих виправних та інших репресивних програм на фундаментальні довгострокові програми, розраховані на поступове усунення соціально-економічних хвороб нашого суспільства» [616, с. 17-18]. Безсумнівно, помітним є відбиток соціологічних теорій, для яких сьогодні характерним стало гнучке комбінаційне використання соціальних і спеціальних заходів запобігання та протидії злочинності. Слід зауважити, що цієї позиції стосовно протидії злочинності дотримується більшість країн світу, свідченням чого є матеріали Конгресів ООН по запобіганню злочинності і кримінальному правосуддю, наприклад 9-й конгрес (1995 р., м. Каїр, Єгипет), що ухвалив резолюцію «Міжнародне співробітництво і практична допомога у зміцненні законності: розробка типових документів ООН», 10-й (2000 р., м. Відень, Австрія), що ухвалив «Віденську декларацію про злочинність і правосуддя: відповіді на виклики XXI століття», 11-й (2005 р., м. Бангкок, Таїланд), де були ухвалені «Бангкокська декларація», «Ефективні заходи по боротьбі з транснаціональною організованою злочинністю», «Міжнародне співробітництво в боротьбі з тероризмом і зв'язки між тероризмом та іншою злочинною діяльністю в контексті роботи Управління ООН з наркотиків і злочинності» та «Корупція: погрози й тенденції XXI століття», 12-й (2010 р., м. Сальвадор, Бразилія) тощо.

Поширеність кримінологічних ідей щодо попередження та запобігання злочинності підкріплюється і тим, що у зазначених вище Конгресах ООН узяли участь делегати з понад 100 країн світу, включно з представниками України.

Реагуючи на конкретні проблеми практики, кримінологія повинна тримати «руку на пульсі» стрімких змін у житті та появи нових суспільно небезпечних негативних явищ, до того ж формулювати висновки, здатні правильно скеровувати владу у сфері протидії злочинності.

Не можна не звернути уваги на ще одну проблему сучасної української кримінології. Так, В. В. Голіна, влучно зазначає, що «у публікаціях пострадянського періоду стосовно природи і перспектив злочинності з'явилися твердження, що злочинність – вічне соціальне явище. Визнання того факту, що злочинність – соціальне явище, мало і має далекоглядні висновки: тут і “нормальність” злочинності і злочинця у солідаризованому суспільстві, а тим більше, в аномальному, і її вічність, і користь, і контрольованість за допомогою різноманітних спеціальних ненасильницьких заходів та ін. Заслуга соціологічної школи та окремих її представників (наприклад, Е. Дюркгейма) у дослідженні злочинності не викликає заперечень, але деякі її висновки слід сприймати критично і з обережністю. Це стосується, перш за все, твердження про вічність злочинності. Людина як представник тваринного світу у процесі своєї еволюції уже мала зразки поведінки, які вона в певний час свідомо використала в боротьбі за виживання в подальшому існуванні і частина яких стала нею вважатись суспільно небезпечними. Але робити з цього висновок, що злочинність нездоланна, що вона є нормальним явищем у будь-якому за рівнем цивілізованості суспільстві, без сумніву, науково і практично непродуктивно, а надто в нашій кримінально нестабільній обстановці. Тим самим ми, не бажаючи цього, потураємо злочинцям і зводимо нанівець ідею запобігання злочинності, а кримінологію – заганяємо у глухий кут» [144, с. 8]. Отже, можна дійти висновку, що лише вкорінюючись у світову практику протидії злочинності, модернізуючи теоретичні доробки української науки з результатами емпіричних досліджень, теоріями й досвідом зарубіжних країн у запобіганні злочинності кримінологічна думка в Україні стає розвиненою, довершеною й практично затребуваною.

Ми розуміємо, що в межах одного дослідження неможливо охопити всі проблеми, пов'язані з аналізом концептуальних передумов і шляхів подолання

злочинності, тому наше завдання зводиться до спроби переосмислити проблему злочинності як соціальної проблеми сучасного суспільства з точки зору різних поглядів, термінів та понять, які узвичаєно використовувати для позначення цієї діяльності. Навряд чи варто доводити, що за кожним таким поняттям або терміном стоїть цілком певне уявлення про той чи інший напрям діяльності, про зміст цієї діяльності, її цілі й завдання, об'єкти докладання сил тощо. У цьому випадку цілком доречно відтворити відому фразу: «як словом, так і ділом», оскільки правоохоронна та правозастосовча практика складається здебільшого саме так, яким чином і в яких термінах формулюється відповідне завдання. Термін і виражене за допомогою нього поняття – це рамка, яка або обмежує дії, або відкриває їм досить широкий простір, саме тому професійне (у нашому випадку – кримінологічне) мислення фахівців також здійснюється в певних термінах і поняттях.

Безпосередньо аналіз термінів та їх потенціалу дозволяє визначити ті або інші можливості для теоретичної й практичної роботи, доцільність переходу від одних термінів (понять) до інших, а прагнення розширити арсенал наукового інструментарію надає можливість не лише поглибити наші уявлення про сучасні проблеми злочинності, але і зробити їх адекватними, такими що відображають реальну складність як самих кримінальних процесів, так і завдань щодо їх протидії ним.

Такі терміни й поняття, як «кримінальна політика», «кримінологічна політика», «запобігання злочинності», «протидія злочинності», «профілактика злочинності», «стратегія боротьби зі злочинністю» й «тактика запобіжної діяльності», давно усталились у науковому лексиконі й публіцистиці, а також були досить повно відображені у професійному та розмовно-побутовому стилях мовлення. За радянських часів особливого розповсюдження у кримінології набули поняття «ліквідація злочинності», «викорінювання злочинності та причин, що її породжують», але нині алогічність такої думки, яка зумовила ці терміни й якій віддавали шану мало не всі фахівці, вже не викликає сумнівів. Як справедливо зауважує М. М. Бабаєв, сьогодні понад усе усвідомлюється потреба об'єктивно,

без тіні прикрашення й без остраху оцінювати обстановку, ставити реальні, очищені від парадних гасел завдання, проникати в суперечливу суть сучасних соціальних явищ і процесів, правдиво говорити про складнощі тих проблем, які стоять перед нами [21, с. 17]. Ось чому терміни, запозичені з радянської кримінологічної науки, вживаються нами під час обговорення обумовленої нашим дослідженням тематики вкрай обережно, хоча їх, здавалося б, цілком достатньо, щоб забезпечити потреби кримінологічної науки та практики.

До того ж слід наголосити на тому, що такого штибу термінологія не лише сформувалась, а й показала власну стійкість, оскільки безпосередньо стала елементом професійної діяльності правників під час вирішення чи то теоретичних, чи то практичних кримінологічних завдань. Втім, багато з них за своєю суттю є цілком уразливими до критики. Отже, визнаючи право на існування названих вище термінів, ми вважаємо, що кожен із них окремо й навіть всі вони разом узяті все-таки не повною мірою виражають головну мету суспільства та держави у їх протистоянні злочинності, протиборстві з нею, а також вони не повною мірою відображають (або, точніше, виражають) так зване «надзавдання» – вищу мету правоохоронної діяльності, про що буде сказано нижче.

Уявляється, що в цьому сенсі доцільно ввести в повноправний науковий обіг поняття «кримінологічна безпека». Звісно, за своїм походженням таке формулювання може здатись неблагозвучним, позаяк сам термін «кримінологічна» прямо не говорить, про безпеку чого саме йдеться. Втім, таке поняття вже впродовж тривалого часу використовується кримінологами у науковому вжитку, у таких мовних конструкціях, як «кримінологічна обстановка», «кримінологічна ситуація», «кримінологічний захист» тощо. У цьому сенсі також можна звернути увагу й на інші поняття, які не відрізняються точністю відображення їх змісту (так, термін «пожежна безпека» дослівно розуміють не як безпеку від пожеж, а як безпечність самих пожеж). Ключове значення має те, що термін «кримінологічна» містить кримінологічну основу, а теорія кримінологічної безпеки стосовно кримінології виступає її самостійною теорією [378, с. 97].

У Законі України «Про національну безпеку України» [475] закріплено термін більш широкого характеру порівняно з терміном «кримінологічна безпека» щодо захисту інтересів особи, суспільства та держави від злочинних посягань, а саме поняття «національна безпека». Оскільки сучасна кримінологія – це наука про закономірності злочинності та заходи щодо її запобігання, одним із її завдань є вивчення злочинності як процесу масового відтворення злочинів, причин злочинної поведінки й особи злочинця, а також розроблення заходів попередження злочинів [6, с. 4-5]. У свою чергу, домінує позиція, що безпека – це стан захищеності окремої людини, соціуму чи держави від будь-якої небезпеки, яка їм загрожує. Під час визначення терміна «безпека» йдеться або про здатність (іноді властивості, якості) певної системи протистояти посяганням, або про стан об'єкта, що характеризується захищеністю від загроз чи відсутністю самої можливості руйнівного впливу. Безпека також може розглядатись як потреба. Люди відчують потребу в таких умовах існування, коли їх життю, власності та благополуччю не загрожують будь-які негативні фактори. На відміну від багатьох інших, потребу в безпеці, враховуючи постійну наявність загроз, неможливо повністю задовольнити, вона присутня завжди й вимагає постійної уваги [419, с. 51].

Як відомо, суспільство ніколи не буває статичним, оскільки у соціальній сфері немає незмінних об'єктів і суб'єктів. Змінюється все: і культурні комплекси, і склад соціальних груп, і відносини поміж людьми; розпадаються глобальні соціальні системи й застарілі організації, а на їх місці виникають нові. А отже, перспективними можуть бути визнані лише такі зміни, які сприяють справжній гармонії між особистістю, суспільством, державою й природою. Втім, тенденція сьогодення свідчить про постійне збільшення ризику виникнення катастроф екологічного й техногенного характеру, аварій, епідемій та епізоотій, війн та інших соціальних конфліктів. Підтвердженням цих слів слугує воєнний конфлікт на Сході нашої держави в зоні проведення Антитерористичної операції, а з квітня 2018 р. – Операції об'єднаних сил. Тому, як і раніше, становлять небезпеку та завдають шкоди суспільству злочинність і стихійні лиха, а сукупність таких

факторів дає змогу розглядати безпеку в сучасних умовах як одну з найголовніших цілей і невід'ємну складову діяльності людей, соціальних груп, суспільств, держав та світового співтовариства, як одну з найважливіших характеристик, що показує ступінь стійкості соціальних взаємозв'язків і визначає загальноцивілізаційну цінність та значимість громадських відносин [211, с. 17].

Отже, безпека виступає неодмінною обставиною, яка супроводжує існування будь-якої особи, її незмінної діяльності й передового розвитку суспільства та держави та в цілому існування людської цивілізації. Як справедливо зауважує М. А. Лесков, «безпека – складне соціально-політичне явище, зміст якого здається доступним на інтуїтивному рівні, втім, незважаючи на широке вживання цього поняття, його сутність і зміст лишаються теоретично недослідженими» [310, с. 66].

Перш ніж перейти до розгляду сутності кримінологічної безпеки, вважаємо за потрібне зупинитися на трьох визначних умовах (компонентах) самого поняття «безпека».

1. Безпека на рівні суспільної свідомості виступає як відсутність небезпеки, збереження чи надійність, і це поняття вживається стосовно найрізноманітніших процесів, як природних, так і соціальних [436, с. 7]. Воно відображає не просто своєрідні властивості феномену безпеки у певній сфері діяльності, а й все-таки залучає до свого складу загальні й типові характеристики всіх сфер життєвого процесу людини та суспільства, у своїй сукупності спрямовані на виживання соціальної системи, особи, суспільства й держави.

2. Оскільки сама проблема безпеки виступає однією із найглобальніших проблем людства, їй притаманний системний характер, а отже, вона потребує розгляду під кутом зору різних наук (психології, юриспруденції, філософії, соціології тощо). Із точки зору психології, безпека розуміється як відчуття, сприйняття й переживання необхідності у захисті життєвих (духовних і матеріальних) потреб та інтересів людей; з точки зору юриспруденції, вона вивчається як система встановлення правових гарантій захищеності особи та суспільства, забезпечення їх нормальної життєдіяльності, прав і свобод [625,

с. 672]; із точки зору наукових поглядів філософів і соціологів, безпека розглядається як стан, тенденції розвитку та умови життєдіяльності суспільства, його структур, інститутів і порядків, за яких забезпечується збереження оптимального співвідношення свободи й необхідності [193, с. 18].

Соціальні науки визначають безпеку з точки зору можливостей задоволення як індивідуальних потреб окремого індивідуума, так і соціальних груп щодо існування, спокою та впевненості у майбутньому. Із часів А. Маслоу є відомою піраміда (або ієрархія) п'яти груп потреб, вибудована за принципом першочерговості їх задоволення. У підґрунті цієї ієрархії лежать найнасущніші потреби (їжа, вода, житло), а на вершині – більш високі індивідуальні прагнення (визнання, самовираження) [362, с. 478]. Т. В. Мельничук зазначає, що потреби безпеки належать до найважливіших як на мікро- (окремого індивіда), так і на макрорівні (усього соціуму). У вказаній піраміді вони йдуть одразу за фізіологічними потребами. Потреби вищого рівня починають активно впливати на людину після того, як задоволено потреби нижчого рівня, тому питання безпеки життєдіяльності набувають неабиякої ваги задля гармонійного розвитку та самореалізації особистості [364, с. 132-138].

Із точки зору філософського та прагматично-прикладного аспектів розглядає структуру наукової категорії «безпека» С. М. Шкарлет. При цьому, з точки зору філософського аспекту, безпека – це «філософія стану», «парадигма діяльності», «сфера існування», «філософське прагнення», «цілісність та гармонія». Прагматично-прикладний аспект поєднує у собі такі елементи, як «відсутність ризику, загроз та небезпек», «властивість об'єкта», «стан захищеності», «відповідність певним критеріям і параметрам», «комплекс заходів або комплексна дія», «синергія динаміки певних заходів і впливів», «функція об'єкта», «детермінант стану» та «ідентифікатор галузі» [611, с. 436].

Незважаючи на різноманіття трактувань феномену безпеки, в кожному з них явно або неявно висвітлюється загальна думка про те, що безпека (як відчуття, гарантії, стан особи, суспільства та держави тощо) автоматично виникає у відповідь на різні небезпеки чи загрози як антитеза останнім [95, с. 340], а

небезпека як потенційна чи реальна сила, фактор чи загроза нормальному функціонуванню суспільства завжди супроводжувала розвиток держав і народів. При цьому найбільш гостра форма прояву небезпек і загроз – природні та соціальні катаклізми, потрясіння, революції, кризи, війни та збройні конфлікти [193, с. 18].

3. Безпека – це культурно-історичний феномен, тобто самостійне явище, що має історичну форму, зміст, механізм виникнення, розвитку та підтримки. У перекладі з іврити поняття «безпека» має декілька значень. У прямому сенсі «a'sfalh – твердий, непохитний, непорушний, міцний; ei'rh/nh – мир, спокій; swthri/a – порятунок, позбавлення, збереження, спасіння. У переносному сенсі – достовірність, надійність, переконливість, захищеність від небезпек». З латині («sine cura – securitas») поняття «безпека» означає стан, якому притаманне відчуття певності або відсутність занепокоєння.

Вивчаючи історичний аспект формування феномену «безпека», слід указати, що дослідники філософського розуміння безпеки в історії науки зазначають: «у давньогрецькій філософії проблема безпеки розглядалася в умовах краху основ архаїчного суспільства, що супроводжувалося переміщенням племен, епідеміями, війнами, революціями... процеси дискредитували впевненість у тому, що дотримання усталених звичаїв і батьківських традицій гарантує безпеку суспільства» [435, с. 87].

В античний період існували два основні погляди на проблему безпеку людини, суспільства та держави: розуміння безпеки як закону та як вищої цінності з одночасною постановкою на перше місце забезпечення безпеки або окремої особи, або всього суспільства в цілому [597, с. 17].

Відповідно до словника Робера, сам вислів «безпека» почав уживатися з 1190 р. та означав спокійний стан духу людини, яка вважала себе захищеною від будь-якої небезпеки [259, с. 13], проте майже не використовувався у повсякденному житті. У середині XIX ст. окремі європейські держави (у першу чергу, Пруссія, Баварія, Вюртемберг, Баден тощо) активізували законотворчу діяльність у галузі забезпечення внутрішньої безпеки, ухваливши так звані

кримінальні кодекси поліції, тим самим ототожнюючи поняття «безпека» із поліційною діяльністю. Отже, розуміння безпеки отримало широкий діапазон значень, адже під ним розуміли «державний устрій, державне управління», головною метою якого було забезпечення суспільної безпеки [194, с. 15].

Проблема безпеки має велике значення для будь-якої людської спільноти у зв'язку з необхідністю попередження й ліквідації загроз, здатних позбавити людей матеріальних і духовних цінностей, а в деяких випадках і життя. З огляду на це важливими є ретроспективний аналіз і переосмислення ключових питань, пов'язаних із визначенням проблеми безпеки та вихідних дефініцій, з вибором найбільш придатних концепцій для реалізації основоположних моментів цієї проблеми. Отже, можна виділити три основні концепції (підходи) до розуміння проблем безпеки.

1. Концепція Т. Гоббса (один із перших мислителів Нового часу), який, за словами Б. Чичеріна, з чистих начал природного права розвинув повне й системне вчення про державу [594, с. 165], включно з феноменом національної безпеки. У своїй політичній теорії він виходив з уявлень про безпеку держави як основну політичну цінність, причому для її досягнення він використовує абсолютизм верховної державної влади, що ґрунтуються на непохитних підвалинах природного закону. В одному з перших розділів «Левіафана» Т. Гоббс розпочинає свої міркування з приводу природного стану людського роду з досить несподіваної тези про природну рівність людей щодо фізичних і розумових здібностей і намагається довести цю тезу по-своєму. З рівності здібностей він виводить рівність надій на досягнення цілей, а оскільки двоє людей не можуть володіти однією річчю, то між ними виникає ворожнеча (війна). Причини ворожнечі людей, згідно з Т. Гоббсом, криються у самій природі людини, і таких основних причин три: суперництво, недовіра та жага слави. Учений переконаний, що «доки люди живуть без загальної влади, яка тримає всіх їх у страху, вони перебувають у тому стані, що називається війною, і саме в стані війни всіх проти всіх» [136, с. 87].

Другу частину «Левіафану» Т. Гоббс присвячує державі, стверджуючи, що

для досягнення миру й безпеки люди створили штучну істоту – «державу». Послідовність його міркувань є такою. Люди від природи люблять волю й панування над іншими, але турбота про самозбереження й про більш сприятливе життя, тобто про безпеку, змушує їх обмежувати себе, живучі в державі. Їм необхідно дійти згоди, що ґрунтується на угоді й загальній владі (угода без влади, без меча – лише слова, які не можуть гарантувати людині безпеку). Загальна влада спроможна захищати людей від вторгнень чужоземців і від несправедливостей, заподіюваних один одному. Але для цього вона повинна бути єдиною, зосередженою в руках одного суб'єкта (індивідуального або колективного). Єдність влади полягає не лише в тому, що вона персоніфікується в єдиному суб'єкті, але й у тому, що загальна влада ніби засновується кожною людиною. Інакше кажучи, «для встановлення загальної влади необхідно, щоб люди призначили одну людину або групу людей, які виявилися б їх представниками: щоб кожна людина вважала себе довірителем щодо всього, що носій загальної особи буде робити сам або змусить робити інших стосовно загального миру й безпеки, і визнає себе відповідальним за це; щоб кожний підкорив свою волю й судження волі й судженню носія загальної особи» [136, с. 119].

2. Концепція І. Канта, який, будучи ярим супротивником попередньої концепції, запропонував своє бачення «постійного світу» як моральних норм, яким повинні слідувати всі розсудливі люди. Незважаючи на те, що він також вважав, що стан миру між людьми, які живуть по сусідству, не є природним станом (*status naturalis*). Таким станом, на його думку, навпаки, є стан війни, тобто стан, який, якщо й не пов'язується з безперервними ворожими діями, то обов'язково існує з постійною їх загрозою. Отже, стан миру треба встановлювати, адже припинення воєнних дій ще не є гарантією від них, і якщо сусіди не дають такої гарантії один одному (що стає можливим лише в правовому стані), то той із них, хто запрошував до цього іншого, може обійтися з цим останнім як із ворогом [239, с. 13]. Не обмежуючись кордонами окремої держави, І. Кант прямо чи опосередковано стверджує про необхідність створення системи колективної безпеки. Окрім усього іншого, суттєвим позитивним моментом його філософсько-

правового розуміння проблеми безпеки є те, що він ставить і розглядає цю проблему у всесвітньо-історичному масштабі, не лише стосовно відносин всередині окремого народу чи держави, а й у плані міжнародних і міждержавних відносин – у перспективі прогресуючого руху (згідно з категоричними вимогами ідей розуму) до встановлення всесвітнього громадянсько-правового стану й вічного миру між народами. Дотримання та здійснення на практиці регулятивних ідей розуму в усіх людських відносинах (в індивідуальній і колективній поведінці, в державному устрої, у діях влади, в законодавстві, в усій внутрішній і зовнішній політиці) є, за І. Кантом, єдино можливим шляхом до здійснення цього ідеалу – ідеалу безпечного стану.

Як бачимо, розбіжності у підходах до розуміння сутності й механізму забезпечення безпеки є достатньо суттєвими. Однією з найбільш істотних розбіжностей розглянутих теорій є відмінність у засобах забезпечення громадянського стану (а отже, і безпеки). Якщо для Т. Гоббса такими засобами виступає примусова сила, «меч» держави, то І. Кант наголошує на добровільності його дотримання, а саме на самозобов'язуючому моральному законі. Він заперечує те, що все, що відбувається або може відбуватися, є винятково механізмом природи [239, с. 39].

3. Останню концепцію презентовано нідерландським юристом і поетом, одним із фундаторів природного права й основоположником сучасного міжнародного права Гуго Гроцієм. Суттєво модифікуючи вчення про природне право й обґрунтовуючи його співвідношення з внутрішньодержавним правом на етапі переходу суспільства від феодального до буржуазного, він поклав початок відокремленню природного права від богослов'я. У підґрунті розуміння Г. Гроцієм природного права лежить уявлення про дотримання людьми правил співжиття, властивих людському розуму, таких як утримання від узяття чужого майна, повернення чужої речі й отриманої від неї вигоди, дотримання обіцянок, відшкодування шкоди, завданої винними діями, відплата за заслужене покарання та співмірність у розподілі благ між окремими людьми [613, с. 46]. З позицій природного права вчений обґрунтував поділ міжнародного права й

внутрішньодержавного права. Міжнародне право, яке визначає відносини між багатьма народами або їхніми правителями, має джерелом саму природу, або встановлюється законами божими, або ж вводиться мовчазною угодою. Г. Гроцій не оспорує божественного одкровення і тут, однак вважає, що воно не може бути основою міжнародного права, оскільки не визнається всіма народами, на відміну від народного права, яке є для всіх народів обов'язковим [613, с. 44].

За Г. Гроцієм, правила міжнародної поведінки полягають у тому, щоб усі держави у своїх взаємовідносинах були пов'язані нормами суспільства, яке вони собою презентують. Але ці імперативи зумовлювали б не скасування системи держав та її заміну універсальним людським співтовариством, а визнання постулатів співіснування та співпраці у співтоваристві держав. За відсутності наднаціональної влади для регулювання взаємовідносин держав одних законів міжнародного права недостатньо. Необхідно ще створити багатосторонні міжнародні органи й інститути та добровільно ним підкоритися. Історичним прикладом розвитку інституціоналізму став Священний союз, створений Віденським конгресом (1814–1815 рр.) [193, с. 20].

Отже, у XVII–XVIII ст. із розвитком суспільства та державності змінюються функції держави, і це впливає на розуміння безпеки, яка стає гарантом забезпечення добробуту та безпеки населення. За таких умов термін «безпека» набуває іншого значення: «стан, ситуація спокою, коли немає реальної небезпеки, а також матеріальні, економічні, політичні умови, відповідні органи та організації, що сприяють утворенню такої ситуації» [194, с. 16].

Нині залишаються актуальними всі зазначені вище концепції, завдяки чому у діяльності західних держав під час вивчення питань безпеки й досі виокремлюють складові як «гоббсівського» реалістичного підходу, так і «гроціанського» раціоналістичного, приділяючи особливу увагу значенню міжнародного права й міжнародних інститутів і міркуванням про сукупність держав як міжнародного співтовариства. Зустрічається і дещо перетворена «кантіанська» ідея про те, що внутрішня структура держави, визнана «ідеальною» та єдино можливою, вважається визначальним чинником трансформації системи

міжнародних відносин [95, с. 221].

Проте не всі держави Заходу мають у своєму арсеналі такі базові зовнішньополітичні документи, як Стратегія національної безпеки США. Головним чином питання національної безпеки безпосередньо пов'язуються у них з оборонною політикою. Так, національна безпека У Великій Британії існує внаслідок виконання трьох головних завдань: 1) збереження недоторканності території Сполученого Королівства; 2) підтримання спільно із союзниками по НАТО необхідного рівня збройних сил; 3) захист громадян британських залежних територій у разі необхідності за допомогою сили [193, с.21].

Специфічні підходи до розуміння сутності безпеки властиві й нинішній Україні (особливої актуальності вони набули у шістдесяті роки минулого століття), хоча не зайве нагадати, що головна увага все ж таки приділялась таким правовим категоріям, як національна безпека, громадська безпека, джерело підвищеної небезпеки, заподіяння шкоди джерелом підвищеної небезпеки, загроза життю та здоров'ю людей, матеріальним цінностям і довкіллю тощо. На цих положеннях із певним ступенем модифікації ґрунтуються норми Закону України «Про національну безпеку України», однак окремого визначення поняття «безпеки» там не надано. Зіставляючи поняття «безпека» й «національна безпека», багато дослідників доходять висновку про те, що обидва терміни виражають єдину сутність – стан країни, за якого забезпечуються розвиток особи, суспільства та держави й захист національних інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз [91, с. 13]. Однак більшість учених переконана, що хоча обидва поняття є рівноцінними за значенням, проте сутність поняття «національна безпека» точніше й виразніше відображає зміст зазначеного явища. Така ситуація спонукає багатьох науковців висновувати особисті думки та давати визначення різних видів безпеки, включно з такими, як національна безпека та кримінологічна безпека.

Таким чином, можна виділити два основних підходи до розуміння безпеки:

1) вона розуміється як стан будь-якого носія небезпеки, який не має загрози або ймовірної шкоди для навколишнього середовища;

2) вона визначається як об'єкт, безпечно захищений від заповідання йому збитку чи шкоди, та інших впливів.

Так, у тлумачному словнику російської мови С. В. Ожегова під безпекою розуміється «стан, за якого відсутні небезпека, або захист від неї» [424, с. 40]. У тлумачному словнику В. І. Даля дається поняття «безпечний» як «не небезпечний, не загрозливий, такий, що не може заповідати зла або шкоди; нешкідливий, схоронений, правильний, надійний» [162, с. 67-68]. Словник української мови визначає безпеку як «стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує» [530, с. 317]. Вебстер у «Тлумачному словнику англійської мови» дає таке визначення безпеки («safety» та «security») – «надійність, захищеність від будь-яких посягань» [652, с. 714].

Ґрунтуючись на аналізі цих положень, можна дійти висновку, що їх спільною ознакою виступає така властивість соціального порядку (системи), як «захищеність», тобто ініціативна планомірна діяльність із підтримання суспільних відносин у певному якісному стані, убезпечена від руйнівних дій зовнішнього й внутрішнього характеру.

Перша, найбільш повна класифікація понятійного апарату безпеки була здійснена російським дослідником С. З. Павленком, який виокремив п'ять груп таких визначень:

- 1) визначення, які характеризують безпеку як стан захищеності інтересів особи, суспільства й держави;
- 2) визначення, які характеризують безпеку через відсутність небезпеки;
- 3) визначення, де безпека є властивістю системи;
- 4) визначення, що розкривають безпеку як специфічну діяльність державних органів;
- 5) визначення, де безпека розуміється як певний стан [434, с. 34-39].

Низка вчених визначає безпеку як стан захищеності життєво важливих інтересів людини і суспільства від внутрішніх і зовнішніх загроз [29, с. 26; 539, с. 124]. З їхньою думкою погоджується О. Бодрук, проте до інтересів людини та суспільства він ще додає інтереси держави [407, с. 38-40, 54-68, 73-77; 80, с. 415;

81, с. 299].

Є. Олейніков та О. Омелянович визначають безпеку як не лише стан, а й захищеність від небезпеки найважливіших тенденцій розвитку інтересів суспільства та його основоутворюючих елементів від впливу внутрішніх і зовнішніх факторів [427, с. 7; 432, с. 10; 404, с. 8]. При цьому як об'єкт безпеки послідовно розглядаються держава, її регіон, окреме підприємство й особистість. Безпеку в цілому розуміють як певний стан, за якого захищено інтереси людини, суспільства та держави від зовнішніх і внутрішніх загроз, а також міру такої захищеності [562, с. 179].

Із точки зору С. Степашина, під безпекою країни можна «розуміти захищеність якісного стану суспільних відносин, що забезпечують прогресивний розвиток людини і суспільства в конкретних історичних і природних умовах, від небезпек, джерелом виникнення яких є внутрішні та зовнішні суперечності, які змінюють свій зміст і спрямованість під впливом різних факторів» [550, с. 15-17].

Є. Жаріков пропонує більш ширше поняття безпеки: «... це стан захищеності особи, суспільства та держави від зовнішніх і внутрішніх небезпек і загроз, що ґрунтується на діяльності людей, суспільства, держави, світового співтовариства народів щодо виявлення (вивчення), запобігання, послаблення й подолання небезпек і загроз, здатних знищити їх, позбавити фундаментальних матеріальних та духовних цінностей, завдати неприйнятних (недопустимих об'єктивно та суб'єктивно) збитків, закрити шлях до виживання й розвитку» [200, с. 20].

Універсальним, із погляду на вибір її об'єкта, є таке визначення: «безпека – це стан об'єкта в системі його зв'язків з точки зору здатності до виживання і розвитку в умовах внутрішніх і зовнішніх загроз, а також дії непередбачуваних і важко прогнозованих факторів» [611, с. 98].

Звертає на себе увагу розуміння безпеки як відсутності впливу на об'єкт будь-яких факторів небезпеки [188, с. 183] або стан психічний чи правовий, в якому особа має відчуття впевненості, опори в іншій особі чи у відрегульованій юридично системі; протилежність загрози [255, с. 147].

А. Баланда вважає, що трактування поняття «безпека» виходить із сформульованого А. Уолферсом [653, с. 105]: «безпека у об'єктивному плані передбачає відсутність загроз набутим цінностям, у суб'єктивному – відсутність страху відносно того, що цим цінностям буде завдано шкоди» [29, с. 25].

В. Заплатинський вважає «безпекою» такі умови, в яких перебуває складна система, коли дія зовнішніх факторів і внутрішніх чинників не призводить до процесів, що вважаються негативними стосовно цієї складної системи у відповідності до наявних на цьому етапі потреб, знань та уявлень [208, с. 92].

Р. Катанджян зауважує, що поняття безпека «найчастіше пов'язане з діяльністю держави, армії, формувань внутрішніх справ, розвідки, контррозвідки тощо» [243, с. 15].

О. Новікова пише, що певна частка науковців [45, с. 13] обмежується визначенням безпеки як відсутності військової загрози або захисту нації від знищення чи нападу ззовні [418, с. 4].

Як стан, тенденції розвитку (серед іншого латентні) й умови життєдіяльності нації як державно-територіальної спільноти людей, що гарантують, незважаючи на наявність і дію несприятливих факторів, її виживання й вільне, незалежне функціонування зі збереженням своїх фундаментальних цінностей та основних інститутів і процвітання, бачить «безпеку» О. Бельков. При цьому він дає власну типологізацію цього явища, виокремлюючи в її складі гіпотетичну відсутність небезпеки (тобто самої можливості якихось потрясінь, катаклізмів для соціуму) та її реальну захищеність від небезпек (здатність надійно протистояти їм) [50, с. 91-94].

Безпека, за оцінкою Й. Кукулки, є важливою екзистенціальною потребою, що виникає з об'єктивних умов буття людей і різних суспільних груп разом з їхніми взаємними зв'язками [175, с. 145]. Г. Вечканов говорить, що «безпека – це якісна визначеність конкретного історичного комплексу (соціуму), що функціонує на конкретних територіях, у певних періодах часу, географічних умовах, складовими компонентами якого виступають суспільство, держава, людина» [109, с. 32]. Безпека є невід'ємним атрибутом соціуму як складної системи, а її

відсутність призводить до руйнації всієї системи, вважає В. Молчановський [403, с. 104].

В. Тамбовцев, досліджуючи проблему безпеки, наводить таке її визначення: «...безпекою слід вважати такий стан суб'єкта, який означає що ймовірність небажаної зміни будь-яких його якостей, параметрів майна, що йому належить, та оточуючого його зовнішнього середовища є невеликими (менше визначеної межі)» [554, с. 45].

С. Марова вважає, що безпека – стан, за якого сума впливів на систему зовнішніх і внутрішніх енергетичних та інформаційних потоків не перевищує допустимого значення, що призводить до руйнації системи [360, с. 13].

Із точки зору В. М. Щербини, «безпека» може бути визначена як комплексне поняття, яке охоплює відповідні системи інформаційно-аналітичного моніторингу, попереджувальних, профілактичних, поточних і прогнозованих заходів впливу на можливі загрози й має на меті нейтралізацію можливих негативних наслідків. Комплексність завдань, які вирішуються у сфері безпеки, вимагає професійної підготовки фахівців, які за повної довіри сторін можуть розробити методику та кваліфіковано забезпечити достатній рівень безпеки. Сутність безпеки автор розкриває через визначення такого «бажаного» стану суб'єкта, за якого ймовірність змін притаманних йому властивостей, якостей і параметрів за рахунок факторів зовнішнього середовища не чинить негативного впливу на стан суб'єкта або чинить його у межах, що не відбиваються на ньому негативно. Тобто, необхідно визначити межі допустимого інтервалу змін [618, с. 222]. Таким чином, чітко простежується ідея щодо допустимого (бажаного або граничного) інтервалу змін параметрів життєдіяльності системи, за якого їй не загрожує небезпека. В іншому випадку існує небезпека руйнації системи.

М. Казаков визначає поняття «безпека» як «динамічно стійкий стан щодо несприятливих впливів і діяльність із захисту від внутрішніх і зовнішніх загроз з метою забезпечення таких внутрішніх і зовнішніх умов існування держави, які гарантують можливість стабільного всебічного прогресу суспільства та його громадян» [455, с. 62].

Досить системну характеристику заходам безпеки в цілому та у площині кримінального права подав М. Щедрін. З його точки зору, заходи безпеки – це вид правового обмеження, який використовується для припинення шкідливого впливу джерела підвищеної небезпеки й захисту об'єкта підвищеної охорони, який за своїми основними ознаками суттєво відрізняється від інших видів правового обмеження – заходів покарання й відновлення [617, с. 56-57].

На думку М. Шелухіна, безпека є процесом забезпечення захищеності життєво важливих інтересів об'єктів – особи, суспільства й держави – від суспільно небезпечних посягань та явищ соціального, техногенного й природного характеру за допомогою використання системи заходів, засобів і способів, передбачених законом [607, с. 62]. Він також справедливо зауважує, що підсистема безпеки від загроз, які походять із природного середовища, схильна забезпечувати захист від дій стихійних сил природи як незалежних від волі людини, так і інспірованих шляхом нерозумних, недбалих чи злочинних діянь; при цьому М. Шелухін відносить до її складу і кримінологічну безпеку, яка виконує, на його думку, подвійне завдання: з одного боку, убезпечує безпеку держави, галузі, підприємства, особи від будь-яких злочинних посягань, а з іншого – сприяє реалізації функцій у сфері інших видів безпеки на випадок виникнення загрози злочинного посягання на об'єкти, що захищаються [606, с. 2].

На думку відомого французького вченого-адміністративіста Ж. Веделя, безпека, перш за все, пов'язана із захистом особи, суспільства й держави від загроз внутрішнього характеру. Він зазначає, що «безпека – це діяльність, спрямована на попередження небезпеки, що загрожує колективу або приватним особам, починаючи від запобігання змов проти безпеки держави й закінчуючи запобіганням нещасним випадкам» [96, с. 466].

Підбиваючи підсумок аналізу різних точок зору щодо змісту поняття «безпека», можна вказати, що бачення сутності безпеки держави багатьма авторами як певного стану суспільних відносин передбачає виокремлення різних її видів – національної, економічної, кримінологічної, громадської, інформаційної, екологічної, військової, соціальної, продовольчої, міжнародної, глобальної та

інших. Натомість акцент, що робиться на здійсненні відповідних заходів, свідчить про необхідність планомірної діяльності по забезпеченню безпеки. Із цього випливає необхідність класифікації всієї суми відносин у сфері безпеки, їх автономного аналізу та своєчасного діагностування небезпек у їх найбільш серйозних та агресивних формах. Такий підхід надає можливість упорядкувати наші знання про цей феномен, хоча і передбачає залучення до вищезазначеної сфери занадто широкого спектру суспільних відносин, що саме по собі може спричинити ситуацію істотного обмеження якості прикладного знання. Ось через це треба бути максимально обережними, додаючи те чи інше коло суспільних відносин до сфери забезпечення кримінологічної безпеки.

Сама сутність поняття «безпека» характеризується всеосяжністю й різнобічністю, поєднуючи у собі різноманітні стани й види безпеки, її властивості, умови протидії будь-яким загрозам безпеці, слугуючи одночасно засадою побудови всіх національних і міждержавних правових систем та результатом соціальної діяльності по забезпеченню безпеки особи, суспільства й держави. Ця діяльність виникає як соціальний феномен у процесі вирішення суперечності між такою об'єктивною реальністю, як небезпека, і потребою розумної істоти, соціального індивіду, соціальних груп і спільнот запобігти їй, локалізувати й усунути наслідки небезпеки. За своєю суттю небезпека виступає об'єктом діяльності із забезпечення безпеки, а предметом діяльності в цьому випадку будуть конкретні загрози й небезпеки (військові, політичні, економічні, кримінологічні тощо), а також конкретні матеріальні носії цих загроз (природні та соціальні явища тощо).

Осмислення сутності об'єкта діяльності, спрямованої на забезпечення безпеки, у тому числі кримінологічної як окремої її частини, передбачає можливість зображення такої діяльності у вигляді складної нелінійної динамічної системи, яка має у своєму складі: 1) горизонтальні рівні (нерозривні, взаємопов'язані й взаємообумовлені елементи): забезпечення безпеки особи, забезпечення безпеки суспільства, забезпечення безпеки держави; 2) вертикальні рівні (предметно-об'єктні сфери безпеки): забезпечення національної безпеки (яка

містить усю сукупність зазначених нижче предметно-об'єктних сфер безпеки), забезпечення економічної безпеки, забезпечення кримінологічної безпеки, забезпечення громадської безпеки, забезпечення інформаційної безпеки, забезпечення екологічної безпеки, забезпечення соціальної безпеки, забезпечення продовольчої безпеки, забезпечення міжнародної та глобальної безпеки тощо [392, с. 152-158].

Найбільшу цікавість національна безпека викликає як інтегруючий елемент окремих видів (форм) безпеки, серед іншого і кримінологічної. Це базова матерія для нашого дослідження. На сьогодні у різних наукових джерелах існує широкий спектр доктринальних підходів до визначення національної безпеки.

Вагомий внесок у теорію та практику національної безпеки й у розвиток методології гарантування національної безпеки України зробили такі відомі вітчизняні вчені, як В. П. Горбулін, Н. Р. Нижник, Г. П. Ситник, В. Т. Білоус, О. Г. Данільян, О. П. Дзьобань, О. М. Литвинов, М. І. Панов, В. А. Ліпкан, М. Б. Левицька, О. С. Бодрук, О. М. Гончаренко, Є. М. Лисицин та ін. [80, с. 415; 148, с. 48; 150, с. 76-89; 172, с. 296; 308, с. 206; 337, с. 600; 339, с. 256; 415, с. 304; 320, с. 186]. Окремим складовим національної безпеки (економічній, екологічній, інформаційній, зовнішньополітичній тощо) були присвячені роботи Г. Перепелиці, О. Власюка, М. Ожевана, М. Різуна, В. Мунтіяна, А. Сухорукова, Д. Прейгера, Я. Жаліла, В. Гейця тощо [300, с. 186].

Важливу роль у теоретичному дослідженні цієї проблематики відіграє праця В. А. Ліпкана «Національна безпека України». У цій монографії автор говорить, що в галузі національної безпеки складається проблемна ситуація, яка охоплює:

- 1) несформоване проблемне поле національної безпеки;
- 2) відсутність механізмів постановки завдань різногалузевим фахівцям у галузі національної безпеки;
- 3) те, що не сформульовано принципи інтеграції знань до єдиної системи;
- 4) те, що не налагоджено механізм застосування отриманих рішень у практичній діяльності;
- 5) відсутність підходів до характеристики національної безпеки як відкритої

нелінійної системи.

Ця прогалина може бути усунена в межах єдиної системи знань про національну безпеку – націобезпекознавство, модель якої була запропонована В. А. Ліпканом у монографічному дослідженні [337, с. 8].

Автор виділяє чотири головні підходи, що використовуються в науково-правових актах, наукових доктринах, енциклопедичній і довідковій літературі та повною мірою поширюються й на кримінологічну безпеку: статичний (стан захищеності), апофатичний (відсутність загроз і небезпек), діяльнісний (система заходів, спрямованих на створення певних умов) і пасивний (дотримання певних параметрів, норм) [335, с. 10].

Національна безпека є предметом досліджень і зарубіжних науковців. Одним із найвідоміших дослідників питань сутності та змісту національної безпеки як політичної, так і соціальної категорії є Збігнєв Бжезинський, який описав закономірності американської системи національної безпеки, що ґрунтується на:

- 1) військовій могутності, яка має глобальний характер;
- 2) економічному потенціалі, який робить США «локомотивом» світового зростання, незважаючи на те, що у деяких сферах американська економіка має серйозну конкуренцію з боку Японії і Німеччини;
- 3) технологічному лідерстві;
- 4) універсальному характері і привабливості американської культури, насамперед серед молоді, що не дозволяє жодній державі конкурувати із США у глобальному культурному впливі [635, с. 3].

Інший американський політолог – Джозеф Ромм – у своїй роботі наводить такі приклади розуміння національної безпеки окремими американськими авторами або установами та її тлумачення у довідковій літературі:

- 1) Волтер Ліпмен (1943 р.): «Нація перебуває у безпеці, якщо вона не вимушена жертвувати своїми законними інтересами для уникнення війни, та в змозі, якщо доведеться, підтримати їх під час війни»;
- 2) Рада національної безпеки (1950-ті роки): «Безпека – це зберегти США як

вільну націю з нашими незмінними основними традиціями та цінностями»;

3) Арнольд Вольфер (1962 р.): «Безпека в об'єктивному значенні оцінює відсутність загроз головним цінностям, а у суб'єктивному значенні це відсутність страху з приводу того, що на ці цінності хтось зазіхатиме»;

4) Міжнародна енциклопедія соціальних наук (1968 р.): «Безпека – здатність нації захистити свої внутрішні цінності від зовнішніх загроз»;

5) Амос Джордан і Вільям Тейлор (1981 р.): «Національна безпека ... охоплює захист у широкому значенні життєво важливих економічних та політичних інтересів, втрата яких може зашкодити фундаментальним цінностям та життєздатності країни»;

6) Ричард Улман (1983 р.): «Загроза національній безпеці – це діяльність або послідовність подій, які загрожують істотно та через порівняно короткі проміжки часу для погіршення якості життя жителів країни або значно загрожують обмеженням у виборі політики урядом держави або приватними неурядовими структурами (особами, групами осіб, корпораціями) в межах держави»;

7) Чарльз Майер (1990 р.): «Національна безпека ... найкращим чином визначається як здатність контролювати ті внутрішні та зовнішні умови, які, на думку громадськості, є необхідними для їх власного самовизначення або автономії, процвітання та благополуччя» [645, с. 122].

Автор також розмірковує про те, що проблема безпеки набуває дедалі більшого драматизму, оскільки, торкаючись різних питань економіки, енергоресурсів, захисту навколишнього середовища, злочинності, розповсюдження наркотиків тощо, повинна вирішити й питання щодо кваліфікованих фахівців з безпеки, розширивши їх коло. Так, до них мають належати не лише експерти з військових і стратегічних проблем, але й економісти, юристи, управлінці, вчені, екологи та лікарі [645, с. 59]. Можливо, мав рацію Гарольд Лассвелл, який писав у 1950 р.: «... експертів з національної безпеки не буває, є тільки фахівці з аспектів цієї проблеми» [642, с. 65].

Отже, американські політологи розглядають загрозу національній безпеці як сукупність різних факторів, здатних істотно знизити якість життя громадян чи

обмежити уряд у виборі політики. Додамо, що список предметно-об'єктних сфер безпеки не може бути повним і незмінним, бо розвиток людства триває й надалі, поступово виникають зовсім нові виміри поняття національної безпеки й водночас зазнають якісних змін і традиційні (усталені) їх форми.

Так, після розпаду СРСР і припинення дії радянського режиму на його території у США почалися дискусії про те, що ж становить загрозу національній безпеці Америки. Найбільш серйозними загрозами аналітики визнали такі: дефіцит бюджету й торговий дефіцит, стагнація зарплати американців в умовах міжнародного суперництва та забруднення навколишнього середовища. Сформована до того часу концепція національної безпеки не могла дати вичерпні відповіді на поставлені проблеми. Незважаючи на фактичну відсутність СРСР, на думку американських політологів, військова безпека не перестала бути основним елементом національної безпеки, однак її значення знизилося порівняно з економічною, енергетичною й екологічною безпекою [193, с. 22].

Доцільно зупинитися на цих та інших, не менш важливих, складових національної безпеки, адже належний рівень їх забезпечення створює умови для реалізації кримінологічної безпеки, що становить предмет нашого дослідження.

Відомо, що у нашій державі, як і в інших цивілізованих країнах, пріоритетним національним інтересом виступає забезпечення екологічної безпеки в умовах потенціальних і реальних стихійних лих, аварій та катастроф, однак здійснення цього життєво важливого завдання на сучасному етапі ускладнюється низкою об'єктивних і суб'єктивних чинників, адже:

- 1) під час становлення України як незалежної держави була повністю демонтована стара законодавчо-правова база УРСР й СРСР, а нова на цей час була неповністю відновлена й удосконалена;

- 2) ефективна реалізація державної політики у сфері національної безпеки й екологічної безпеки вимагає визначення правової природи явища взаємодії цих двох видів безпеки та їх ознак, а також здійснення науково-теоретичного аналізу категорій національної безпеки й екологічної безпеки та їх взаємодії.

Національні інтереси є об'єктом захисту національної безпеки країни, а

екологічним інтересам, тобто потребам або прагненням людей до такого стану довкілля, який забезпечує повноцінне існування та розвиток суспільства, нині належить особливе місце в системі національних інтересів. До того ж національні екологічні інтереси пов'язуються з дією механізмів самозбереження об'єктів навколишнього середовища, особи, суспільства та держави й забезпечується державними інституціями та державною політикою органічної єдності гуманітарного, технологічного й соціально-економічного розвитку, політичної стабільності та підвищення добробуту населення. Правові, екологічні, соціальні й організаційні основи цієї діяльності пов'язано з об'єктами підвищеної екологічної небезпеки й спрямовано на захист довкілля, життя та здоров'я людей від шкідливого впливу аварій на цих об'єктах шляхом запобігання їх виникнення, обмеження (локалізації) розвитку й ліквідації наслідків.

У статті 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 № 1264-ХІІ визначено, що «екологічна безпека є такий стан навколишнього природного середовища, за якого забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей» [476]. ДСТУ 2156-93 «Безпечність промислових підприємств. Терміни та визначення» містить таке тлумачення: «Екологічна безпека – відсутність дій, станів та процесів, які прямо чи непрямо призводять до суттєвих збитків для навколишнього середовища, населення та матеріальних об'єктів» [190].

Голова Української екологічної асоціації «Зелений світ» Ю. І. Самойленко зазначає, що вітчизняна економічна система є вкрай екологічно несприятливою. Україна посідає одне з перших місць у світі за рівнем споживання природних благ – енергії, води та корисних копалин – на одиницю ВВП [514]. Зокрема, ресурсомісткість вихідного національного продукту в 3 рази перевищує світовий рівень, а на одиницю ВВП витрачається майже тонна природних ресурсів, тоді як у США – 3 кг. Загальне енергоспоживання на одиницю ВВП в Україні в 1,8 разів більше, ніж у Росії, у 3,5 рази більше, ніж у Польщі й у 8,3 рази вище, ніж у розвинутих країнах Європи, причому за останні 20 років енергомісткість одиниці

ВВП України зросла майже вдвічі, при цьому, незважаючи на скорочення виробництва за останні десять років, відбулось збільшення питомої ваги викидів і скидів забруднюючих речовин у навколишнє середовище на одиницю виробленої продукції.

Наразі українська економіка за показниками ефективності використання енергоресурсів поступається розвинутих країнам у 2,5–3 рази, через що нинішній рівень енергетичної безпеки нашої держави за багатьма її складовими є незадовільним. Головними причинами такого становища є надвисока енергоємність споживання енергетичних продуктів у галузях економіки та соціальній сфері, значна частка імпорту в балансі енергоспоживання з переважною часткою імпорту з однієї країни природного газу, ядерного палива й нафти, нераціональна структура паливно-енергетичних балансів країни, зниження ефективності виробництва та транспортування енергетичних продуктів, високий рівень шкідливого впливу об'єктів енергетики на навколишнє середовище тощо [196].

Отже, аналіз чинного законодавства України та сучасної спеціальної еколого-правової літератури дає підстави стверджувати, що найбільш повним і точним є таке визначення екологічної безпеки: «екологічна безпека є складовою національної безпеки, тобто такий стан розвитку суспільних правовідносин і відповідних їм правових зв'язків, за яких системою правових норм, інших державно-правових і соціальних засобів гарантується захищеність прав громадян на безпечне для життя та здоров'я довкілля, забезпечуються регулювання здійснення екологічно небезпечної діяльності і запобігання погіршення стану довкілля та інших наслідків, небезпечних для життя та здоров'я особи, суспільства, яка потребує чіткої конституалізації в чинному законодавстві України» [586, с. 78].

Через критичний дефіцит світових продовольчих ресурсів і недопущення подібних ситуацій у майбутньому виникла потреба у започаткуванні системи міжнародної продовольчої безпеки. Привертає увагу визначення поняття «продовольча безпека», яке дає О. М. Ляшенко. Він указує, що це такий рівень

продовольчого забезпечення населення, який гарантує соціально-економічну та політичну стабільність у суспільстві, стійкий і якісний розвиток нації, сім'ї та особи, а також сталий економічний розвиток держави. Нині показники, які характеризують споживання продуктів харчування населення України й визначають рівень її продовольчої безпеки, знизилися до критичної межі, особливо це стосується м'яса, молока, фруктів та ягід, риби, овочів і яєць. Упродовж понад десяти років у нашій державі спостерігається одноманітне жиро-вуглеводне харчування більшої частини населення [349, с. 119-127; 350, с. 102-106].

В умовах інформаційного суспільства починає змінюватися не лише рівень автоматизації виробництва, а й саме виробництво – продукт його стає більш ємним, що означає збільшення частки інновацій, дизайну і маркетингу в його вартості. Знання стає головним стратегічним ресурсом такого суспільства, інформація проникає в усі сфери суспільства та держави. Ці процеси активно відбуваються у інформаційно розвинених державах світу, зокрема у країнах Європейського Союзу [341, с. 13]. На сьогодні інформаційна сфера – системоутворюючий чинник життя суспільства та держави, вона активно впливає на політичну, економічну, воєнну та інші складові національної безпеки країни, а у багатьох країнах і «містить їх у собі» [340, с. 23].

Саме у зв'язку з цим в останнє десятиліття виникло поняття «інформаційна безпека», різні аспекти якого розглядалися українськими та російськими вченими [82; 267; 358, с. 592-598; 628]. За своєю суттю це поняття означає можливість і здатність поширювати й отримувати надійну (верифіковану) інформацію з будь-яких питань і водночас ставити бар'єр на шляху проникнення спотвореної інформації, яка деформує свідомість з певною метою. Так, В. М. Лопатін визначає інформаційну безпеку як стан захищеності національних інтересів країни (життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави на збалансованій основі) в інформаційній сфері від внутрішніх та зовнішніх загроз [342, с. 79]. Неординарністю й інноваційністю відрізняється визначення В. І. Гурковського, відповідно до якого національна інформаційна безпека України – це суспільні

відносини, пов'язані із захистом життєво важливих інтересів людини та громадянина, суспільства й держави від реальних і потенційних загроз в інформаційному просторі, що є необхідною умовою збереження та примноження духовних і матеріальних цінностей державоутворюючої нації, її існування, самозбереження та прогресивного розвитку України як суверенної держави, що залежить від цілеспрямованої інформаційної політики гарантій, охорони, оборони й захисту її національних інтересів [157, с. 35].

Дослідження інформаційного суспільства як науковий напрям сформувалося порівняно недавно, і гуманітарні науки лише підступають до його пізнання [512]. Відзначимо, що всі провідні країни світу сформулювали свою політику та стратегію його побудови й розвитку. У нещодавно ухвалених державних програмах в окремих главах ставляться питання правового регулювання інформаційної безпеки. Це об'єктивно актуалізує теоретичну та практичну роботу, спрямовану на вирішення наукових завдань, безпосереднім чином пов'язаних із формуванням інформаційного суспільства в Україні.

Як зазначає А. Ю. Нашинець-Наумова, виникли нові виклики й загрози, що ставлять світ на межу катастрофи: міжнародний тероризм, організована злочинність, незаконний обіг наркотиків і зброї, расова нетерпимість, релігійний фанатизм, політичний екстремізм та агресивний сепаратизм. Виникають загрози і в такій важливій сфері міжнародного співробітництва, як інформаційна. Інформація має прямий стосунок до політичних процесів у сучасному світі [409, с. 6-7].

Дійсно, на сьогодні неймовірно зросла інтенсивність обігу та споживання інформації в усіх сферах життєдіяльності людини й суспільства – соціальній, науково-технічній, технологічній, статистичній, економічній та ін. Зокрема, процеси збору, аналізу, накопичення та розповсюдження інформації стають невід'ємною частиною існуючих структур політичного й іншого управління, здійснення ефективних політичних впливів і вирішення масштабних економічних завдань. Однак інформація виступає і дестабілізуючим фактором для суспільства, якщо її практично необмежені можливості впливу на людину та суспільство

використовуються в інтересах коаліційних спільнот, окремих держав, політичних угруповань чи окремих осіб, тому інформація може стати джерелом політичної й соціальної загрози [165, с. 27-29]. Цим зумовлюється необхідність державно-правового та громадського регулювання інформаційних потоків, наприклад, діяльності засобів масової інформації. Зважаючи на вищезазначене, Президент України П. Порошенко провів зустріч із членами Національної Ради з питань телебачення та радіомовлення, де наголосив, що Нацрада має зайняти жорстку позицію у галузі інформаційної безпеки, оскільки проти України постала «надзвичайно добре розроблена пропагандистська машина. ... А населення Донбасу потребує правдивої інформації про Україну».

Існування та забезпечення кримінологічної безпеки є неможливими без створення умов для безпеки економічної. «Економічна безпека» – словосполучення, використання якого стає дедалі поширенішим як в Україні і країнах пострадянського простору, так і в зарубіжних країнах (англійський еквівалент – «economic security»). Проте зміст цього поняття так і залишається до кінця не визначеним. Навіть для конкретних представників однієї соціальної групи воно може нести зовсім різне смислове навантаження. І, якщо на побутовому рівні це не має особливого значення, то під час планування відповідної політики з питань економічної безпеки та проведення відповідних досліджень науковці, спеціалісти-практики та представники бізнесу й урядових організацій стикаються з потребою чіткого визначення цього поняття для єдиного та правильного його розуміння у вирішенні практичних питань. Через це і виникає потреба в дослідженні питань, коли вперше з'явилося це словосполучення, що спонукало до його появи, як проходив його розвиток у часі та ін.

Без оцінювання життєздатності економіки країни, її надійності та здатності відтворюватися в розширеному масштабі, говорити про належну безпеку України просто неможливо. Поняття «економічна безпека» є відносно новим у лексиконі українських органів управління, однак добре відоме в практичній діяльності за кордоном, хоча тут і допускається його вельми широка інтерпретація. За своєю

суттю, це синтетична категорія економічної основи суверенітету та самостійності, стабільності й уразливості, шантажу та випередження, примусу й агресії, сили та розуму, залежності й незалежності [553, с. 14].

Одним із найпоширеніших є трактування економічної безпеки, що міститься в електронних ресурсах, де економічна безпека розглядається як стан економіки, за якого забезпечуються достатньо високе та стійке економічне зростання, ефективно задоволення економічних потреб і контроль держави за рухом та використанням національних ресурсів. Економічна безпека розглядається як складова національної безпеки, її фундамент і матеріальна основа [351, с. 43]. Під економічною безпекою розуміють сукупність умов, за яких зберігається здатність країни підтримувати конкурентоспроможність економіки, ефективно захищати національні економічні інтереси, протистояти зовнішнім економічним загрозам і повністю використовувати конкурентні переваги в міжнародному поділі праці [155]. В. І. Мунтіян пропонує розглядати під економічною безпекою відновлення здатності національної економіки до самовідтворення й освоєння сучасної інноваційної моделі економічного зростання в умовах глобалізації соціально-економічних процесів і нових форм наддержавного рівня відносин [405, с. 16].

В Україні ж економічна безпека підприємства на початку 90-х років сприймалася в першу чергу як фізичний захист майна підприємства й коштів (особливо в період «рекету»), захист власників і керівників підприємства та захист інформації. Узгодження інтересів підприємств з державою також мало особливий характер, що на перший план у забезпеченні економічної безпеки підприємства висувало не проблему конкурентоспроможності цього суб'єкта на глобальному ринку, а виживання на власному ринку за умов нерівності всіх перед законом. У цілому, порівнюючи розвиток концепції економічної безпеки з основними історичними подіями у світі, важко не погодитися з думкою А. В. Кендюхова про те, що становлення концепції економічної безпеки відбувалося в тісному діалектичному взаємозв'язку з розвитком концепції взаємозалежності, яка є ключовим терміном у дослідженнях проблеми

економічної безпеки, особливо в зарубіжних країнах [245, с. 124].

Під час розгляду питання про сутність кримінологічної безпеки доцільно вказати і на існування так званої соціальної безпеки. Поняття соціальної безпеки населення увійшло в науковий обіг досить недавно, саме тому сьогодні точаться наукові дискусії щодо доцільності виділення соціальної безпеки як окремої складової національної безпеки. Схожі дискусійні положення виникають і під час розробки й ухвалення низки нормативно-правових актів, оскільки в одних із них можна зустріти поняття соціальної безпеки та визначення обов'язків держави щодо її забезпечення, тоді як в інших законодавчих актах така категорія відсутня.

Моделями безпеки соціальних систем займається М. О. Лєсков [311, с. 83-93], який розглядає їх на регіональному, галузевому та загальнодержавному рівнях і пропонує програми модернізації економічного та політичного життя для оптимізації ухвалення управлінських рішень у сфері забезпечення безпеки країни.

Проблеми етичного здоров'я народу як джерела індивідуальної та суспільної безпеки цікавлять академіка Міжнародної академії інформатизації В. Ганжину [118, с. 26-31]. Через люмпенізацію населення розглядає загрози соціальній безпеці В. М. Шевченко [601, с. 92-97]. Як «нову» парадигму соціологічного знання вивчає соціологію національної безпеки В. І. Тепечин [559, с. 89-95]. У науковій праці В. С. Плотнікова [445] проаналізовано історично-методологічні аспекти соціальної безпеки, яку розглянуто у вигляді системи, в якій виділяються суб'єкти, об'єкти, регулятори й детермінанти системи й де створено класифікацію загроз соціальній безпеці та розроблено доктрину соціальної безпеки. У свою чергу, О. Ф. Новікова зауважує, що соціальна безпека повинна забезпечуватись через заходи соціального захисту, й при цьому визначає її як «стан захищеності соціальних інтересів особи і суспільства від впливаючих на них загроз національній безпеці» [420].

Проаналізувавши різні точки зору вчених, можна дійти висновку, що підґрунтям розуміння сутності поняття «соціальна безпека» виступають соціальні інтереси (фундаментальні цінності та прагнення діяльності) й цивілізовані шляхи створення таких умов і засоби задоволення соціальних потреб. Серед основних

ознак соціальної безпеки можна виділити такі: 1) надійна захищеність соціальних інтересів; 2) створення умов для нормальної життєдіяльності; 3) суспільно нормальний рівень соціальних умов і наданих соціальних благ; 4) стабільність; 5) збереження та розвиток людського потенціалу. При цьому під соціальною безпекою розуміють стан захищеності соціальних інтересів населення від загроз щодо його соціального стану та рівня життєзабезпечення, за якого відбуваються збереження та розвиток людського потенціалу, просте чи розширене відтворення населення, а також досягнення в суспільстві соціальної злагоди й цілісності.

Для теорії кримінологічної безпеки соціальна безпека може стати як джерелом знання про соціальні загрози, так і джерелом статистичної інформації у чистому її вигляді. Соціальну безпеку можна розглядати як комплексне, багатофункціональне утворення з розгалуженою структурою, що виступає невідривною складовою національної безпеки кожної країни. Відсутність соціальної безпеки або її окремої складової чи їх недостатній рівень негативно впливають на розвиток усього суспільства, оскільки тягнуть за собою появу соціальних вибухів і загроз національній безпеці: розпад основних інститутів соціального захисту населення (охорони здоров'я, освіти, соціальної допомоги та ін.), стрімке соціальне розшарування, збідніння широких верств населення, руйнація трудового потенціалу суспільства, тенденції моральної та духовної деградації в суспільстві, неконтрольовані міграційні процеси в країні. Так, динаміка останніх років свідчить про стрімке скорочення населення України. Наприклад, у період з грудня 2015 р. по січень 2016 р. населення країни зменшилося на 14,1 тисячу осіб, а у 2017 р. кількість населення України зменшилась на 154 562 осіб і в кінці року наблизилась до показника 42 307 656 громадян.

За даними Державної служби статистики України, новий рік ознаменується народженням 458 167 дітей і смертю 649 247 осіб. До того ж середня очікувана тривалість життя (для обох статей) в Україні становить 68,6 років, а це нижче середньої очікуваної тривалості життя у світі, що перебуває на рівні близько 71 року (за даними відділу народонаселення Департаменту ООН з економічних і

соціальних питань).

Водночас, ураховуючи дані Департаменту з економічних і соціальних питань Організації Об'єднаних Націй за 2017 р., доцільно звернути увагу на такі показники:

- у нашій країні чисельність жінок перевищує чисельність чоловіків на 8 %;
- у цьому році на світ з'явилося 30 998 маленьких українців;
- покинули цей світ 43 925 громадян;
- за перші тижні 2017 р. Україну покинуло понад 3 000 осіб, у середньому близько 50 людей на добу залишає межі Батьківщини назавжди;
- приріст населення в новому році має знак «мінус» – 10457.

Звернувши увагу на статистичні показники щодо доходів і витрат населення, можна побачити їх рівень і порівняти з показниками минулого року. Явно простежується тенденція до зубожіння населення (див. Додаток Б): наприклад, відповідно до даних щодо рівня соціальної допомоги (соціальна допомога, інші одержані поточні трансферти, соціальні трансферти в натурі) можна побачити, що порівняно з 2016 р. у 2017 р. їх обсяг збільшився на 24,6 %, що вказує на те, що держава компенсує (допомагає) у більшому обсязі та більшій кількості громадян, ніж у попередній рік, водночас, за тими ж офіційними даними, реальний наявний дохід збільшився лише на 6 % порівняно з попереднім роком. Рівень же інфляції, за неофіційними даними, складав у 2016 р. 112,4 %, а у 2017 – 113,7 %.

Підсумовуючи вказане стосовно стану соціальної безпеки, зокрема в Україні, слід констатувати, що її рівень залишається низьким, що обумовлено несформованістю середнього класу, значною часткою населення, яке живе за межею бідності, поглибленням демографічної кризи, скороченням тривалості життя, старінням населення, зростанням застійного безробіття, низькою ефективністю праці та недостатнім рівнем її оплати, зубожінням значної частини працюючого населення, відсутністю умов збереження та розвитку людського, трудового й інтелектуального потенціалу країни, погіршенням стану здоров'я працівників, низькою вартістю робочої сили тощо. До того ж окремої уваги

заслугує питання надання соціальної допомоги, хоча заради справедливості слід сказати, що вона не завжди надається тим категоріям населення, які її дійсно потребують, призводячи до неефективного використання ресурсів і нерівності в системі соціального захисту.

Досить часто у науковій літературі використовується термін «громадська безпека» як синонім поняття «національна безпека», тобто стрижневої основи в системі безпеки країни (держави). Це, в принципі, цілком обґрунтовано для філософського й соціологічного бачення категорії «суспільство» як сукупності багатопланових відносин між людьми, що складаються в процесі їх спільної життєдіяльності. У цьому контексті громадська безпека постає як необхідна умова й органічна складова цивілізованого способу співжиття, успішного розвитку суспільства й ефективного функціонування держави та її інститутів як єдиного організму. Вона розглядається як вид соціальної діяльності державних і недержавних інституцій, за якого створюються належні, необхідні та достатні умови для захисту, збереження, відновлення й примноження духовних, матеріальних та інших цінностей суспільства, встановленого порядку діяльності державних і громадських організацій, майнових та немайнових прав і свобод кожної людини, який забезпечує умови для нормальної життєдіяльності й розвитку [426, с. 8-9].

Такий вид безпеки, як міжнародна (глобальна) безпека, передбачає її розуміння як стану міжнародних відносин, який виключає порушення миру та виникнення реальної загрози розвитку людства, за якого народи можуть суверенно, без втручання й тиску ззовні, визначити шляхи та форми свого суспільно-політичного розвитку [449, с. 200]. Міжнародна (глобальна) безпека розглядається також як стан політичних, економічних та інших відносин між державами, що виключає загрозу агресії однієї держави (чи групи держав) проти іншої держави (чи групи держав) і забезпечує їх мирне співіснування на принципах рівноправності, невтручання у внутрішні справи одна одної, поваги до національної незалежності та самовизначення народів, а також вільного розвитку. Інакше кажучи, міжнародна (глобальна) безпека виступає сприятливим зовнішнім

середовищем для розвитку держав. Основним методом забезпечення безпеки є попередження конфліктних відносин за допомогою введення міжнародних обмежень (бар'єрів) на певні види діяльності [496].

У дослідженнях міжнародної безпеки існують різні школи. Так, наприклад школа реалізму (offensive realists) стверджує, що безпеку гарантує тільки нарощення власної могутності; школа реалізму, спрямованого на захист (defensive realists), говорить про те, що акумулювання занадто великої могутності держави може шкодити їй самій та її громадянам, оскільки могутність їй потрібна тільки для захисту, а не для створення загроз; за теорією гегемонії стабільності (hegemonic stability theory) нерівномірне накопичення потужностей у межах однієї держави призводить до дестабілізації цілої системи міжнародних відносин.

Досить поширеною є думка про те, що для забезпечення міжнародної безпеки найважливішим є створення системи колективної безпеки на універсальній та регіональних основах, що являє собою систему спільних дій усіх держав світу або певного географічного регіону для запобігання й усунення загрози миру та придушення актів агресії. Універсальна система колективної безпеки ґрунтується на нормах Статуту ООН і передбачає дії держав відповідно до рішень цієї організації [639, с. 126-154].

Як уже було зазначено раніше, Організація Об'єднаних Націй кожні п'ять років проводить конгреси із запобігання злочинності поведження з правопорушниками. Ця шанована організація останнім часом піддається інтенсивній критиці з усіх боків, але замінити її поки що нічим, та і працює вона не так уже й погано. Звичайно, не можна назвати діяльність ООН досконалою, але якщо той чи інший суб'єкт міжнародного права не виконує її рішень або просто не в змозі зрозуміти й оцінити їх суть і масштабність, то проблема – в ньому самому, а не в ООН. Втім, наш світ взагалі недосконалий.

На конгресах розглядається широкий спектр тем, які є важливим чинником міжнародних зусиль по запобіганню й попередженню злочинності. Будучи глобальним форумом, такі конгреси сприяють обміну інформацією й найефективнішими різновидами практик між державами та фахівцями, що

працюють у цій сфері. Особливістю діяльності ООН також є те, що в межах указаних інститутів здійснюються наукові дослідження у сфері боротьби з транснаціональною організованою злочинністю, проводяться семінари з підвищення кваліфікації кадрів національних правоохоронних органів, надання методичної, матеріальної й технічної допомоги в розробці спеціальних проєктів, забезпечення зацікавлених організацій інформацією про злочинність і заходи боротьби з нею [270, с. 77]. Але на жаль, Конгрес збирається раз на п'ять років та обговорює нагальні проблеми боротьби із злочинністю в поточному періоді, а зміни в самій злочинності й у сфері боротьби з нею відбуваються настільки стрімко, що дані, отримані в результаті аналітичної роботи, дуже швидко застарівають.

Особливе значення для злочинного світу має царина владних політичних відносин. Сьогодні вона є сферою інтересів найбільш великих злочинних утворень і головним чином їх лідерів, які прагнуть до створення свого лобі в парламенті, отримання посад, які надають широке коло повноважень і додаткові можливості по формуванню нелегального капіталу або вкладення нелегально отриманих доходів. Особливості кримінальної діяльності таких злочинних груп криміналістами європейських та інших країн не лише не були спільно вивчені, але й не була накопичена й належним чином систематизована відповідна інформація (знову ж таки через відсутність стійких зв'язків).

На наш погляд, виявляти важливі кримінологічні риси та властивості міжнародної злочинності як системно структурованого соціального явища необхідно не тільки для формулювання кримінально-правових характеристик з метою вироблення конкретних правових заходів боротьби з нею й удосконалювання профілактичних заходів державного та соціального контролю, але і для розуміння того жорсткого факту, що сучасна злочинність «вписується» в світ глобалізації набагато швидше й ефективніше, ніж соціальна політика держав, чия діяльність повинна надавати можливість як нормального соціального розвитку, так і зниження рівня злочинності та її тяжкості шляхом припинення негативного впливу соціальних криміногенних детермінант.

Наприкінці 1980-х рр. поняття міжнародної безпеки почало розвиватися – з'явилися нові концепції, урізноманітнилися суб'єкти безпеки, розширився спектр загроз, з'явилися нові форми реагування на них [357], сформувався розуміння того, що безпека окремої держави не може існувати сама по собі, необхідним є створення міжнародної (глобальної) системи безпеки, яка, виступаючи універсальним поняттям, лишається непідвладною його розчленуванню за галузевими ознаками.

Аналізуючи проблематику системи глобальної безпеки у поєднанні із загальними питаннями соціальної стабільності, слід звернути окрему увагу на розгляд такого поняття, як «соціальна стійкість». Сама його суть полягає у спроможності системи зберігати деякі її властивості щодо збурень або невизначеності певних параметрів самої системи чи зовнішнього середовища. Так, «стійкість» у взаємозв'язку з іншими першочерговими якостями системи, а саме з надійністю, керованістю та самоорганізацією, забезпечують їй живучість, тобто відносно довготривалий період існування, протягом якого ця система виконує основні притаманні їй функції, прагнучи досягти запланованих цілей, а також сприяють її ефективності, що в кінцевому підсумку формує її «безпеку» [210, с. 119].

Обґрунтованим, на нашу думку, є аналіз феномену кримінологічної безпеки у межах концепції стійкого розвитку, яка передбачає такий розвиток, що задовольняє потреби сучасності, не ставлячи під загрозу здатність прийдешніх поколінь задовольняти свої власні потреби, та забезпечує існування особи, суспільства й держави.

Безпека існування, як відомо, є основним практичним інтересом виживання як на індивідуальному, так і на груповому рівні; вона – причина виникнення потреби в інтеграції спільнот, регулювання соціальних відносин і реалізації цих потреб, а отже, властивість системи базового характеру, спрямована на її виживання, відтворення та розвиток у межах існуючого (досягнутого) стану [447, с. 19]. Звідси випливає трактування безпеки як атрибуту соціальної системи, що виражається в її цілісності, відносній самостійності та стійкості [403, с. 104-109], а

також її інтерпретація через «надійність існування та стійкість розвитку будь-яких предметів соціальної природи» [508, с. 17].

Стійкість системи пов'язується з її здатністю зберігати рівновагу, успішно адаптуватися за допомогою політичних, економічних, правових та інших механізмів до мінливих умов існування, зокрема ефективно долати кризові явища, вирішувати соціальні конфлікти, впоратися з різними природними катаклізмами та забезпечувати духовні потреби людей. Аналогічно, як і створення системи кримінологічної безпеки вірцевого рівня, так і сприяння стійкому та безпечному стану відзначається співзалежністю неорганізованого й планомірного.

Згідно з таким підходом захист інтересів особи, суспільства та держави визначається внутрішніми властивостями соціальної системи, які відображають здатність і можливість її функціонування та розвитку, визначають її цілісність та адаптивність, що дозволяє відповісти на кримінальні виклики й розвиватися в умовах конфліктів, невизначеності та ризиків [447, с. 25].

На підставі вищезазначеного вважаємо за можливе інтерпретувати кримінологічну безпеку як порядок та умову життєдіяльності системи, що відзначаються доброякісністю здійснення її саморегулятивних функцій. З іншого боку, її можна також тлумачити як спроможність системи за наявності несприятливих зовнішніх і внутрішніх кримінальних впливів утримувати константний, стійкий стан і вирішувати питання безпеки життєвих процесів у суспільстві.

Хоча визначення дефініції «кримінологічна безпека» і зустрічається у різних науково-дослідних роботах [24; 307, с. 269-276; 423; 432; 443; 599], втім спеціального аналізу феномену цього поняття нема.

Як було зазначено раніше, витоки концепції кримінологічної безпеки вбачаються у виникненні та розвитку ідей позитивізму, що прийшов на зміну класичній школі кримінального права. Оперуючи «свободою волі» як основною детермінантою людської активності, в тому числі і протиправної, класики пропонували заходи відплати, співрозмірні з учиненим діянням, головною метою яких було залякування [333, с. 268-273]. Але на практиці вони виявились

невиправданими. Завдяки розвитку біологічного (Ч. Ломброзо) та соціологічного (Е. Фері) напрямків позитивізму акценти були перенесені з небезпечності діяння на небезпечність особи й, відповідно, з відплати на попередження злочинів та убезпечення індивідів і суспільства. Наприкінці XIX – на початку XX ст. з урахуванням попередніх досягнень з'явилась самостійна доктрина соціального захисту (Ф. Ліст, А. Принс, М. Ансель, Е. Гарсон), необхідність і допустимість застосування ідей якої обґрунтовувалася в першу чергу практичними інтересами суспільної безпеки. Так, на думку Ф. Ліста, «покарання окремого діяння відповідно до міри вини для звичного злочинця замало. ... Необхідний ще захист суспільства» [314, с. 98].

Слід визнати, що заходи безпеки та соціального захисту не завжди схвально сприймалися та втілювалися у практику протидії злочинності. Тим не менш, аналіз наукових публікацій початку XXI ст. свідчить про «ренесанс» деяких теорій минулого з огляду цікавості наукових кіл до ідей убезпечення суспільства від загроз криміногенного характеру [55, с. 357-359]. Необхідно відзначити, що завдяки інтенсивному розвитку кримінологічної науки відродження заходів безпеки відбувається не лише в межах інструментарію засобів кримінального права, а і з позицій кримінологічної концепції, спрямованої на системний і комплексний вплив на злочинність.

Не можна не погодитись із твердженням Т. В. Мельничук, що кримінологічну безпеку не можна розглядати лише як ідеальний стан захищеності, до якого варто прагнути. Це пов'язано, на її думку, з активним розвитком соціуму, що неминуче зумовлює як позитивні зрушення, так і ризики економічного, психологічного, культурологічного та криміногенного характеру. Але стан окремої особи, соціальної групи, держави або суспільства в цілому, за якого громада здатна контролювати криміногенні ризики, результативно протидіяти злочинним проявам та використовувати можливості сталого розвитку, не відчуваючи страху перед суспільно небезпечними загрозами, можна вважати кримінологічною безпекою [364, с. 135].

Розробка понятійного апарату, включно з науковим обґрунтуванням і

формулюванням визначення кримінологічної безпеки, розмежуванням і встановленням взаємозв'язків цієї категорії з іншими термінами, становить певний науковий інтерес для дослідників. Так, М. М. Бабаєв та В. О. Плешаков [22, с. 5-6] визначають кримінологічну безпеку як об'єктивний стан захищеності життєво важливих та інших істотних інтересів особи, суспільства й держави від злочинних посягань і загрози таких посягань, породжуваних різними криміногенними факторами (явищами й процесами).

М. П. Клейменов дає визначення кримінологічній безпеці «як стану захищеності законних інтересів особи, суспільства та держави від зовнішніх і внутрішніх загроз, джерелами яких виступають явища, тією чи іншою мірою пов'язані зі злочинністю, суспільно небезпечними посяганнями, кримінальною діяльністю, інтересами криміналітету» [248, с. 41-45].

У свою чергу, О. М. Костенко вивчає кримінологічну безпеку людини як стан захищеності всього того, що є необхідним для її нормального, тобто узгодженого із законами людської природи, життя від сваволі, яка проявляється у вигляді злочинів [272, с. 177]. Кримінологічна безпека може бути забезпечена формулою «культура плюс закон»: покарання обмежує злочинні вияви сваволі у тих осіб, у яких не сформувалась антикриміногенна культура [573, с. 18]. На думку В. М. Дрьоміна, кримінологічна безпека «відображає стан захищеності суспільства та громадян від злочинних посягань» [179, с. 123-131]. Схожого трактування дотримуються О. Г. Горшенков та С. Я. Лебедев, однак термінологічно називають безпеку антикримінальною [153, с. 13-16; 306, с. 111-115]. Із розглянутих визначень убачається, що розкриття сутності кримінологічної безпеки здійснюється через поняття небезпеки від криміногенних загроз, особливий механізм дії (відмінний від інших каральних та некаральних заходів) та особливу цілеспрямованість [369, с. 135].

Необхідно звернути увагу на наявні труднощі у формулюванні визначення кримінологічної безпеки, яке на основі загальнометодологічного підходу має всі потрібні властивості, що допускають можливість його зарахування до класу складних соціальних систем із конкретно-історичним (динамічним) характером,

щільно переплетеного з усіма формами та напрямками взаємодії в системі «природа => людина => суспільство». Залежно від певного проміжку часу стан захищеності вміє набувати того чи іншого рівня; перш за все це визначається напруженням і тяжкістю внутрішніх та зовнішніх загроз і природою реагування на них керуючої системи [394, с. 219-224].

Схожі підходи повною мірою сприйнято українським законодавством, а термін «безпека» адаптовано багатьма нормативно-правовими актами України. Так, Конституція України виділяє декілька основних різновидів безпеки: «безпеку людини і громадянина» (п. 1 ст. 3), «державну безпеку» (п. 3 ст. 17), «національну безпеку» (ст. 18, п. 2 ст. 32, п. 3 ст. 34, п. 2 ст. 39, п. 17 ч. 1 ст. 92), «екологічну безпеку» (ст. 16, п. 6 ч. 1 ст. 92, п. 3 ч. 1 ст. 116), «інформаційну безпеку» (п. 1 ст. 17) та «громадську безпеку» (п. 7 ст. 38). Аналогічну структуру має і Закон України «Про національну безпеку України». У його преамбулі говориться, що він «визначає основи та принципи національної безпеки і оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз». Національна безпека являє собою захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. Національні інтереси України – життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян [475].

Як справедливо відзначає І. Н. Глебов, на сьогодні оформилося нове розуміння поняття «національний інтерес» у єдності інтересів держави, суспільства й особи, суверенної держави та громадянського суспільства. З'явилося розуміння того, що без суспільства як сукупності індивідів, їхніх соціальних та політичних прав і свобод держава функціонувати не може [135, с. 14]. Цей момент знайшов своє відображення і у Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України [479], якій було надано чинності Указом Президента України № 92/2016 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України

від 4 березня 2016 р. «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України». Однак у межах розуміння забезпечення безпеки, серед іншого кримінологічної, перш за все треба говорити про забезпечення й утримання рівноваги між інтересами особи, суспільства та держави, а аж ніяк не тільки про закріплення пріоритету прав особистості та відверте зрівняння безпеки особи, суспільства та держави.

У таких документах, як Концепція розвитку сектору безпеки й оборони України, ключова увага приділяється не інтересам, а загрозам, зокрема таким, що не пов'язані з інтересами. Отже, можна констатувати, що у цьому напрямку проблему інтересів вивчено недостатньо. Зокрема, деякі вчені зауважують, що загрози виникають лише у процесі їх реалізації у практичній діяльності суспільства та держави, що породжує необхідність захисту політики та стратегії їх реалізації [495, с. 9-12].

Первинним є розвиток, а безпека є вторинною й покликаною забезпечити розвиток, захистити його від різноманітних загроз [416, с. 43]. Нерозривність відносин розвитку та безпеки пояснюється насамперед принциповою єдністю всіх процесів людської діяльності, поділ яких на окремі сфери, галузі та напрями має умовний характер, що полегшує пізнання реальності, але не має до неї стосунку [438, с. 13]. Однак саму роль безпеки важко переоцінити: маючи другорядний характер, вона виступає запорукою людського розвитку й діяльності, яка без неї стає нецілеспрямованою.

Відомо, що інтереси є одночасно і причиною, й головною рушійною силою соціального розвитку й усієї людської діяльності, тому їх можна умовно поділити на дві групи: так звані «інтереси добробуту населення» й «інтереси стабільності та безпеки», які мають полярний характер за спрямованістю свого змісту. Показники, що відбивають змістовний бік інтересів добробуту, для підвищення рівня розвитку потребують свого кількісного збільшення, зростання до максимуму. Показники ж, які виражають змістовний бік інтересів стабільності та безпеки, для підвищення рівня розвитку потребують свого кількісного зменшення до мінімуму. А отже, аналогічна «максимінна» побудова інтересів демонструє

нам, що соціальний розвиток здійснюється згідно із законом єдності й боротьби протилежностей та виступає джерелом і рушійною силою розвитку об'єктивного світу, оскільки інтереси добробуту й інтереси стабільності та безпеки у своїй єдності виступають протилежними боками однієї медалі [394, с. 219-224]. Як бачимо, у доктринальному трактуванні різноманітних аспектів безпеки головний акцент робиться на дихотомії «безпека – небезпека (загрози)». Однією із загроз безпеці суспільства, безумовно, є злочинність і пов'язані з нею криміногенні явища та процеси. Сучасний стан і тенденції розвитку злочинності унеможливають оцінювання соціуму як кримінологічно безпечного.

У системі «злочинність – боротьба з нею» злочинність є первинною – боротьба є відповіддю суспільства та держави на її виклик, при чому відповіддю не завжди своєчасною, адекватною, цілеспрямованою й ефективною. Тенденція інтенсивного зростання злочинності й тенденція «відставання» соціально-правового контролю над її кількісно-якісними змінами ув'язуються у певне порочне коло, розірвати яке можна лише на шляху органічного поєднання політичних, економічних, соціальних, кримінологічних і кримінально-правових стратегій [363, с. 38-39]. Очевидною є практична необхідність переосмислення пріоритетів, принципів та механізмів протидії злочинності з метою забезпечення суспільства від криміногенних загроз. Як видається, досягнення загальної теорії безпеки можуть бути перенесені у практику протидії злочинності та стати базою для формування цілісної концепції кримінологічної безпеки.

На нашу думку, кримінологічна безпека – це одна із найголовніших фундаментальних цінностей, забезпечення якої гарантується Конституцією України. Безпека ж розглядається і як невід'ємна властивість будь-якої системи, що відображається в таких системних ознаках, як цілісність, відносна самостійність і стійкість [414, с. 17]. Втрата будь-якої із цих ознак призводить до загибелі системи, саме тому видається доцільним детально проаналізувати феномен кримінологічної безпеки та засад її забезпечення.

Кримінологічна безпека виступає поняттям не абсолютним, а відносним, позаяк усі кримінальні загрози, ризики й небезпеки існували, існують і будуть

існувати, доки буде існувати людське суспільство. Бачення стану безпеки у вигляді вихідної (нульової) небезпеки виникнення кримінальних загроз є утопічним, оскільки у процесі реалізації кримінальних загроз такий стан є недоступним. Тому нам постійно треба контролювати розміри небезпеки виникнення кримінальних загроз, щоб звести до мінімуму її граничні показники, а також забезпечити умови, здатні відповідним чином відгукуватися на наростаючі антикриміногенні зусилля суспільства й держави, впливаючи на показники злочинності.

Кримінологічна безпека, будучи залежним від кримінальних загроз явищем, потребує постійного підтримання та забезпечення. Під останнім розуміється діяльність держави, суспільства в цілому та їх інститутів, що ґрунтується на принципах комплексного програмування та планування, мета якої полягає у досягненні й підтримуванні соціально прийняттого рівня захищеності основних прав і свобод особи та суспільства й законних інтересів держави від злочинних посягань.

Вважаємо за необхідне зупинитися на особливостях феномену кримінологічної безпеки, що мають безпосереднє значення для вдосконалення категоріально-понятійного апарату кримінологічної теорії й практики боротьби зі злочинністю. До цих особливостей належать такі:

- 1) базові та інтегральні властивості кримінологічної безпеки;
- 2) терміни «кримінологічна безпека» і «забезпечення кримінологічної безпеки»;
- 3) кримінологічна безпека та її забезпечення.

Базові й інтегральні властивості кримінологічної безпеки охоплюють своїм соціально-правовим змістом майже всі напрямки діяльності із запобігання та протидії злочинності та входять у предмет кримінології. Кримінологічна безпека та діяльність, спрямована на її забезпечення, – це терміни, які жодною мірою не суперечать усталеній термінології. Діяльність із забезпечення кримінологічної безпеки передбачає застосування колосальної сукупності заходів, як-то: вплив на злочинність, ужиття заходів до особи злочинця, нейтралізація детермінант

злочинності та попередження злочинів, кримінологічний захист і віктимологічна профілактика. Указані терміни, на наш погляд, за обсягом є навіть більшими, ніж такі звичні загальні терміни «боротьба зі злочинністю», «кримінологічна політика», «стратегія й тактика боротьби зі злочинністю» тощо, використання яких має більш обмежений інформаційно-пізнавальний потенціал [134, с. 62-69].

Терміни «кримінологічна безпека» та «забезпечення кримінологічної безпеки», на відміну від термінів «боротьба зі злочинністю», «політика боротьби зі злочинністю» тощо, містять у собі позначення не лише характеру (напрямку) діяльності, а і мету та результат цієї діяльності; яким є стан кримінологічної безпеки відповідного об'єкта. Звичайно, серед традиційних термінів (понять) теж існують аналогічні за «наповненням». Так, «профілактика», «запобігання» та «припинення злочинів» можуть служити прикладами, в яких легко розглянути мету та результат діяльності [193, с. 36]. Але всі ці терміни явно поступаються терміну «кримінологічна безпека» за обсягом та критерієм комплексності.

Кримінологічна безпека та її забезпечення передбачають зміщення змістовного навантаження із об'єкта нападу – злочинності на об'єкт захисту – особистість, суспільство, державу, тобто на ті цінності, яким, власне, і повинна бути гарантована кримінологічна безпека. З нашої точки зору, діяльність, пов'язана із запобіганням, попередженням злочинності, протидією злочинності й віктимологічною профілактикою тощо, виступає засобом досягнення стану безпеки, а не самоціллю зусиль суспільства – подоланням злочинності. Так, зменшення кількості злочинів у регіоні – це завдання, вирішення якого заслуговує усіляких похвал, але тільки в тому випадку, якщо воно призвело до створення більш безпечних умов життя населення, зменшення масштабів шкоди, заподіяної злочинними діями, пом'якшення кримінального тиску на економіку тощо. У разі ж кількісного зменшення кількості злочинів, але якісного збільшення ступеня їх небезпечності й тяжкості завданої шкоди, це говорить про те, що мета зусиль суспільства, витрачених на протидію злочинності, не була досягнута.

Сутність кримінологічної безпеки як концептуальної основи впливу на злочинність проявляється й у специфіці таких основних її елементів, як об'єкт,

мета, загрози й організаційно-правові основи забезпечення кримінологічної безпеки. Об'єкт безпеки має структурно-функціональні та просторові характеристики. Класично об'єктом попереджувальної діяльності вважають суспільно-небезпечні прояви та їх детермінанти, а функціонально – профілактичні заходи, спрямовані на нейтралізацію криміногенної особи або ситуації [10, с. 19]. Об'єктом кримінологічної безпеки є суспільство (соціум), його структурні одиниці та взаємовідносини між ними в питаннях утримання від злочинних дій (інакше кажучи, від криміналізації) та здатності протистояти їм (усунення віктимізації).

За словами С. Я. Лебедева, втілення ідеї кримінологічної безпеки у життя правової держави покликане сприяти перенесенню змістового акценту з об'єкта нападу (злочинність) на об'єкт захисту (особистість, суспільство, держава), тобто на ті цінності, яким, власне, і повинна бути гарантована кримінологічна безпека. Тому забезпечення кримінологічної безпеки повинно перевершувати характер і спрямованість існуючих криміногенних і кримінальних загроз. Через це в ієрархії форм діяльності щодо забезпечення кримінологічної безпеки на першому місці стоїть захист від джерела загрози безпеці, а вже потім – вплив на саме джерело [573; 306, с. 111-115; 307, с. 269-276].

У деяких публікаціях злочинність аналізується як загроза національній безпеці України, а кримінологічна безпека визначається як складова системи національної безпеки [526, с. 47-50], що вбачається вельми виправданим із точки зору підходу до злочинності як до внутрішньодержавної проблеми. Дійсно, забезпечення кримінологічної безпеки є невід'ємною частиною стратегії національної безпеки, покликаної впливати на загрози, які походять від злочинності, знижуючи й нейтралізуючи їх суспільну небезпечність та захищаючи від їх негативних впливів не лише власне особистість, суспільство й державу, але і загальні національні інтереси, що їх поєднують. У зв'язку з цим ми не можемо погодитись з твердженням Д. М. Прокоф'євої-Янчиленко, що «кримінологічна безпека ... є радше якісним аспектом, «зрізом» національної безпеки ... фактично кримінологічна безпека є «безпекою національної безпеки» та «безпекою» її

окремих складових від протиправних посягань» [493, с. 179]. На нашу думку, обмежувати об'єкт кримінологічної безпеки внутрішньонаціональними інтересами не варто, оскільки сучасні процеси глобалізації та наявна кримінальна ситуація в Україні – якісно нове явище і за масштабами, і за ступенем руйнування, що чинить значний вплив на функціонування й безпеку держави через корупцію, зрощування криміналітету та державного апарату, організовану транснаціональну злочинність, тероризм, наркобізнес і кримінальну міграцію.

Стратегія забезпечення кримінологічної безпеки є складовою частиною більш глобальних стратегій, таких як стратегія забезпечення національної безпеки, стратегія забезпечення державної безпеки, стратегія забезпечення громадської безпеки та стратегія забезпечення глобальної безпеки.

Стратегія кримінологічної безпеки є тісно пов'язаною зі стратегіями як державної безпеки, так і громадської безпеки. Так, місце стратегії кримінологічної безпеки у стратегії державної безпеки визначається колом завдань протидії внутрішнім кримінальним загрозам, пов'язаним із злочинами в сфері політичної, територіальної та воєнної безпеки. Так само можна проілюструвати співвідношення стратегії кримінологічної безпеки та безпеки громадської, адже кримінологічна безпека поширюється на безпеку від кримінально караних посягань на охоронювані законодавством об'єкти. Такий взаємозв'язок досить яскраво проявляється на прикладі оцінювання загроз громадській безпеці, що утворюються через дії окремих людей і соціальних спільнот.

Так, існуюча в загальній системі безпеки держави підсистема безпеки від загроз природного характеру має на меті забезпечення захисту від дій стихійних сил природи – як тих, що не залежать від людини, так і тих, що провокуються шляхом її нерозумних, недбалих або злочинних діянь [193, с. 56]. Тому підсистема безпеки від природних загроз містить у собі безпеку від стихійних сил природи, безпеку від техногенних загроз і безпеку від екологічних загроз. На нашу думку, тільки останні два види підсистеми безпеки від природних загроз тісно переплітаються із поняттям «кримінологічна безпека», адже вони можуть опосередковано визиватися злочинними діяннями людини. Прикладом такої

комплексної загрози громадській безпеці може бути аварія на Чорнобильській АЕС у 1986 р., коли злочинна недбалість персоналу станції стала причиною як техногенної, так і екологічної катастроф. Через це до підсистеми безпеки входить також і кримінологічна безпека провокування техногенних та екологічних загроз.

Підсистема безпеки від соціальних джерел загроз може охоплювати економічну безпеку, соціокультурну безпеку, науково-технічну безпеку, інформаційну безпеку, протипожежну безпеку та продовольчу безпеку. У цій підсистемі кримінологічна безпека виконує подвійну роль: по-перше, основну, коли забезпечує безпеку особи, суспільства та держави від будь-яких злочинних посягань, по-друге, обслуговуючу, коли реалізує свої функції у сфері інших видів безпеки в разі виникнення загрози злочинного посягання на об'єкти, які нею захищаються [193, с. 58].

Стратегія кримінологічної безпеки повинна посідати одне з ключових місць у стратегії національної безпеки та реалізовуватися в комплексі з іншими розглянутими стратегіями з урахуванням їх особливостей [329, с. 552-560]. Починати цю роботу необхідно зі створення надійної правової основи забезпечення права кожного українця на захист від злочинності, оскільки захист прав людини виступає у певному сенсі гарантією національної безпеки будь-якої держави.

Вищезазначене дозволяє сказати, що у вузькому значенні кримінологічна безпека характеризує такий стан, за якого надійно захищено всі життєво важливі інтереси країни (нації), до мінімуму знижено реальні та потенційні кримінальні загрози й найкращим чином забезпечуються можливості прогресивного розвитку особи, суспільства та держави.

В умовах переходу системи від старої структури до нової безпека соціального об'єкта безпосередньо залежить від якості соціального управління, ефективності функціонування підсистеми забезпечення кримінологічної безпеки, а також системи інтересів і цілей суб'єктів соціуму. Систематичне руйнування й умисне знищення цієї системи викликає, по-перше, розростання кримінальної сфери та її зрощування з владою; по-друге, втрату орієнтирів у державній

політиці й житті суспільства.

Сутність феномену кримінологічної безпеки полягає у формуванні динамічного стану системи «особистість => суспільство => держава => цивілізація», який:

- 1) відбувається тільки на стабільній правовій основі;
- 2) з'являється тільки внаслідок діяльності спеціально уповноважених міждержавних, національних і внутрішньодержавних органів по захисту від внутрішніх та зовнішніх кримінальних небезпек і загроз із одночасним гарантуванням реалізації основних прав і свобод особи та суспільства, законних інтересів націй та держав [386, с. 108].

Ураховуючи те, що кримінологічна безпека виступає водночас і як умова, і як результат ефективного соціального управління, широке значення кримінологічної безпеки полягає в недопущенні прояву криміногенних (стимулюючих злочинність) і власне кримінальних (проявів злочинності в конкретних кримінально караних діяннях) загроз національному та міжнародному спокою.

1.3 Методологія дослідження кримінологічної безпеки

Питання методологічного обґрунтування наукових досліджень завжди посідали провідне місце на всіх етапах розвитку науки, оскільки розвиток будь-якої науки може здійснюватися лише в тому випадку, коли вона поповнюється новими фактами, накопичення й інтерпретація яких забезпечуються із застосуванням науково обґрунтованих методів дослідження. У свою чергу, вибір методів дослідження залежить від сукупності теоретичних принципів, які є основою дослідження. Пізнання будь-якого явища навколишньої дійсності передбачає наявність інструменту пізнання, в ролі якого, у свою чергу, виступає і методологія, що безпосередньо визначає основні напрями процесу пізнання.

Методологія (від грец. *methodos* – шлях дослідження чи пізнання, теорія, вчення та *logos* – слово, поняття) – «вчення про метод», «теорія методу».

Поняття «методологія» має кілька тлумачень. У широкому розумінні вона трактується як філософська вихідна позиція наукового пізнання, спільна для всіх наукових дисциплін [576, с. 365]. У вузькому сенсі методологія розглядається як теорія наукового пізнання у конкретній науковій дисципліні [46, с. 235]. Отже, в загальному розумінні методологія являє собою вчення про принципи побудови, про основні закономірності розвитку, про форми й методи наукового пізнання.

При цьому важливо відзначити, що саме вибір методології дослідження обумовлює об'єктивність і достовірність отриманого знання. Однак обмежувати розуміння методології як процесу пізнання було б помилкою. У сучасних філософських дослідженнях підкреслюється діяльнісний характер методології, зазначається, що вона – це знаряддя не лише теоретичного пізнання, але і перетворення дійсності. Так, Є. Р. Юдін вважає, що методологія науки дає характеристику компонентів наукового дослідження, його об'єкта, предмета аналізу, завдань дослідження й сукупності дослідницьких засобів, необхідних для їх вирішення, а також формує уявлення про послідовність дій ученого в процесі вирішення дослідницьких завдань [624, с. 31].

Не випадково один із відомих російських фахівців у галузі методології пізнання М. В. Рац стверджує, що «серед інших дивацтв методології є і така: ніхто не уповноважений виступати від її імені, бо кожен розуміє її по-своєму» [497]. Таке твердження повною мірою стосується і дослідження проблематики кримінологічної безпеки, оскільки її традиційні концептуальні та методологічні основи вже істотно застаріли, а отже, існує першочергове завдання, що полягає в оновленні або створенні нової методологічної інтерпретації сутності кримінологічної безпеки, тим паче у сучасних умовах.

Із цього приводу С. В. Вишневецька справедливо зауважує, що у найзагальнішому вигляді можна виділити два види проблем, з якими стикається дослідник у процесі конкретно-наукового дослідження. До першого виду вона відносить проблеми, пов'язані з безпосередньою метою пізнавальної діяльності. Це питання про те, що являє собою предмет вивчення або предметна сфера, якими є їх основні властивості. Такі питання можна назвати предметними. Другий вид

проблем, на думку С. В. Вишневецької, являє собою питання про характер самого процесу дослідження, про найбільш оптимальні методи побудови нового знання. Залежно від того, які дії, в якому порядку та як робить дослідник, застосовується той або інший спосіб пізнавальної діяльності (метод пізнання) [111, с. 21-22].

Отже, будь-яке дослідження покликано вирішувати певні проблеми, які, в свою чергу, сприяють виявлення нових проблем, оскільки, як зазначає Луї де Бройль, «кожен успіх нашого пізнання ставить більше проблем, ніж вирішує» [177, с. 317]. Інакше кажучи, у разі такому розумінні конкретна теоретична проблема правознавства стає фіксацією недостатності методологічного інструментарію юриспруденції для пізнання тих чи інших правових феноменів, побудови задовільних теоретичних моделей досліджуваних об'єктів. За такої логіки потреба юриспруденції у зверненні, наприклад, до дослідних засобів інших наук виникає тільки в тих випадках, коли поставлені цілі дослідження й необхідні результати можна отримати за допомогою наявного інструментарію її власного методу [297, с. 142].

Проблеми, які стосуються не теорії права, а методології правознавства, фіксуються в тих випадках, коли існуючі теоретичні уявлення про право виявляються непридатними для пояснення наявних емпіричних фактів. Вирішення ситуацій такого типу вимагає вже звернення до філософських засад юриспруденції, перегляду онтологічних уявлень, гносеологічних установок і норм дослідницької діяльності. Судячи з усього, саме в цих випадках актуалізуються власне методологічні дослідження [177, с. 317].

Найбільш характерні риси методології дослідження ємко й точно визначила О. Д. Третьякова, яка у своїй роботі віднесла до них таке:

1) поняття методології за обсягом не збігається з поняттям методу, а співвідношення методології й методу можна уявити як діалектичну єдність цілого й частини, системи та елемента, загального й окремого;

2) методологія – це невід'ємна частина будь-якої науки, при цьому її не слід змішувати й ототожнювати із самою наукою: з одного боку, методологія є

інструментом, засобом науки, а з іншого – вона є ширшою за будь-яку конкретну науку, бо може мати міждисциплінарного й загальнонаукового характеру.

3) методологія не вичерпується самим вченням і методами пізнання, до неї входять і інші явища: світогляд, принципи, поняття та категорії тощо; цей перелік на сьогодні можна залишити відкритим, оскільки він залежить від сфери застосування методології;

4) складові компоненти методології мають інтегративний характер, тісно взаємодіють і являють собою систему, серед елементів якої провідне місце посідають методи, які застосовуються дослідником, принципи й основні категорії, а саме вчення про метод або методи, що застосовуються тією чи іншою наукою;

5) у методології на підставі прогнозованих результатів умовно можна виділити три напрями: спеціальний, міждисциплінарний і загальнонауковий; кожен із них характеризується відносно самостійним інструментарієм. Разом із тим ці напрями реалізуються в комплексі, оскільки не можна отримати відносно адекватний результат (об'єктивні знання про предмет дослідження) без реалізації всіх напрямів методологічного впливу на досліджувану реальність;

6) зміст методології залежить від рівня пізнання: на теоретичному рівні їй властиві принципи, методи та категорії, спрямовані на створення теоретичної картини досліджуваного явища, і на цій основі формуються напрями практичної реалізації теорії, а практичному рівню методології притаманні елементи, що сприяють фіксації реальних властивостей досліджуваних предметів або явищ;

7) зміст методології залежить і від суб'єктів пізнання: чим компетентнішим буде суб'єкт, тим багатшим – дослідницький арсенал; Разом із тим, чим меншою є вихідна база знань у суб'єкта, тим сміливіше він береться за важко вирішувані завдання й частіше досягає успіху;

8) методологія є базисом, або основою будь-якого дослідження, тому що якість результату залежить від якості змісту застосовуваної методології; це пов'язано з правильним вибором об'єкта та предмета дослідження, способів дослідження, послідовності їх застосування, адекватною інтерпретацією та формулюванням категорій і принципів;

9) методологія – це свого роду шлях до отримання істинного знання про об'єкт та предмет дослідження, який складається з різних етапів; логіко-гносеологічний аналіз цього явища дозволяє умовно виділити три етапи: початковий, наступний і завершальний; на початковому етапі формується первинне знання про об'єкт і застосовуються ті частини методології, які є відповідальними за це (як правило, це елементи практичного рівня методології, наприклад такі методи, як спостереження, вимірювання, експеримент тощо); наступний етап характеризується застосуванням аналітичної методології (формування робочих понять, суджень, аналіз і синтез тощо); на завершальному етапі формуються висновки дослідження й для цього використовуються фактично всі елементи методології, головне місце серед яких посідають саме вчення та світогляд дослідника;

10) методологія – це суб'єктивно-об'єктивний комплекс, що характеризується обґрунтуванням і впливом на які-небудь об'єкти під час здійснення не лише теоретичної, але і практичної діяльності [564, с. 65-68].

Суперечливий процес виявлення невідомого в процесі пізнання і є об'єктивною основою постановки нових проблем [52, с. 38]. Найбільшу цікавість викликають ті наукові проблеми, які з'являються на переламних піках розвитку наукових знань, саме тоді в підвалинах науки проявлятимуться контрверзи різноманітного походження, а рівень наукового дослідження, в свою чергу, обумовлюватиметься ступенем новизни й актуальності проблем, що є предметом дослідження науковців.

Переважає більшість дослідників виділяє як основний метод дослідження *діалектичний метод*, однак для формування первісного змісту понять діалектиці не вистачає необхідних засобів, він стає у нагоді лише наприкінці дослідження. Як зазначає Р. Шевчук, вказівка у дослідженні, перш за все, на діалектичний метод (нерідко замість нього фігурує метод матеріалістичної діалектики) вважалася б нормальною й навіть необхідною років шістьдесят тому у СРСР, коли «агресивні лещата» партійної ідеології міцно тримали у руслі діалектичного матеріалізму «слухняний струмок» вітчизняної суспільствознавчої думки. У

дослідників не було чіткого уявлення про матеріалістичну діалектику, вона розглядається, як правило, як «єдино правильний науковий світогляд» [605, с. 216].

Діалектичний метод дуже широко використовується для аналізу загальних понять мислення, що відтворюють універсальні властивості речей або категорій, залишаючись при цьому у сфері самих понять. Такими загальними категоріями, що можуть досліджуватися попарно, є «кількість / якість», «явище / сутність», «одиничне / загальне», «частина / ціле» тощо. Тож, цей метод затребуваний на завершальному етапі пізнання. Це пов'язано з тим, що зміст понять у результаті дослідження вже сформувався, і треба лише показати їх взаємозалежність, взаємоперехід, рух. Основними законами діалектики є такі: єдність і боротьба протилежностей, перехід кількісних змін у якісні, заперечення заперечень тощо.

Для забезпечення необхідної якості отриманих знань ми дотримувалися у роботі підтвердженого практикою наукових досліджень поділу методів на такі рівні (групи), що використовуються у методології права: діалектико-світоглядний, що є визначальним для основних напрямів і загальних принципів пізнання в цілому (вищий рівень); загальнонауковий (міждисциплінарний), який використовується для пізнання особливої групи однотипних об'єктів (середній), і спеціальний (приватнонауковий), що застосовується в процесі пізнання специфіки окремого об'єкта (нижчий рівень), нарешті, перехідний від пізнавально-теоретичної до практично-перетворювальної діяльності, що розкриває загальні шляхи й форми впровадження результатів наукових досліджень у практику [246, с. 50].

Методологія теорії кримінологічної безпеки, як і інші кримінологічні теорії, поряд із загальним інструментарієм пізнання, сформованим її гносеологічною орієнтацією, має у своєму арсеналі групу загальних методів пізнання та ефективно їх застосовує. До таких методів слід відносити аналіз і синтез, індукцію й дедукцію, аналогію та моделювання, абстрагування й конкретизацію, системний аналіз тощо. Указані методи дослідження поділяють на три великі групи: методи емпіричного дослідження (спостереження, порівняння,

вимірювання, експеримент, моніторинг), методи теоретичного дослідження (сходження від абстрактного до конкретного, ідеалізація, уявний експеримент, формалізація, аксіоматичний метод або дедуктивно-аксіоматичний), загальні методи, використовувані як на емпіричному, так і на теоретичному рівні дослідження (абстрагування й конкретизація, аналіз, синтез, індукція, дедукція, абдукція, моделювання, аналогія, історичний і логічний методи, метод графів) [154, с. 15]. У чистому вигляді застосування або загальних, або конкретнонаукових методів уявити складно, адже вони перебувають, як правило, в складному поєднанні, що зумовлюється предметом дослідження, природою досліджуваного об'єкта, сферою існування тощо.

Зважаючи на основні засади загальної методології науки, можна сформулювати такі основні положення методології дослідження кримінологічної безпеки.

Аналізуючи кримінологічну безпеку як складний предмет комплексного дослідження, слід зважати, що серед найбільш важливих методологічних завдань вирішуються питання адаптації пізнавального досвіду всіх наук і досвіду практичної діяльності. Вважається, що сфера використовуваного при цьому досвіду може бути дуже широкою й навіть може презентувати всю соціальну культуру. При цьому не йдеться про механічне (без якоїсь істотної зміни) перенесення методів інших наук на вирішення нового завдання. Методологічна діяльність у вирішенні складних нестандартних проблем за своєю суттю – це «пошук, винахідництво, евристика-мистецтво, що спирається на вигадку, інтуїцію і прозріння» [505, с. 18].

Якщо говорити про стан розробленості цієї проблематики, то слід зауважити, що він характеризується багатоманітністю думок і підходів. Отже, сфера безпеки держави поки що лишається одним із найменш розроблених об'єктів наукового аналізу, що вимагає особливої уваги до вибору правильної методології дослідження. Переконані, що дослідження проблеми безпеки слід здійснювати на основі концепції багатофакторного підходу, що охоплює вплив усієї сукупності економічних, політичних, культурно-моральних причин і умов

[107, с. 101-109]. Прийнятним є і більш широке застосування конфліктології в дослідженні питань безпеки, оскільки ця наукова дисципліна не суперечить філософській методології й може пролити додаткове світло на проблеми безпеки особи, суспільства та держави [555, с. 45-48]. Головна ідея полягає в тому, що недопустимим є неперебірливе, лавиноподібне запозичення підходів і концепцій західної філософії у питаннях суспільно-політичної обстановки в державі, незважаючи на її національно-культурні відмінності.

Розгляд нинішнього стану методології дослідження проблем кримінологічної безпеки держави демонструє, що зараз настав час започатковувати новий філософсько-методологічний інструментарій, який ґрунтується на використанні та єдності прогресивних підходів і думок України, Заходу й Сходу. Об'єднуючи загальнофілософські доктрини, течії, думки, концепції, системи знань, глобальні проблеми й методологію управління ними, цей інструментарій надає можливість розширити світосприйняття у сфері забезпечення кримінологічної безпеки [454; 498; 515; 589].

Слід погодитися з В. В. Шаблістим, що на сучасному етапі розробки проблеми безпеки людини її зміст розширився внаслідок того, що людство усвідомило необхідність забезпечення колективної безпеки через призму окремо взятого індивіда в планетарному масштабі [597, с. 24]. Такий підхід до бачення безпеки був відомий закордонним науковцям ще з далекого минулого, тому очевидним є застосування порівняльно-правового методу, що дозволяє дослідити аналогічні або схожі інститути декількох правових систем, спільних чи протилежних за своїм реальним змістом. Особливістю цього методу є зіставлення елементів різних правових систем, а здійснення порівняння навіть у межах однієї правової системи вважається порівняльно-правовим лише тоді, коли цю правову систему побудовано на принципах федералізму чи конфедералізму (так зване внутрішнє порівняння) [446, с. 47].

Водночас чимало вчених робить висновки про те, що загальна теорія безпеки просто зобов'язана давати відповіді на питання, які ставляться перед нею, а її світоглядна й методологічна основа має акумулювати передові гуманістичні

течії філософії й соціології, фундаментальні принципи природничих та суспільних наук. У спеціальному плані можуть бути використані положення загальної теорії систем, конфліктології, загальної теорії управління, теорії катастроф тощо. Так само варто використовувати положення системології для аналізу проблем безпеки на національному, регіональному та глобальному рівнях [434, с. 20].

Природнім є те, що у підґрунті системології або загальної теорії про системи лежить узагальнення різних варіантів системного підходу, адже системний метод надає можливість встановлювати й урахувати механізм функціонування та розвитку досліджуваних складних явищ у їх внутрішніх і зовнішніх характеристиках [35, с. 7]. Він дозволяє дослідити правовий феномен як структурований елемент, виокремити його системоутворюючі чинники, а також визначити його місце у системі більш загального рівня. Використання системного методу під час наукового дослідження допомогло вирішити деякі спірні питання доктрини науки кримінології, зокрема ті, що стосуються місця кримінологічної безпеки у системі загальної безпеки людини, суспільства та держави; дослідити зв'язок кримінологічної безпеки, національної та громадської безпеки й деяких інших. Застосування системного підходу дозволило виділити як внутрішні органічні зв'язки у межах кримінологічної безпеки, так і залежності, що виникають з іншими явищами під час протидії злочинності.

Так, бачення проблем безпеки Н. Г. Беловим полягає у їх розгляді через призму життєво важливих потреб людини з виділенням при цьому трьох груп небезпек: природно-екологічних, техногенно-виробничих та антропогенно-соціальних. Автор говорить, що неопрацьованість поняття безпеки в науковому аспекті призвела до звуження її до понять «інтереси» й «загрози». Їх зміст або зовсім не розкрито, або розкрито не зовсім вдало. Учений використовує як міру небезпеки поняття ризику соціально-економічного збитку, а як пріоритет у сфері забезпечення безпеки виділяє підвищення освіченості й культури тих, хто має до цієї проблеми безпосередній стосунок. Далі він пише, що другим за значимістю має стати завдання загальнодержавного управління процесом самозбереження

держави як гаранта безпеки й розвитку нації, а останнім (не за значенням) він бачить завдання з удосконалення законодавчого регулювання процесу забезпечення безпеки [47, с. 87].

В. А. Рубанов пропонує звернутися до застосування таких засобів діалектичного методу, як:

- 1) уявлення про матеріальну, соціальну й духовну триєдність світу;
- 2) використання такої схеми логічних суджень, як «теза – антитеза – синтез»;
- 3) дотримання вимог про парне використання системоутворюючих понять;
- 4) реалізація у процесі логічного конструювання принципу роздвоєння єдиного, діалектичних законів тотожності, протиставлення й вирішення суперечностей, а також подвійного заперечення;
- 5) відтворення спіралеподібної форми побудови базових термінів у цілісному понятійному просторі [508, с. 5].

На основі взаємопроникнення методів різноманітних наук, які вивчають різноманітні процеси у сфері взаємодії держави із суспільством та громадянами, і ґрунтується методологія загальної теорії безпеки. Усе це разом і створює комплексний методологічний інструментарій вивчення та проектування механізмів і процесів політичного й державного управління у сфері кримінологічної безпеки держави. До цього ж також можна віднести розкриття його як об'єкта та суб'єкта управління, механізмів самоорганізації у духовній, соціальній та інших сферах як технологій розробки програм забезпечення глобальної кримінологічної безпеки [393, с. 107-110].

Унутрішньодисциплінарного та міжгалузевого синтезу наукового знання можна досягти лише на основі комплексного підходу, який ґрунтується на поєднанні розрізнених систем знань різних наук. Б. М. Кедров акцентує увагу на таких специфічних рисах цього підходу, як: 1) цілісний розгляд; 2) виділення головного чинника та групування навколо нього інших; 3) виявлення вищої сходинки розвитку цього об'єкта та його співвідношення з присутніми в ній нижчими ступенями, характеру їх стикування та взаємних переходів; 4) розкриття

взаємозв'язку внутрішньої сторони досліджуваного об'єкта з його зовнішньою стороною; 5) нерозривність загального й окремого в разі руху від окремого до загального та від загального до окремого під час отримання й обґрунтування теоретичних висновків і побудов [244, с. 142].

На нашу думку, вибагливість і неоднозначність усього загалу методологічних проблем дослідження безпеки держави пліч-о-пліч із розвитком глобальної кримінологічної безпеки генерує лінійку нових фундаментальних проблем, які вимагають відповідного дослідження. Такими проблемами є:

– розробка теоретичних і методологічних засад формування системи цінностей, цілей та інтересів людини, суспільства й природи на всіх рівнях і сферах життєдіяльності як окремо взятої держави, так і світової спільноти в цілому;

– дослідження проблем політичного управління безпекою на глобальному, національному та регіональному рівнях;

– методологічне обґрунтування загальних принципів, закономірностей і категорій, що розкривають усе різноманіття механізмів забезпечення кримінологічної безпеки індивідуума, нації та цивілізації [390, с. 90-96].

Саме тому можна підсумувати, що методологія кримінологічної безпеки містить у собі не лише класифікацію національних інтересів, загроз, критеріїв і їх порогових значень, але й механізми захисту національних інтересів країни у сфері забезпечення безпеки. При цьому термін «захист» буде розумітися як система правових, адміністративних та кримінальних обмежень у певних сферах забезпечення безпеки, а також як створення інформаційної й організаційної системи «трансляції» національних інтересів особи, суспільства та держави.

Будь-яке дослідження, що проводиться у площині гуманітарних наук взагалі або правових зокрема, є неможливим без застосування конкретно-соціологічних методів. Так, у розвідках із правової тематики застосовуються: для збору необхідної інформації – соціологічне спостереження, анкетування, опитування експертів і статистичний аналіз емпіричних даних; для аналізу зібраної інформації – метод групування, типологізації, дисперсного аналізу й експеримент [627].

Методи конкретно-соціологічних досліджень є корисними для дослідження проблем кримінології у зв'язку з тим, що об'єктом соціологічного дослідження може виступати частина соціальної реальності, що містить у собі проблемну ситуацію і є специфічним носієм характеристик та ознак інших підсистем суспільства. Натомість предмет дослідження репрезентує найбільш значущі ознаки, якості й особливості об'єкта наукового аналізу [108, с. 10-11].

Послідовне опрацювання й розуміння глобальної проблематики зумовлює становлення спеціальної галузі знань, яка з'являється на перетині декількох наук. Такою наукою виступає глобалістика. Сьогодні всі країни тією чи іншою мірою потерпають від глобальних проблем розвитку людства, як-то погіршення екологічної ситуації, глобальне потепління, нерівномірне й неконтрольоване зростання населення в одних країнах і його катастрофічне зменшення в інших, нелегальна міграція, торгівля людьми, наркозлочинність, контрабанда, нерівномірність соціально-економічного розвитку країн, періодичні глобальні фінансово-економічні кризи, брак продовольства та питної води, гонка озброєнь і розповсюдження зброї масового ураження, зокрема ядерної, поширення релігійного екстремізму, тероризму та міжнародної злочинності.

Як бачимо, чимало із цих проблем торкається також питань кримінологічної безпеки. Безпосередньо перед Україною як частиною глобалізованого світу постає майже весь спектр зазначених глобальних проблем. І не тільки наша держава – навіть наймогутніші країни світу не в змозі самотужки їх вирішити, тому для подолання цих проблем людство об'єднує свої зусилля та ресурси.

Задля прогнозування подальшої динаміки видозмін загроз і небезпек, їх нейтралізації та підтримання стану кримінологічної безпеки можна використати метод кримінологічного моделювання.

Моделювання – специфічний метод, що є синтетичною формою елементарної логіки та загальнонаукових методів порівняння, аналізу, синтезу й аналогії та у своїй методологічній частині є основним способом системного дослідження соціальної сфери [72, с. 139]. Як зазначає М. О. Ларченко, це новий

перспективний метод отримання якісної інформації про об'єкти кримінологічного дослідження, що є маловитратним і високоінформативним [304, с. 376].

Інтернаціоналізація сучасного життя людей супроводжується інтернаціоналізацією злочинності й поширенням її типових закономірностей, тенденцій і форм на інші регіони та країни [138, с. 108]. Отже, глобалізація безпосередньо стимулювала появу «мафіозного світу». Нині італійці продають у Європі колумбійські наркотики, російські угруповання купують у Якудза викрадені автомобілі, а албанські банди перевозять азіатський героїн для турецьких наркокартелів. Транснаціоналізація злочинності особливо помітно проявляється у таких її формах, як нелегальна міграція й торгівля людьми, тероризм, торгівля зброєю, наркобізнес, корупція та відмивання «брудних» грошей [312]. Попри всі істотні розходження у рівні злочинності в різних країнах першою й визначальною тенденцією в світі є її абсолютне та відносне зростання в співвідношенні з численністю населення, показниками економічного розвитку, культури тощо [87; 561]. Є підстави стверджувати, що за останню чверть століття злочинність у світі в розрахунку на населення зросла приблизно в п'ять разів, а за останнє сторіччя людство взагалі загнало себе в кримінальний капкан, з якого виходу поки що не знайдено [321, с. 4-5].

Говорячи про кримінологічну глобальну безпеку, треба відзначити, що вона пов'язана безпосередньо зі зростанням злочинності за двома трендами: 1) це вигідність організованої злочинності в широких масштабах, оскільки вона дає величезні прибутки; 2) це виникнення нових широких можливостей, які раніше не існували. Так, наприклад, торгівля наркотиками існує з дуже давніх часів, але якщо раніше треба було споряджати караван верблюдів, потім перекладати ці наркотики на ослів у Середній Азії, а потім пробиратися таємними стежками в Європу, то зараз все це спростилося. Тому можна сказати, що глобалізація злочинності, зокрема організованої, є наслідком глобалізації як міжнародних світових відносин у принципі, так і інтелектуальних і технологічних [354, с. 159; 289, с. 471-474].

Звертаючись до проблематики світового розвитку й до такої його тенденції, як глобалізація, нас передусім цікавить місце, яке може і повинна посідати Україна в нинішньому глобалізованому світі. Усе, що відбувається у планетарному співтоваристві народів, є сучасним етапом самоорганізації світу, довготривалих тенденцій еволюції, які не можна не враховувати. У виникаючий на наших очах транснаціональний світ Україна повинна ввійти на правах партнера, як країна, що створила культуру світового класу, що володіє серйозним науковим потенціалом, здатна збагатити людство оригінальним досвідом ефективного й такого що ґрунтується на свободі, рівності та справедливості суспільного розвитку. Такий варіант інтеграції служитиме основою безпечного розвитку не лише України, але і всього світового співтовариства [390, с. 93].

Наразі Україна не є суб'єктом глобалізації й належить у цьому аспекті до периферійних держав. Це обумовлено як рівнем її соціально-економічного розвитку, так і місцем та роллю держави в сучасній світовій політичній «грі подій і впливів» [584]. Глобалізацію не можна відділити від конкурентоспроможності. Хто є конкурентоспроможнішим, той і є глобальнішим. Вихід на міжнародні ринки пов'язано із жорсткою конкуренцією [174, с. 31]. Згідно з рейтингами міжнародних економічних організацій, Україна за рівнем конкурентоздатності посідає одне з останніх місць. Курс уряду на лібералізацію зовнішніх відносин не виправдав покладених на нього надій і не реалізував конкурентні переваги нашої країни. Лібералізм (свобода норм, вибору напрямів соціальної активності, вільний ринок, скасування кордонів і митних перешкод) поширюється як світоглядна орієнтація людини та суспільства, що раціонально діє й оптимально розвивається на сучасному відрізку часу. Дійсно, лібералізація обміну, нові форми міжнародного розподілу праці, збільшення руху капіталів і посилення конкурентної боротьби дають змогу досягати економічного зростання в багатьох країнах світу, сприяють розширенню зайнятості, зниженню рівня бідності та підвищенню добробуту.

На продовження вищезазначеного слід зауважити, що об'єктивним індикатором успішності інноваційної політики країн світу є Глобальний індекс

інновацій (Global Innovation Index), який із 2007 р. публікується щорічно як головний інструмент для оцінювання стану інновацій. Лідерами «Глобального індексу інновацій – 2017» стали Швейцарія, Швеція й Нідерланди. У першу десятку також потрапили Сполучені Штати Америки, Великобританія, Данія, Сінгапур, Фінляндія, Німеччина та Ірландія. На пострадянському просторі найкращі показники продемонстрували Естонія (25-те місце), Латвія (33-те місце) та Литва (40-ве місце). Потім ідуть Росія (45-те місце), Україна, яка посідає 50 місце рейтингу (2007 р. – 42-ге місце, 2013 р. – 47-ме місце, 2014 р. – 63-тє місце), далі – Молдова (54-те місце), Вірменія (59-те місце), Грузія (68-е місце), Казахстан (78-е місце) й Азербайджан (82-е місце). Найгірші показники в Білорусії (88-е місце); Таджикистан та Киргизстан посіли 94 та 95 місця (усього в рейтингу представлено 127 країн) [650].

Дослідження тенденцій державно-правового та суспільно-політичного розвитку України у контексті забезпечення кримінологічної безпеки може здійснюватись із застосуванням системно-функціонального підходу, що допомагає враховувати різноманітні аспекти прояву глобалізації та її функціонування [28, с. 106-110]. Суть структурно-функціонального підходу полягає у виділенні елементів соціальної взаємодії у процесі забезпечення та підтримання кримінологічної безпеки, яку треба досліджувати, визначенні їх місця та значення, виконуваних функцій, залежності діяльності системи в цілому в окремі періоди від певних факторів тощо. Як зазначає Н. В. Сметаніна, структурно-функціональний метод аналізу злочинності як явища дозволяє визначити її соціальну обумовленість, закономірності й тенденції розвитку, вплив злочинності на різні соціальні процеси [133, с. 9]. Аналогічною є точка зору Р. С. Веприцького [104, с. 200-211; 105, с. 60-66].

У нашій державі, попри те, що дослідження глобалістики почалося значно пізніше ніж у західних країнах, сформувалась захоплива наукова бібліографія проблеми. Деякі з вітчизняних публікацій щодо осмислення глобалізаційних тенденцій і реалій, аналізу негативних наслідків глобалізації й узагальнення даних про зростання цілісності та регіоналізації сучасного світу й деяких інших проблем

перевершують рівень робіт західних авторів [546, с. 61-66]. Такому процесу сприяла ціла низка обставин. По-перше, із самого початку глобалізаційній проблематикою в нашій державі зайнялися провідні вчені, що відразу підняло дослідницьку планку на помітну висоту. По-друге, більшість українських робіт з глобалізації вигідно відрізнялася від багатьох західних публікацій своєю аналітичністю. По-третє, той факт, що не зовсім вдалий перебіг реформування України в перше десятиліття її існування перетворив країну на об'єкт впливу всіх або майже всіх негативних боків глобалізації, які аналізували й відображали в своїх роботах українські вчені, також став однією з причин досить високої якості вітчизняних робіт із глобальних проблем.

Значний внесок у дослідження глобалізаційних процесів у нашій державі зробили такі вчені, як А. Г. Арсеєнко, П. П. Баранцев, Я. В. Белінська, О. Г. Білорус, В. С. Будкін, В. І. Власов, А. А. Гальчинський, О. І. Дацій, Д. Г. Лук'яненко, Ю. В. Макогон, А. Н. Малюк, Т. В. Кальченко, В. П. Клочко, Ю. М. Уманців, С. Е. Сардак, А. С. Філіпенко та багато інших [15; 44; 69; 88; 238; 345; 353; 572; 580; 608].

Щоб найкраще зрозуміти сутність глобалізації, треба виокремити принципіальні форми її прояву. Отже, до них можна віднести такі:

1) технічний прогрес призвів до зміни комунікаційних можливостей у просторі й часі; повільно, протягом тисячоліть тривав процес комунікаційного стиснення світу, перетворення його на «світове село», де всі знайомі один з одним і становлять єдине суспільство;

2) різко зростають масштаби взаємозв'язків і ступінь взаємозалежностей у сучасному суспільстві;

3) неухильно міцніє процес взаємодії різних культур, який наполегливо пробивався крізь століття завдяки іноземним завоюванням, морським експедиціям і торговим шляхам, прагнення навернути інших у свою віру;

4) пришвидшене формування системи глобальних соціальних взаємодій як основи планетарного соціуму виявилось можливим завдяки «роздержавленню» системи міжнародних відносин.

Резюмуємо: досліджувати глобалізацію треба комплексно – як якісно нове явище чи процес, а не лише як групу проблем, що виникли, хоча з таким твердженням може не погодитися багато вчених. Але якщо у глобалізації не бачити реальний і новий процес, то неможливо знайти ні принципово нові методи дослідження, ні оригінальні та якісно нові способи вирішення проблем кримінологічної глобальної безпеки.

Але, усвідомлюючи й досліджуючи процеси глобалізації, необхідно зберегти самобутність, особливо у підходах до забезпечення кримінологічної безпеки. Інакше світовому співтовариству, в тому числі і Україні, буде нав'язано одне-єдине уявлення, а також, природно, один набір практичних заходів і форм міжнародного співробітництва. Збереження національної особливості в підходах до вирішення глобальних проблем, на наш погляд, є обов'язковим [596, с. 12-13].

Підсумовуючи, слід зробити акцент на необхідності розширення обсягів розуміння кримінологічної безпеки з урахуванням глобалістських тенденцій світового розвитку, що, в свою чергу, ставить проблему нового визначення об'єкта й предмета безпеки держави та принципів і механізмів політики забезпечення безпеки світової спільноти на перше місце – як засад гарантованого забезпечення безпеки індивіда й цивілізації в цілому.

1.4 Інтегративні властивості кримінологічної безпеки в структурі кримінологічних знань

Пришвидшення інтеграційних процесів зумовило актуалізацію в Україні питання про вдосконалення вітчизняного законодавства та приведення його у відповідність до норм європейського законодавства, зокрема кримінального. Особлива увага при цьому приділяється глибокому кримінологічному аналізу злочинності, забезпеченню безпеки держави від її негативних проявів і наслідків та їх оцінюванню як у ретроспективному, так і в прогностичних аспектах. Разом із цим, як указує В. В. Голіна, «нові підходи» до запобігання й протидії злочинності не передбачають радикального «революційного» руйнування існуючих теорій та

інститутів, які протистоять злочинності, «але ми виходимо з розуміння того, що в сучасних непростих із різних точок зору умовах державі і суспільству потрібно дещо змінити стереотипи підходів до запобігання злочинності» [142, с. 198].

Стосовно інтегративних властивостей слід указати, що у науковій літературі відсутня єдність розуміння інтеграції як поняття. Як правило, її відносять до сфери створення новітніх структур, спрямованих на забезпечення регулювання взаємовідносин між державами на основі інституціоналізації самих міждержавних відносин (інтегрально-державницький підхід). Дещо окремо перебуває розуміння інтеграції як природного процесу розвитку співробітництва між країнами однієї географічної зони (економіко-географічний підхід) поряд із майже повним ототожненням інтеграції з процесом створення наднаціональних органів, що супроводжується зменшенням ролі національних органів в ухваленні рішень (інституціонально-управлінський підхід). Також досить часто поняття інтеграції розглядають в аспекті розвитку світового господарства, визначаючи її як процес створення бажаної структури світового господарства шляхом усунення штучних перепон до ефективного функціонування суб'єктів господарської діяльності на основі уніфікації та координації всіх елементів цієї структури (функціонально-макроекономічний підхід Я. Тінбергена) [368, с. 8].

Такі розбіжності в розумінні інтеграції вимагають урахування змісту й сутності інтеграційних процесів та їх особливостей у більш широкому контексті. Відповідно до розуміння сутності інтеграційних процесів, їх природи, спрямованості та специфіки, науковці виділяють такі ознаки інтеграції: взаємопроникнення й переплетіння національних виробничих процесів, широкий розвиток міжнародної спеціалізації та кооперації у виробництві, науці й техніці на основі найбільш прогресивних їх форм, глибокі структурні зрушення в економічних системах країн-учасниць, необхідність цілеспрямованого регулювання інтеграційного процесу, розробка скоординованої економічної стратегії та політики, регіональність територіальних масштабів [253, с. 600-605].

Указані ознаки характеризують процес інтеграції в різних аспектах – від економічних до політико-правових. При цьому кожен тип інтеграції має власні

специфічні функціональні характеристики, які безпосередньо впливають на теоретико-методологічні підходи до її дослідження. Ураховуючи масштабність і глибину інтеграційних процесів, які охоплюють майже всі сфери суспільного життя країни та відбуваються на значному геополітичному просторі, залучаючи переважну більшість сфер міжнародного життя, доцільно вказати на її важливі умови, серед яких розвинена інфраструктура та наявність політичних рішень уряду (створення умов для інтеграції – політичної й економічної бази).

Звернемося до суті явища інтеграції. Слово інтеграція (від лат. *integratio* – відновлення, заповнення, від *integer* – цілий) має два значення. По-перше, це поняття, що позначає стан пов'язаності окремих диференційованих частин і функцій системи чи організму в одне ціле. По-друге, це процес зближення та зв'язку яких-небудь частин та елементів, об'єднання їх у єдине ціле, що відбувається разом із процесами їх диференціації. Відповідно, інтеграція дедалі більшою мірою визначає інтенсифікацію розвитку тих феноменів, в яких вона здійснюється. Зауважимо, що термін «інтеграція» був введений у науковий обіг у 1857 р. англійським ученим Г. Спенсером та означав механічне об'єднання й комбінацію роз'єднаних елементів [222].

С. О. Шаронова, досліджуючи проблему вимірювання інтеграції, звертається до її математичного трактування й розуміє під інтеграцією математичну конструкцію, яка розповсюджує інтеграл на широкий клас функцій; він також охоплює область, в якій ці функції можуть бути виявлені. За умов такого підходу теорія інтеграції складається з двох частин: 1) теорія вимірювального набору та величина вимірювання для цих наборів; 2) теорія вимірюваних функцій та інтеграли для цих функцій [222].

У Філософському енциклопедичному словнику інтеграція визначається як сторона процесу розвитку, пов'язана з об'єднанням у ціле різнорідних частин та елементів. Процеси інтеграції можуть відбуватись у межах існуючої системи. У такому разі вони призводять до підвищення рівня її цілісності й організованості або, якщо виникла нова система з раніше не зв'язаних елементів, окремі частини інтегрованого цілого мають різний ступінь автономії. Зазначимо, що інтегруючим

фактором виступає наукова картина навколишнього світу. Отже, філософія надає інтеграції статус внутрішнього резерву, потенціалу розвитку якоїсь цілісності [425, с. 205-210].

Інтеграція є явищем, властивим людським спільнотам. Вона супроводжувала їх розвиток від початку існування людини, виявляючись на різних рівнях суспільної організації – від міжособистісного до міждержавного [513, с. 35-41].

Інтеграційні процеси охоплюють усі сфери людської діяльності, але особливо впливовими є інтеграційні процеси у сфері наукової діяльності. Проблеми інтеграції наук і наукових знань досліджувало багато вчених (Б. А. Ахлібінський, М. Г. Іванчук, В. Г. Левін, Е. С. Маркарян, А. Д. Урсул, М. Г. Чепіков та ін.). Зокрема, до проблеми інтеграції наук у своїх дослідженнях звертається М. Г. Іванчук. Під згаданою інтеграцією авторка розуміє процес і результат побудови такої цілісності, яка створюється синтезуванням наукових знань на основі фундаментальних закономірностей природи й зумовлюється відображенням природних зв'язків [223]. Проте М. Г. Іванчук вважає, що не будь-яке зближення наук, що визначається міжнауковими зв'язками й синтезом знань, призводить до інтеграції, а тільки таке, яке врешті-решт формує цілісну систему знань.

М. Г. Чепіков розуміє під інтеграцією наук і наукових знань взаємозв'язок, взаємодію, засіб широкого використання спільних ідей, прийомів роботи й дослідження навколишньої дійсності. За спрямованістю процесів цей автор виділяє інтеграцію вертикальну (взаємодія кількох наук, що різнопланово вивчають той самий об'єкт) і горизонтальну (зв'язок наукових галузей всередині великих комплексів наук), зовнішню (єдність, взаємозв'язок окремих галузей науки) та внутрішню (взаємопроникнення напрямків, яке відбувається в кожній науці) [258].

Вагомий внесок у розвиток розуміння інтеграції наук зробив Б. М. Кедров, розробивши рівні ускладнених форм інтеграції наук та виділивши чотири рівні: I – «цементация», II – «перетин», III – «серцевинний», IV –

«комплексування» [244].

Отже, інтеграція наук і наукових знань має важливе значення для розвитку освіти та науки у світі, який зазнає глобалізації.

Питання забезпечення безпеки людини в сучасному соціумі, безпосередньо самих суспільних систем і підсистем, що до них входять (насамперед, кримінологічної, політичної, економічної, соціальної, технологічної тощо), стали актуальними не сьогодні й навіть не вчора. Фактично з появою зброї масового ураження, коли вчені й політики усвідомили реальну можливість самознищення людства як біологічного виду, проблеми забезпечення безпеки почали посідати дедалі більше місця в наукових дослідженнях у різних країнах, у документах міжнародних форумів та рішеннях міжнародних організацій, тобто почали становити особливий теоретичний і практичний інтерес. Кримінологічна уразливість безпеки та її окремих видів посилюється глобалізаційними віяннями, а отже проблема забезпечення кримінологічної безпеки набуває якісно нового звучання [377, с. 106].

Кримінологічна безпека характеризується чітким кримінологічним контекстом. Оскільки відбувається криміналізація населення зі збільшенням у ньому частки злочинців, а також настають кризи моралі – зміни духовно-моральних орієнтирів у суспільства, зокрема в молоді, то такий стан виступає як підґрунтям причинного комплексу злочинності, так і кримінально-правової політики самої держави.

В. В. Голіна вказує, що кримінологічна політика – це складова частина державної соціальної політики, яка на основі Конституції України й інтегрованих кримінологічною наукою знань та світового досвіду визначає методологічні засади та стратегії, якими керуються держава та її інституції під час здійснення нерепресивної протидії злочинності [142, с. 194].

Як зазначають О. М. Джужа й В. В. Василевич, кримінально-правова та кримінологічна політика суттєво збігаються стосовно окремих сторін їх формування й реалізації, вказуючи на те, що «кримінальна політика є частиною кримінологічної політики, оскільки остання ґрунтується ще й на соціальній

політиці». Вони доходять висновку, що до кола інтересів кримінологічної політики входять кримінально-правова, кримінально-процесуальна, кримінально-виконавча й оперативно-розшукова політики держави, головним завданням яких є зниження рівня злочинності в суспільстві [181, с. 43]. Аналогічною є і позиція І. Г. Богатирьова, Є. О. Гладкової, О. М. Литвинова та інших науковців [78, с. 6-11; 131, с. 211-215].

Наразі кримінальна політика зазнає серйозної кризи, не впоравшись із кримінальною ситуацією, оскільки змінюються не лише умови існування самого соціуму, але і світовий правопорядок, а засоби впливу кримінальної політики відстають у своєму розвитку, не вирішуючи поставлених перед ними завдань. На перше місце дедалі частіше висувається кримінологічне вирішення проблем. Сучасні соціальні умови життя суспільства та держави, стан злочинності й не дуже ефективна протидія їй на перше місце ставлять не кримінально-правовий вплив на злочинність, а заходи попереджувального, профілактичного характеру, що формують умови для розвитку соціальної законослухняності особи.

Розробка та застосування таких заходів – це царина кримінологічної політики держави. На цей момент зберігається дискусійність питання про місце й роль кримінологічної політики. Незважаючи на поширеність думки про те, що система реагування на злочинність органічно містить у собі поряд із каральними заходами також заходи попереджувального характеру, до цих пір можна говорити про існування двох принципових підходів до питання про співвідношення політики у сфері протидії злочинності та кримінальної політики.

Ще в радянській юридичній науці сформувався позиція, яка за інерцією зберігається до цього дня та стверджує, що кримінальна політика може здійснюватися суто спеціальними заходами соціальної превенції злочинності, яка охоплюється інструментарієм кримінального, кримінально-процесуального й пенітенціарного права та кримінології [16, с. 2-5; 49; 221]. Цей підхід чітко відображено в такій дефініції кримінальної політики: «Кримінальна політика являє собою такий напрям політики, в межах якого формуються вихідні вимоги боротьби зі злочинністю за допомогою розробки та здійснення широкого кола

запобіжних заходів, створення й застосування правових норм матеріального, процесуального та виконавчого кримінального права, що встановлюють криміналізацію та пеналізацію, а коли треба – декриміналізацію діянь, а також за допомогою визначення кола допустимих у боротьбі зі злочинністю заходів державного примусу» [203, с. 48]. Щодо цього можна зустріти такі міркування: «кримінальна політика в традиційному її розумінні є генеральна лінія, що визначає основні напрямки, цілі і засоби впливу на злочинність шляхом формування кримінального, кримінально-процесуального, виправно-трудоного законодавства, практики його застосування, а також шляхом вироблення та реалізації заходів, спрямованих на попередження злочинів» [583, с. 7]. Фактично ця концепція протистоїть змішанню безпосередньо правових і соціальних заходів впливу навколишнього середовища на злочинність.

Альтернативою правовому підходу до розуміння змісту кримінальної політики став підхід, який можна визначити як соціально-правовий, що розширює спрямування впливу на злочинність шляхом включення також загальносоціальних заходів. Із точки зору прихильників цієї концепції, кримінальна політика повинна охоплювати всі напрями державної діяльності, які прямо або опосередковано забезпечують боротьбу зі злочинністю, тобто заходи не лише спеціальні – кримінально-правові, кримінально-процесуальні, пенітенціарні, кримінологічні, але й заходи, що традиційно належать до соціальних – економічні, ідеологічні, медичні тощо [117, с. 5-28; 124; 437].

Спробою «примирення» двох зазначених підходів є думка, що попередження злочинів не просто пронизує зміст усіх без винятку галузей законодавства (і не тільки кримінального профілю), а виступає одним із головних завдань, що стоять перед кожною з них, і питання в цьому разі полягає лише в специфіці галузевих засобів вирішення цього завдання [212, с. 75].

Схожа ситуація склалася і стосовно розуміння кримінологічної політики. Так, одні вчені вважають, що кримінологічна політика є нерозривно пов'язаною з кримінальною політикою й виступає однією з її галузей. Зокрема, М. М. Бабаєв пропонує вважати цю політику однією з галузей кримінальної політики [20, с. 5],

акцентуючи тим самим увагу на співвідношенні понять кримінальної та кримінологічної політики як цілого та частини.

Інші обґрунтовують самостійність кримінологічної політики як галузі, яка трансформує знання юридичних і неюридичних наук у цілях згладжування диспропорцій у всіх сферах суспільного життя людини та суспільства. Так, Н. О. Лопашенко розглядає кримінологічну політику не як складову частину кримінальної політики, а як «частину внутрішньої політики держави, стратегічну складову державної політики протидії злочинності, напрям діяльності держави у сфері охорони демократичного суспільного ладу від злочинних посягань, що полягає в здійсненні попереджувального впливу на особистість злочинця й умови злочинності, створення системи ефективних попереджувальних заходів і в ефективному управлінні цією системою» [344, с. 31]. Отже, в умовах демократії необхідно змінювати державну політику під час визначення стратегії боротьби зі злочинністю з карального впливу на злочинця (це сфера кримінального права) на галузь згладжування диспропорції в усіх сферах суспільного життя людини та суспільства (а це сфера кримінології).

Аналіз різних точок зору на походження кримінологічної політики дозволяє стверджувати, що кримінологічна політика, безперечно, сягає корінням кримінальної політики, яка на певному етапі соціального розвитку була переважаючою у протидії злочинності. Однак зміни державної політики й вихід соціуму на новий етап розвитку призвели до того, що кримінологічна політика сконцентрувала ідеї, які визначають напрями розвитку вже й самої кримінальної політики. У зв'язку з цим вважаємо, що кримінологічна політика заслуговує на розуміння як самостійного напрямку державної політики, у підґрунті якого лежать кримінологічні ідеї з реалізації концепції кримінологічної безпеки.

Через неоднозначність, а також актуальність порушеної проблеми в умовах сучасного розвитку суспільства акцентуємо увагу учених у галузі кримінологічної політики з метою здійснення фундаментальних досліджень, які дозволять закласти теоретичні основи однієї з найбільш важливих сфер людської діяльності, спрямованої на формування ідей про злочинність, її причини, особу злочинця,

стратегії, тактики та можливості попередження, методи вивчення злочинності й управління роботою державних органів і недержавних органів щодо здійснення цих ідей [389, с. 47-53].

Вивчення кримінологічної політики як засобу зміни кримінологічної ситуації продиктовано завданням здійснити системне фундаментальне дослідження сукупності обставин, що охоплюють етапи формування особистості злочинця, а також «передкримінальну» (життєву) ситуацію, що безпосередньо передує злочину, сам злочин (кримінальну ситуацію) та посткримінальну ситуацію як єдиний причинно пов'язаний процес, на який можна впливати комплексом науково розроблених та обґрунтованих заходів.

Такі фундаментальні дослідження сприятимуть створенню та розробці концепції забезпечення кримінологічної безпеки, яка передбачає стратегію й тактику боротьби зі злочинністю, оскільки у процесі реалізації цілеспрямованої та продуманої кримінологічної політики, орієнтованої на зміну кримінологічної ситуації, можна якщо не усунути, то хоча б нейтралізувати чи послабити причини й умови, що сприяють виникненню злочинності.

У результаті дослідницької роботи можуть бути розроблені теоретичні основи кримінологічної політики, запропоновані її цілі, завдання, структура й методи реалізації, що дозволяють сформулювати більш детальне уявлення про цей відносно новий напрямок державної політики. Таким чином, певною мірою буде подолано наявну наразі у кримінологічній науці прогалину у розробці засад кримінологічної політики. Звернення до розробки теоретичних основ кримінологічної політики обумовлено необхідністю простежити тенденції змін кримінологічної ситуації з метою трансформування корінного підходу до профілактики її основних факторів під впливом нових соціальних умов. Соціологічний аспект вивчення кримінологічної ситуації дозволяє розглянути співвідношення негативних соціальних явищ і заходів загальної та спеціальної превенції з метою згладжування невідповідностей у всіх сферах суспільного життя людини та суспільства.

На наш погляд, кримінологічна політика протидії злочинності, являючи

собою складову частину державної політики, є діяльністю органів державної влади й місцевого самоврядування, а також інститутів громадянського суспільства та наукового співтовариства щодо забезпечення й вирішенням заходами політичного, правового, соціального й економічного характеру завдань протидії злочинності та запобігання злочинам, яка реалізуються на основі пізнання й оцінювання змін закономірностей злочинності в усіх її проявах, а також процесів детермінації та впливу на них.

Разом із цим вважаємо за необхідне зробити акцент на таких вагомих, із точки зору нашої роботи, обставинах.

По-перше, сьогодні є всі підстави говорити про необхідність забезпечення серед іншого й кримінологічної, моральної безпеки, додавши до констатації системного впливу географічних, політичних, економічних, військових та екологічних чинників, що діють на національну безпеку, тезу про моральний стан суспільства. Кризи сучасного суспільства та загроза його безпеці виникають не лише з військово-політичного протистояння, серйозного загострення екологічних та економічних проблем, але й обумовлюються також нестійким соціально-психологічним станом суспільства, духовно-моральним занепадом у широких верств населення, девальвацією таких загальнолюдських цінностей і засад, як обов'язок, честь, совість, милосердя та гуманізм. Підсумком духовно-моральної спустошеності значної частини сучасного суспільства стають подвійна мораль, апатія й цинізм, примат влади над законом і державний тероризм, що прикривається фразами про високі ідеали [193, с. 71].

Актуальність забезпечення етичної безпеки виникає із самої небезпеки аморальності, зокрема у політиці та громадському житті. У 30–50-ті роки ХХ ст. каральне насильство в СРСР почало відігравати ту ж само роль, що і в деспотичних режимах, а за масштабом і нещадністю перевершило все, чого ці режими колись спромоглися досягти. Сумнівно, що правоохоронна діяльність СРСР, застосовуючи каральне насилля, втілювала собою гуманність та філантропію.

По-друге, проблемою ефективної протидії злочинності, збереження

духовного здоров'я населення та забезпечення особистої безпеки, прав і законних інтересів громадян сьогодні стурбовані і владні структури, і громадські формування в усьому світі, однак підходи до вирішення цих проблем є різними. Тоталітарна держава прагне вирішувати проблеми забезпечення правопорядку виключно силами самої держави, віддаючи перевагу жорсткому, репресивному шляху подолання соціальних девіацій, включно зі злочинністю, правопорушеннями, наркотизацією й алкоголізацією населення та аморальною поведінкою своїх співгромадян. Демократична держава ж прагне залучити до вирішення цих проблем не лише державні органи, але й інститути громадянського суспільства, які володіють унікальними можливостями морального й етичного впливу на поведінку громадян [552, с. 17]. Такі непримиренно відмінні позиції щодо подолання соціальних девіацій і покладаються у базис концептуальних підходів до формування кримінально-правової та кримінологічної політики в державах із різними політико-правовими режимами.

У цьому зрізі слід додати, що право само по собі не може забезпечити правопорядок. Має існувати певний механізм, здатний перевтілювати правові установки у реальну поведінку людей, ураховуючи й тих, що професійно займаються політичною та правовою діяльністю, запроваджуючи певні обмежувачі політичного, правового та репресивного характеру.

Правовим механізмом такого обмеження є встановлення й реалізація режиму законності, який означає, що у суспільстві, яке претендує на залучення його до світової цивілізації, запановує неухильне та суворе панування закону й водночас сам закон перестає бути продуктом влади та її свавілля. Законність – категорія не лише правова. Вона є складовою частиною політичного режиму, державної правової політики, виступаючи, крім усього, і повсякденною практикою дотримання правових норм у різних сферах соціальної життя [629, с. 9]. Будучи методом здійснення політичного режиму, законність відображає внутрішню закономірність розвитку та зміцнення демократії, побудови правої держави й громадянського суспільства, виступаючи політико-правовою гарантією конституційних соціально-економічних, політичних та особистих прав громадян.

По-третє, проблема злочинності довгі роки розглядалася в теорії й на практиці як проблема безпеки людини чи проблема захисту людини від злочинних посягань [193, с. 73]. Це було зрозуміло й виправдано, бо саме проти людини спрямовано практично всі злочини. Але настали часи, коли злочинність почала набувати принципово нових якостей, яких не було раніше і які почали становити загрозу не для окремого громадянина або групи громадян, а для держави та світу в цілому, що, в свою чергу, говорить про трансформацію загроз кримінологічній безпеці із переведенням їх у розряд глобальних. Через це загрози національній і міжнародній безпеці набувають кримінологічного змісту, оскільки тільки кримінологія єдина з усіх наук так званого кримінального циклу володіє арсеналом теоретично обґрунтованих і практично перевірених засобів пізнання й оцінювання злочинів і здатна в повному обсязі оцінити стан, тенденції та наслідки як будь-якого окремого кримінально караного діяння, так і всієї їх сукупності.

Зрозуміло, кримінологічна сутність безпеки повинна знайти своє відображення у відповідних нормативних правових актах, що регламентують забезпечення державного та громадського контролю над злочинністю, процесами та явищами, що її детермінують і стримують. Відповідно, аналогічної правової регламентації потребують і кримінологічні аспекти забезпечення національної безпеки. Важливо законодавчо закріпити перелік об'єктів і суб'єктів забезпечення кримінологічної безпеки, їх завдань і функцій, прав та обов'язків, а також відповідальність за незабезпечення безпеки держави, суспільства й особи від злочинності. Таким чином, функція кримінологічної безпеки в системі національної безпеки полягає в забезпеченні безпеки особи, суспільства та держави від загрози злочинних посягань і від інших загроз національній безпеці.

Кримінологія, як відомо, досліджує загальні закономірності формування та розвитку злочинної поведінки, причини й умови злочинності та особу злочинця і на підставі цього окреслює шляхи запобігання злочинам і запобіжні заходи. Але загальні категорії наповнюються конкретним змістом під час вивчення специфічних видів злочинності, що уможлиблює поглибити на основі інтеграції знання уявлення про основні характеристики злочинності загалом [232, с. 7]. Не є

винятком у цьому плані і забезпечення кримінологічної безпеки.

Міждисциплінарний характер та активний розвиток кримінологічних досліджень спонукають до «народження» нових ідей, теорій, концепцій і галузей, які у предметно кримінологічній єдності утворюють симетричну структуру наукового знання. Поступово формуються дослідницькі групи, наукові школи, нові напрямки та парадигми, які належать до внутрішньодисциплінарних кримінологічних елементів. Рідше поява нових структурних елементів диктується потребами самої кримінології. Набагато частіше стимулом є суспільство, в якому на перший план у різні періоди виходять ті чи інші соціальні проблеми, а також на додаток до них – соціальні перцепції, що пояснюють резонанс окремих кримінологічних феноменів та «моду» на певні фундаментальні або прикладні дослідження [365, с. 133].

Інтенсивна структуризація кримінологічних знань і розмивання предметних меж досліджень ставлять під сумнів збереження цілісності кримінології. Утім, із точки зору Т. В. Мельничук, ризик утрати цілісності є безпідставним, а розшарування не означає втрати цілісності науки, натомість є свідченням поступальності розвитку, релевантним інноваційності, хоча при цьому накопичення наукових знань потребує впорядкування. На її думку, таксономія кримінологічної науки – це розподілена на групи (типи, види) системно-структурна, розгалужена сукупність концептуальних ідей, теорій, напрямків, галузей і тематичних сфер, які виокремилися у процесі диференціації кримінологічних знань, але не втратили предметної єдності у межах науки [365, с. 134].

У пострадянській кримінологічній традиції загальноприйнятим вважався поділ концептів на загальні й окремі теорії, методологію науки та праксеологію, що в цілому відповідало усталеним уявленням про категоризацію соціологічних наукових знань. При цьому загальною теорією є сукупність логічно взаємопов'язаних теоретичних понять і суджень, що пояснюють великий масив реальності, яка вивчається цією наукою. Під окремою теорією розуміється логічно взаємопов'язана система конкретних наукових понять і суджень, що

описують окреме явище (групу явищ) або процес (сукупність процесів), які отримали емпіричне підтвердження на основі фундаментального дослідження [274].

В українському сегменті кримінології до загальних (базових) кримінологічних теорій належать, зокрема, теорії злочинності (В. М. Дрьомін) [188], особистості злочинця (А. Ф. Зелінський) [215], детермінації злочинності (І. С. Нежурбіда) [412] й теорії протидії злочинності (О. М. Литвинов) [36]. Окремі (спеціальні) кримінологічні теорії, або кримінологічні теорії середнього рівня презентовано економічною кримінологією (В. М. Попович) [453], кримінологічною віктимологією (В. О. Туляков) [568], міжнародною кримінологією (В. Ф. Антипенко) [10], політичною кримінологією (Ю. В. Орлов) [429] тощо.

Серед зарубіжних інноваційних трендів окремих теорій можна назвати миротворчу (H. Pepinsky and R. Quinney), екзистенціальну (J. Ferrell, B. Arrigo), «дивну» (M. Ball), зелену (Michael J. Lynch, R. White), культуральну (K. Hayward and J. Young) кримінології, кримінопенологію (О. В. Старков) теорії тощо [365, с. 134].

Невід'ємним структурним компонентом наукових знань є методологія кримінологічної науки як «вчення про метод, тобто сукупність теоретичних положень про те, якою є природа наукового знання, як влаштована наукова теорія та як вона розвивається, про те, як будуються гіпотези й відбуваються їх емпіричні підтвердження, як слід концептуалізувати й операціоналізувати поняття, будувати вибірково сукупність, робити логічний аналіз даних тощо» [274].

І, нарешті, існує праксеологія, або практична кримінологія, змістом якої є застосування положень фундаментальної науки на практиці. Прикладне дослідження не ставить за мету збільшення нового знання й відкриття новітніх теорій, у ньому використовуються вже відомі знання, пристосовані до типових ситуацій та прикладних вимог [223, с. 134].

Отже, інтеграцію цих окремих галузей пізнання пов'язано з тим, що

кримінологія, як будь-яка наука, що прагне до пізнання істини, виходить із принципу детермінізму або взаємозумовленості явищ, що сприяють вираженню зовні певної сутності [36, с. 178].

Розвиток теорії кримінологічної безпеки як системи знань про стан захищеності життєво важливих та інших істотних інтересів особи, суспільства й держави від злочинних посягань і їх загроз, а також про діяльність щодо забезпечення захисту об'єктів злочинних посягань і віктимологічну профілактику сприятиме перенесенню змістовного акценту з об'єкта нападу (злочинність) на об'єкт захисту (особа, суспільство, держава), тобто на ті цінності, яким має бути гарантована кримінологічна безпека. Урешті, це сприятиме ефективному прогнозуванню стану кримінологічної безпеки з відповідним внесенням істотних коректив у концепцію національної безпеки [526, с. 50].

У теоретичному сенсі йдеться про принципово новий підхід до формування фундаментальних базових ідей, на яких має будуватися державна кримінальна та кримінологічна політика, орієнтована не на традиційне викриття та покарання персоніфікованого зла, а на реальний захист від такого зла кожної особи [156].

На жаль, кримінологічна безпека як один із перспективних напрямів державної політики на сьогодні не має ні науково-обґрунтованої теоретичної основи, ні, тим більше, її ефективної практичної реалізації. Розуміння кримінологічної безпеки ґрунтується на розрізнених думках учених і практиків. Значущість дослідження кримінологічної безпеки полягає в можливості створення певного науково-практичного результату, цільової програми, що передбачає стратегію й тактику забезпечення кримінологічної безпеки, спрямовані на зміну кримінологічної ситуації за відповідними напрямами.

Таким чином, закладання основ теоретичних досліджень кримінологічної безпеки спрямовано на формування нового підходу до розуміння її місця та значення, що диктується особливостями сучасного суспільного розвитку, який увійшов у дисонанс зі сформованою системою протидії злочинності.

Фундаментом кримінологічної політики протидії злочинності повинна стати єдина нормативна база, сформована на демократичних принципах. Ця нормативна

основа повинна сприяти реалізації таких профілактичних функцій, як регулятивна – забезпечення такої поведінки, яка сприяла б вимогам норм права; охоронна – охорона громадських інтересів та особи від злочинних посягань; виховна – формування правової свідомості та правової культури людей (насамперед шляхом переконання); ідеологічна – забезпечення загального ідейно-інтелектуального напрямку шляхів і засобів досягнення цілей профілактики, та прогностична – збагачення теорії та практики інформацією, здатною визначити перспективи профілактики в цілому (по регіонах, за видами злочинів).

Розвиток теорії кримінологічної безпеки є кінцевою метою та найвищим сенсом правоохоронної політики й передбачає вирішення нових завдань: не лише спрямованих на досягнення власне кримінологічної мети, а й таких, що являють собою істотний внесок у забезпечення всіх складових національної безпеки (економічної, державної, екологічної, військової, політичної, техногенної, інформаційної тощо) та сприяють розбудові правової держави, в умовах якої попередження злочинів та зниження рівня злочинності розглядаються не як кінцева, а як проміжна мета.

1.5 Міжнародне співробітництво у сфері забезпечення кримінологічної безпеки

Глобалізаційні процеси, що відбуваються в сучасному світі, є не лише катализатором розвитку суспільних відносин у всіх сферах, а й імпульсом для використання новітніх технологій у злочинній діяльності. Сучасна злочинність не знає територіальних і фінансових кордонів, а її помічниками виступають новітні інформаційні й інноваційні технології. Результатом виходу злочинної діяльності на новий рівень є загроза безпеці громадян, окремої держави й навіть груп держав. Саме тому слово «безпека» дедалі частіше зустрічається не лише у військовій справі, юриспруденції чи економіці, але і на побутовому рівні. Не даремно саме на захисті безпеки зосереджується увага багатьох міжнародних документів. Так, у статті 1 Декларації ООН «Про злочинність і суспільну

безпеку» від 12 грудня 1996 р. зазначається, що «Держави-члени прагнуть захистити безпеку і добробут своїх громадян та усіх осіб, які перебувають під їх юрисдикцією, шляхом ужиття ефективних національних заходів по боротьбі з небезпечною транснаціональною, зокрема організованою, злочинністю, незаконним обігом наркотиків та зброї, контрабандою інших незаконних товарів, організованою торгівлею людьми, терористичними злочинами й відмиванням прибутків від небезпечних злочинів, а також беруть на себе зобов'язання взаємно співпрацювати у цих зусиллях» [467].

Предметом найбільш жвавих дискусій та особливої уваги всього світу виступають дві тривожні й болючі проблеми – захист прав людини та боротьба з національною й міжнародною злочинністю (або забезпечення кримінологічної безпеки, що було б більш точним).

Події, які буквально потрясли людство в останні роки, теж перебувають у межах цих проблем. Достатньо згадати безпрецедентні терористичні акції в головних містах Росії, Європи та США. Зловмисники не лише ретельно вибирали місце для кривавої розправи, але й реалізовували свій задум завдяки новим методам вбивства. Зокрема, упродовж року терористи вчиняли так звані «лоукост»-теракти за участю автомобілів.

Велика частина загиблих і постраждалих у результаті терористичних актів припадає на країни Близького Сходу. Так, тільки з початку року в Сирії, Іраку, Афганістані, Пакистані та Єгипті через напади терористів загинуло більше 500 осіб. Ще близько півтори тисячі отримали поранення – і це тільки з урахуванням найбільших атак терористів. Безжальність єгипетських терористів перевершила всі теракти у Європі в 2017 р., загалом жертвами атаки стали 235 людей. А отже, формула «війна з міжнародною злочинністю», «війна за права людини» з публіцистичного образу перетворилася тепер на справжню реальність з усіма її героїчними та трагічними атрибутами.

Зростає небезпечність викликів, які походять від кримінального світу – стають дедалі жорстокішими відповідні акції, що здійснюються в ім'я охорони життєво важливих інтересів людського співтовариства. Вищезазначене зумовлює

необхідність використання цілого комплексу кримінологічних гарантій безпеки та механізмів соціального контролю: релігійних (толерантність стосовно іншої релігії), правових (кримінальна відповідальність за злочини проти особи, держави, суспільства), економічних (забезпечення державою гідної зарплати, пенсії, соціальних виплат для своїх громадян), громадських (толерантність у ставленні до людей), інформаційних (соціальні ролики на телебаченні), адміністративних тощо.

Кримінологічна безпека виступає одним з обов'язкових атрибутів, що забезпечують нормальне функціонування будь-якої демократичної держави. Проблеми з нею в Україні стоять досить гостро. Підтвердженням цього є сучасна кримінально-правова статистика. Дискусії вчених щодо цієї проблеми свідчать про те, що наразі назріла нагальна потреба у розробці такої моделі організації боротьби зі злочинністю, яка була б у змозі забезпечити об'єктивний стан захищеності життєво важливих та інших істотних інтересів особи, суспільства й держави від злочинних посягань та загроз таких посягань, а також усвідомлення людьми такої захищеності, тобто боротьби, здатної забезпечити кримінологічну безпеку [384, с. 40].

Зараз було б передчасним говорити про те, що громадяни нашої країни відчують себе захищеними від злочинних посягань на їх права та свободи, навіть на такі, як право на життя. На жаль, наразі доводиться констатувати випадки злочинних посягань на права та свободи громадян з боку представників правоохоронних органів, що є недопустимим у країні, яка проголошує демократичні принципи. Такі дії працівників правоохоронних органів завдають серйозного удару по репутації як окремих державних органів, так і всієї системи органів державної влади. У зв'язку з цим безглуздо заявляти про кримінологічну безпеку, коли в усіх регіонах нашої країни виникають ситуації, де пересічні громадяни стикаються із злочинними посяганнями з боку представників державної влади.

Отже, забезпечення кримінологічної безпеки має тісний зв'язок із відповідним правовим регулюванням протидії злочинності й ефективною

діяльністю правоохоронних органів.

Розглядаючи думки з приводу державної кримінальної політики як консеквентного продовження загальної політики кримінологічної безпеки, слід згадати про міжнародний і зарубіжний досвід забезпечення кримінологічної безпеки. Оскільки судження щодо непорушності взаємозв'язку світового правопорядку та безпеки окремо взятої держави й цивілізації в цілому вже деталізувалося у попередніх підрозділах, у цьому сенсі доречно проаналізувати міжнародне співробітництво у сфері забезпечення кримінологічної безпеки. Ця позиція ґрунтується на поглядах О. М. Бандурки, О. О. Балабанової, О. М. Джужі, О. М. Литвинова, Є. М. Моїсеєва, Ю. І. Римаренка, В. Я. Тація, О. С. Тубелець, Ю. С. Шемшученка, П. Л. Фріса та деяких інших фахівців у галузі кримінальної політики [27; 36; 180; 302; 305; 373; 567; 582]. Можна констатувати, що в українській літературі наукові дослідження правового регулювання міжнародного співробітництва у сфері протидії злочинності загалом є доволі фрагментарними, а в більшості робіт у цій галузі аналізовану тематику розглянуто у взаємозв'язку з питаннями судової співпраці, а правове регулювання надання допомоги, зокрема співпраці правоохоронних органів на новітньому етапі розвитку, ще не досліджено.

Питання правового регулювання міждержавної співпраці в боротьбі зі злочинністю також розглянуто в роботах В. Авер'янова, І. Бородіна, О. Бандурки, Н. Бортник, О. Гладенка, Д. Калаянова, О. Калмикової, О. Карпова, М. Коваліва, М. Корнієнка, О. Остапенка, В. Ортинського, В. Шамрая та інших учених. Здебільшого вони вивчаються в широкому значенні або тільки стосовно її окремих аспектів. Тема поліцейської співпраці була предметом дослідження і в роботах європейських учених: Б. Хекера, С. Глесс, Х. Затцгера, С. Пірса, У. Зібера, Ш. Зіннеріт, К. Тідемана, Н. Уолкера, М. Вазмайера, І. Вернера та інших.

Дійсно, зміст міжнародного співробітництва держав як діяльності щодо попередження злочинності, боротьби з нею та поводження з правопорушниками відображає суть кримінальної політики, яка являє собою активну цілеспрямовану

діяльність держави щодо захисту суспільства від злочинності, розробку та реалізацію цілей і завдань, визначення засобів, форм і методів такої діяльності державних, насамперед правоохоронних органів [372, с. 29-30].

Хоча питання співвідношення понять кримінальної політики та кримінологічної безпеки розглядалося раніше, слід нагадати, що про необхідність визначення взаємозв'язку кримінальної політики та кримінологічної безпеки пише М. М. Бабаєв. Він зазначає, що в літературі розвиваються дві лінії: тема кримінальної політики й останнім часом – тема безпеки. Лінії йдуть паралельно, але по-справжньому не перетинаючись. М. М. Бабаєв упевнений, що про кримінальну політику треба говорити як про політику (стратегії й тактики) забезпечення кримінологічної безпеки особи, суспільства та держави. Безпека повинна бути вбудованою в конструкцію кримінальної політики, стати її сутністю, контрапунктом [23, с. 28].

Вельми примітним у зв'язку з цим є те, що структурні підсистеми (елементи) кримінальної політики (спеціальна профілактика, кримінально-правовий і кримінально-виконавчий вплив) відповідають структурі та змісту міжнародного співробітництва. Органічна єдність і взаємозв'язок кримінальної політики держави й міжнародного поліцейського співробітництва держав підтверджуються і принципами кримінальної політики. Так, принцип законності, з одного боку, означає, що положення карної політики повинні відповідати не лише конституції, законодавству, але й міжнародно-правовим зобов'язанням країни [614, с. 16]. Інтернаціональне братерство, виступаючи принципом кримінальної політики, визначає взаємну зацікавленість і взаємодопомогу держав у колективній боротьбі зі злочинністю (особливо з її найбільш небезпечними транснаціональними організованими формами), тому принципи кримінальної політики нерозривно пов'язані із принципами глобальної кримінологічної безпеки.

В умовах нинішньої нестабільності міжнародних відносин і безперервної ескалації збройних конфліктів незмінними й керівними для органів правопорядку будь-якої демократично розвиненої держави залишаються завдання забезпечення

громадської та кримінологічної безпеки, захист прав і законних інтересів людини й громадянина. Важливу роль у врегулюванні міждержавних відносин, протидії транснаціональній злочинності та зміцнення дружніх відносин між правоохоронними органами різних держав відіграє міжнародне співробітництво.

Формулюючи своє бачення реалізації завдань кримінальної політики як частини системи забезпечення глобальної безпеки, В. В. Лунєєв влучно підмічає, що «найбільшою небезпекою для людства, його демократичного й економічного розвитку ... залишиться інтенсивно зростаюча національна та транснаціональна злочинність, яка наразі містить у собі і традиційно кримінальні, і військові, й екологічні, і генетичні та інші загрози..., а також тенденції підвищення її суспільної небезпечності з одночасним відставанням соціально-правового контролю від зростаючої криміналізації суспільних відносин» [347, с. 8-9]. Головною умовою детермінації розвитку міжнародного співробітництва у сфері протидії злочинності починаючи з 80-х рр. виступають саме темпи зростання злочинності у світі, які щороку збільшуються.

Саме поняття «міжнародне співробітництво» означає взаємодію декількох учасників у галузі взаємних інтересів, зусилля, спрямовані на узгодження позицій і координацію дій, пошук вирішення спільних проблем і згладжування конфліктів. Так, М. В. Величина пише, що «міжнародне поліцейське співробітництво як самостійний вид діяльності являє собою систему міжнародних відносин держав, урегульовану сукупністю норм міжнародного права й національного законодавства щодо контролю над злочинністю за допомогою правоохоронних органів. Цей вид діяльності містить у собі змістовний, організаційно-правовий, інформаційний, методичний та ресурсний аспекти на стратегічному, тактичному й оперативному рівнях» [103, с. 15].

Співпраця на міжнародному рівні по протидії злочинності не є новою тенденцією. Вона виникла ще в 1296 р. до н. е., про що свідчить договір між єгипетським фараоном Рамсесом II і хетським князем Хаттушилем III. Цей напрям співпраці формувався й доповнювався такою його формою, як боротьба з окремими видами злочинів, завдяки чому різні держави досягали визначних

успіхів, що саме по собі сприяло укладанню нових міжнародних договорів.

Нині практика укладання міжнародних договорів обумовлюється такими обставинами: по-перше, кримінальна діяльність становить серйозну загрозу життю людей і безпеці будь-якої держави; по-друге, існує необхідність взаємодії в наукових дослідженнях, що проводяться в цій сфері, з метою забезпечення правоохоронних органів рекомендаціями щодо протидії транснаціональній злочинності.

У більшості джерел, присвячених міжнародному та міждержавному співробітництву, його об'єктом називають злочинність. Разом із тим це поняття є абстрактним, викликаним відмінностями правових систем держав і станом міжнародних відносин між ними. Знаний теоретик і практик в оперативно-розшуковій діяльності І. І. Карпець визначив міжнародну злочинність як діяння, передбачені міжнародними угодами, які не належать до злочинів проти людства, але посягають на нормальні відносини між державами, а також діяння організацій та громадян, карані згідно з нормами, встановленими у міжнародних угодах (конвенціях), ратифікованих в установленому порядку [242, с.149].

Термін «міжнародна злочинність» може використовуватися у таких значеннях:

- як соціальне явище, що зачіпає всі держави світу;
- як рівень поширеності тих або інших видів злочинів у усіх країнах світу;
- як об'єкт для надання протидії на міждержавному рівні.

Виникнувши на стику правових систем (міжнародного та внутрішньодержавного права) та кількох наукових дисциплін (міжнародного, кримінального, кримінально-процесуального права й оперативно-розшукової діяльності), міжнародне співробітництво з протидії злочинності зберігає свій статус. Останнє призводить до того, що кожна з «батьківських» систем і дисциплін досить часто містить у собі окремі елементи зазначеного напрямку діяльності правоохоронних органів як основну частину, не визнаючи разом із тим за ним самостійності, не розглядаючи й не досліджуючи це правове явище системно та в повному обсязі.

У ракурсі вищезазначеного та з метою здійснення системного дослідження нам уявляється необхідним описати такі ознаки оцього явища [391, с. 130].

1. Предметом впливу міжнародного співробітництва є злочинність. Принцип *nullum crimen sine lege, nullum poena sine lege* (лат.) – немає злочину, якщо це не передбачено законом, так само, як немає покарання, якщо воно не передбачено законом, – є одним з основних у концепції міжнародного й міждержавного співробітництва з протидії злочинності. Оскільки у законодавствах більшості держав щодо того чи іншого виду злочинів встановлено принцип дії юрисдикції держави, на території якої вони були вчинені, міжнародне співробітництво донедавна поширювалося переважно на протидію лише деяким видам злочинів, коло яких визначено в джерелах міжнародного права.

Міжнародними злочинами визнаються особливо небезпечні для людської цивілізації порушення принципів і норм міжнародного права, що мають основоположне значення для забезпечення миру, захисту особи та життєво важливих інтересів міжнародного співтовариства. Міжнародною злочинністю кримінального характеру визначаються злочини, що плануються, вчинені, які тягнуть прямі або непрямі наслідки більш ніж в одній країні [591, с. 17].

2. Міжнародне співробітництво у сфері забезпечення кримінологічної безпеки є одним із напрямків діяльності поліції, зокрема міждержавного співробітництва щодо протидії злочинності. Протидія злочинності – це сукупність особливої державно-правової діяльності поліції по забезпеченню правового захисту інтересів людини та громадянина, суспільства й держави, спрямована на виявлення, попередження, припинення та розкриття злочинів, а також ужиття заходів щодо усунення причин та умов, які сприяють їх учиненню. Виходячи з цього визначення, поліція протидіє злочинності насамперед на державному рівні, і в разі необхідності саме вона стає суб'єктом міжнародного співробітництва.

3. Міжнародне співробітництво у сфері забезпечення кримінологічної безпеки здійснюється в певних установлених нормами міжнародного й державного права формах. Правове регулювання міжнародного співробітництва має полісистемний характер і пов'язується з нормами як міжнародного, так і

державного права, оскільки спирається на норми цих двох самостійних правових систем.

Правову основу міжнародного співробітництва у сфері забезпечення кримінологічної безпеки представлено двома блоками:

1) блок, що містить у собі міжнародні (декларації, конвенції, резолюції тощо) та міждержавні акти (двосторонні та багатосторонні договори й угоди щодо надання правової допомоги);

2) національні документи (нормативні правові акти, ухвалені на виконання міжнародних зобов'язань).

Співробітництво правоохоронних органів різних держав було викликано критичною ситуацією, яка склалася у світі на рубежі XIX–XX ст. у сфері забезпечення кримінологічної безпеки, коли злочини вчинялися не лише окремими особами, але й організованими злочинними групами, які мають міжнародний характер, що вимагало пошуку нових форм і методів. Із цього приводу В. В. Меркушин виділяє, зокрема, такі форми міжнародного співробітництва: 1) обмін інформацією та співробітництво з окремих оперативних питань; 2) обмін інформацією з правових питань; 3) видача злочинців (екстрадиція); 4) узяття особи під варту для забезпечення видачі; 5) правова допомога у вилученні й конфіскації доходів від незаконної діяльності й інших активів; 6) здійснення кримінального переслідування; 7) розшук осіб; 8) здійснення обшуків, виїмок, вилучень та експертиз; 9) передання предметів; 10) допити свідків, потерпілих, експертів та інших учасників процесу в запитуваній державі; 11) виклик обвинувачуваних, свідків, потерпілих, експертів та інших осіб; 12) повідомлення про обвинувальні вирокі й відомості про судимість; 13) передання засуджених до позбавлення волі для відбування покарання в державі, громадянами якої вони є; 14) визнання вироків іноземних судів [366, с. 51-53].

Центром координації діяльності держав і міжнародних організацій із приводу запобігання, протидії та профілактики злочинності була й залишається ООН, конгреси якої, як указують В. В. Голіна та М. Г. Колодяжний, мають такі

можливості:

а) закладення нормативних підвалин для подальшої плідної співпраці різних держав у царині боротьби зі злочинністю;

б) кримінологічного прогнозування й планування запобіжної діяльності з огляду на вивчення злочинності в багатьох країнах;

в) аналізу стратегій боротьби зі злочинністю та її видами, а також їх урахування суб'єктами запобіжної діяльності в Україні;

г) отримання технічної, кадрової, організаційної й іншої допомоги з боку правоохоронних та інших органів різних держав;

г) обміну й поширення знань, досвіду та найкращих здобутків науковців і практиків щодо попередження злочинних проявів [143, с. 175].

Як впливає зі Статуту ООН (1945 р.), Декларації про принципи міжнародного права (1970 р.) та Заключного акта Наради з безпеки і співробітництва держав у Європі (1975 р.), усі держави повинні підтримувати й розвивати співробітництво як одна з одною, так і з усіма державами, в усіх сферах у відповідності до цілей і принципів Статуту ООН та інших міжнародно-правових документів і зобов'язань.

Відповідно до статті 31 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності, ухваленої Резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї ООН від 15 листопада 2000 [262], держави-учасниці тісно співпрацюють одна з одною, діючи відповідно до своїх внутрішніх правових та адміністративних систем із метою підвищення ефективності правозастосовних заходів для боротьби зі злочинами, та прагнуть розробляти й оцінювати ефективність національних проєктів, а також виявляти та впроваджувати оптимальні види практики й політики, спрямовані на попередження транснаціональної організованої злочинності.

Держави-учасниці прагнуть відповідно до основоположних принципів свого внутрішнього законодавства скорочувати існуючі чи майбутні можливості для організованих злочинних груп діяти на законних ринках для використання доходів від злочинів за допомогою вжиття належних законодавчих,

адміністративних або інших заходів [273; 433]. Такі заходи повинні зосереджуватися на:

а) зміцненні співробітництва між правоохоронними органами або органами прокуратури та відповідними приватними організаціями, серед іншого з різних секторів економіки;

б) сприянні розробці стандартів і процедур, призначених для забезпечення сумлінності в роботі публічних і відповідних приватних організацій, а також кодексів поведінки для представників відповідних професій, зокрема адвокатів, нотаріусів, консультантів з питань оподаткування та бухгалтерів;

в) попередженні зловживань із боку організованих злочинних груп процедурами торгів, що проводяться публічними органами, і субсидіями та ліцензіями, що видаються державними органами для здійснення комерційної діяльності;

г) попередженні зловживань із боку організованих злочинних груп юридичними особами [138].

Здійснюючи огляд діяльності конгресів ООН (на жаль, представники України узяли участь не у всіх із них) слід указати, що кожний із них зробив істотний внесок у вирішення питання протидії злочинності як на міжнародному, так і на регіональному рівнях. Пов'язуючи виникнення питання про необхідність розробки теорії кримінологічної безпеки з першими згадками про її концептуальні основи у роботах О. М. Костенка (1993 р.), розглянемо лише деякі з них.

Так, тиск організованої та транснаціональної злочинності почав істотно збільшуватися ще у 90-х роках минулого тисячоліття, що викликало необхідність організації міжнародного співробітництва у протидії цьому явищу.

Уже на Восьмому конгресі ООН (Гавана, 1990 р.) було вказано, що «зростаюча загроза організованої злочинності з її виключно дестабілізуючим і розтлінним впливом на фундаментальні соціальні, економічні та політичні інститути є проблемою, вирішення якої потребує більш широкого й ефективного міжнародного співробітництва». Підтверджуючи цю тезу, С. Ф. Здоровко зазначає, що «з виникненням та розростанням транснаціональних та

організованих форм кримінальної злочинності, тероризму, міжнародного тероризму злочинність стала загрожувати не лише суспільній, а й національній (державній) безпеці. Злочинність у світі за останні 30 років збільшилась у чотири рази» [213, с. 15].

Результатом Восьмого конгресу ООН стало ухвалення 35 резолюцій, 5 типових угод та інших документів, серед яких основними є «Токійські правила (Стандартні мінімальні правила ООН щодо заходів, непов'язаних з тюремним ув'язненням)», «Ер-Рядські принципи» (щодо запобігання злочинності неповнолітніх), «Запобігання злочинності неповнолітніх і захист молоді: основні підходи й напрямки», «Ефективні національні й міжнародні дії по боротьбі з: а) організованою злочинністю; б) терористичною злочинною діяльністю [143, с. 173].

Дев'ятий конгрес ООН (Каїр, 1995 р.) обговорював чотири теми: 1) міжнародне співробітництво в галузі попередження злочинності та кримінального правосуддя; 2) заходи боротьби з національною та транснаціональною економічною й організованою злочинністю; 3) управління та вдосконалення роботи поліції та інших правоохоронних органів, прокуратури, судів, виправних установ; 4) стратегії у галузі попередження злочинності.

Конгрес ухвалив 11 резолюцій, у тому числі рекомендації з попередження злочинності та поводження з правопорушниками, пропозиції з ухвалення конвенції по боротьбі з організованою злочинністю, про дітей як жертв і виконавців злочинів, про насильство над жінками, про регулювання обігу вогнепальної зброї з метою попередження злочинності та забезпечення громадської безпеки [280, с. 624].

На Десятому конгресі ООН (Відень, 2000 р.) було зазначено, що, крім заподіяння прямого збитку та створення атмосфери страху, злочинність викликає низку наслідків для потерпілих, громад, держав і міжнародного співтовариства. Зокрема, деякі промовці відзначили, що вона може посилювати злидні та стримувати темпи розвитку. Як приклади видів злочинності, які можуть підривати стабільність у межах усього суспільства, згадувалися корупція та тероризм.

Особливо відзначалися також згубні наслідки, зокрема, насильницьких злочинів, расової нетерпимості та ксенофобії, екологічних злочинів, злочинів з використанням комп'ютерів та економічних злочинів [632].

Як указує В. В. Лунєєв, Десятий конгрес обговорював чотири теми: зміцнення законності та системи кримінального правосуддя, міжнародне співробітництво в боротьбі з транснаціональною злочинністю – «нові виклики в XXI ст.», ефективне попередження злочинності («в ногу з новітніми досягненнями»), та «правопорушники і жертви: відповідальність і справедливість в процесі відправлення правосуддя» [348, с. 97]. Результатом Конгресу було ухвалення «Віденської декларації про злочинність та правосуддя: відповіді на виклики XXI століття».

Основною проблематикою Одинадцятого конгресу ООН з попередження злочинності та кримінального правосуддя (Бангкок, 2005 р.) були розвиток комп'ютерних технологій і поширення злочинності в цій сфері. Як указує Н. А. Зелінська, посиляючись на матеріали форуму, поширення по всьому світу нових інформаційно-комунікаційних технологій породило безліч різних злочинів, пов'язаних з використанням комп'ютерів, що загрожує небезпекою не лише конфіденційності, цілісності або доступності комп'ютерних систем, але і безпеці найважливіших елементів інфраструктури. Крім того, технологічні нововведення породжують і не схожі одна на одну тенденції в галузі «кримінальної інновації»; відповідно, несхожість загроз, які містять у собі злочини, пов'язані з використанням комп'ютерів, відображає відмінності, що простежуються в усьому спектрі так званого «розриву в цифрових технологіях» [214, с. 465].

Конгрес підтвердив, що для розробки дієвих методів ефективного міжнародного співробітництва в справі боротьби зі злочинністю, пов'язаною з використанням комп'ютерів, на регіональному та міжрегіональному рівнях останніми роками було вжито низку заходів, що дозволили отримати певні результати. Щоб ці зусилля були ефективними, необхідно сприяти здійсненню масштабних досліджень з широкого спектру проблем боротьби зі злочинністю, пов'язаною з використанням комп'ютерів, і активно розвивати партнерські

відносини між органами державного управління та приватним сектором [147].

Основними резолюціями, ухваленими цим конгресом, були Бангкокська декларація «Взаємодія і відповідні заходи: стратегічні союзи в галузі попередження злочинності і кримінального правосуддя» (резолюція 1) та «Повноваження представників на одинадцятому Конгресі ООН з профілактики злочинності та кримінального правосуддя» (резолюція 2) [500].

Темою Дванадцятого Конгресу ООН з попередження злочинності та кримінального правосуддя (Сальвадор, Бразилія, 2010 р.) було «Комплексні стратегії для відповіді на глобальні виклики: системи попередження злочинності та кримінального правосуддя і їх розвиток в світі, що змінюється», обговорення проблем здійснювалося за восьми основними пунктами: 1) діти, молодь і злочинність; 2) тероризм; 3) попередження злочинності; 4) контрабанда мігрантів і торгівля людьми; 5) відмивання грошей; 6) кіберзлочинність; 7) міжнародне співробітництво в боротьбі зі злочинністю; 8) насильство стосовно мігрантів та їхніх родин [633].

На конгресі було розглянуто питання про наявні сучасні тенденції обмеження кримінально-правового суверенітету міжнародними структурами зверху та інститутами громадянського суспільства – знизу.

Як зазначається, одним із ключових проявів (наслідків) глобалізації виступає «розмивання» державного суверенітету, скорочення номенклатури державних функцій і можливостей держави в їх реалізації. У сфері боротьби зі злочинністю це знаходить своє вираження, з одного боку, в певному перерозподілі традиційно державних функцій із підтримання правопорядку між власне державою й міжнародними організаціями, в розвитку міжнародного кримінального права, положення якого сьогодні є не стільки рекомендаціями, скільки обов'язковими для імплементації приписами; а з іншого – у розвитку найрізноманітніших громадських (недержавних) ініціатив і практик попередження злочинності, які набувають, серед іншого, і правових (іноді локальних правових) форм. Прикладом тому можуть служити приватні служби охорони підприємств, що самоорганізуються, об'єднання громадян за місцем

проживання з метою патрулювання вулиць та інших громадських місць і т. ін. [120, с. 2-6].

12–19 квітня 2015 р. у Катарі в м. Доха відбувся останній на сьогодні – 13-й – Конгрес ООН із запобігання злочинності і кримінального правосуддя. Як зазначають В. В. Голіна та М. Г. Колодяжний, головною темою цього Конгресу була «Інтеграція питань запобігання злочинності й кримінального правосуддя в широкий порядок денний ООН для розгляду соціальних та економічних викликів, сприяння забезпеченню верховенства права на національному й міжнародному рівнях і розширенню участі громадськості». Основні питання порядку денного вказаного заходу стосувались:

- 1) стану злочинності та кримінального правосуддя у світі;
- 2) запобігання транснаціональній організованій злочинності;
- 3) підвищення ефективності протидії торгівлі людьми та незаконній міграції;
- 4) обмеження кіберзлочинності та незаконного обігу культурних цінностей;
- 5) національних підходів до участі громадськості у запобіганні злочинності.

Результати 13-го Конгресу відображено у Дохійській декларації, в якій зазначено основні проблеми у сфері запобігання злочинності й кримінального правосуддя [143, с. 93]. Попри свій статус лише декларації, Дохійська декларація 2015 р. є надзвичайно важливим актом, який не лише звертає увагу на найпроблемніші питання, наприклад у сфері незаконної міграції, а й закладає серйозне підґрунтя для подальших перетворень у напрямі кримінально-правової протидії торгівлі людьми та боротьби з незаконною еміграцією на національному рівні [359, с. 475].

Узагальнюючи діяльність конгресів у напрямі протидії злочинності та створенні необхідних механізмів для забезпечення кримінологічної безпеки, слід погодитися з аргументами В. В. Голіни, який указує на те, що:

- 1) сучасна світова злочинність характеризується відносною сталістю кількісних показників за більшістю майнових і насильницьких злочинів;
- 2) структуру світової злочинності представлено переважно такими

злочинами, як крадіжки, грабежі, угони автотранспортних засобів, зґвалтування, вбивства, злочини у сфері незаконного обігу наркотиків;

3) найбільш криміногенними регіонами світу є Латинська Америка й Африка, а найменш криміногенними – Європа й Північна Америка;

4) поширеними прибутковими видами транснаціональної організованої злочинності є злочинність у сфері економіки, наркозлочинність, торгівля людьми, тероризм, кіберзлочинність і незаконний обіг культурних цінностей;

5) успішне запобігання більшості злочинам не уявляється можливим без широкої участі громадськості;

6) стратегія громадського впливу на злочинність полягає у залученні окремих громадян, громадських організацій правоохоронної спрямованості тощо до охорони правопорядку, участі у програмах профілактики злочинності, надання інформації про вчинені злочини з обов'язковим матеріальним заохоченням цих напрямів роботи з боку держави та приватного бізнесу;

7) сучасний передовий міжнародний досвід запобігання злочинності має враховуватись органами кримінальної юстиції України під час розробки й практичної реалізації стратегій протидії злочинності в нашій державі [143, с. 100].

Не менше значення для міжнародного співробітництва у сфері забезпечення кримінологічної безпеки мають договірні відносини України. За офіційними даними Департаменту реєстрації та систематизації нормативних актів, правоосвітньої діяльності Мін-ва юстиції України, станом на 01 травня 2016 р. до Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів було включено 4196 багатосторонніх, міждержавних, міжурядових і міжвідомчих міжнародних договорів, що набрали чинності для України. На сьогодні (станом на 13.05.2017 р.) до Реєстру включено 1529 міжнародних договорів України міжвідомчого характеру [374]. Із них більше 50 двосторонніх договорів про надання правової допомоги у цивільних та кримінальних справах [176].

Логічно видається пропозиція Є. Г. Моїсеєва, який відносить до форм взаємодії багатостороннє та двостороннє співробітництво між державами. При цьому багатостороннє, у свою чергу, поділяється на універсальне (в межах

світового співтовариства) та регіональне співробітництво [401, с. 8-9]. Дійсно, для міжнародного співробітництва України у сфері забезпечення кримінологічної безпеки важливе значення мають двосторонні договори про правову допомогу у кримінальних справах, які укладають суверенні держави або міжнародні організації як основні суб'єкти міжнародного права, що створюють правові підстави для співробітництва компетентних органів договірних сторін із метою ефективного надання правової допомоги.

Цей вид договорів характеризується деталізованістю й щонайкраще відображає інтереси сторін. Водночас це не зменшує значимість багатосторонніх договорів, які, по суті, містять квінтесенцію необхідних правових інструментів для регулювання питань, які виникають у процесі надання правової допомоги на основі загальновизнаних міжнародних стандартів у сфері прав людини та принципу суверенітету. Також трапляються випадки, що торкаються відносин нерівних держав, коли таке співробітництво не користується підтримкою в більш слабкій країні. Тому в цій ситуації більш доцільним є багатосторонній підхід [570, с. 47].

На XI Конгресі ООН з попередження злочинності та кримінального правосуддя, що відбувся у Банкоку 18–25 квітня 2005 р., було відзначено, що в умовах глобалізації організованої злочинності практика укладання двосторонніх договорів вважається більш-менш застарілою, тому що організована злочинність допускає незаконну діяльність у двох або декількох державах, які не мають одна з одною двосторонніх угод про правову допомогу. Нові інструменти міжнародного співробітництва та правової допомоги у кримінальних справах мають відкривати можливості для співробітництва між більшою кількістю держав [535, с. 33].

Як справедливо зауважує М. І. Смирнов, наявність багатостороннього договору не перешкоджає укладанню двосторонніх договорів між суб'єктами правової допомоги, що можуть не лише конкретизувати низку положень багатостороннього договору, але і врахувати особливості взаємодії між зацікавленими договірними сторонами. Автор привертає нашу увагу до того, що механізми надання правової допомоги у кримінальних справах, передбачені у

двосторонніх договорах України, здебільшого є досить одноманітними, оскільки досвід держав, накопичений протягом років, дозволив визначити найбільш оптимальні способи міжнародного співробітництва у цій сфері [535, с. 33].

Наприклад, Конвенцією про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах, яка була підписана 7 жовтня 2002 р. в м. Кишинів [263], було передбачено порядок надання сприяння під час здійснення слідчих (проведення оглядів, обшуків і виїмок, експертиз) та оперативно-розшукових заходів (розшук осіб). Хоча тут треба зауважити, що на сьогодні Міністерством юстиції України здійснюються заходи щодо підготовки пропозицій про ратифікацію цієї Конвенції, тобто для України зазначена Конвенція чинності так і не набула.

Аналізуючи цю проблематику, В. В. Мілінчук пише: «розбіжності щодо вирішення тих самих матеріальних і процесуальних питань, специфіка національних законодавств і правових систем, а також політичні мотиви не дають підстав сподіватися на те, що, принаймні у найближчому майбутньому, внутрішні стандарти всіх учасників світового співтовариства з питань змісту, форми та меж правового співробітництва стануть однаковими» [370, с. 8]. Підтримуючи позицію свого колеги, В. В. Меркушин говорить, що двостороннє співробітництво на сьогодні не лише не втратило свого значення, але відіграє постійно зростаючу роль, що дозволяє більш повно врахувати характер відносин між двома державами та їхні інтереси щодо кожної проблеми [366, с. 48]. Звісно, факт існування договірної бази не може абсолютно забезпечити потреби правоохоронних і судових органів України під час провадження у кримінальних справах з іноземним елементом, саме тому міжнародні договори з питань надання правової допомоги у кримінальних справах покликані врегульовувати порядок, умови й обсяг останньої.

Отже, пріоритет того чи іншого напрямку міжнародного співробітництва визначається міжнародним співтовариством або окремими державами, відображається у міжнародно-правовій і внутрішньодержавній законодавчій базі та відповідних організаційних структурах конкретних держав з урахуванням

суспільної небезпечності, характеру та поширеності певних злочинів, а також інших обставин (наприклад, політичної кон'юнктури, економічного стану, соціального розвитку, релігійної орієнтації, сформованих традицій тощо).

Аналізуючи характер і зміст міжнародного співробітництва у сфері забезпечення кримінологічної безпеки, можна визначити комплекс напрямків та форм цієї діяльності, які довели свою найвищу ефективність. Одним із пріоритетних із-поміж них є участь у міжнародних поліцейських організаціях. Принагідно зазначимо, що цей напрямок співробітництва не лише дозволив забезпечити вихід правоохоронних органів на якісно новий рівень їх діяльності, але й засвідчив визнання міжнародного авторитету української поліції, її відповідність світовим вимогам і принципам діяльності у цій сфері. Міжнародні відносини розширюють світогляд працівників і коло їх професійних знань, збагачують досвід, надають можливість ознайомитись із досягненнями зарубіжних колег і зіставити їх із вітчизняними здобутками й таким чином внести певні корективи у власну діяльність [382, с. 202-207].

Однією з перших міжнародних організацій, із якою органи внутрішніх справ України налагодили зв'язки, була Міжнародна організація кримінальної поліції – Інтерпол, яка завдяки своїй унікальній структурі, правовій базі й технічному оснащенню здатна ефективно та раціонально координувати міжнародне співробітництво поліцейських органів держави. Згідно з пунктом «в» статті 32 Статуту Інтерполу [545] у його функції входить методичне й організаційне забезпечення міжнародного розшуку осіб, які вчинили злочини, пов'язані з незаконним обігом вогнепальної зброї, зокрема з розшуком викраденої вогнепальної зброї. Це стало можливим після ухвалення в 1959 р. Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах [198] і в 1979 р. Європейської конвенції про контроль за придбанням та зберіганням вогнепальної зброї приватними особами [199]. Інтерполом також здійснюються збирання й узагальнення статистичних даних про кримінальну обстановку в державах, при цьому особлива увага приділяється інформації про злочинність, що має міжнародний характер. Так, зокрема, IV відділ Інтерполу займається так званою

практичною поліцейською роботою, здійснює підготовку інформації безпосередньо для національних центральних бюро Інтерполу держав-членів (НЦБ Інтерполу), формує банки даних за різними напрямками діяльності поліції та забезпечує оперативне реагування на запити НЦБ Інтерполу, підставою для яких є як наявність порушеної кримінальної справи, так і справи оперативного обліку або перевірконого матеріалу про протиправну діяльність особи.

Якщо Інтерпол – міжнародна поліцейська організація – має давню історію, то створення єдиної поліцейської служби Європейського Союзу (ЄС) Європолу було передбачено Маастрихтським договором 1992 р. про Європейський Союз, згідно з яким на цю організацію покладається координація діяльності поліції всіх держав-членів ЄС. Європейське поліцейське відомство створювалося для обміну оперативною інформацією між правоохоронними органами держав-членів ЄС у сфері протидії злочинам наднаціонального рівня й надання допомоги в оперативній, технічній та аналітичній сферах діяльності. Так, у 1995 р. ухвалено Конвенцію про заснування Європейського поліцейського офісу (Конвенція про Європол), а у 1998 р. держави-члени ЄС ратифікували Конвенцію, яка набрала чинності 1 жовтня 1998 р. [264].

У пункті 4 ст. 5 Рішення зазначено, що одним із завдань Європейського поліцейського офісу є надання допомоги державам-членам у сферах підготовки кадрів, технічної підтримки, наукових досліджень профілактики правопорушень, впровадженні технічних і судових методів і аналізів і здійсненні слідчого провадження.

Європол підтримує діяльність поліцейських органів держав-членів і країн, з якими має угоди про співпрацю, за допомогою:

- сприяння обміну інформацією;
- збору, зіставлення й аналізу інформації про злочини на території ЄС;
- передання компетентним відомствам країн Євросоюзу інформації про взаємозв'язок між різними злочинами;
- надання допомоги слідчим органам держав-членів шляхом передання їм інформації через національні підрозділи з взаємодії з Європолом;

- розвитку комп'ютерних систем (інформаційних, аналітичних, таких, які індексують), необхідних для боротьби зі злочинністю;
- безпосередньої участі в об'єднаних слідчих групах;
- спрямування запитів до компетентних органів відповідних держав-членів про проведення розслідування конкретних злочинів;
- надання аналітичної й технічної допомоги під час проведення операцій, координації використання ресурсів для боротьби з міжнародною злочинністю;
- підготовки щорічних стратегічних доповідей та аналізу злочинності на основі інформації, наданої державами-членами, третіми країнами та міжнародними організаціями-партнерами;
- ведення тимчасових баз даних з різної тематики (наприклад, щодо дитячої порнографії);
- інформаційної підтримки розслідувань, які проводять держави-члени [638].

Як зазначає О. Шостко, для успішної боротьби зі злочинністю необхідно ефективно підтримувати співпрацю правоохоронних органів держав-членів, зокрема займатися питаннями забезпечення обміну інформацією між ними, підготовкою та підвищенням кваліфікації працівників поліції, впровадженням нової системи підготовки працівників правоохоронних органів [615, с. 369].

Однією з найвпливовіших міжнародних організацій, що займається питаннями забезпечення міжнародного співробітництва у сфері забезпечення кримінологічної безпеки, є Міжнародна кримінологічна спілка (МКС), яка являє собою об'єднання національних інститутів та спеціалістів, а також має другу категорію міжнародних неурядових організацій і свого представника в ООН [234, с. 303]. Головною подією в роботі МКС є проведення конгресів. Так, за весь час існування цієї спілки було проведено 18 конгресів. Останній із них відбувся 15–19 грудня 2016-го р. в Університеті ім. Джиндала в Делійському столичному регіоні Індії. Наступна важлива подія, присвячена 80-річчю створення МКС, відбудеться у Римі, Італія. Протягом усього часу свого існування МКС оперативно реагувала на будь-які тенденції та явища, що виникали в міжнародній злочинності, що

відразу знаходило своє відображення у конгресах спілки.

У Гельсінкі (Фінляндія) розташована ще одна відома установа – Європейський інститут із запобігання злочинності й контролю над нею (HEUNI). Він був створений у 1981 р. на основі угоди між Організацією Об'єднаних Націй та урядом Фінляндії. Метою ХЕЮНІ є сприяння міжнародному обміну інформацією з питань профілактики злочинності та боротьби зі злочинністю серед європейських країн. Але все ж таки головною в діяльності цього закладу є робота груп експертів, які готують доповіді щодо сучасних тенденцій розвитку злочинності та її окремих видів, а також впливу на них різних запобіжних заходів. Важливим є те, що після завершення досліджень урядам різних країн Європи (що краще сприймають дослідження та інновації в галузі кримінального правосуддя) надаються рекомендації. Саме у Фінляндії роль дослідників-експертів є досить впливовою, багато політичних рішень ухвалюється саме з огляду на їх висновки. Також ХЕЮНІ тісно співпрацює з двома основними міжурядовими організаціями в галузі кримінального правосуддя: Радою Європи та Європейським Союзом.

Не менш важливим напрямом діяльності щодо підвищення ефективності забезпечення кримінологічної безпеки є взаємодія між навчальними закладами різних держав. Воно є одним із чинників, який сприяє зростанню фахового потенціалу науково-педагогічних працівників, розвитку навчально-методичного та матеріально-технічного забезпечення навчально-виховного процесу й поширенню авторитету вищих навчальних закладів МВС як в Україні, так і поза її межами. У сучасних умовах міжнародне співробітництво ВНЗ і НДУ МВС України із навчальними закладами та правоохоронними органами іноземних держав організовано відповідно до вимог наказу МВС від 15.05.2007 № 158 «Про організацію міжнародної діяльності органів внутрішніх справ України» [491].

Зразком упровадження у навчальний процес ВНЗ системи МВС України найліпших здобутків зарубіжного досвіду щодо підготовки фахівців із соціальної роботи став сумісний проект МВС України та університету De Montfort (Велика Британія), що реалізується у межах Програми регіонального партнерства Фонду ноу-хау й фінансується Британською Радою, – «Навчання працівників органів

внутрішніх справ соціальної роботі». Цей проект за своїми остаточними результатами розраховано на вдосконалення процесу навчання курсантів і слухачів навчальних закладів системи МВС України соціальної роботи, передусім за такими її напрямками, як соціальна робота працівників із дітьми, позбавленими батьківського нагляду, та соціальна робота працівників кадрових апаратів і керівників із персоналом.

Ще однією з об'єднаних інституцій, яка надає допомогу правоохоронним органам України у підготовці кадрів, є Міжнародна правоохоронна академія в Будапешті (далі – ІЛЕА). Головною метою навчальної сесії в ІЛЕА є ознайомлення її учасників – офіцерів-правоохоронців інших держав – із новітньою практикою планування, організації та безпосереднього здійснення боротьби з найбільш небезпечними кримінальними злочинами. Використання найбільш цінного й корисного з досвіду колег має сприяти підвищенню фахової кваліфікації правоохоронців, а головне – надає можливість безпосередньо ознайомитись із набутим досвідом правоохоронців США та Євросоюзу у сфері боротьби з транснаціональною організованою злочинністю, корупцією, контрабандною діяльністю, нелегальною імміграцією, трафіком наркотичних речовин, комп'ютерною злочинністю, торгівлею людьми й дитячою порнографією.

Підсумовуючи вищевикладене, слід сказати, що для підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів України по забезпеченню кримінологічної безпеки та створення єдиної державної системи профілактики злочинності й інших правопорушень є необхідними не тільки розробка та використання спеціальних заходів, спрямованих на зниження рівня корумпованості й криміналізації суспільних відносин, а також розробка та проведення виховних заходів серед самих правоохоронців, які необхідно включити у довгострокові концепції комплексного розвитку з тим, щоб населення нашої країни могло бачити не лише зміну назв «міліція» на «поліція», але і реальну зміну ставлення поліцейських усіх рангів до основних потреб і проблем людей у галузі завдань, що належать до її компетенції [400, с. 93-97].

Головним завданням поліції як органу виконавчої влади є підвищення її соціальної місії через задоволення потреб громадян у захищеності їх життя та здоров'я від кримінальних загроз. Наочним прикладом соціальної спрямованості роботи поліцейських підрозділів та орієнтації на соціально-обслуговуючу функцію населення є досвід, накопичений правоохоронцями зарубіжних країн. У зв'язку з цим необхідно продовжити реформування й видання нормативно-правових актів, що регламентують діяльність поліції, зосередивши головну увагу на завданні протидії злочинності та забезпеченні правопорядку й виключивши при цьому з діяльності поліції надлишкові та невластиві їй функції. Серед першочергових завдань, які стоять перед поліцейськими підрозділами, слід виділити такі: 1) відновлення довіри громадян; 2) орієнтація на соціально-обслуговуючу функцію; 3) установа системної взаємодії з громадськістю; 4) організація профілактичної й інформаційно-пропагандистської діяльності.

Висновки до розділу 1

1. Окрема кримінологічна теорія кримінологічної безпеки, що сформувалась як самостійне вчення, має власні об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом є діяльність по забезпеченню захисту законних інтересів особи, суспільства та держави від зовнішніх і внутрішніх загроз, джерелами яких виступають явища, тією чи іншою мірою пов'язані зі злочинністю, суспільно небезпечними посяганнями, кримінальною діяльністю й інтересами криміналітету. Предметом теорії кримінологічної безпеки є злочинність і її прояви як основна кримінальна загроза; особистість злочинця як носія, суб'єкта цієї загрози; криміногенні фактори як джерело кримінальних загроз; попередження злочинів як спосіб обмеження кримінальних загроз; кримінологічний захист об'єктів злочинного посягання та віктимологічна профілактика. Указані елементи, маючи специфічні ознаки, доцільно виділяти із загальних – притаманних науці кримінології у цілому.

2. Коло наукових інтересів теорії кримінологічної безпеки концентрується навколо таких вузлових питань: 1) вивчення злочинності як явища та її проявів як основної загрози кримінологічної безпеки; 2) вивчення особи злочинця, який являє собою суб'єкта кримінальної загрози; 3) вивчення криміногенних факторів – основного джерела загроз кримінологічній безпеці; 4) вивчення процесів впливу на кримінальні загрози, тобто процесів протидії (профілактики, запобігання та припинення злочинів); 5) вивчення й вироблення захисних механізмів від злочинних посягань, а саме кримінологічного захисту об'єктів злочинного посягання; 6) вивчення проблем, пов'язаних із жертвою злочинів, тобто віктимологічної профілактики.

3. Дослідження існуючих підходів до визначення поняття «безпека» дозволило сформулювати три основні її концепти: 1) безпека на рівні суспільної свідомості виступає як відсутність небезпеки, збереження й надійність, і це слово вживається стосовно найрізноманітніших, як природних, так і соціальних процесів; 2) безпека виступає однією з найглобальніших проблем людства, якій притаманний системний характер, а отже, вона потребує розгляду під кутом зору різних наук (психології, юриспруденції, філософії, соціології тощо); 3) безпека – це культурно-історичний феномен, тобто самостійне явище, що має історичну форму, зміст і механізм виникнення, розвитку та забезпечення.

4. У межах загального визначення безпеки, що об'єктивізується на рівні держави та суспільства, логічним є виокремлення різних її видів: національної, економічної, кримінологічної, громадської, інформаційної, екологічної, військової, соціальної, продовольчої, міжнародної, глобальної та інших. Сутність терміну «безпека» поєднує у собі різноманітні стани видів безпеки та її властивості й умови протидії будь-яким загрозам та одночасно слугує підґрунтям побудови всіх національних і міждержавних правових систем, результатом соціальної діяльності по забезпеченню безпеки особи, суспільства та держави.

Осмислення сутності об'єкта діяльності по забезпеченню безпеки передбачає можливість зображення такої діяльності у вигляді складної нелінійної динамічної системи, яка має у своєму складі: 1) горизонтальні рівні (нерозривні,

взаємопов'язані й взаємообумовлені елементи): забезпечення безпеки особи, забезпечення безпеки суспільства та забезпечення безпеки держави; 2) вертикальні рівні (предметно-об'єктні сфери безпеки): забезпечення національної безпеки (яка містить усю сукупність вищезазначених предметно-об'єктних сфер безпеки), забезпечення економічної безпеки, забезпечення кримінологічної безпеки, забезпечення громадської безпеки, забезпечення інформаційної безпеки, забезпечення екологічної безпеки, забезпечення соціальної безпеки, забезпечення продовольчої безпеки, забезпечення міжнародної та глобальної безпеки тощо.

5. Кримінологічна безпека може бути визначена у широкому та вузькому розумінні. У широкому сенсі вона є порядком та умовою життєдіяльності соціальної системи, що відзначається доброякісністю здійснення її саморегулятивних функцій. Водночас це і спроможність цієї системи за наявності зовнішніх і внутрішніх кримінальних впливів підтримувати константний, стійкий стан і вирішувати питання безпеки життєвих процесів у суспільстві. У вузькому сенсі кримінологічна безпека характеризує такий стан, за якого надійно захищено всі життєво важливі інтереси країни (нації), до мінімуму знижено реальні та потенційні кримінальні загрози й найкращим чином забезпечуються можливості прогресивного розвитку особи, суспільства та держави. Вона має всі необхідні властивості, що дозволяють зарахувати її до класу складних соціальних систем із конкретно-історичним (динамічним) характером, елементи якого інтегровано з усіма формами та напрямками взаємодії в системі «природа => людина => суспільство». У будь-який період часу цей стан захищеності набуває того чи іншого рівня, що визначається характером внутрішніх і зовнішніх загроз та природою реагування на них із боку керуючої системи.

6. Сутність феномену кримінологічної безпеки полягає у стабільному транзиті соціальної матерії в системі «особистість => суспільство => держава => цивілізація», який: 1) відбувається тільки на правовій основі; 2) з'являється тільки внаслідок діяльності спеціально уповноважених міждержавних, національних і внутрішньодержавних органів по захисту від внутрішніх та зовнішніх

кримінальних небезпек і загроз з одночасним гарантуванням реалізації основних прав і свобод особи та суспільства й законних інтересів держави.

Кримінологічна безпека виступає феноменом не абсолютним, а відносним, прямо залежним від існування людського суспільства. Бачення стану безпеки у вигляді вихідної (нульової) небезпеки виникнення кримінальних загроз є утопічним, оскільки у процесі реалізації кримінальних загроз такий стан є недоступним. Об'єктом кримінологічної безпеки є суспільство (соціум), його структурні одиниці та взаємовідносини між ними в питаннях утримання від злочинних дій (інакше кажучи, від криміналізації) та здатності протистояти їм (усунення віктимізації).

7. Кримінологічна безпека потребує постійного підтримання та забезпечення. Під останнім розуміється діяльність держави, суспільства в цілому та їх інститутів, що ґрунтується на принципах комплексного програмування та планування й мета якої полягає у досягненні та підтримуванні соціально прийняттого рівня захищеності основних прав і свобод особи та суспільства, законних інтересів держави від злочинних посягань. Стратегія забезпечення кримінологічної безпеки є складовою частиною більш глобальних стратегій, таких як стратегія забезпечення національної безпеки, стратегія забезпечення державної безпеки, стратегія забезпечення громадської безпеки та стратегія забезпечення глобальної безпеки. Ураховуючи те, що кримінологічна безпека виступає водночас і умовою, і результатом ефективного соціального управління, мета стратегії забезпечення кримінологічної безпеки полягає в недопущенні прояву криміногенних (стимулюючих злочинність) і власне кримінальних (проявів злочинності в конкретних кримінально караних діях) загроз національному та міжнародному спокою.

8. Широкий спектр і неоднозначність усієї сукупності методологічних проблем дослідження кримінологічної безпеки в контексті глобальної безпеки генерує лінійку нових фундаментальних проблем, що вимагають відповідного кримінологічного аналізу. Такими проблемами є розробка теоретичних і методологічних засад формування системи цінностей, цілей та інтересів людини,

суспільства й природи на всіх рівнях і в сферах життєдіяльності як окремо взятої держави, так і світової спільноти в цілому; проблеми політичного управління безпекою на глобальному, національному та регіональному рівнях; обґрунтування загальних принципів, закономірностей і категорій, що розкривають все різноманіття механізмів забезпечення кримінологічної безпеки індивідуума, нації та цивілізації.

9. Специфіка юридично-правових явищ (фактів, закономірностей, зв'язків, причин та умов, механізмів) та інших феноменів, що складають систему кримінологічної безпеки, їх комплексна опосередкованість, взаємний вплив, обумовлений всіма обставинами суспільного життя (політичними, соціальними, економічними та ін.), серед іншого правовими, визначає існування особливих, своєрідних причинно-наслідкових зв'язків і стійких чи тимчасових факторів, чим зумовлює необхідність їх виявлення, дослідження й урахування під час вирішення теоретичних і прикладних питань забезпечення кримінологічної безпеки. Саме на це спрямовано відповідну методологію дослідження, ефективності якої можна досягти лише із застосуванням методологічних засад, що складають трирівневу єдність способів пізнання, використавши загальнонаукові, окремо наукові та спеціальні методи пізнання.

Визначено особливості та проблеми застосування діалектичного, порівняльно-правового, системного, юридичного, соціологічних і кібернетичних методів, а також методів прогнозування та моделювання. Унаслідок цього констатовано їх виняткове пізнавальне значення, широкий арсенал можливостей і різнопланове поле застосування. Відповідне дослідження обов'язково має здійснюватися з урахуванням її структурно-функціональної залежності від інших видів безпеки й існуючих форм злочинності.

10. Під кримінологічною політикою протидії злочинності слід розуміти діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, а також інститутів громадянського суспільства й наукового співтовариства щодо забезпечення та вирішення заходами політичного, правового, соціального й економічного характеру завдань протидії злочинності та запобігання злочинам,

яка реалізуються на основі пізнання й оцінювання змін закономірностей злочинності в усіх її проявах, процесів детермінації та впливу на них.

Аналіз різних точок зору на походження кримінологічної політики дозволяє стверджувати, що вона сягає корінням кримінальної політики, яка на певному етапі соціального розвитку була переважаючою у протидії злочинності. Однак зміни державної політики й вихід соціуму на новий етап розвитку призвели до того, що кримінологічна політика сконцентрувала ідеї, що визначають напрями розвитку вже й самої кримінальної політики. У зв'язку з цим вона заслуговує розуміння як самостійного напрямку державної політики, у підґрунті якого лежать кримінологічні ідеї з реалізації концепції забезпечення кримінологічної безпеки як однієї з найбільш важливих сфер людської діяльності, спрямованої на формування ідей про злочинність, її причини, стратегії, тактики та можливості попередження, розробку методів вивчення злочинності й управління роботою державних органів і недержавних органів щодо здійснення цих ідей. Розвиток концепції кримінологічної безпеки є кінцевою метою та найвищим сенсом кримінологічної політики й передбачає вирішення нових завдань, не лише спрямованих на досягнення власне кримінологічної мети, а й таких, що являють собою істотний внесок у забезпечення всіх складових національної безпеки (економічної, державної, екологічної, військової, політичної, техногенної, інформаційної тощо) та сприяють розбудові правової держави, в умовах якої попередження злочинів і зниження рівня злочинності розглядаються не як кінцева, а як проміжна мета.

11. У сучасних умовах злочинність почала набувати принципово нових якостей, яких не було раніше та які почали становити загрозу не для окремого громадянина або групи громадян, а для держави й світу в цілому, що, в свою чергу, говорить про трансформацію загроз кримінологічній безпеці, що переводить їх у розряд глобальних. Тим самим загрози національній і міжнародній безпеці набувають кримінологічного змісту, оскільки лише кримінологія, єдина з усіх наук кримінального циклу, володіє арсеналом теоретично обґрунтованих і практично перевірених засобів пізнання й оцінювання

злочинів і здатна в повному обсязі оцінити стан, тенденції та наслідки як будь-якого окремого кримінально караного діяння, так і всієї їх сукупності.

12. На жаль, кримінологічна безпека як один із перспективних напрямів державної політики на сьогодні не має ні науково обґрунтованої теоретичної основи, ні, тим більше, її ефективної практичної реалізації. Тож, закладання основ теоретичних досліджень кримінологічної безпеки спрямовано на формування нового підходу до розуміння її місця й значення, що диктується особливостями сучасного суспільного розвитку, який увійшов у дисонанс зі сформованою системою протидії злочинності. Значущість дослідження кримінологічної безпеки полягає і в можливості створення науково-практичного результату, цільової програми, що передбачає стратегію й тактику забезпечення кримінологічної безпеки, спрямованих на зміну кримінологічної ситуації за відповідними напрямами.

13. В умовах нестабільності міжнародних відносин і безперервної ескалації збройних конфліктів незмінними й головними для органів правопорядку будь-якої демократично розвиненої держави залишаються завдання забезпечення кримінологічної безпеки, захист прав і законних інтересів людини та громадянина. Важливу роль у врегулюванні міждержавних відносин, протидії транснаціональній злочинності та зміцненні дружніх відносин між правоохоронними органами різних держав відіграє міжнародне співробітництво у сфері забезпечення кримінологічної безпеки, що ґрунтується на міжнародних документах і виникає на підставі договірних відносин. Міжнародне співробітництво означає взаємодію декількох учасників у галузі взаємних інтересів, зусилля, спрямовані на узгодження позицій і координацію дій, пошук вирішення спільних проблем та згладжування конфліктів.

Правову основу міжнародного співробітництва у сфері забезпечення кримінологічної безпеки представлено двома блоками: перший містить у собі міжнародні (декларації, конвенції, резолюції тощо) та міждержавні акти (двосторонні та багатосторонні договори та угоди щодо надання правової допомоги); другий – національні документи (нормативні акти, ухвалені на

виконання міжнародних зобов'язань). Пріоритет того чи іншого напрямку міжнародного співробітництва визначається міжнародним співтовариством або окремими державами й відображається у міжнародно-правовій та внутрішньодержавній законодавчій базі та відповідних організаційних структурах конкретних держав з урахуванням суспільної небезпечності, характеру та поширеності певних злочинів, а також інших обставин (наприклад, політичної кон'юнктури, економічного стану, соціального розвитку, релігійної орієнтації, сформованих традицій тощо).

14. Аналіз характеру та змісту міжнародного співробітництва у сфері забезпечення кримінологічної безпеки дозволяє визначити комплекс напрямків і форм цієї діяльності, які довели свою найвищу ефективність. Одним із пріоритетних напрямів серед них є участь у міжнародних поліцейських організаціях, таких як Інтерпол, Європол, Міжнародна кримінологічна спілка, Європейський інститут із запобігання злочинності й контролю над нею тощо. Не менш важливим напрямом діяльності щодо підвищення ефективності забезпечення кримінологічної безпеки є взаємодія між навчальними закладами різних держав. Вона є одним із чинників, який сприяє зростанню фахового потенціалу науково-педагогічних працівників, розвитку навчально-методичного й матеріально-технічного забезпечення навчально-виховного процесу, поширенню авторитету вищих навчальних закладів МВС як в Україні, так і поза її межами.

РОЗДІЛ 2

СИСТЕМА КРИМІНОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

2.1 Загальна характеристика та види об'єктів кримінологічної безпеки

Як показали дослідження, зараз для безпеки громадян, суспільства та держави однією з найбільш реальних загроз є злочинність. Через низку об'єктивних і суб'єктивних причин сучасна криміногенна ситуація в Україні може досягти критичного рівня. Масштаби сучасної злочинності різко зросли до безпрецедентних величин. Спостерігається зростання ступеня агресивності, жорстокості, зухвалості та небезпечності злочинних діянь, посилюються професіоналізм та організованість злочинності. Більше половини скоєних суспільно небезпечних діянь є тяжкими й особливо тяжкими. Неухильно зростає кількість викрадень громадян, умисних убивств, випадків спричинення тяжкої шкоди здоров'ю, бандитизму та інших небезпечних злочинів. Ю. Б. Данильченко вказує, що протягом 2014–2017 років у середньому майже на 90 % зросла кількість особливо тяжких злочинів проти особи та власності (вбивств з обтяжуючими обставинами, бандитизму, розбійних нападів тощо), у 65 разів – кількість злочинів проти основ національної безпеки України, причому кожний другий злочин у цій категорії – посягання на територіальну цілісність, кожен 8 – державна зрада, а кожен 9 – диверсія; у 7 разів збільшилася кількість злочинів, пов'язаних із незаконним позбавленням волі та викраденням людини, а кількість злочинів терористичного характеру зросла у 293 рази [164, с. 5-6].

Усе вищевикладене актуалізує такий вид безпеки, як кримінологічна безпека України, адже, як уже було вказано, вона виступає одним з обов'язкових атрибутів, що забезпечують нормальне функціонування демократичної держави. Додаткової актуальності проблемам кримінологічної безпеки в Україні надають і супутні явища, пов'язані з проведенням Операції об'єднаних сил (до 30 квітня 2018 р. – Антитерористичної операції) в нашій державі, підтвердженням чого є сучасна кримінально-правова статистика. Як зазначає М. Г. Колодяжний, у

2017 р. порівняно з довоєнним періодом (2013 р.) збільшилась кількість окремих груп злочинності та злочинних проявів: тяжких злочинів (+26,9 %), особливо тяжких злочинів (+20,4 %), злочинів проти основ національної безпеки – у 40 разів (з 8 до 325, відповідно), військових злочинів – у 12 разів (з 369 до 4 577, відповідно), крадіжок (+7,6 %), розбоїв (+5,2 %) і злочинів, які вчинено з використанням зброї та боєприпасів (+66,9 %) [260, с. 37].

Дискусії вчених щодо цієї проблеми свідчать про те, що сьогодні назріла нагальна необхідність у розробці такої моделі організації боротьби зі злочинністю, яка була б у змозі забезпечити об'єктивний стан захищеності життєво важливих та інших істотних інтересів особи, суспільства й держави від злочинних посягань і загроз таких посягань, а також усвідомлення людьми такої захищеності, тобто здатності держави забезпечити кримінологічну безпеку [375, с. 146].

Як уже зазначалося раніше, безпека держави й суспільства в широкому сенсі слова являє собою стан захищеності їх життєво важливих інтересів від внутрішніх і зовнішніх загроз. Під такими життєво важливими інтересами розуміється сукупність потреб українського суспільства, держави й особи, а в цілому – всього населення країни, задоволення яких має бути надійно захищене від протиправних посягань спеціально сформованою та розвинутою для цього системою державної безпеки. При цьому безпека виступає одночасно й однією з найважливіших функцій соціальної системи, і гарантією її існування. Системні ознаки безпеки визначаються її цілісністю, відносною самостійністю та стійкістю. Усунення якоїсь однієї з перелічених ознак здатне призвести до загибелі всієї системи [50, с. 91-94]. Утворюючи собою систему, всі елементи безпеки в комплексі створюють надійний механізм захисту від небезпек, які загрожують соціальній організації. Більше того, такий механізм потребує особливої, сформованої для розвитку та зміцнення безпеки системи управління [1, с. 167-168; 560, с. 161-168].

До системоутворюючих елементів кримінологічної безпеки як стану, за якого надійно захищено всі життєво важливі інтереси країни (нації), до мінімуму

знижено реальні й потенційні кримінальні загрози й найкращим чином забезпечуються можливості прогресивного розвитку особи, суспільства та держави, слід віднести мету, завдання, об'єкти та суб'єктів забезпечення (питанню суб'єктів забезпечення кримінологічної безпеки буде присвячено окремий підрозділ). Не вдаючись у деталізовану характеристику цих елементів (це буде здійснено у подальшому) слід указати, що у загальному вигляді реальна мета системи забезпечення кримінологічної безпеки, що відображає її зміст, полягає у протидії кримінальним загрозам та реалізації інтересів кримінологічної безпеки, а також сприянні виробленню державної стратегії у сфері забезпечення безпеки шляхом конкретного скоординовування діяльності окремих відповідальних суб'єктів.

Узагалі, категорія «безпека» вимагає постійного переосмислення, оскільки головним завданням, що стоїть перед фахівцями цієї галузі знань, є вироблення попереджувальних заходів, здатних нівелювати негативний вплив зовнішніх і внутрішніх загроз. Це саме можна сказати і про систему забезпечення кримінологічної безпеки.

У науковій літературі під системою розуміється група елементів, пов'язаних один з одним, які у сукупності складають цілісність. Кожен елемент чинить певний вплив на стан усєї цілісності [182, с. 27]. Безпека громадянина, суспільства та держави є системною характеристикою. Одні об'єкти здатні погрожувати, інші – відбивати наявні загрози. Поняття «безпека» передбачає необхідність захисту широкого комплексу соціальних, економічних, культурних та інших цінностей суспільства, забезпечення зазначеним сферам можливості сталого розвитку.

Безпека стосується практично всіх сфер життя. Із цієї причини Закон України «Про національну безпеку України» [475] надає їй системного характеру. На нашу думку, найважливішими характеристиками системи забезпечення безпеки повинні бути її гнучкість, адаптивність, цілісність і, що особливо важливо, – висока швидкість реагування на будь-які прояви зовнішніх і внутрішніх викликів та загроз.

Ще декілька слів хотілося б сказати про організацію систем. Ще Л. Берталанфі сформулював теорію відкритих систем, яка описувала процес обміну між живим організмом та його довкіллям. Теорія відкритих систем спочатку застосовувалася в науці про життя, а саме в біології організмів і фізіології, потім у психології, соціології, антропології, економіці й теорії організацій [511, с. 20]. Системні дослідження – вся сукупність наукових і технічних проблем, які попри всю їх специфіку та різноманітність є схожими в розумінні та розгляді досліджуваних ними об'єктів як систем, тобто безлічі взаємозалежних елементів, що виступають у вигляді єдиного цілого. Найбільш конструктивним із прикладних напрямів системних досліджень зараз вважається системний аналіз.

Так, системний аналіз – методологія дослідження властивостей і відносин в об'єкта, які важко піддаються спостереженню та розумінню за допомогою уявлення цих об'єктів як цілеспрямованих систем, і вивчення властивостей цих систем і взаємовідносин між цілями та засобами їх реалізації. Це визначення дозволяє відрізнити методи системного аналізу від інших методів дослідження й відносить його до певної галузі наукових знань, оскільки майже всі методи дослідження виходять з чітко сформульованого заздалегідь завдання.

Системний аналіз також вирішує питання, як правильно ставити завдання та які методи дослідження використовувати. Найголовнішим у ньому є те, як складне перетворити на просте, як не лише важко вирішувану, але й незрозумілу проблему перетворити на чітку серію завдань, що мають метод вирішення.

Суть етапів системного аналізу впливає з побудови моделі досліджуваної системи. Модель – це штучно створений образ (подоба) конкретного об'єкта, процесу або явища, в кінцевому рахунку, будь-якої системи. Поняття моделі пов'язано з наявністю якоїсь схожості між обраними об'єктами, один з яких є оригіналом, а інший – його образом (подобою), що виконує роль моделі. Моделі є завжди спрощеним описом системи. Модель – це відображення реальної системи (оригіналу), що має певну об'єктивну відповідність їй і дозволяє прогнозувати та

досліджувати її функціональні характеристики, тобто характеристики, що визначають взаємодію системи із зовнішнім середовищем [12, с. 101].

Оскільки системний аналіз має справу з певним об'єктом, з конкретною проблемою, розпочинаючи моделювання системи того або іншого об'єкта, перш за все необхідно чітко сформулювати проблему, для вирішення якої замовник ініціює побудову системи. Важливим є положення, згідно з яким замовник, визначаючи ціль (мету) дослідження, чинить суттєвий вплив на характеристики самої системи. Ціль (мета) дослідження, таким чином, передбачається як значущий зовнішній фактор по відношенню до системи, а тому стає самостійним об'єктом дослідження. Ціль (мета) дослідження виступає абстрактною моделлю бажаного стану середовища [12, с. 17].

Справа в тому, що з позиції системного аналізу допустимо говорити про відсутність оптимальності моделі всієї системи об'єктів, якщо є обставини, які не були враховані під час формулювання цілі (мети) його дослідження: «По суті, для будь-якої системної проблеми властива відсутність якоїсь моделі, що встановлює вичерпним чином причинно-наслідкові зв'язки між її компонентами, а про існування критеріїв оптимальності можна говорити тільки після вирішення проблеми. ... Умовність оптимального варіанту скільки-небудь значущої проблеми – факт загальноновизнаний. Достатньо назвати варіант, який претендує на цю роль, як стане не складно знайти низку обставин, які не були враховані під час його обґрунтування, й тим самим продемонструють умовність оптимальності» [558, с. 35].

Виходить, що якщо виявити обставини, які не могли бути враховані у процесі формулювання цілі (мети) дослідження системи злочинності та забезпечення кримінологічної безпеки, то такий стан справ свідчатиме про умовність оптимальності характеристик усієї моделі. Таке положення, в свою чергу, буде достатньою підставою для нового опису властивостей злочинності та забезпечення кримінологічної безпеки, який може дати корисні результати.

Аналіз системи кримінологічної безпеки дозволяє нам говорити про високий ступінь її адаптивності, оскільки вона доволі добре реагує на вплив

внутрішніх і зовнішніх факторів, ліквідуючи при цьому найбільші небезпеки, загрози та ризики. Також система кримінологічної безпеки вирізняється своєю здатністю до саморозвитку та самозбагаченню власного змісту, не в останнє через те, що зберігає все позитивне, що було випродуковано у попередні періоди історії нашої держави, й відсікає негативний досвід.

Механізм визначення окремих видів безпеки як домінуючих залежить від часу виникнення реальної загрози життєво важливим інтересам суспільства, громадян та держави. Тому з урахуванням розвитку концепції національної безпеки стосовно того, що безпека є показником захищеності нації, ми пропонуємо розглянути систему кримінологічної безпеки з точки зору того, що вона є показником стану захищеності нації, який означає, що вплив криміногенних факторів не може значно знизити якість життя і не створює загроз для існування суспільства, держави та її громадян.

Індикаторами, що характеризують цей показник, на сьогодні виступають показники, які характеризують злочинність. Захищеність інтересів суспільства, особи та держави передбачає такий стан, за якого об'єкти кримінологічної безпеки реалізують свої інтереси й потреби, незважаючи на перешкоди, створювані суспільно-небезпечними посяганнями. Для максимального досягнення такого стану треба своєчасно усувати, виявляти та нейтралізовувати різні злочинні виклики, породжувані криміногенними обставинами.

Під загрозою кримінологічній безпеці (кримінологічною загрозою) розуміється не лише сама злочинність, але і система криміногенних обставин, що створюють потенційну або реальну небезпеку для об'єктів кримінологічної безпеки. Наразі вирішення завдань з утримання злочинності на соціально прийнятному рівні, її зменшення, захисту суспільства, особи й держави від злочинних посягань не зводиться до заходів, адресованих тільки самій лише злочинності та її суб'єктам, а передбачає і вплив на жертви злочинів, надання їм необхідної допомоги з боку суспільства та держави. Необхідно своєчасно виявляти суб'єктивні й об'єктивні чинники, що впливають на виникнення злочинів і на зміну кількісних і якісних характеристик злочинності. Безперечно,

найдієвішим є комплексний підхід до розуміння соціальної практики, яка прагне мінімізувати масштаби та шкідливі наслідки злочинності. Саме тому особливого значення набуває проблема побудови адекватної системи кримінологічної безпеки. Кримінологічна безпека відіграє подвійну роль:

- основну, коли захищає від будь-яких злочинних посягань на безпеку особи, суспільства та держави;
- обслуговуючу, допоміжну, коли в разі виникнення загрози злочинного посягання на об'єкти захисту, реалізує свої функції у сфері інших видів безпеки.

Кримінологічна безпека в цей історичний момент є одним із провідних напрямків у системі забезпечення безпеки, адже зараз ми постійно стикаємося з небувалим зростанням злочинності та посиленням суспільної небезпечності злочинних проявів. Забезпечення кримінологічної безпеки – це система заходів, здійснюваних державними та іншими органами, організаціями й установами, а також окремими громадянами з метою захисту важливих інтересів особи, суспільства та держави. Головну роль у здійсненні цих заходів відіграють правоохоронні органи, хоча пріоритет у цій роботі має бути відданий громадським інституціям.

Головною метою забезпечення кримінологічної безпеки суспільства, особи та держави є своєчасне виявлення кримінологічних загроз, їх нейтралізація й відображення. Характер і вид загрози впливає на вибір заходів по забезпеченню кримінологічної безпеки, визначає напрями забезпечення безпеки та сприяє виявленню можливих об'єктів злочинних посягань. Їх конкретизація допомагає координації діяльності різними державними та громадськими структурами.

Повертаючись до забезпечення системності безпеки, слід зауважити, що управління нею завжди першочергово пов'язане з визначенням об'єктів захисту, якими в будь-якій державі є:

- загальні життєво важливі інтереси держави та суспільства;
- життєво важливі інтереси держави та суспільства, що проявляються в різних сферах їх життєдіяльності (політичній, економічній, воєнній, науково-технічній, інформаційній, екологічній, соціальній та ін.);

- соціальні фактори, що детермінують формування й розвиток внутрішніх і зовнішніх загроз інтересам держави та суспільства;
- пріоритетні напрямки забезпечення безпеки інтересів держави та суспільства в різних сферах їх життєдіяльності;
- основні функції системи забезпечення національної безпеки держави та суспільства;
- основні умови та гарантії організації ефективної системи безпеки держави й суспільства [305, с. 104-110].

Система управління безпекою передбачає визначення й оцінювання власне переліку перелічених загроз об'єктам безпеки. Фахівцям добре відомо, що більшість таких загроз тією чи іншою мірою мають кримінальний характер, оскільки практично кожна з них визначається такою вітчизняним кримінальним законодавством. У своїй сукупності ці загрози утворюють явище злочинності, яке, як відомо, являє собою не лише внутрішню небезпеку, але що страшніше, загрожує інтересам міжнародної безпеки. Тому міжнародне співтовариство прагне тримати під особливим міжнародно-правовим контролем окремі види злочинності, які визнаються всіма державами пріоритетними з точки зору забезпечення не лише національної, але і світової безпеки.

У зв'язку з цим загрози національній і міжнародній безпеці отримують кримінологічний зміст, оскільки тільки кримінологія, єдина з усіх наук так званого кримінального циклу, володіє арсеналом теоретично обґрунтованих і практично перевірених засобів пізнання й оцінювання злочинів, здатна в повному обсязі оцінити стан, тенденції і наслідки як будь-якого окремого кримінально караного діяння, так і всієї їх сукупності. У цьому сенсі будь-яка національна безпека, з правової наукової точки зору, суть кримінологічна. Зрозуміло, кримінологічна сутність безпеки повинна знайти своє відображення у відповідних нормативних правових актах, що регламентують забезпечення державного й громадського контролю над злочинністю, процесами та явищами, що її детермінують і стримують. Відповідно, аналогічної правової регламентації потребують і кримінологічні аспекти забезпечення національної безпеки.

Важливо законодавчо закріпити перелік об'єктів і суб'єктів забезпечення кримінологічної безпеки, їх завдань і функцій, прав та обов'язків, відповідальності за незабезпечення безпеки держави, суспільства й особи від злочинності.

Вважаємо за необхідне більш детально проаналізувати ті поняття й категорії, які у своїй сукупності формують внутрішню конструкцію системи кримінологічної безпеки, а також визначають значимість і сутність її забезпечення.

Найбільш загальне визначення поняття «об'єкти кримінологічної безпеки» полягає у їх розумінні як суспільних цінностей та інтересів, яким має бути гарантована кримінологічна безпека, а їх захист становить мету й основний зміст кримінологічної політики безпеки.

Метою забезпечення кримінологічної безпеки будь-якого об'єкта є його захист від злочинних посягань, що дає йому змогу надійно оберігати й ефективно використовувати свій матеріальний, фінансовий, кадровий потенціал тощо. При цьому зусилля спрямовуються не стільки на так на активну протидію злочинності, скільки на створення несприятливих для неї умов. Тобто захист кожної окремої людини, її прав і свобод від злочинних посягань і створення надійних гарантій недопущення таких діянь можна назвати кримінологічним забезпеченням національної безпеки, оскільки захист прав людини певною мірою є гарантією забезпечення національної безпеки будь-якої держави, а отже, відбувається забезпечення кримінологічної безпеки національних інтересів [526, с. 49].

Забезпечення кримінологічної безпеки передбачає зміщення акцентів із самої злочинності на захист об'єктів злочинного посягання. Отже, до основних об'єктів кримінологічної безпеки належать такі:

- особистість – її права, обов'язки та свободи;
- суспільство – його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності;
- держава – її конституційний лад, суверенітет і територіальна цілісність й недоторканість [443, с. 36; 526, с. 47-50];

– цивілізація – сукупність духовних сфер, культурних і матеріальних цінностей, організацій управління суспільством [383, с. 19].

Забезпечення безпеки особи як об'єкта кримінологічної безпеки, від загроз злочинних посягань, належить до найбільш пріоритетних завдань усіх інститутів влади України. Незважаючи на це, щорічно у світі в результаті вчинених злочинів гине більше 1,6 млн осіб, а ще більше отримує поранення в результаті дій насильницького характеру й назавжди залишаються інвалідами.

В Україні в період із січня по червень 2017 р. було скоєно 317 633 злочинів. Із загальної кількості зафіксованих правоохоронними органами кримінальних проявів 36 % – тяжкі та особливо тяжкі. Також зазначається, що за перше півріччя відбулося 834 умисних вбивства і замахів на вбивство, а також 1050 умисних тяжких тілесних ушкоджень, 144 згвалтування й замаху на згвалтування. Крім того, зафіксовано понад 160 тисяч крадіжок, 25,6 тис. випадків шахрайства, а також по 1,6 тис. розбоїв і хабарництва. Кількість потерпілих від злочинів у січні – червні 2017 р. становила 223,7 тис. осіб, серед яких 80,9 тис. – жінки, 13,4 тис. – особи похилого віку та з інвалідністю 1 і 2 груп, 2,6 тис. – неповнолітні та 1,2 тис. – діти до 14 років. Уточнюється, що найбільша кількість потерпілих (66,7 %) виникла від крадіжок і грабежів, серед них 37,2 % становлять жінки. «Усього в результаті злочинних діянь загинуло 3,3 тис. осіб, серед яких 22,6 % було умисно вбито; 29,9 % загинуло внаслідок дорожньо-транспортних пригод, пов'язаних зі злочинами; 8,2 % – у результаті нанесення умисних тяжких тілесних ушкоджень», – повідомили в Держстаті [540]. Разом із тим сучасна ситуація, що склалася у сфері запобігання й протидії злочинності, не дозволяє повною мірою забезпечувати соціально прийнятний рівень безпеки особи від злочинних посягань, а отже кримінологічна безпека особи є на сьогодні невирішеною проблемою.

Проголошений у Конституції України та інших законодавчих і нормативних актах один з основних принципів забезпечення державних гарантій виконання прав і законних інтересів особи, залишається тільки декларацією. Незважаючи на те, що основним завданням діяльності правоохоронних органів є формування та

забезпечення реалізації державної політики у сфері захисту прав і свобод людини й громадянина, власності, інтересів суспільства та держави від злочинних посягань, боротьби зі злочинністю, розкриття та розслідування злочинів, охорони громадського порядку, забезпечення громадської безпеки й безпеки дорожнього руху [465], основні критерії оцінювання діяльності підрозділів поліції не сприяють виконанню цього. Горезвісна «боротьба» за високий рівень розкриття злочинів, страх відповідальності (у більшості випадків несправедливої) за зростання злочинності сприяють укриттю злочинів від реєстрації, відмові будь-якими засобами в прийомі та реєстрації заяв населення про скоєні щодо них та їх майно неочевидні злочини.

В основних службах правоохоронних органів практично відсутні показники, які відображають роботу по забезпеченню кримінологічної безпеки громадян, а отже така діяльність не стимулюється. В інших ще не вироблено механізм і тактику забезпечення захисту громадян і їх власності від злочинних посягань. Усе це не тільки не сприяє реалізації вище зазначених положень, але навпаки, надає право громадянам самим уживати заходів (дуже обмежених через відсутність необхідних матеріальних засобів та інших можливостей) своєї безпеки від злочинних посягань. Крім того, і в разі злочинного замаху потерпілий має дуже обмежені можливості щодо відшкодування державою заподіяної шкоди й захисту від подальшого психологічного та насильницького впливу з боку злочинців [443, с. 64-65].

Одним з основних напрямків діяльності по забезпеченню кримінологічної безпеки особи є чинення стримуючого, нейтралізуючого, а головне – попереджувального впливу на кримінальні загрози, який виступає комплексним поняттям і містить у собі такі заходи, як профілактика, запобігання та припинення кримінальних проявів.

Причини та умови цих кримінальних проявів розглядаються як джерела загрози кримінологічній безпеці особи. Криміногенні фактори вивчаються: 1) як джерела кримінальних загроз; 2) як умови реалізації цих загроз, оскільки важливо знати, що сприяє активізації дії криміногенних чинників, своєчасно виявляти та

нейтралізувати довгостроково діючі фактори, які провокують реалізацію кримінальних загроз.

Необхідно звернути увагу на те, що особистість може одночасно бути як жертвою кримінального впливу, так і носієм загрози кримінологічній безпеці. Особистість злочинця цікавить теорію кримінологічної безпеки як безпосередній носій кримінальної загрози. Отже, важливо знати, по-перше, реальний механізм криміналізації особистості, тобто забезпечити безпеку особи від втягування її в сферу злочинної діяльності і, по-друге, те, яка кримінологічна характеристика носіїв різного типу кримінальних загроз і механізм реалізації цих загроз, із тим щоб попереджати та мінімізувати загрози, своєчасно виявляти та нейтралізувати їх носіїв.

Окрім того, в систему забезпечення кримінологічної безпеки входить захист особи, суспільства та держави від загроз кримінологічній безпеці, а також віктимологічна профілактика, тобто попереджувальна робота з реальними й потенційними жертвами.

Отже, головними цілями та завданнями системи забезпечення кримінологічної безпеки особи є такі:

- своєчасне виявлення та прогнозування можливих негативних тенденцій злочинності, що можуть загрожувати життєво важливим інтересам особи;
- розробка та здійснення комплексу заходів із запобігання, припинення й локалізації дії таких загроз;
- забезпечення захисту особи від впливу таких загроз.

Вирішення завдань забезпечення кримінологічної безпеки особи вимагає участі численних органів та організацій різних рівнів, застосування різних форм залучення населення в таку діяльність, і тому завдяки спільним діям цих суб'єктів кримінологічна безпека повинна бути систематизована. Основною функцією цієї системи є координація зусиль державних органів, громадських формувань та населення по забезпеченню кримінологічної безпеки особи й залучення для цієї діяльності необхідних сил і засобів. Саме тому діяльність по забезпеченню кримінологічної безпеки особи повинна ґрунтуватися на таких трьох напрямках,

як: 1) вплив на загрозу з метою перетворення її в своїх інтересах; 2) захист особи від злочинного посягання; 3) віктимологічна профілактика.

Суспільство як об'єкт кримінологічної безпеки завдяки активному залученню до охорони правопорядку його представників, зокрема громадян і громадських організацій, виступає одним із пріоритетних напрямків розвитку системи протидії злочинності.

Ще за радянських часів у нашій державі був накопичений багатий досвід використання сил громадськості в діяльності по попередженню злочинів, однак із розпадом Радянського Союзу участь громадськості у боротьбі із правопорушеннями втратила організований характер. Серед факторів, які ускладнили кримінальну ситуацію, визначальну негативну роль відіграли ослаблення виховно-профілактичного потенціалу суспільства та держави, згортання попереджувальної роботи й руйнування зв'язків правоохоронних та інших державних органів з населенням.

Події останніх років наочно показали, що успішна протидія кримінальним проявам у суспільстві не може здійснюватися без усебічної допомоги з боку громадян. Підтримка з боку населення – одна з головних умов ефективної діяльності правоохоронних органів щодо попередження та припинення правопорушень і злочинів, усунення або нейтралізації криміногенних факторів, охорони прав і законних інтересів громадян. Дійсно, в умовах формування нових економічних структур і становлення правової держави особливого значення набуває нарощування зусиль правоохоронних органів та громадських формувань у справі зміцнення правопорядку й законності. Це продиктовано складністю оперативної обстановки, яка характеризується високим рівнем злочинності, нетерпимістю громадян до порушень їх законних прав та інтересів.

У науковій літературі виділяються два основних напрями розвитку зв'язків правоохоронних та інших державних органів з населенням. По-перше, це відновлення у розумних межах перевірених часом колишніх, традиційних форм таких зв'язків з їх певним коригуванням і наповненням новим змістом. По-друге, це пошук, розробка, обґрунтування та втілення в практику нових форм таких

зв'язків, що відповідають новим умовам суспільного буття й свідомості [122, с. 101]. У літературі з цього приводу абсолютно обґрунтовано зазначено: «під час формування системи попередження злочинності, що відповідає сучасним вимогам, необхідно використовувати досвід минулого, не допускаючи при цьому запозичення з нього віджилих елементів, що не виправдали себе (формалізм, показуха, захоплення кількісними показниками, порушення принципу добровільності, прав людини та ін.). Ця система повинна будуватися з урахуванням нових соціально-економічних умов, зміни ролі держави, на базі демократичних цінностей» [7, с. 40].

Так, участь громадськості в охороні правопорядку та боротьбі зі злочинністю здійснюється в таких основних організаційно-правових формах:

- недержавні правоохоронні організації (адвокатура, підприємницькі судово-експертні організації, недержавні охоронні та детективні підприємства й організації тощо);

- добровольчі народні формування (батальйон «Азов», батальйон «Донбас», полк «Дніпро», ДУК «Правий сектор», батальйон «Айдар», батальйон «Шахтарськ», батальйон «Миротворець», батальйон «Київ», батальйон «Золоті ворота», батальйон «Київська Русь» та інші);

- козацькі формування (Громадська організація «Міжнародна Спілка Козацьких Військ України та Зарубіжжя», Всеукраїнська громадська організація «Відродження Запорозького козацтва», Всеукраїнська громадська організація «Всеукраїнське Гетьманське Козацтво імені Івана Богуна», Всеукраїнська громадська організація «Козацькі війська України», Всеукраїнська громадська організація «Всеукраїнське козацьке військо», Міжнародна громадська організація «Об'єднана рада українського та зарубіжного козацтва», Міжнародна громадська організація «Міжнародний Союз козацтва», Міжнародна громадська організація «Спілка козацьких організацій України», Міжнародна наукова громадська організація «Народна Академія Українського козацтва», Міжнародна оборонно-спортивна національно-патріотична організація «Українське козацтво» та інші);

– громадські формування з охорони громадського порядку та державного кордону, діяльність яких визначено Законом України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» від 22.06.2000 (на цей час в інтересах охорони державного кордону на ділянках органів і підрозділів охорони державного кордону створено та діє 418 громадських формувань, до складу яких входить понад 5 800 членів);

– народні дружини, що співпрацюють із поліцією, – спеціалізовані дружини, а в сільській місцевості – загони (групи) самозахисту із забезпечення охорони колективного та індивідуального майна;

– громадські помічники правоохоронних органів, а також інші індивідуально-правові форми сприяння правоохоронним органам.

Закордонна та міжнародна практика організації попередження злочинів і залучення населення в цей процес йшла практично по цьому ж шляху. Основними принципами цієї діяльності є такі:

– ініціативна участь у міжнародному співробітництві;

– розробка й реалізація національних (державних) програм попередження злочинів для залучення державних і недержавних органів та організацій до цієї діяльності;

– активне залучення населення до протидії злочинності.

У цьому контексті доцільно навести декілька прикладів реалізації міжнародних і національних програм протидії злочинності. Зокрема, з 1971 р. у Раді ООН працює спеціальний Комітет ООН по запобіганню злочинності й боротьбі з нею, який формує політику ООН у сфері контролю над злочинністю, розробляє цільові програми, готує міжнародні конгреси та наради, узагальнює й поширює досвід діяльності щодо попередження злочинів. Зберігаючи в цілому схожу стратегію організації попереджувальної діяльності, різні країни по-різному її реалізують.

В умовах трансформації суспільних відносин у нашій країні, як і раніше, зберігаються загрози безпеці громадян, а також низка невирішених правових та організаційних питань у цій сфері. Становище, що сформувалося, негативно

впливає не лише на населення, але і на державу в цілому. Відсутність належного рівня захищеності призводить до всебічної деградації людини та суспільства та сприяє втраті його ініціативи й творчості, які, як відомо, є основними рушійними силами прогресу.

Напружена соціальна ситуація, що спостерігається останніми роками, за допомогою політичних, економічних і суспільних перетворень у країні спровокувала зростання кримінальних проявів. Ця обставина викликає особливу стурбованість, оскільки немає єдиної стратегії протидії злочинності, а авторитет правоохоронних органів в очах населення є низьким, коли громадяни не вірять у свою безпеку й у здатність держави забезпечити її.

У зв'язку з цим заслуговує на увагу рішення, ухвалене на Десятому конгресі Організації Об'єднаних Націй з попередження злочинності та поведінки з правопорушниками, в якому було зазначено: «Діяльність по попередженню злочинності та забезпечення безпеки повинна будуватися з урахуванням демократичних цінностей і процесів. Для того щоб правоохоронні й публічні адміністративні органи користувалися довірою з боку суспільства, отримували від нього підтримку та зустрічали співпрацю в справі забезпечення ефективного попередження злочинності, необхідно викоринити корупційні й антидемократичні елементи в діяльності таких органів» [179, с. 355].

Держава як ще один об'єкт кримінологічної безпеки й одночасно найважливіший суб'єкт вироблення стратегії і тактики забезпечення цього виду безпеки покликана бути засобом і механізмом реалізації турботи суспільства, яка його створює, про своє життєзабезпечення, безпеку, виживання та розвиток. Тому саме вона в особі законодавчої й виконавчої влади має вжити всіх заходів для створення стрункої системи суб'єктів кримінологічної безпеки, правового й організаційного забезпечення її ефективного функціонування [443, с. 67; 573, с. 78].

Також необхідно зазначити, що кримінологічна безпека є необхідною практично в усіх сферах життєдіяльності держави. Отже, безпека у політичній сфері поряд з іншими загально визнаними державними інтересами повинна

передбачати розвиток міжнародного співробітництва щодо контролю над транснаціональною злочинністю та тероризмом. При цьому серед основних чинників, що загрожують національній безпеці України в політичній сфері, виділяють активізацію внутрішніх і транснаціональних злочинних угруповань, пов'язаних із незаконною торгівлею зброєю, наркотиками, вибуховими й отруйними речовинами та ядерними матеріалами, нелегальною міграцією й контрабандою. Зрозуміло, що злочинність поширюється не лише на перелічені сфери, оскільки може виникати скрізь, де є людська діяльність. Тому кримінологічні загрози, тобто сукупність факторів та умов, що становлять небезпеку для нормального функціонування будь-яких об'єктів [208, с. 9], можуть виникати також у таких сферах безпеки, як військова, науково-технічна, екологічна тощо. Фактично сфери виникнення кримінологічних загроз перелічено в Особливій частині Кримінального кодексу України. Значна кількість діянь, передбачених цим кодексом як злочини, свідчить про потенційні масштаби кримінальних загроз безпеці особи, суспільства та держави у будь-якій сфері безпеки [526, с. 50].

Цивілізація як об'єкт кримінологічної безпеки залежить від сучасних глобалізаційних процесів, які ставлять питання про цивілізаційну інтеграцію країн на основі спільності світогляду, культури, релігії, історії, території та господарських укладів. Ці інтеграційні процеси вимагають від народів і їх еліт наднаціональної (як варіант – цивілізаційної) свідомості та глобального бачення в оцінюванні реальних викликів і загроз власній безпеці, суб'єктами якої є не лише домінуючі цивілізації світу, але і наддержавні та наднаціональні, надцивілізаційні структури сітьового (мережного) типу. Формування Україною відповідного цивілізаційного простору – один із чинників забезпечення кримінологічної безпеки на всіх рівнях і в усіх сферах життєдіяльності особи, суспільства, братніх народів і держав.

Із тих часів, коли виникли цивілізація та культура, люди змушені жити й діяти всередині утвореного ними нормативно-ціннісного простору. Їх активність спрямовується, регулюється, посилюється чи, навпаки, гальмується, стримується

впливом на особу соціальних норм і цінностей, призначених стимулювати творчу діяльність і блокувати деструктивні наміри та зусилля [602, с. 14]. У тих випадках, коли функція блокування не спрацьовує, і людські дії виходять за межі правових норм цивілізованого співжиття, виникає феномен злочину [369, с. 18].

Оскільки у тварин, які не мають цивілізації, немає і злочинів, то можна стверджувати, що в каузальному, причинно-наслідковому аспекті цивілізація є первинною, а злочинність – вторинною. Без нормативних обмежень, створених цивілізаційною системою, поняття злочину не має сенсу. Тільки порушення встановлених цивілізацією правових норм і законів перетворює людину на злочинця [119, с. 68].

Злочин як наслідок, породжуваний цивілізацією, може розглядатися як соціальна аномалія, що радикально суперечить нормам, згідно з якими існує цивілізоване співтовариство. Той заряд заперечення, деструкції, який містить у собі злочин, робить його абсолютно чужорідним у соціальному тілі цивілізації. Але в ролі того ж похідного наслідку породження цивілізації злочинність виглядає як якщо не щось нормальне, то, принаймні, закономірне й неминуче явище в її житті [233, с. 54]. Злочинність, будучи одним із проявів ентропії, є деструктивною за своєю суттю та постійно вносить дисбаланс у ситуацію нестійкої рівноваги, на якій тримається цивілізація. Спрямована проти конкретних суб'єктів, проти їх життя, здоров'я, гідності, власності та проти цінностей культури, злочинність руйнує економічні, правові й моральні засади соціального устрою. Саме тому цивілізація змушена створювати з метою самозбереження нормативні й інші спеціальні засоби для боротьби зі злочинністю.

Разом із цим слід також звернути увагу і на соціальні функції, які фактично виконує злочинність у межах цивілізаційної системи.

Функція перша: злочини як різновид соціальної діяльності дозволяють певним категоріям суб'єктів реалізовувати свої трансгресивні схильності [534, с. 18]. Усередині цивілізації завжди існують можливості для різноманітних проявів трансгресивних схильностей: подорожі, спорт, політика, сфера

економічної конкуренції, наука, різні форми творчої діяльності. Але одночасно існує й галузь трансгресивного резерву з набором видів діяльності для суб'єктів, які не знайшли себе в позитивних, творчих заняттях. Керуючись потребами в самоствердженні та гострих відчуттях, духом авантюризму, меркантильними мотивами або надлишком агресивності, вони долають поріг, що розділяє морально-правову та кримінальну галузі, й спрямовуються від дозволеного до забороненого, переходять від законслухняної поведінки до протиправної.

Друга функція: злочини випробовують міцність і надійність нормативно-ціннісної структури цивілізації. Злочинність примушує цивілізацію постійно займатися зміцненням своїх кордонів, регулярно вдосконалювати та підтримувати в робочому та бойовому стані засоби стримування й блокування деструктивного тиску. Оскільки цей напір іде зсередини і по безлічі найрізноманітніших напрямів, то в соціальному тілі цивілізації по суті немає жодної ділянки, застрахованої від небезпеки криміналізації. Таким чином, злочинність виконує стосовно цивілізаційної системи, вимушеної дбати про своє самозбереження та саморозвиток, мобілізаційну функцію, не дозволяє цивілізованим суб'єктам повністю зануритися в стан благодущності й ейфорії та забути про існування внутрішнього противника.

Третя функція: злочини позначають девіантні лінії ймовірного розвитку цивілізації. Цивілізація пропонує суб'єктам серед безлічі варіантів різноманітних соціальних дій далеко не всі можливі, але в першу чергу належні, вибракуваючи інші. Але для такого вибракування необхідно володіти достовірною інформацією про злякисність неприйнятних можливостей. У цьому сенсі злочинність допомагає маркувати такі можливості. Являючи собою один з атрибутів цивілізації, вона позначає й виявляє небажані, але разом із тим реальні можливості її трансформації, приховані в самій її суті. Постать злочинця при цьому є своєрідним уособленням помилкових і часто трагічних шляхів вирішення існуючих суперечностей соціально-історичного процесу. Саме тому аналіз проблем злочинності дозволяє виявляти небезпечні можливості й небажані, злякисні тенденції, що виникають усередині цього процесу [534, с. 18].

Ураховуючи викладене, можна з усією впевненістю сказати, що цивілізація виступає повноправним об'єктом кримінологічної безпеки.

Отже, говорячи про кримінологічну безпеку як одну зі складових безпеки у широкому розумінні, слід відзначити, що вона виступає одним з обов'язкових атрибутів, що забезпечують нормальне функціонування демократичної держави, а також повністю спрямовується на створення адекватної сучасним кримінологічним процесам і явищам комплексної системи захисту громадян, суспільства та держави від різних кримінальних загроз. Об'єктом кримінологічної безпеки за різних обставин можуть виступати як індивід, так і особистість, об'єднання людей різного рівня (спільноти) аж до світового співтовариства, держава й цивілізація в цілому.

2.2 Класифікація рівнів кримінологічної безпеки

Як уже зазначалося раніше, криміногенна обстановка в Україні підносить питання про забезпечення безпеки в ранг однієї з головних соціальних проблем, що вимагають від законодавчої й виконавчої влади нашої держави рішучих заходів по збереженню населення країни. Основу таких рішень складають здійснені вченими-кримінологами дослідження про захищеність людей від злочинності, причини й умови, які зачіпають життя та діяльність українців. Усе це лягло в основу появи нового наукового напрямку в кримінології – теорії кримінологічної безпеки.

Між тим, у колі кримінальних загроз є злочини, які хвилюють суспільство більшою мірою порівняно з іншою їх частиною. Не є таємницею, що це – злочини проти особи, серед яких головну загрозу населенню становлять насильницькі злочини проти особи (вбивства, тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості, зґвалтування, насильницькі дії сексуального характеру), корисливо-насильницькі злочини (грабежі і розбої, вимагання) та злочини проти сім'ї й неповнолітніх.

Відомо, що під час дослідження побутової злочинності доводиться неминуче стикатися з труднощами статистичної звітності. Так, статистичні

показники не дають можливості визначити конкретно, які саме злочини належать до сфери побутових, а які ні. Слід указати також на ще одну серйозну проблему злочинного насильства у побуті – виключно високий рівень латентності цього виду злочинності. Так, за даними статистичних досліджень, 70–75 % випадкам офіційної реєстрації передували неодноразові прояви насильства з боку злочинців стосовно потерпілих, які з тих чи інших причин не звертались через це до правоохоронних органів. А отже, продовжують поширюватися й закріплюватися уявлення про безсилля закону, правове свавілля, про марність звернення за допомогою в правоохоронні органи, що, в свою чергу, орієнтує людей на самостійні способи вирішення конфліктних ситуацій у сфері побутових відносин [247, с. 252].

Як відомо, потреба в надійному механізмі забезпечення безпеки особи належить до засадничих мотиваційних джерел людської життєдіяльності, а забезпечення країни умовами безпечного існування й розвитку в масштабі планети у взаємозв'язку та взаємозалежності з внутрішнім становищем у державі, проблемами й можливостями їх вирішення утворюють фундаментально реальне державне завдання. Це багатопланова та багатогранна проблема, безпосередньо пов'язана із забезпеченням національної безпеки, зокрема і з такою її складовою, як кримінологічна. У систему «вплетено» багато базових категорій, як-то: особистість, безпека, захист, охорона та інші, а головне при цьому – забезпечення безпеки суспільства та громадянина. Звідсіля походить і потреба у покращенні такого стану в країні шляхом стрімкого подолання тих причин, які обумовлюють соціальну деформацію, агресивність поведінки та й відразливий спосіб життя у побуті.

Будь-який рівень забезпечення безпеки й захисту особи характеризується своєю незалежністю й самостійністю, адже він здатен пристосовуватися до врахування своєрідних умов свого вираження. Не можна забезпечити здоровий спосіб життя, не захищаючи одночасно особистість від різних суперечностей, і, навпаки, захист особи від злочину передбачає її безпеку [395, с. 103]. Тут немає «пріоритету» загального або індивідуального. Є єдність, «рівність»,

збалансований зв'язок між рівнями, тобто йдеться про «врівноважену систему».

На нашу думку, безпека особи та суспільства в цілому залежить від рівня культури безпеки, яка уявляється в єдності трьох аспектів: способів, результатів соціокультурної діяльності, а також ступеня розвиненості особи та суспільства в галузі забезпечення безпеки. При цьому рівнем безпеки виступає кількісне вираження безпеки самого об'єкта безпеки. Розшифровуючи це визначення, зауважимо, що об'єкт безпеки – це той самий об'єкт небезпеки, що став предметом уваги в сенсі забезпечення його безпеки.

Інтегрально рівень безпеки особи визначається різницею між фактичною й біологічною тривалістю життя. При цьому він залежить не лише від поведінки особи, але і від рівня безпеки, досягнутого суспільством. Найбільш тривале збереження життя, безперечно, є однією з основних цілей життєдіяльності, незважаючи на те, що філософи до цих пір сперечаються про сенс і мету життя. Не випадково безпека належить до корінних потреб людини, а збереження життя та здоров'я вчені називають першим і головним життєвим інтересом особи. Вихідна, закладена природою, тривалість життя індивідів кожного виду живих організмів (у нашому випадку виду *Homo sapiens*) стає коротшою за рахунок реалізації небезпек від навколишнього середовища.

Безпека особи залежить не лише від її особистої поведінки, але також від кількості та сили загроз, що формуються навколишнім середовищем (природних, соціальних, техногенних), а стан навколишнього середовища багато в чому визначається за результатами перетворювальної життєдіяльності суспільства.

Рівень безпеки, досягнутий перетворювальною життєдіяльністю цього співтовариства для забезпечення захищеності своїх членів від різних загроз, характеризується середньою тривалістю життя в спільноті. Цю величину одержують, усереднюючи реальні значення тривалості життя індивідів співтовариства. Рівень безпеки спільнот із прогресом цивілізації поки що постійно зростає. Пересічному мешканцю Давнього Єгипту, середня тривалість життя якого становила 22 роки, важко було вижити більше 40–45 років, незважаючи на максимально «безпечну» як на ті часи поведінку (це не

стосувалося жерців, які перебували в особливих умовах і тому мали можливість дожити до біологічної межі). Пізніше римлянин жив довше, оскільки мився у побудованій для того лазні («терми Каракали»), а воду пив із водопроводу («зробленого рабами Риму») – на відміну від єгиптянина, який і купався, і пив з того ж самого Нілу. У найбільш гармонійно розвинених на сьогодні країнах середня тривалість життя досягла 80 років (наприклад, Скандинавія, Японія тощо). Мабуть, це вже той самий біологічний поріг, практично досяжна межа зростання тривалості життя [516].

Отже, рівень безпеки особи, вимірюваний індивідуальною тривалістю життя, залежить не лише від її поведінки, але і від рівня безпеки суспільства. Поведінка конкретної особи дозволяє їй тільки реалізувати (або не реалізувати) досягнутий суспільством рівень безпеки. Зростання рівнів безпеки й особи, і суспільства став результатом перетворювальної життєдіяльності.

Якщо ж говорити про людство в цілому, то найбільш вражаючим є прискорюване до цього часу зростання іншого (тісно пов'язаного з першим) показника рівня безпеки суспільства – чисельності населення земної кулі. Як відомо, до появи перших технологій перетворення навколишнього середовища (сільського господарства) на всій Землі жило близько 5 млн чоловік. Тобто, 10 тисяч років тому населення всієї планети становило половину населення сьогоденних Москви чи Лондона. До початку нової ери (2 тисячі років тому) людей на Землі стало вже 200–300 млн, що можна порівняти з населенням сьогоденньої Західної Європи. Із прогресом цивілізації, зі збільшенням перетвореного середовища – техносфери – чисельність населення планети почала зростати дедалі стрімкіше, становлячи на сьогодні вже понад 7 млрд осіб [402, с. 49-50]. Ще раз підкреслимо – це зростання є прямим наслідком зростання безпеки людини (як виду) завдяки її перетворювальній життєдіяльності.

Як уже раніше відмічалось, забезпечити абсолютну кримінологічну безпеку особи практично неможливо. Оригінальністю відрізняються слова М. М. Бабаєва, який зазначає: «Від народження до смерті нам всім і постійно незмінно щось загрожує. Небезпеки ці настільки різні, що їх часом і порівнювати одну з одною

неможливо: від найменших загроз нашому здоров'ю, які легко подолати за допомогою парасольки або теплого одягу, до катаклізмів, які забирають життя десятків тисяч людей і знищують цілі міста» [24, с. 4-5]. При цьому вчений закликає звернути увагу на таку небезпеку для людей, як злочинність. У зв'язку з цим М. М. Бабаєв пише про національну безпеку, про найсерйозніші загрози суспільству та його інститутам, нарешті, про необхідність захисту особи від злочинних посягань [83, с. 26]. Саме цю проблему він висуває на перше місце, оскільки вона торкається забезпечення безпеки людини [22, с. 8]. Проблема, на наш погляд, є вкрай актуальною. Вона розглядається не лише як правова, але й соціальна, і породжує таке поняття, як забезпечення кримінологічної безпеки особи – де необхідно передбачити заходи щодо недопущення вирішення конфліктів, особливо у побуті, протиправними способами. Можна сказати, що виникає двосторонній взаємозв'язок, з одного боку якого – профілактика злочинної поведінки, а з іншого – профілактика віктимної поведінки.

Насамперед важливо зрозуміти, на яких рівнях можуть більш ефективно здійснюватися заходи по забезпеченню кримінологічної безпеки особи індивіда та суспільства в цілому. Так, на думку О. В. Цвілія, кримінологічна безпека виступає самостійним елементом у структурі суспільно-політичної безпеки. Він вважає, що регіональний рівень забезпечення громадської безпеки відіграє важливу роль у системі запобігання загальнокримінальній злочинності та кримінальному свавіллю місцевих чиновників [590, с. 96]. Із точки зору О. В. Євсєєва, забезпечення кримінологічної безпеки та необхідність формування нової стратегії попередження злочинів органами внутрішніх справ необхідно здійснювати на районному рівні [192, с. 183]. Інша класифікація, запропонована В. О. Плешаковим, ґрунтується на виділенні декількох рівнів, що утворюють систему державних органів, відомств та організацій, що займаються у межах своєї компетенції проблемами забезпечення кримінологічної безпеки [443, с. 67-68].

Таким чином, учені застосовують різні підходи до класифікації рівнів забезпечення кримінологічної безпеки, окремо аналізуючи загальнонаціональний, регіональний і районний рівні. На нашу думку, розглянуті вище точки зору,

незважаючи на їх обґрунтованість, є недостатньо комплексними, адже забезпечення безпеки того ж самого об'єкта можуть здійснювати різні суб'єкти, кожен на своєму рівні, й у зв'язку з цим уявляється доцільним спочатку виділити рівні забезпечення кримінологічної безпеки, а потім розглянути їх стосовно кримінологічної безпеки.

Оскільки індивід унаслідок своїх психологічних, фізичних та інших особливостей є найменш захищеною категорією суспільства, необхідно, щоб забезпечення його кримінологічної безпеки здійснювалося в особливому порядку, а саме комплексно: на міжнародному (глобальному), державному (національному), регіональному, муніципальному та на індивідуальному рівнях [387].

Зміна рівня забезпечення безпеки зовсім не означає, що змінився сам об'єкт безпеки. У зв'язку з цим видається некоректним використання таких термінів, як «безпека регіону», «безпека організації» та «безпека людини». Регіон, організація та людина – все це елементи, одержувані шляхом декомпозиції національної економічної системи, проте рівень їх автономії є досить низьким. По суті, вони є субординованими елементами цієї системи, тому загрози їх безпеці повинні враховуватися й ліквідуватися (нейтралізуватися) за допомогою ухвалення відповідних рішень на державному рівні.

Перший рівень кримінологічної безпеки – міжнародний (глобальний) рівень, який охоплює безпеку людства в цілому, тобто міжнародну безпеку. Нині, з розвитком засобів знищення та можливостей їх транспортування в будь-яку точку земної кулі, із загостренням глобальних проблем, які зачіпають основи існування людської цивілізації, роль міжнародної безпеки значно зростає. Міжнародна безпека передбачає такий стан міжнародних відносин, за якого їх суб'єктам (народам і державам) не загрожує небезпека війни або іншого зазіхання ззовні на існування, суверенний і незалежний розвиток. У періоди загальносвітового кризового розвитку баланс сил та інтересів порушується, суперечності наростають, і може вибухнути регіональна або світова війна.

Міжнародна безпека складається з:

– міжнародної глобальної безпеки – безпеки, яка охоплює весь світ в цілому і впливає на забезпечення безпеки на нижчих рівнях;

– міжнародної регіональної безпеки, у межах якої забезпечуються інтереси груп держав (наприклад, країн Європейського Союзу або країн Балто-Чорноморської дуги).

Другий рівень кримінологічної безпеки – державний (національний) рівень, який складається з безпеки держави як апарату влади й управління та безпеки суспільства (нації). Державний (національний) рівень кримінологічної безпеки повинен розглядатися тоді, коли злочинність та її прояви створюють труднощі в реалізації прав, свобод і законних інтересів особи та суспільства на території певної держави (в нашому випадку – України). Безпека держави досягається наявністю ефективного механізму управління та координації діяльності політичних сил і суспільних груп, а також дієвих інститутів їх захисту [537, с. 18], безпека ж суспільства передбачає наявність суспільних інститутів, норм і розвинутих форм суспільної свідомості, що дозволяють реалізувати права та свободи всіх груп населення й протистояти діям, які призводять до розколу суспільства, у тому числі і з боку держави [45, с. 18]. У кожній країні існують органи державної безпеки, які стоять на варті чинних законів. Вони покликані захищати країну від ворожих сил стосовно держави та її органів як ззовні, так і зсередини.

Державна безпека, в свою чергу, складається з:

– державної національної безпеки – це безпека, обмежена розмірами однієї країни, що гарантує безпеку кожній країні та її функціонуванню як цілісної системи, що виключає загрозу виникнення воєнних конфліктів і забезпечує вирішення суперечностей, що виникають, шляхом укладання певних угод без порушення суверенітету й цілісності кожної країни;

– державної регіональної безпеки – це захищеність суб'єктів господарювання та населення, що перебувають на конкретній території, визначеної адміністративно-територіальним поділом країни; якщо говорити про Україну, то державна регіональна безпека охоплює безпеку Автономної

Республіки Крим, областей, міст і муніципальних утворень.

Третій рівень кримінологічної безпеки – регіональний рівень. Регіон (у його міжнародному розумінні) – це певна територія кількох сусідніх країн з відносно однорідними природними умовами та характерними для нього соціальною інфраструктурою, спрямованістю розвитку продуктивних сил та соціально-політичним устроєм [506]. Більшість держав, включно з Україною, не обмежує сферу своїх інтересів одним регіоном, а поширює їх на кілька регіонів, чим і визначається трансрегіональний підхід до організації співробітництва. Регіональна кримінологічна система – це не окремі кримінологічні показники, а система соціальних, культурних, політичних, ідеологічних та інших передумов, які визначають якісну й кількісну своєрідність злочинності, правове регулювання та практичну організацію попереджувальної діяльності в окремих регіонах і країнах. Сьогодні виділяються англо-американську, західноєвропейську, східноазіатську, соціалістичну та інші системи [97, с. 78].

Отже, регіональна безпека – це такий стан міждержавного співробітництва й відносин між народами того чи іншого регіону, за якого забезпечується соціально-політична стабільність у регіоні, здійснюється успішна протидія військовим небезпекам і загрозам ззовні та всередині нього й тиску або агресії проти регіону. Значущість регіонального рівня сучасної системи міжнародної кримінологічної безпеки динамічно зростає, що характеризується процесом так званого «регіонального будівництва». Формування системи регіональної стабільності здійснюється і шляхом створення механізмів економічного співробітництва, забезпечення спільної оборони та безпеки.

Четвертий рівень кримінологічної безпеки – муніципальний рівень, тобто захищеність на рівні муніципальних утворень, коли з'являються спеціальні структури в адміністрації такого утворення. Слід зазначити, що більшість муніципальних утворень з метою забезпечення кримінологічної безпеки керується нормативними актами регіонального рівня, але в найбільших містах України також діють відповідні локальні акти. Адміністрацію муніципального утворення при цьому слід трактувати як складну публічно-правову систему, елементами якої

є суб'єкти й об'єкти місцевого самоврядування. До складових елементів адміністрації муніципального утворення належать територія, окреслена кордонами, інфраструктурний комплекс, що перебуває в муніципальній власності; кошти місцевого бюджету, майнові права муніципального утворення, набір питань місцевого значення та влада.

Виділення муніципального рівня безпеки дозволяє надати завершеного вигляду багаторівневій системі безпеки. По-перше, вся територія України складається з муніципальних утворень, і, на думку низки авторів, місцева громада є основним осередком організації суспільства. Отже, без забезпечення їх безпеки не може йтися про регіональну та національну безпеку. По-друге, місцеве самоврядування – набагато більш близька до населення форма організації суспільства, ніж державна влада, що дозволяє враховувати специфіку кожної місцевої громади, серед іншого й у галузі кримінологічної безпеки. У жодному разі не применшуючи ролі державної влади у забезпеченні безпеки на муніципальному рівні, слід підкреслити, що основні заходи щодо забезпечення безпеки населення й території повинні проводитися і проводяться на практиці саме в межах муніципального утворення, на рівні, найбільш наближеному до населення з його життєво важливими інтересами. Однак цілком правомірне виділення муніципального рівня безпеки як одного з її рівнів зовсім не означає, що органи місцевого самоврядування повинні бути єдиним або основним суб'єктом її забезпечення, позаяк суб'єктом місцевого самоврядування може бути територіальний публічний колектив, що складається з громадян і місцевих громад, органів місцевого самоврядування й організацій територіального громадського самоврядування.

П'ятий рівень кримінологічної безпеки – індивідуальний рівень, або безпека особи. Чим вона забезпечується? Насамперед законами держави та всією системою економічного, правового, політичного й соціального захисту, що існує в суспільстві. Безпека особи забезпечується формуванням комплексу правових і моральних норм, суспільних інститутів та організацій, завдяки яким вона розвивається та реалізовується соціально, не зазнаючи протидії держави й

суспільства [45, с. 50; 220, с. 23]. Тобто, це захищеність на рівні родини або окремої організації.

Незважаючи на ефективність забезпечення кримінологічної безпеки на міжнародному (глобальному), державному (національному), регіональному та муніципальному рівнях, досить великий потенціал у сфері віктимологічної профілактики має індивідуальний рівень захисту прав людини та громадянина. Багато в чому індивідуальна профілактика стосується такої категорії, як неповнолітні, які більшою чи меншою мірою через психологічні особливості та фізичну слабкість мають підвищену віктимність. Стосовно цієї категорії повинна проводитися профілактична робота, що охоплює виявлення неповнолітніх, які з найбільшою ймовірністю можуть виявитися жертвами злочинців, та організацію щодо цих осіб заходів виховання, навчання й забезпечення особистої безпеки [39, с. 304].

Забезпеченню кримінологічної безпеки неповнолітніх найбільш ефективно сприятимуть різноманітні заходи ранньої профілактики: а) організація правильного виховання дітей у родині; б) удосконалення морального виховання в освітніх організаціях; в) удосконалення правового виховання; г) організація патріотичного виховання неповнолітніх тощо. Через особливу складність родинних відносин із фактами сімейного насильства може знадобитися допомога психологів та інших фахівців у цій галузі в межах діяльності відповідних фондів, центрів і служб соціально-психологічної допомоги неповнолітнім, а також інших категорій громадян [40].

Із погляду ранньої профілактики родинного неблагополуччя, з якими доводиться стикатися працівникам поліції, важливо оцінити весь період життя родини, визначити причини появи негативних впливів [416, с. 122]. Від цього багато в чому залежать виваженість заходів впливу, що вживаються щодо батьків, які не забезпечують належне виховання дітей і підлітків, які вчинили суспільно небезпечні дії, та контроль за їх поведінкою. Слід зазначити, що прийоми й методи індивідуальної віктимологічної профілактики, зважаючи на завантаженість працівників поліції, зводяться головним чином лише до захисно-

виховної роботи з дітьми, які вже стали потерпілими. Робота з виявлення осіб із підвищеною віктимністю не завжди ведеться належним чином.

На нашу думку, розглядаючи питання рівнів кримінологічної безпеки, не можна не звернути уваги на такий критерій, як ступінь безпечності, тобто величину, яка виражає ступінь реальної можливості впливу на об'єкт факторів небезпек і загроз або характеризує результат зіткнення двох протилежно спрямованих сил: факторів небезпек і загроз та заходів, які протистоять цим факторам. Відповідно до нього можна виокремити абсолютний, реальний, достатній, граничний (межовий) та ілюзорний рівні безпеки.

Так, абсолютний рівень (ідеальна, досконала безпека) – характеризується відсутністю небезпек і загроз тому чи іншому об'єкту. Реальний рівень (фактична безпека) – це дійсно існуюча, не уявна безпека, яка характеризується об'єктивно існуючими небезпеками та загрозами для того або іншого об'єкту, які зберігаються, незважаючи на дію (бездіяльність) сил, що їм протистояли; показує реальні можливості сил, що протистоять небезпекам і загрозам. Достатній рівень (прийнятна безпека) – це такий стан, що задовольняє потреби сталого розвитку того або іншого об'єкта. У разі такого рівня наявність небезпек і загроз не тягне для об'єкта втрату його істотних властивостей. Граничний (межовий) рівень (мінімально допустима безпека) – такий граничний стан, коли подальший вплив небезпек і загроз спричинить для об'єкта, на який вони діють, втрату істотних властивостей, якісної зовнішньої й внутрішньої визначеності, цілісності. Поза межовий рівень безпеки є втратою істотних властивостей об'єкта, тобто його фактичну смерть. Ілюзорний рівень (уявна, помилкова, удавана безпека) – суб'єктивний образ існуючих, реальних небезпек і загроз – помилково сприймається як їх відсутність або мінімальна наявність (неадекватне відображення суб'єктом небезпек і загроз).

Підсумовуючи вищевикладене, слід сказати, що зараз виникла необхідність у зміщенні центру ваги в боротьбі зі злочинністю з впливу на саму злочинність, особу злочинця та причини, які її породжують, на забезпечення захисту особи, суспільства та держави від злочинних посягань, коли метою цієї діяльності є

забезпечення соціально прийняттого рівня кримінологічної безпеки, тобто коли вся правоохоронна система разом з державою та суспільством будуть здатні тримати злочинність під контролем, нівелювати масштаби її проявів і наслідків, а сама злочинність під таким антикриміногенним впливом об'єктивно піде на спад. Зрозуміло, такий прийнятний масштаб злочинності визначають саме суспільство та держава, і, звісно, на це впливають історичні, соціально-політичні, економічні, соціокультурні та інші умови. Саме тому на кожному рівні кримінологічної безпеки з боку громадських інститутів та органів державної влади повинен здійснюватися відповідний моніторинг того, як забезпечуються права, свободи й законні інтереси людини та громадянина. Таким чином, узгоджені дії всіх суб'єктів протидії злочинності сприятимуть комплексному забезпеченню кримінологічної безпеки, що дозволить особистості відчувати себе більш захищеною.

2.3 Сучасні загрози кримінологічній безпеці

У попередній частині роботи вже вказувалося на необхідність комплексного, системного підходу до вирішення питань безпеки на планетарному рівні. Так, розглядаючи глобальну кримінологічну безпеку особи, нації, держав і цивілізації в цілому, ми маємо на увазі забезпечення безпеки щодо всіх видів небезпек і загроз (у тому числі кримінальних) у межах єдиної міждержавної стратегії (моделі) з використанням повного набору форм і методів протидії їм. Сьогодні найбільш імовірні загрози безпеці існують радше у формі негативних, дестабілізуючих наслідків подій, які зачіпають одночасно військово-політичний, економічний, екологічний та людській вимір, ніж у формі глобального воєнного конфлікту. Одними з найбільш суттєвих джерел загроз при цьому є дії терористів та інших злочинних угруповань, які передусім не є проблемою якоїсь однієї конкретної держави, а мають транснаціональний характер [547, с. 67-73].

Раніше зазначалося, що кримінологічна безпека як інтегральна складова національної безпеки являє собою об'єктивний стан захищеності життєво

важливих інтересів особи, держави, суспільства та навколишнього природного середовища від кримінальних внутрішніх і зовнішніх загроз засобами кримінологічної профілактики, кримінально-правовими засобами й засобами інших галузей права кримінального циклу, а також за допомогою відповідної юридичної (зокрема й правоохоронної) діяльності та суб'єктивне усвідомлення такого стану. Під кримінальними загрозами при цьому слід розуміти реальні й потенційні злочинні посягання, породжувані різними криміногенними факторами, та злочинність у цілому як соціальне явище й чинник, що дестабілізує суспільство.

Слід звернути увагу на те, що питання забезпечення безпеки від кримінальних загроз (кримінологічної безпеки) наразі предметно не досліджувались, але побіжно актуальні проблеми протидії злочинності вивчалися А. Долговою, М. Яцишиним, А. Митрофановим, П. Фрісом, В. Лунєєвим, А. Шуміловим, О. Ігнатовим, І. Рущенком, С. Кургановим, О. Харитоновим, О. Бандуркою, О. Литвиновим, О. Литваком та ін. Серед найбільш ґрунтовних досліджень з питань безпеки від кримінальних загроз (кримінологічної безпеки, антикримінальної безпеки тощо) варто згадати праці О. Костенка, А. Шаваєва, Г. Горшенкова, В. Плешакова, А. Тер-Акопова, В. Заплатинського, Т. Мельничук, Ю. Мельникова, Д. Симоненка, Б. Бідової, С. Лебедева, Є. Скулиша, О. Фоміна, М. Клейменова тощо.

На перший погляд, поняття будь-якої загрози є настільки буденним для будь-якої розсудливої людини, що воно не потребує якогось конкретного визначення. Однак це до тих пір, доки не виникає необхідність в організації цілеспрямованої соціально-правової протидії тій чи іншій загрозі. Тому цілком логічним виглядає визначення «загроз національній безпеці», надане у Законі України «Про національну безпеку України», як явищ, тенденцій і чинників, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України [475]. Однак аналіз визначення поняття «загроза», наведеного у згаданому законі, постійне зростання значення системних, послідовних та активних політико-

дипломатичних зусиль, спрямованих на забезпечення реалізації національних інтересів, необхідність розробки нормативно-правових документів, які значною мірою визначають практичну діяльність у сфері забезпечення національної безпеки, відсутність критерію, за допомогою якого можна було б класифікувати загрози як реальні чи потенційні та визначення на законодавчому рівні досить розповсюджених понять «небезпека», «виклик» і «ризик», результати інших досліджень у цій сфері зумовлюють необхідність детальніше дослідити насамперед сутність понять «загроза» та «небезпека».

У словниках і довідниках під поняттям «небезпека» розуміється можливість настання загрози, біди, нещастя чи катастрофи, тобто в них поняття «загроза» й «небезпека» семантично не розрізняються [520, с. 65]. Російський словник-довідник «Геополітика, міжнародна і національна безпека» наводить таке тлумачення поняття «небезпека»: «цілком усвідомлена, однак не фатальна можливість заподіяння шкоди, майнових, матеріальних, фізичних або моральних (духовних) збитків особі, суспільству, державі та займає проміжне становище між викликом і загрозою» [121, с. 205]. Інші дослідники вважають, що одним із напрямів державної політики в галузі безпеки має бути виявлення небезпек, оцінювання ризиків і прогнозування надзвичайних ситуацій (вони розглядають насамперед природну й техногенну безпеки), а також зменшення ризику та підвищення ефективності захисту населення й територій [17, с. 86]. Тобто, в їхньому розумінні має йтися про певну сукупність небезпек, а також про те, що небезпека є об'єктивною реальністю будь-якого виду людської діяльності, а її рівень (міра) характеризується ризиком.

У свою чергу, П. Белов розуміє під небезпекою можливість спричинення шкоди, тоді як загрозу тлумачить як уже наявну небезпеку [48, с. 42]. На думку О. Владімірова, «Небезпеки – це загрози, що формуються. Небезпеки відвертаються, нейтралізуються. Натомість загрози – це небезпеки, що реалізуються. Загрози відбиваються» [113]. О. Сергунін вважає, що небезпека – це «усвідомлювана, але не фатальна ймовірність заподіяння шкоди кому-небудь або чому-небудь, що визначається наявністю певних об'єктивних і суб'єктивних

чинників. Являє собою об'єктивно існуючу можливість негативного впливу, у результаті чого може погіршитись стан об'єкту» [521, с. 127], небезпека та загроза при цьому – різні рівні стану, який порушує безпеку. Загроза – це «стадія крайнього загострення суперечностей, безпосередній передконфліктний стан, найбільш конкретна й безпосередня форма небезпеки або сукупність умов і факторів, що ставлять під удар інтереси громадян, суспільства та держави» [521, с. 128].

Інші вчені переконані у тому, що небезпека як стан, полярний безпеці, є результатом негативного впливу загроз, при цьому загрози ототожнюються із сукупністю чинників зовнішнього середовища, які деструктивно, дестабілізуюче впливають на стан об'єкта дослідження. Н. Нижник, Г. Ситник і В. Білоус описують поняття безпеки як «складне соціально-політичне та державне явище, яке охоплює багато сторін життя. Його можна розглядати як стан, коли немає небезпеки» [415, с. 11]. Н. Різник пояснює небезпеку як поняття, протилежне за змістом до безпеки: «якщо безпека є найбільш сприятливим станом об'єкта досліджень, то небезпека – найбільш несприятливим, кризовим» [504, с. 122]. Із погляду автора, загроза виникає у тому випадку, коли відбувається безпосередня дія негативних факторів впливу на стан безпеки досліджуваного об'єкта, що порушує його рівновагу.

Таким чином, якщо перший підхід пов'язує поняття небезпеки з джерелом негативного впливу на стан об'єкта дослідження, то другий – із наслідками такого впливу. На нашу думку, останній підхід є більш прийнятним. Етимологія слова «небезпека» свідчить про те, що воно походить від слова «безпека» й означає відсутність безпеки. Отже, поняття «безпека» та «небезпека» можна окреслювати як протилежні за значенням: стан захищеності інтересів і, відповідно, стан незахищеності.

Існують також різні погляди і на поняття «загроза». Так, деякі автори визначають загрозу як «процес настання таких змін у стані особистості, суспільства та держави, які оцінюються ними як такі, що створюють перешкоду або роблять неможливим реалізацію їх національних інтересів» [11, с. 55].

І. В. Запоточний та В. І. Захарченко визначають, що загроза – це конкретна форма небезпеки, що створює загрозу інтересам громадян, суспільства та держави, а небезпека – це об'єктивна можливість негативного впливу на об'єкт безпеки [209, с. 513]. Інше джерело тлумачить загрозу (від лат. *metus*; англ. *threat*) як один із видів психічного насильства над особистістю; вираження усного, письмового, дієвого або в інший спосіб наміру завдати фізичної, матеріальної або іншої шкоди людині або її правам та інтересам, що охороняються законом [226]. Під загрозою також розуміють «можливість або неминучість виникнення чогось небезпечного, прикрого, важкого для кого-, чого-небудь», «те, що може заподіювати яке-небудь зло, якусь неприємність» [531, с. 95].

В. Горбулін та А. Качинський розглядають загрозу як родову ознаку безпеки – можливість чи неминучість виникнення соціальних, природних або техногенних явищ із прогнозованими, але неконтрольованими небажаними подіями, що можуть статись у певний момент часу в межах певної території, спричинити смерть людей чи завдати шкоди їхньому здоров'ю, призвести до матеріальних і фінансових збитків тощо [151, с. 27-28]. Небезпеку ж науковці вважають якісним станом – безпекою на її нульовому рівні [151, с. 13].

О. С. Бодрук вважає, що безпека – це неповна відсутність загроз, які існували, існують та існуватимуть протягом усієї історії людства. Безпека характеризує певну стабільність, можливість людей, суспільства, держави та світового співтовариства внаслідок своїх дій виявляти, запобігати, послаблювати й ліквідувати виклики та загрози, здатні негативно впливати або унеможливити взагалі їх життя та розвиток [81, с. 16]. При цьому він наголошує на тому, що загроза являє собою реальну ознаку небезпеки, що вона виступає базовою конструкцією, яка поєднує між собою інші компоненти безпеки. Досить близькою до позиції О. С. Бодрука є точка зору на поняття «загроза», висловлена В. Л. Маніловим [121, с. 25-26]. В. І. Мунтіян вважає, що під цим поняттям слід розуміти практично реальну, але не фатальну «можливість заподіяння шкоди, майнових, фізичних або моральних (духовних) збитків особі, суспільству чи державі», але критерій класифікації загроз із поділом на

потенційні чи реальні не наводить [405, с. 8].

Загрози національній безпеці можуть бути класифіковані за різними підставами, що висвітлює їх складну та багатошарову систему. Зокрема, у науковій політологічній думці вони класифікуються за місцем перебування джерела з поділом на зовнішні та внутрішні; за масштабами можливих наслідків – на загальнонаціональні, регіональні, локальні й поодинокі; за ступенем сформованості – на потенційні та реальні; за ступенем суб'єктивного сприйняття – на завищені, занижені, мінімальні, умовні й адекватні; за характером виникнення – на загрози природного, техногенного й соціального характеру; за сферами життєдіяльності – на загрози в економічній, політичній, оборонній, міжнародній, соціальній, інформаційній, науково-технічній, екологічній, культурній і духовній сферах [151, с. 203-205] тощо.

М. Литвин і В. Кохан, досліджуючи питання внутрішньої безпеки, пропонують вирізняти загрози національній безпеці України у сферах політики, економіки, у соціальній і військовій сферах, у сферах екології, культури, освіти та просвітництва, боротьби зі злочинністю, а також загрози, які викликають аварії й катастрофи техногенного, природного та іншого характеру [316]. В. Ліпкан вважає, що поділу на внутрішні та зовнішні підлягають передусім джерела загроз [336, с. 54]. Як зазначає М. Хусаїнов, принципова відмінність постконфронтаційного періоду полягає в тому, що на заміну домінуючій загрозі світу й інтересам наддержав приходить велика кількість потенційних загроз меншого масштабу, однак досить серйозних за своїми наслідками, що зачіпають інтереси багатьох країн [588, с. 68]. Паралельно з розширенням діапазону традиційних загроз процеси глобалізації є також причиною появи їх нової генерації. У підґрунті специфічної якості цих загроз лежить характерне для глобалізації «відтериторіювання» (зменшення прив'язаності загроз безпеці до певної території) явищ і процесів, які функціонують у транскордонному суспільному просторі, відірвані від територіальної локалізації.

Як справедливо вказує Д. Фішер, багато факторів, що загрожують безпеці, є «спонтанним» побічним результатом, зовні раціональної поведінки численних

суб'єктів, які переслідують свої інтереси без координації та взаєморозуміння [578, с. 15]. Якщо стосовно безпеки держави загрозу останній ми могли б визначити як дії, спрямовані на дестабілізацію, внесення хаосу в існування суспільства, насильницьку зміну конституційного ладу, тобто процес ослаблення основних інститутів держави, то стосовно глобальної безпеки слід говорити вже про сукупність наявних намірів і можливостей одного із суб'єктів глобальної безпеки завдати шкоду життєво важливим інтересам іншого суб'єкта глобальної безпеки з метою вирішення сформованих між ними суперечностей та отримання односторонніх переваг.

Усі фактори джерел небезпеки та загроз можуть бути згруповані за різними класифікаційними ознаками: за можливістю прогнозування (прогнозовані, непередбачені), за джерелом походження (об'єктивні, суб'єктивні), за можливістю запобігання (форс-мажорні, передбачувані), за ймовірністю настання (явні, латентні), за природою виникнення (економічні, політичні, правові, техногенні, екологічні, конкурентні, контрагентські), за значимістю або істотністю шкоди (несуттєві, істотні, значні, катастрофічні), за ступенем імовірності (неймовірні, малоімовірні, ймовірні, досить імовірні, неминучі), за ознакою їх здійснення в часі (безпосередня, близька, далека), за ознакою їх здійснення в просторі (макросередовища, мікросередовища, внутрішнього середовища), за способами здійснення (промислове шпигунство, розкрадання, вербування і підкуп персоналу, психологічний вплив на персонал, технологічний доступ та ін.), за сферою виникнення (внутрішні фактори, зовнішні).

Поділ загроз за сферою виникнення на зовнішні та внутрішні є найбільш поширеним, його підтверджують і розглядають усі науковці. До зовнішніх (екзогенних) факторів виникнення небезпеки належать такі, які немає можливості заздалегідь спрогнозувати, а тому і вплинути на них. Внутрішні (ендогенні) фактори, як правило, залежать від форм, методів та організації певної діяльності [428].

Найбільш узагальнена характеристика зовнішніх (екзогенних) загроз охоплює таке:

– зростання в Україні й у всьому світі дефіциту стратегічних ресурсів (насамперед енергетичних та водних) із дедалі більшим зосередженням їх у руках країн, які стають лідерами монопольних та олігопольних угруповань, що відкриває останнім нові можливості для здійснення міжнародного політичного, економічного та ресурсного диктату, шантажу й «апартеїду» [413];

– прискорене погіршення екологічної ситуації й зростання ймовірності природних і техногенних катастроф та епідемій;

– збільшення кількості країн, які залишилися на узбіччі глобалізації та ресурсного забезпечення, що робить їх психологічно ворожими до навколишнього світу;

– посилення глобальної конкуренції на інтелектуальні ресурси та зростання деструктивного інформаційного впливу;

– збільшення кількості силових акцій у міжнародній політиці щодо перерозподілу стратегічних ресурсів, зростання міжнародної злочинності та тероризму як «несиметричного» тиску на перерозподіл ресурсів;

– відсутність загальносвітових авторитетних наднаціональних структур із вирішення проблем, які виникають як результат глобалізації.

Ще донедавна Законом України «Про основи національної безпеки України» (2003) внутрішніми (ендогенними) загрозами національній безпеці України визнавались: порушення з боку органів державної влади й органів місцевого самоврядування Конституції та законів України, прав і свобод людини та громадянина, в тому числі під час проведення виборчих кампаній, недостатню ефективність контролю за дотриманням вимог Конституції й виконанням законів України; можливість виникнення конфліктів у сфері міжетнічних і міжконфесійних відносин, радикалізації та проявів екстремізму в діяльності деяких об'єднань національних меншин і релігійних громад; загрозу проявів сепаратизму в окремих регіонах України; структурну та функціональну незбалансованість політичної системи суспільства, нездатність окремих її ланок до оперативного реагування на загрози національній безпеці; невідповідність програм реформування економіки країни й результатів їх здійснення визначеним

соціальним пріоритетам; неефективність державної політики щодо підвищення трудових доходів громадян, подолання бідності та збалансування продуктивної зайнятості працездатного населення; кризу системи охорони здоров'я та соціального захисту населення і як наслідок – небезпечне погіршення стану здоров'я населення; поширення наркоманії, алкоголізму й соціальних хвороб; загострення демографічної кризи; зниження можливостей здобуття якісної освіти представниками бідних прошарків суспільства; прояви моральної та духовної деградації суспільства; неефективність державної політики щодо підтримки сім'ї та забезпечення, дотримання й захисту прав дитини і як наслідок – збільшення кількості сімей із дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та дітей, які залишилися без батьківського піклування.

Оскільки загрози кримінологічній безпеці можуть набувати більшого або меншого ступеня небезпечності, то і переваги у сфері забезпечення внутрішньої безпеки будуть залежати від точного поділу джерел небезпеки, що формулює цілі та зміст державної політики й стратегії забезпечення кримінологічної безпеки України на майбутнє. Отже, саме необхідність протидії загрозам зумовлює можливість дослідження кримінологічної безпеки з погляду функціонально-діяльнісного підходу в умовах можливого розгортання загроз, а також дозволяє оцінювати можливості суспільства щодо належного забезпечення гомеостатичного стану об'єктів кримінологічної безпеки.

Необхідно нагадати, що кримінологічна безпека є відносним поняттям, оскільки абсолютного стану захищеності від кримінальних загроз у суспільстві досягти неможливо, тож, фактично метою забезпечення безпеки є мінімізація відповідних ризиків та адекватне реагування на їх появу, адже для того, щоб підтримувати належний стан охоронюваних об'єктів або цінностей (у цьому випадку йдеться про стан безпеки), передбачати різнопланові загрози та протидіяти їх негативному впливу, необхідно усвідомлювати характер таких загроз, реальність їх виникнення та реалізації, а також оцінювати власне систему безпеки.

Злочинність і фактори криміногенного характеру, що сприяють її самовідтворенню, а також конкретизовані прояви злочинності, так звані явища «кримінально-правового поля» [510, с. 17], являють собою кримінальні загрози національній безпеці або ж, більш конкретно, – загрози кримінологічній безпеці. Ступінь розгортання таких загроз є різною, тому навіть учинений злочин, по-перше, може розглядатися як реалізована загроза, а по-друге, може продукувати нові загрози кримінологічній безпеці. Якщо ж говорити про протидію злочинності, то кримінальна загроза у такому випадку є постійною.

Через це і поняття загрози кримінологічній безпеці (кримінальної, кримінологічної загрози) складається з таких елементів [398, с. 121-127]:

1) злочинність, яка являє собою сукупність будь-яких злочинів, здатних завдати шкоди особі, суспільству та державі;

2) сукупність криміногенних, таких, що стимулюють злочинність, причин, умов, факторів та обставин, які разом із злочинами створюють реальну або потенційну небезпеку для об'єктів кримінологічної безпеки.

Мається на увазі, що злочинність створює потенційну загрозу кримінологічній безпеці об'єктів, реальність здійснення якої може бути реалізована тільки за наявності відповідних криміногенних обставин. Тому виявлення кримінальних загроз і їх нейтралізація системою кримінологічної безпеки – одночасно і процес, і мета, і результат забезпечення кримінологічної безпеки особи, суспільства, держави та цивілізації у цілому [13, с. 10].

Причинно-наслідкові механізми породження злочинності та вчинення окремого злочину, по-перше, не є тотожними, по-друге, є далекими від механічної детермінації [355; 630], по-третє, взаємозалежності злочинності та суспільства, серед іншого його правоохоронної системи, мають нелінійний [33, с. 83-90] і дисипативний характер. Занурення у їх дослідження, яке, безперечно, є важливим у теоретичному сенсі, на жаль, на практиці має доволі незначний коефіцієнт корисної дії, адже не сприяє забезпеченню кримінологічної безпеки як інтегративної складової національної безпеки.

Викладене може бути екстрапольоване й у сферу розгортання кримінальних

загроз, адже для правоохоронної системи злочинність виступає процесом стороннім і некерованим, незважаючи на те, що її детермінанти теоретично є відомими та вже тривалий час становлять предмет прискіпливої уваги кримінологів. Дійсно, у кожному підручнику з кримінології ми можемо побачити розділ щодо причин та умов злочинності, однак їх неможливо викорінити, а динаміку злочинності – більш-менш чітко спрогнозувати, оскільки на її розвиток впливають як прогнозовані, так і непрогнозовані фактори. При цьому детермінація конкретного злочину має характер «лавиноподібного процесу» (неможливо спрогнозувати, чи буде вчинено конкретний злочин конкретною особою, оскільки поведінка різних людей навіть в однакових обставинах істотно відрізняється, до того ж може відрізнятись і поведінка тієї ж самої особи у тотожних ситуаціях у різний момент часу з урахуванням її досвіду) [422, с. 128-137].

Отже, причинно-наслідкові й інші детермінаційні зв'язки злочинності та її конкретизованих проявів мають досліджуватись і враховуватись у практиці протидії злочинності, однак зосередження на злочинності безвідносно щодо кримінологічної безпеки лишатиме зусилля правоохоронної системи на рівні «боротьби заради боротьби», причому боротьби з наслідками, яка, по-перше, є витратною, а по-друге, не сприяє ані покращенню криміногенної ситуації, ані стабільному розвитку об'єктів кримінологічної безпеки (й національної безпеки в цілому) [315, с. 122].

Саме тому якість загрози (загроз) зумовлює зусилля щодо її (їх) попередження й усунення та, відповідно, створює основу для стратегії й тактики забезпечення кримінологічної безпеки. Чітке уявлення про джерела й носії загрози дає можливість знаходити найбільш ефективні методи впливу і захисту, форми організації роботи, а також обирати ті засоби розв'язання завдання забезпечення кримінологічної безпеки, які за своїми властивостями і якостями дозволяють досягти максимального результату за мінімального використання ресурсів. Тільки в цьому випадку буде реалізований основний принцип забезпечення безпеки особи, суспільства і держави – забезпечення безпеки

повинне відповідати характеру та спрямованості загроз.

Зрозуміло, що у будь-якої загрози кримінологічній безпеці є своє джерело (джерела) виникнення. Слід погодитися з В. О. Плешаковим, що реалізація загрози «в найзагальнішому вигляді минає два етапи: перший – процес формування загрози, здатної завдати шкоду; другий – процес безпосередньої реалізації загрози, тобто заподіяння шкоди. Отже, джерела загрози ми можемо поділити на такі два види: джерела формування загрози та джерела, з яких походить безпосередня загроза» [443, с. 75]. До першого виду джерел загроз В. О. Плешаков відносить криміногенні детермінанти, що визначають учинення злочинів. До другого – злочинність зі своїми внутрішніми важелями самовідтворення.

Загрози кримінологічної безпеки можуть бути диференційовані за ступенем поширеності на загальнонаціональні, регіональні й індивідуальні. Узавши на озброєння запропоновану класифікацію, хотілося б уточнити, що тут ідеться швидше про обсяг кримінологічної безпеки, уражений загрозою в певних межах.

Під загальнонаціональною загрозою кримінологічній безпеці розуміється ситуація, коли злочинність у комплексі з іншими криміногенними факторами ускладнює здійснення позитивних процесів, формує серйозні перешкоди у реалізації інтересів держави й суспільства, проникає в основні сфери життєдіяльності та дестабілізує ситуацію. Сьогодні якісні й кількісні показники сучасної злочинності свідчать про те, що вона стала актуальною загрозою безпеці України.

Регіональна кримінологічна загроза являє собою наявність описаних вище ознак загальнонаціональної загрози, але в межах, обмежених певною територією (селищем, селом, районом, містом, областю). Частково вони можуть проявлятися і в певній галузі економіки.

Індивідуальна кримінологічна загроза поширюється на окремих громадян України. Багато досліджень, серед них і наше, підтверджують, що, незважаючи на спроби реформування системи, знижуються авторитет та довіра до органів державної влади й управління, відбувається відчуження людини від держави,

населення не вірить у можливості правоохоронних органів захистити його від суспільно небезпечних посягань. Усе це пов'язується зі зниженням рівня життя значних верств населення, беззахисністю перед злочинними посяганнями та правовою, організаційною й матеріальною неврегульованістю забезпечення кримінологічної безпеки. Злочинність виступає гальмом соціально-економічного та політичного перетворення України, чинить потужний, дестабілізуючий негативний вплив на всі сфери, що забезпечують життєдіяльність держави та суспільства, й підриває міжнародний авторитет нашої держави.

Кримінологічні аспекти безпеки проявляються практично в усіх сферах життєдіяльності держави та суспільства. Так, безпека у політичній сфері поряд із загальноприйнятими державними інтересами, повинна охоплювати розвиток міжнародного співробітництва в контролі над транснаціональною злочинністю й тероризмом. При цьому серед основних чинників, що створюють загрозу безпеці України в політичній сфері, слід виділяти активізацію внутрішніх і міжнародних злочинних угруповань, пов'язаних із незаконною торгівлею зброєю, наркотиками, вибуховими й отруйними речовинами та ядерними матеріалами, нелегальною міграцією й контрабандою.

Отже, загроза є стадією загострення суперечностей, безпосередньо передконфліктним станом, коли існує готовність одного із суб'єктів політики застосувати силу щодо конкретного об'єкта для досягнення своїх політичних та інших цілей.

Звернемо увагу на визначення поняття «виклик». У теорії безпеки існують різні підходи до тлумачення його сутності. Так, О. Бодрук трактує виклик як «проблему, що набула з певних причин та у певний відрізок часу сильного звучання і загострено сприймається політичною елітою, має важливе, пріоритетне значення» [81, с. 25]. Дослідник пов'язує розуміння виклику із суб'єктивним сприйняттям політичною елітою певної проблеми. Однак сприйняття різних політиків актуальності тієї ж самої проблеми може значно варіюватись і до того ж не відповідати реальному стану речей, тож використовувати такий критерій для формалізації поняття виклику, на наш погляд, не конструктивно. Інший варіант

тлумачення пропонує Н. Різник: виклик – це протидія здійсненню захисту, перешкода на шляху до безпечного розвитку [504, с. 120]. Такий підхід, на нашу думку, суперечить семантичному визначенню слова «виклик». Так, у Великому тлумачному словнику сучасної української мови це слово пояснюється як «вимога, спонукання до будь-яких дій, відносин; заклик до змагання, до участі в чому-небудь; категорична, різка пропозиція вступити в боротьбу, поєдинок» [102, с. 136]. Натомість протидія – це «дія, спрямована проти іншої дії, що перешкоджає їй» [102, с. 1173], перешкода – це «те, що заважає здійсненню чого-небудь» [102, с. 935]. Отже, якщо виклик спонукає до реагування, наприклад на певні обставини, то протидії й перешкоди заважають цьому, тому ці поняття не можна ототожнювати.

З огляду на викладене, вважаємо найбільш прийнятним підхід, запропонований О. Сергуніним, який розкриває сутність виклику як «сукупності обставин не обов'язково загрозливого характеру, але, безумовно таких, що вимагають реагування на них» [521, с. 127]. Водночас, оскільки йдеться про виклики безпеці, слід уточнити, що це сукупність обставин, які можуть негативно вплинути на стан безпеки, саме тому на них необхідно реагувати.

Отже, «виклик», «небезпека» та «загроза» трактуються як різні ступені ризику заподіяння конкретної шкоди інтересам безпеки, тобто виступають як вторинні ризики.

Іншим важливим поняттям, яке потребує дослідження, є поняття «ризик». Аналіз спеціальної літератури свідчить про те, що на сьогодні немає однозначного тлумачення його сутності. Це пояснюється, зокрема, різносторонністю проявів цього феномена.

Одна група вчених зводить поняття ризику до можливості отримання збитків і втрат. Так, Є. Олейніков пояснює ризик як «можливість виникнення несприятливих або небажаних наслідків діяльності самого суб'єкта» [432, с. 10]. А. Смелянцев розуміє під ризиком «ступінь (обсяги) завдання можливого збитку інтересам безпеки в умовах функціонування різного роду деструктивних чинників» [532, с. 6].

В енциклопедичному словнику з економіки ризик тлумачиться як «непередбачуваність і можливість настання подій з негативними наслідками (зазнати збитків, втратити вигоду тощо), зумовлених певними діями або рішеннями, які матимуть місце в майбутньому» [195, с. 404].

Вважаємо, що такий підхід є надто звуженим. Дійсно, наслідки реалізації ризику найчастіше проявляються у формі втрат або неможливості отримання очікуваного результату, однак ризик – це не лише небажані результати ухвалених рішень, він характеризується поєднанням можливостей досягти як небажаних, так і сприятливих відхилень від запланованих результатів.

Відзначений момент ураховує друга група вчених. Так, за визначенням І. Балабанова, ризик – це «подія, яка може відбутися або не відбутися. У разі здійснення такої події можливі три економічних результати: негативний (програв, збиток, шкода), нульовий, позитивний (виграш, вигода, прибуток)» [27, с. 22].

Схожої позиції дотримуються В. Рудашевський, який трактує ризик як «імовірність помилки або успіху того чи іншого вибору в ситуації з декількома альтернативами» [509, с. 5], та О. Івасенко, який пояснює ризик як «ситуативну характеристику діяльності будь-якого суб'єкта ринкових відносин, яка відображає невизначеність її результату та можливі несприятливі (або навпаки, сприятливі) наслідки у разі невдачі (або успіху)» [219, с. 4].

Третя група вчених визначає сутність ризику через характеристику ситуації ризику. Серед таких дослідників слід відзначити А. Альгіна, який розуміє під ризиком «діяльність, пов'язану з подоланням невизначеності в ситуації неминучого вибору, в процесі якої існує можливість кількісно та якісно оцінити ймовірність передбачуваного результату, невдачі або відхилення від цілі» [9, с. 19]. У цьому визначенні автор звертає увагу на те, що, по-перше, існування ризику пов'язано з невизначеністю; по-друге, що в ситуації ризику необхідним є здійснення вибору; по-третє, що результати вибору розглядаються стосовно поставленої мети.

Узагальнюючи підходи різних учених до тлумачення сутності поняття

«ризик», можна зробити висновок, що основними його характеристиками є об'єктивність прояву, дія суб'єкта в умовах вибору, альтернативність вибору, цільове спрямування дії, невизначеність наслідків, можливість оцінювання ймовірності досягнення цілі та суб'єктивність оцінки.

Стосовно питань безпеки особливу увагу хотілося б звернути на міркування Д. М. Прокоф'євої-Янчиленко, яка пише: «при вирішенні завдань забезпечення національної безпеки від кримінальних загроз рівень актуальних ризиків не повинен перевищувати рівня прийнятних ризиків у повному інтервалі часу. Він встановлюється з урахуванням можливостей і потенціалу країни, рівня наукових обґрунтувань, вітчизняного й світового досвіду тощо. Наукове обґрунтування прийнятних ризиків полягає в розробці методології визначення критичних (граничних, недопустимих) ризиків. Із цією метою оцінюванню підлягає коефіцієнт актуальності загроз, що має обраховуватися, виходячи з показників, які характеризують ймовірність реалізації відповідної загрози та її впливу на ті чи інші сфери суспільного життя та охоронювані законом цінності» [492, с. 280].

Під час оцінювання рівня допустимої шкоди має враховувалася ймовірність людських жертв, порушення територіальної цілісності, іноземної воєнної інтервенції, дефолту й інші негативні наслідки, що у сучасних умовах можуть бути пов'язані з протиправною діяльністю терористичних організацій та організованих злочинних співтовариств. Засобами мінімізації шкоди у відповідних сферах можуть вважатися чинники, які впливають на рівень ризиків злочинності, тобто на їх зниження. Наприклад, на рівень ризиків, зумовлених кримінальними загрозами, крім традиційного інструментарію протидії злочинності, наявного в арсеналі правоохоронних органів, можуть впливати загальний рівень правосвідомості та правової культури населення, ефективність правореалізації, включно з неухильним дотриманням закону кожним учасником правовідносин і рівністю всіх учасників правовідносин перед законом і судом, «низькоризиковий» характер правотворчості, незалежність та баланс повноважень усіх гілок влади, «безпекоцентристська» (на всіх рівнях) політика держави, розмежування бізнесу й політики, ефективність соціальних програм, справедлива

система розподілу пільг і матеріальних благ, економічна не вигідність «тіньового» бізнесу, зокрема підвищення його ризиків, зниження попиту на «кримінальні» товари та послуги, результативність профілактичної та правоохоронної діяльності, дієві гарантії судового імунітету й захисту свідків, реалізація концепції відновного правосуддя, ведення цілеспрямованої інформаційної «війни» з метою депопуляризації злочинного способу життя, страхування ризиків кримінологічної безпеки тощо [492, с. 280-281].

На нашу думку, варто також виокремити такі види ризиків кримінологічної безпеки:

- за рівнем ризику – критичні, значні, помірковані, низькі;
- за сферою життєдіяльності суспільства – політичні, економічні, екологічні та інші;
- за ступенем небезпечності – допустимі й недопустимі;
- за характером передбачення – прогнозовані й непрогнозовані;
- за суб'єктом (джерелом) ризику – державницькі, делінквентні, віктимологічні та правоохоронні;
- за характером менеджменту – стратегічні, тактичні й оперативні;
- за об'єктом безпеки – у транспортній системі, в економічній системі, у інформаційній інфраструктурі тощо;
- за видами злочинів – різні види кримінологічних класифікацій.

Беручи до уваги те, що метою протидії злочинності є забезпечення кримінологічної безпеки, протидія злочинності може бути формалізована з точки зору таких категорій: небезпека => виклик => ризик => загроза, які досить плідно використовуються в теорії забезпечення безпеки [398, с. 121-127].

З огляду на вищезазначене, вважаємо, що для нейтралізації небезпечних кримінальних загроз і підтримки стабільного рівня забезпечення кримінологічної безпеки особи, суспільства та держави, є необхідними такі умови:

- по-перше, чітке бачення стратегічної цілі подальшого розвитку забезпечення кримінологічної безпеки особи, суспільства та держави;
- по-друге, інформація про поточний стан зовнішнього середовища та

передбачення його можливої зміни в майбутньому, оскільки без таких знань неможливо заздалегідь передбачити вплив зовнішнього середовища на стан злочинності й рівень забезпечення кримінологічної безпеки й, відповідно, розробити заходи, які можуть швидко його нейтралізувати;

– по-третє, інформація про стан і можливі зміни (відповідно до умов зовнішнього середовища) внутрішнього середовища за допомогою певних кримінологічних показників.

Спроможність протидіяти впливу зовнішнього середовища дозволяє трактувати безпеку як процес, який повинен охоплювати:

– аналіз загроз негативних дій відповідно до політико-правової концепції кримінологічної безпеки;

– оцінювання поточного стану кримінологічної безпеки;

– планування комплексу заходів із забезпечення кримінологічної безпеки;

– розроблення рекомендацій щодо їх реалізації.

Отже, незважаючи на відмінність підходів до визначення понять «загроза», «ризик», «небезпека» та «виклик», спільним для всіх них є певний еволюційний складник, оскільки під впливом загроз і ризиків держава змушена постійно навчатися й удосконалювати свої захисні механізми. Для своєчасного попередження та подолання цих загроз та небезпек необхідно чітко розуміти сутність поняття, взаємозв'язок категорій та їх різновидів. Ідентифікація кримінальних загроз кримінологічній безпеці дає змогу розробити конкретні заходи щодо усунення цих загроз.

У зв'язку з цим вважаємо за необхідне зупинитися на джерелах кримінальних загроз. До них належать такі:

– розширення сфери впливу організованої злочинності;

– посилення озброєності й технічної оснащеності злочинних спільнот;

– підвищення кримінальної активності неповнолітніх та молоді;

– зниження загального рівня правосвідомості та правової культури населення;

– поява «нової» злочинності, що кидає виклик самому існуванню світового

правопорядку, стійкому розвитку країн світу, а саме: організована транснаціональна злочинність і міжнародний тероризм, злочинність у сфері економіки, засобів масової комунікації, екології й дорожнього руху, незаконний обіг наркотиків, торгівля людьми, зброєю й антикваріатом, електоральна корупція, відмивання «брудних» грошей тощо;

- зростання кількості групових злочинів і масових порушень громадського порядку;

- збільшення рівня агресивної та насильницької злочинності;

- зрощування представників криміналітету з владою й управлінням настільки, що криміналітет реально формує владу та керує політичним життям держави;

- зростання рецидивної злочинності;

- наявність стабільно високого рівня збройної злочинності (незаконний обіг зброї та вибухових речовин, велика кількість нелегальної зброї із зони проведення Операції об'єднаних сил) [398].

Розглянемо найбільш значущі з них більш детально, адже окремі явища є більш загальними або такими, що продукують можливість існування одне одного.

Реформи в економічній, військовій, правоохоронній та інших сферах державної діяльності, послаблення системи державного регулювання й контролю, недосконалість правової бази, відсутність сильної державної соціальної політики та зниження духовно-морального рівня суспільства є об'єктивними факторами, що сприяють збереженню та посиленню злочинності й корупції. Злочинний світ, по суті, становить реальну загрозу безпеці України й певну кримінальну небезпеку на міжнародному рівні.

Варто відзначити, що протягом останніх років динаміка злочинності характеризується хвилеподібними коливаннями, найвище значення амплітуди яких припадає на 2016 р., а найнижче – на 2010 р. Так, за останні 10 років динаміка злочинності (відповідно до статистичних даних щодо кількості зареєстрованих злочинів) виглядає таким чином: у 2007 р. було зареєстровано 408,2 тис. злочинів [541, с. 510], у 2008 р. – 390,2 [542, с. 505], у 2009 р. – 439,5

[543, с. 503], у 2010 р. – 505,4, у 2011 р. – 520,2, у 2012 р. – 447,1, у 2013 р. – 563,6, у 2014 р. – 529,1, у 2015 р. – 565,2, у 2016 р. – 592,5 [544, с. 173], а у 2017 р. – вже 523,9 (див. Додаток В, Діаграма 1).

Тим не менш, вираженою є загальна тенденція до зростання рівня злочинності. Як приклад: абсолютний приріст у 2016 р. відносно базового 2010 р. становить 270,5 тис. злочинів. Темп зростання у 2016 р., розрахований базисним методом, становить 1,862, темп приросту – 86,2 %. Темп зростання у 2016 р., розрахований ланцюговим методом, становить 1,134, темп приросту – 13,4 %. Середньорічний абсолютний приріст за 2010–2016 рр. становить 45 тис. злочинів, середній темп зростання – 1,093, середній темп приросту – 9,3 %.

На вказані показники динаміки злочинності суттєво вплинула низка правових та організаційно-управлінських факторів, серед яких превалюють встановлені КПК України зміни у реєстраційній процедурі, що застосовується до фіксації заяв і повідомлень про вчинені злочини, а також новий процесуальний порядок реагування на них з боку правоохоронних органів. Ці обставини значною мірою зумовили зростання кількості зареєстрованих злочинів у 2013 р. на 62 % порівняно з 2012 р. та подальше закріплення рівня злочинності на позначці, не нижчій за 520 тис. щороку. У зв'язку із цим більш об'єктивними та показовими є дані про злочинність хоча і на коротшому, втім значно більш однорідному за характером факторів штучного впливу на статистичне відображення її динаміки інтервалі часу – з 2013 по 2016 рр. Так, абсолютний приріст 2016 р. відносно базового 2013 р. становить 45,2 тис. злочинів. Темп зростання у 2016 р., розрахований базисним методом, становить 1,084, темп приросту – 8,4 %. Темп зростання у 2016 р., розрахований ланцюговим методом, відповідає зазначеним вище показникам співвідношення з 2015 р. Середньорічний абсолютний приріст за 2013–2016 рр. становить 32,4 тис. злочинів, середній темп зростання – 1,021, середній темп приросту – 2,1 %. Таким чином, за коректних вихідних правових та організаційно-управлінських умов аналізу показники динаміки злочинності дійсно демонструють несприятливу тенденцію, проте інтенсивність негативних змін у статистичному відображенні стану злочинності виявляється на порядок

нижчою, аніж в інтервалі 2010–2016 рр. [53, с. 208].

За 2017 рік, згідно зі статистичними даними МВС України, було зареєстровано майже 496 тис. злочинів, при цьому Генеральною прокуратурою встановлено вчинення у 2017 р. 523,9 тис. злочинів (див. Додаток В). Цифри величезні, але загальний рівень злочинності в країні знизився. Порівняно з 2016 р. рівень злочинності в Україні впав на 13,6 %. Найбільше було скоєно крадіжок – майже 260 тисяч, проте це на 16,8 % менше, ніж роком раніше. Найменше серед усіх злочинів було умисних вбивств – трохи більше ніж 1,5 тисячі. Значно – на 29 % – збільшилось за рік незаконне поводження зі зброєю: було зафіксовано майже 7,9 тисячі випадків. На 25,1 % зросла кількість наркозлочинів – до 27,8 тисячі злочинів (див. Додаток В, Діаграма 2). Крім того, почали частіше вчинюватися злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг і підроблення документів (ст. 358 КК України). Також істотно змінилася структура розподілу злочинності по областях. Цікаво, але Київ не увійшов до списку найбільш криміногенних міст України, а найнижчий рівень злочинності зафіксовано у Донецькій і Луганській областях (звичайно, на неокупованих територіях), що пояснюється їх меншою територією порівняно з іншими областями й насиченістю військовими та правоохоронцями. Найбільше правопорушень стається в Харкові, Одесі, Запоріжжі та Дніпрі.

Значні масштаби соціально-економічних змін, що відбуваються у нашій країні, відбилися і на динаміці кримінальних процесів в економіці. Здебільшого це торкнулося кредитно-фінансової й зовнішньоекономічної сфери, валютно-грошового та споживчого ринків. У результаті вжитих заходів зросла кількість виявлених злочинів у найбільш високодохідних фінансово-господарських сферах: кредитно-фінансовій системі, у сфері зовнішньоекономічної діяльності та на споживчому ринку.

Одним із найнебезпечніших видів злочинних проявів на сьогодні стала корупція. Про це соціальне явище говорять усі – від державного діяча до пересічного громадянина. Інформаційними меседжами щодо подолання корупції як загалом у країні, так і в різних сферах життя, рясніють телебачення, друковані

ЗМІ, радіо, рекламні гасла тощо. Ми не можемо не погодитись із тим, що корупція є найбільш небезпечною сферою нелегальних відносин у сучасному суспільстві [269, с. 11]. Так, майже 38 % українців давали неправомірну вигоду, головним чином гроші, під час взаємодії з державними органами. Про це свідчать результатами дослідження Global Corruption Barometer компанії Transparency International. У міжнародному рейтингу, що відображає індекс сприйняття корупції, Україна посіла 130-те місце. Найнижчим рівень корупції є в Данії, Новій Зеландії та Фінляндії, а найгірша ситуація спостерігається в КНДР, Південному Судані та Сомалі, від яких нас відділяють лише 43 позиції рейтингу.

Серед причин, які дозволили нашій державі переміститися на вищу сходинку, слід звернути увагу на такі. Антикорупційні органи (САП/НАБУ) у 2017 розгорнули свою слідчу роботу та направили до суду перші справи щодо підозр у топ-корупції. Протягом 2015–2016 років в Україні з'явилися 5 нових правоохоронних та антикорупційних органів, які мали б подолати корупцію та злочинність у країні. Практично одночасно з ініціативи МВС та ЄС в Україні запрацювали Національна поліція, Національне антикорупційне бюро, Спеціалізована антикорупційна прокуратура та Національне агентство із запобігання корупції. Трохи пізніше розпочало роботу Агентство з розшуку та менеджменту активів, а в процесі його створення ще три структури – Державне бюро розслідувань, Антикорупційний суд та Служба фінансових розслідувань.

Продовжує функціонування Реєстр електронних декларацій. Минув перший рік реформи державних закупівель та обов'язкового використання системи ProZorro. Відбулася реформа ринку газу. Україна здійснила деякі позитивні кроки з дерегуляції. Автори досліджень, на яких ґрунтується розрахунок індексу, також відзначили зниження рівня корупції в поліції та зменшення кількості випадків, коли бізнес змушений надавати неправомірну вигоду. Водночас повільне зростання індексу України, фактично падіння динаміки зростання вдвічі порівняно з 2016 р., пояснюється такими обставинами, як брак політичної волі керівництва країни до рішучої боротьби з корупцією та низький рівень довіри до українських судів і прокуратури. Також варто відмітити постійні законодавчі

ініціативи парламенту, які загрожують новоствореній антикорупційній інфраструктурі. Як результат, корупція залишається для бізнесу та звичайних громадян однією з головних проблем.

Якщо подивитись офіційну статистику, то кількість обвинувальних актів, що надійшли до суду, становить 3776. Із них судами були розглянуті лише 1198 кримінальних проваджень і засуджено 788 осіб, з них – 28 депутатів, 3 працівників апаратів судів, 3 прокурорів, 2 працівники СБУ, 110 поліцейських і працівників МВС, 25 працівників ДФС, 33 працівники інших правоохоронних органів, 68 військових, 36 сільських, селищних та міських голів, 49 посадових осіб місцевого самоврядування та 172 держслужбовці. Як бачимо, найменше «корупційних» вироків винесено щодо суддів, прокурорів і працівників СБУ. Найчастіше ловили працівників МВС і держслужбовців [388, с. 22].

Що стосується покарання, то більшість засуджених відбулася штрафами (475 осіб). Покарання, пов'язані з позбавленням волі були призначені 188 особам, обмеження волі – 46, позбавлення права обіймати певні посади – 29, узагалі уникли покарання 460 осіб.

Не обійшлося і без резонансних затримань: у квітні минулого року працівники НАБУ затримали экс-народного депутата О. Мартиненка в межах справи про розтрату 17,3 млн грн. державних коштів ДП «Схід ГЗК» під час закупівлі уранового концентрату. У липні Верховна Рада України погодилася на зняття недоторканності з нардепів Максима Полякова (підозрювався в отриманні неправомірної вигоди на суму \$7,5 тис.) та Борислава Розенблата. Його охоронця затримали детективи НАБУ через підозру в одержанні неправомірної вигоди в розмірі 200 тис. доларів США. У НАБУ заявили, що неправомірну вигоду нардепу передавали за врегулювання питання про ліцензування видобування бурштину в Житомирській області. Натомість Б. Розенблат подав позов на НАБУ, а нещодавно й позов проти України до Європейського суду з прав людини. Однією з останніх гучних справ жовтня 2017 р. стало затримання працівниками НАБУ та САП заступника міністра оборони України Павловського та директора Департаменту держзакупівель Міноборони Гулевича, яких підозрюють у розтраті

150 млн грн. державних коштів під час закупівлі палива для потреб армії. Імовірно, що ці справи навіть потраплять до суду, але чи вистачить суддям доказової бази, щоб винести справедливі вироки, ми побачимо згодом.

Минулорічні рекомендації Transparency International Україна були втілені лише частково. Зокрема, створення Вищого антикорупційного суду в 2017 р. зупинилося на етапі подання Президентом законопроекту, який суперечить рекомендаціям Венеціанської комісії. «Кошти Януковича» були перераховані в бюджет за сумнівним судовим рішенням, яке досі залишається офіційно засекреченим. Уряд здійснив певні кроки в розбудові прогресивної системи eHealth і запустив процедуру автоматичного повернення ПДВ, однак протягом року було чимало законодавчих ініціатив, які могли знищити систему ProZorro. Проголосовано в першому читанні Проект закону «Купуй українське, плати українцям» (про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сприяння розвитку промислового виробництва та малого і середнього підприємництва) [298], що фактично створює умови для повернення корупції в публічні закупівлі. Досі не відбувся аудит оборонних закупівель, а рівень секретності в цій сфері і далі залишається необґрунтованим. Протягом року було чимало спроб обмежити незалежність новостворених антикорупційних органів та випадків тиску на журналістів і громадських активістів, які працюють у сфері протидії корупції: впровадження дискримінаційного електронного майнового декларування, тиск з боку правоохоронних органів, провокації, протидія, побиття та дискредитаційні інформаційні кампанії.

У всесвітньому рейтингу СРІ Україна цього року вперше з 2010 р. обійшла Росію (29 балів), яка не покращила свої позиції за минулий рік. Результати інших сусідів лишаються вищими ніж в Україні: Польща – 60, Словаччина – 50, Румунія – 48, Угорщина – 45, Білорусь – 44, Молдова – 31.

Transparency International Україна рекомендує вжити таких заходів задля покращення показників у 2018 р.:

- 1) запустити Антикорупційний суд та продовжити судову реформу (ухвалити закон про Антикорупційний суд, що відповідатиме рекомендаціям

Венеціанської комісії, створити цей суд уже в 2018 р. та забезпечити його незалежність від будь-якого впливу; підвищити прозорість відбору суддів, розширивши участь громадськості в кваліфікаційному оцінюванні суддів);

2) посилити спроможність слідчих органів і припинити міжвідомчу боротьбу (ухвалити законодавство щодо посилення повноважень САП/НАБУ, надати право незалежної «прослушки» для детективів НАБУ, припинити деструктивне публічне протистояння керівників правоохоронних органів і тиск на журналістів та активістів, які працюють у цій сфері);

3) перезапустити НАЗК (ухвалити законодавство, яке дозволить перезапустити НАЗК на умовах прозорого та незалежного конкурсу, забезпечити законодавчу базу для якісної співпраці та захисту викривачів корупції, забезпечити повне та безперешкодне функціонування реєстру е-деклярацій, запровадити автоматичну перевірку деклярацій та активізувати перевірку деклярацій топ-посадовців);

4) впровадити нові електронні державні інформаційні системи (поширити принцип системи ProZorro «всі бачать все» на нові сфери взаємодії держави, суспільства та бізнесу, максимально «оцифрувати й автоматизувати» взаємодію бізнесу та Державної фіскальної служби);

5) позбавити правоохоронні органи права втручатися в економічну діяльність (змінити законодавство про Національну поліцію, Службу безпеки України, позбавивши їх права розслідувати економічні злочини, законодавчо забезпечити та створити Службу фінансових розслідувань) [225].

Задля мінімізації корупційної складової доцільно звернути увагу і на міжнародний досвід боротьби з цим негативним явищем, насамперед у країнах, які на практиці довели ефективність апробованих ними механізмів [406, с. 214]. Як показує світова практика, для вирішення проблеми корупції в Україні конче треба забезпечити прозорість діяльності органів державної влади й органів місцевого самоврядування, створення сприятливих умов для розвитку економічного добробуту, залучення громадськості до проведення моніторингу та контролю діяльності державних органів під час ухвалення політично важливих

рішень і застосування міжнародних стандартів у роботі всіх державних органів.

Отже, корупція як невід'ємна частина інфраструктури організованої злочинності проявляється насамперед у сфері економіки й охоплює всі форми службових зловживань, за яких посадові особи використовують свої владні й інші повноваження з корисливою або іншою особистою зацікавленістю. Відзначаючи небезпечність тенденції проникнення представників організованої злочинності в органи державної влади й особливо зростання представників влади з організованою злочинністю, П. Д. Біленчук та інші констатують, що таким чином у нас розвивається процес «від грошей до влади і від влади до грошей», коли не лише злочинці можуть перетворюватися на владу, але й представники влади можуть ставати злочинцями [67, с. 36].

Багато вчених схильно розглядати корупцію й організовану злочинність або як одне ціле, або як структурний елемент одне одного. Так, О. Гуров вважає, що корупція є однією з обов'язкових ознак організованої злочинності. Під корупцією він розуміє не просто давання чи одержання хабара за надання будь-якої послуги, а «постійний зв'язок посадових осіб з організованими злочинцями» [158, с. 205]. Аналогічної думки дотримується О. Філімонов, зазначаючи, що в деяких випадках організована злочинність і корупція пов'язані настільки тісно, що це дає підстави вченим виділяти корупцію як одну з ознак організованої злочинності [574, с. 36]. Л. Аркуша вважає, що використання корумпованих зв'язків є обов'язковим елементом у діяльності формувань, які спеціалізуються на вчиненні злочинів у сфері економіки [14, с. 118]. Такої ж позиції дотримується О. Г. Кальман, зазначаючи, що організована злочинність у сфері економіки фактично не може існувати без підтримки й тісної взаємодії із владними структурами. На його думку, в українських умовах це значною мірою обумовлено потребою легалізації великих сум грошей, здобутих організованими злочинними угрупованнями у процесі своєї злочинної діяльності [237, с. 188]. Неодмінним елементом організованої злочинності, однією з основних її ознак визнає корупцію і Л. В. Багрій-Шахматов [26, с. 3]. Аналогічну позицію займають також деякі західні фахівці. Визнаючи корупцію супутником організованої злочинності, вони

розглядають її як засіб забезпечення кримінальним структурам «даху» за допомогою державних службовців, як форму взаємодії та зрощування політичної й економічної еліти зі злочинним світом [89, с. 22-23]. Констатуючи тісний зв'язок корупції та організованої злочинності, О. З. Жовнір розглядає їх як одне ціле або навіть як обов'язковий структурний елемент одне одного (переважно корупцію як елемент організованої злочинності).

Але корупцію й організовану злочинність можна розглядати і як самостійні соціальні явища. Корупція – це лише один із засобів, які використовує організована злочинність. Слід погодитися з тим, що факти отримання посадовою особою навіть численних хабарів за вчинення конкретних дій з використанням свого посадового становища самі по собі не дають підстав розглядати їх як прояви організованої злочинної діяльності. Організована злочинна група чи організоване злочинне угруповання цілком можуть існувати і без корупційних зв'язків. Інша справа, що відсутність таких зв'язків може суттєво ускладнити функціонування злочинних формувань і навіть унеможливити вчинення окремих злочинних діянь. Але це вже інший аспект, який свідчить про взаємний вплив, взаємозалежність цих явищ, їх переплетіння, про те, що вони живлять одне одного та сприяють взаєморозвитку. Наявність корумпованих зв'язків для організованих злочинних формувань і зв'язок корумпованого чиновника з такими формуваннями – це оптимальне рішення для досягнення злочинного результату й убезпечення існування та функціонування двох явищ, що розглядаються. Організована злочинність зацікавлена створити відповідні позиції у владних структурах для обстоювання в них своїх інтересів, забезпечення сприятливих умов для протиправної діяльності й уникнення відповідальності, а корупція, в свою чергу, зацікавлена в розширенні можливостей організованих злочинних угруповань (фінансових, організаційних тощо). Широке розповсюдження корупції неодмінно призводить до зростання організованої злочинності, а якісний і кількісний розвиток останньої неодмінно тягне за собою збільшення кількості корупційних проявів і підвищення небезпечності їх характеру [202, с. 328-329].

Останніми роками безпрецедентно підвищився рівень організованої та

міжнародної злочинності, небезпечність якої посилюється такими чинниками, як розмивання державних кордонів, збільшення їх прозорості та взаємопроникнення економічних ринків збуту. Сучасні глобалізаційні процеси чинять значний вплив на соціально-економічний розвиток України, перед якою постали нові зовнішні та внутрішні виклики [501]. Транснаціональні організовані злочинні формування вийшли за межі кордонів національних незаконних ринків збуту товарів та надання послуг і почали користуватися всіма перевагами політичних та економічних відносин, застосовуючи при цьому новітні засоби інформаційно-комунікаційних технологій. З огляду на це вбачається, що ефективна протидія транскордонній організованій злочинності є неможливою без скоординованих та узгоджених заходів за участю міжнародної спільноти.

Україна робить важливі поступальні кроки в напрямку приєднання до європейських ініціатив із метою спільної боротьби з транскордонною злочинністю. Зокрема, 7 серпня 2017 р. набрав чинності Закон України «Про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським поліцейським офісом про оперативне та стратегічне співробітництво» [477], укладеної 14 грудня 2016 р. у м. Гаага (Нідерланди) та схваленої Верховною Радою України 12 липня 2016 р. Уважається, що практична реалізація цього законодавчого акта надасть можливість суттєво розширити формат співпраці, здійснювати постійний обмін оперативною інформацією в межах кримінальних проваджень, брати участь у спільних заходах щодо розслідування значно ширшого кола злочинів, установлювати місцезнаходження осіб, причетних до вчинення злочинів, брати участь в аналізі оперативної інформації, а також створювати міжнародні спільні слідчі групи й тим самим сприятиме зусиллям України в боротьбі з транскордонною злочинністю на національному та міжнародному рівнях. Крім обміну інформацією, співробітництво може передбачати обмін спеціальними знаннями, результатами стратегічного аналізу, інформацією щодо процедур кримінальних розслідувань, інформацією про методи запобігання злочинності, а також надання консультацій і підтримки в окремих кримінальних розслідуваннях.

У зв'язку з цим слід відзначити декілька моментів. По-перше, протидія

злочинності передбачає вплив на осіб, які вчинили злочини, й на саму злочинність із метою недопущення рецидиву злочинів і самодетермінації злочинності. По-друге, протидія злочинності охоплює правоохоронну діяльність з розкриття та припинення злочинів, виявлення винних і їх покарання.

Задля формування адекватної реакції суспільства та держави на організовану злочинність необхідним є дотримання таких вимог:

– потрібно спокійне, об'єктивне, не ідеологізоване, не політизоване вивчення організованої злочинності, її генезису, факторів, що впливають на її розвиток, тощо, інакше кажучи, її деміфологізація;

– усвідомлення того, що підвищення рівня організованої злочинності – неминучий глобальний процес, який не може бути «ліквідовано» або істотно обмежено кримінально-правовими заборонами й поліцейськими заходами;

– розуміння соціально-економічної природи організованої злочинності [396, с. 220-223].

Скоротити соціальну базу організованої злочинності та масштаби діяльності можна лише шляхом створення умов, коли:

а) «нелегальні» нині потреби будуть легалізовані й задовольнятимуться легальним шляхом (так, наприклад, скасування «сухого закону» в США покінчила з бутлегерством);

б) легальний бізнес стане вигіднішим за нелегальний (так, уже сьогодні, судячи за повідомленнями преси, «економічне диво» Японії, підвищення добробуту її населення та скорочення безробіття роблять не вигідним участь у злочинних організаціях – якудзу);

в) податковий прес буде мінімальним і не «вичавлюватиме» добросовісного підприємця в «тінь» або в «кримінал»; із сьогоднішніми податками підприємцям практично неможливо вижити, не порушуючи кримінальний закон (не приховуючи доходів, не даючи хабарів) або ж не йдучи в «тінь» – нелегальну або кримінальну діяльність;

г) підліткам і молоді будуть надані широкі можливості легального задоволення їхніх соціальних (престиж, статус, самоствердження) та духовних

потреб [125, с. 291-292].

Зазначене дозволяє сформулювати такі положення щодо попередження організованої злочинності, які мають передбачати:

- 1) чітку концептуальну й понятійну характеристику цієї злочинності та боротьби з нею в сучасний період;
- 2) достатню правову базу;
- 3) спеціалізацію кадрів, які проводять боротьбу з цією злочинністю, а також їх підготовку;
- 4) достатнє ресурсне забезпечення, сучасну інформаційну базу;
- 5) знання реального стану й тенденцій організованої злочинності на регіональному та загальнодержавному рівні, обґрунтовані прогнозні оцінки;
- б) відображення міжнародного характеру.

За даними О. Г. Кулика, І. В. Наумової й А. А. Бови, у 2013–2014 рр. організовані групи та злочинні організації (далі – ОГ та ЗО) найчастіше вчиняли шахрайство – 420 випадків (2013 р. – 617), злочини у сфері наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів – 322 (2013 р. – 337), крадіжки – 177 (2013 р. – 145), розбій – 61 (2013 р. – 91), привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем – 39 (2013 р. – 82) [217, с. 259]. Тобто, абсолютну більшість зареєстрованих злочинів, учинених ОГ та ЗО, слід віднести до загальнокримінальних. Лише незначну їх кількість вдається виявити та припинити у сфері економіки та секторі фінансово-кредитної діяльності. Агропромисловий комплекс, а також нафтогазова й інші добувні галузі, сфери раціонального користування природними ресурсами (зокрема, земельними, лісовими, корисними копалинами, водними біоресурсами тощо), зовнішньоекономічна та логістична діяльність застаються практично не захищеними від впливу ОГ та ЗО, діяльність яких визначає характер і динаміку негативних структурних трансформацій національної економіки та її стагнацію загалом. Починаючи з 2010 р., фіксується планомірне та вельми суттєве зниження кількості виявлених організованих груп і злочинних організацій. Окрім падіння у 2016 р. загального показника кількості виявлених ОГ та ЗО порівняно з 2010 р.,

звертають на себе увагу й деякі негативні структурні зміни відповідних результатів правоохоронної діяльності. Особливо відчутними вони є в плані викриття діяльності ОГ та ЗО з транснаціональними зв'язками, яких у 2016 р. виявлено лише 4 (для порівняння: 40 – у 2010 р., 28 – у 2014 р. та 4 – у 2015 р.). Також принагідно зауважимо, що у 2016 р. не засуджено жодного організатора чи учасника ОГ та ЗО. Не в останню чергу це зумовлено ліквідацією у 2015 р. спеціалізованих підрозділів МВС з боротьби з організованою злочинністю та пов'язаними із цим наслідками в оперативній обстановці, слідчій і судовій практиці [53, с. 211].

Не викликає сумніву зв'язок між транснаціональною організованою злочинністю й тероризмом. Він простежується, по-перше, теоретично – на понятійному рівні, оскільки це багато в чому схожі явища: вони діють у глобальному просторі, являють собою організовану злочинну діяльність, є пов'язаними з переміщенням потоків інформації, грошей, фізичних об'єктів, людей та інших матеріальних і нематеріальних засобів через державний кордон. У теоретичному плані також звертає на себе увагу економічна мотивація діяльності членів транснаціональної організованої злочинності й терористичних організацій. Економічні аспекти їх діяльності можуть не лише перетинатися (наприклад, у разі фінансування тероризму за рахунок джерел транснаціональної організованої злочинності), а і навіть зливатися (зокрема, в такому явищі, як рекет). По-друге, зв'язок транснаціональної організованої злочинності й міжнародного тероризму підтверджується практикою. Виходячи за межі державних кордонів, тероризм набуває міжнародного характеру та становить небезпеку для міжнародного співтовариства [169, с. 155-160]. По-третє, спостерігається використання транснаціональною організованою злочинністю терористичної тактики для припинення кримінального переслідування. Водночас існують численні приклади виникнення банд усередині терористичних рухів, що проявляє прагнення терористів до захоплення чужої власності. У міру того як відбувається таке взаємне проникнення, виникають гібридні групи й організації, що об'єднують в собі терористичну ідеологію та корисливу кримінальну мотивацію. Тенденція до

злиття транснаціональної організованої злочинності й міжнародного тероризму, як стверджують експерти розвідувального співтовариства, перебуває на підйомі та становить одну з головних загроз глобальній безпеці [648].

З початком антитерористичної операції та виникненням тимчасово окупованих територій проблема тероризму набула в нашій державі особливої актуальності. Анексія Криму, окупація Донецької та Луганської областей України, а також постійна підтримка терористів призвели до того, що вже у 2014 р. наша держава перемістилася з 51-го на 12-те місце, а у 2015 р. – на 11-те місце серед 163 країн, які внесено до Глобального індексу тероризму [167, с. 95-100].

Усе це вкрай негативно позначається на криміногенній ситуації в нашій державі. Йдеться насамперед про істотне збільшення кількості вчинених терористичних злочинів, відповідальність за які передбачено статтями 258, 258-1, 258-2, 258-3, 258-4, 258-5 Кримінального кодексу України. Такого висновку можна дійти на підставі аналізу наданих Генеральною прокуратурою України статистичних даних (див. Додаток В, Діаграма 3).

Теоретичний аналіз якісного складника терористичної загрози для сучасної України дозволяє виділити декілька кримінологічних різновидів терактів, які потенційно можуть учинятися на території нашої держави:

1) теракт як засіб стимуляції репресивної свідомості (остання виражається у посиленні соціального попиту на авторитарний стиль управління, скорочення обсягу прав і свобод заради забезпечення безпеки);

2) теракт як засіб провокування міжнародного ускладнення, дезінтеграції політичних альянсів; найбільш імовірними потенційними жертвами цього різновиду терактів є: а) представники міжнародних делегацій, що перебувають з офіційними візитами в Україні; б) представники міжнародних місій, що діють в нашій державі; в) представники національних і сексуальних меншин, окремих релігійних течій;

3) теракт як засіб ініціювання військових інтервенцій (*casus belli*); організаторами цього різновиду терактів можуть бути стратегічні військові супротивники згідно з Воєнною доктриною України; найбільш імовірними

потенційними жертвами терактів цього різновиду є мешканці АРК;

4) теракт як форма політичної комунікації, спосіб асиметричного реагування зовнішніх політичних акторів на політичну кон'юнктуру глобального, регіонального та національного масштабів, у цьому аспекті теракти можуть розглядатися як засіб «проштовхування» проблеми в політичний та новинний порядок дня шляхом створення атмосфери страху;

5) теракт як спосіб помсти, залякування; найбільш імовірними потенційними жертвами терактів цього різновиду є: а) мешканці територій, що прилягають до лінії розмежування сил протистояння в окремих районах Донецької та Луганської областей; б) учасники масових акцій українського національно-патріотичного змісту [54, с. 22-23] (наприклад, у Харківському регіоні: 22.02.2015 р. – терористичний акт під час пішої ходи у м. Харків; 03.08.2014 р. – підриг комунікацій ДП «Завод ім. В. О. Малишева»; 17.09.2014 р. – вибухи поблизу Лозівського військкомату, а також 04.04.2016 р. – вибух автомобіля в населеному пункті Новоолексіївка Генічеського району Херсонської області та ін.; 24.01.2015 р. – обстріли житлових масивів м. Маріуполь; 10.02.2015 р. – обстріли Краматорська Донецької області; 17.07.2014 р. – збито пасажирський літак Малайзійських авіаліній МН17; 13.01.2015 р. – знищено цивільний пасажирський автобус у районі населеного пункту Волноваха Донецької області та ін.).

Також існує низка чинників, які дозволяють констатувати існування ймовірності посилення на території України терористичної загрози, зокрема: 1) стратегічне географічне розміщення України; 2) складна політична ситуація в країні; 3) активізація сепаратистських рухів; 4) високий рівень корупції; 5) постійне збільшення кількості осіб, які перебувають за межею бідності або наблизилися впритул до неї; 6) порушення конституційних прав і свобод людини та громадянина; 7) розширення нелегального ринку зброї тощо.

Наразі Україна не належить до груп країн, для яких рівень загрози від міжнародного тероризму є найвищим. Водночас, ураховуючи ідеологію та наміри джихадистських рухів, така тенденція може швидко змінитися. Причиною такого

стану може стати інтенсифікація в Україні націоналістичного та праворадикального рухів, окремі елементи яких за відповідної конфігурації культурної, економічної й політичної (серед іншого і військово-політичної) кон'юнктури здатні слугувати джерелом терористичних загроз [549, с. 81].

Аналізуючи питання поширення етнорелігійного тероризму, О. О. Степанченко вказує, що наша країна вперше пододала поріг у 500 загиблих від тероризму – цей рівень відносить Україну до проблемної групи поряд із Сирією та Іраном. У період 2000–2013 років у нашій державі було зафіксовано лише три смерті від терористичних атак, а 2014 р. їх кількість досягла 665 (до цієї цифри входять не лише теракти на Донбасі, а і в Одесі в травні 2014 р., проте не враховано теракт у Харкові в лютому 2015-го) [549, с. 72-73].

За умови посилення співробітництва у сфері боротьби з тероризмом та активізації участі України в міжнародних антитерористичних заходах лідери певних джихадистських організацій можуть розглядати нашу країну як безпосередній об'єкт для здійснення атак. Можливість використання міжнародними терористами території України для транзиту, відпочинку й оздоровлення, незаконного перевезення зброї, людей і наркотичних речовин становить безпосередню загрозу для національної безпеки України, а також може бути використана РФ як для виправдання можливих агресивних дій (нанесення повітряних ударів або офіційного введення російських збройних сил на територію України) під виглядом боротьби з тероризмом, так і у процесі інформаційної кампанії проти нашої держави [5].

Розглядаючи нові кримінальні загрози, хотілося б хоч трохи згадати про найбільш небезпечні інформаційні загрози. Очевидно, що найбільш активно вони можуть проявлятися у формі «інформаційної блокади», «інформаційної інтервенції» й навіть «інформаційної війни з заподіянням прямого збитку інформаційним ресурсам держави» й економіці України.

Інформаційна війна з урахуванням наявних точок зору на її природу може бути визначена як сукупність цілеспрямованих інформаційних впливів, що здійснюються з використанням інформаційної зброї, а також дій, не

опосередкованих її використанням, спрямованих на заволодіння інформацією, що не є загальнодоступною, її несанкціоноване поширення, модифікацію або знищення, здійснювані задля досягнення запланованої мети. Інформаційна війна становить найвищий ступінь інформаційного протиборства, спрямований на вирішення суспільно-політичних, ідеологічних, національних і територіальних конфліктів між державами, народами, націями та соціальними групами шляхом широкомасштабної реалізації засобів і методів інформаційної зброї [518, с. 365]. Інформаційні війни, які є лише елементами багатоаспектних військово-політичних протистоянь, узвичаєно називати інформаційними операціями [149, с. 7]. Їх основними методами слугують блокування або перекручування інформаційних потоків і процесів ухвалення рішень супротивником [536, с. 77]. О. М. Куцька зазначає, що з метою виправдання свого втручання у внутрішні справи України Росія вже тривалий час спрямовує свою пропаганду проти української влади, намагається дискредитувати європейський вибір нашої держави, виставляє ООС «каральною акцією» з «хаотичними бойовими діями», які призводять до невинуватих жертв серед мирного населення, поширює чутки про непрофесійність і деморалізованість української армії [303, с. 181].

До проявів інформаційної війни може бути зарахована і так звана інформаційна злочинність, лєвова частка якої припадає на кіберзлочини. З урахуванням сучасних тенденцій до розширення мережевої архітектури організованої злочинності наразі відбувається формування неформальних груп хакерів у навчальних закладах і безпосередньо у віртуальному просторі. Також є відомості про залучення організованими злочинними групами хакерів до підготовки злочинів у кредитно-банківській сфері та на фондовому ринку й до протиправного заволодіння службовою інформацією. Не виключається і розробка організованими злочинними співтовариствами планів інформаційних операцій, у т. ч. інформаційних диверсій.

Значні геополітичні трансформації чинять вплив на всі без винятку аспекти життя суспільства, зокрема і на міграційні процеси. Інтенсивність, характер і спрямованість міграцій населення України кардинально змінилися після розвалу

СРСР та здобуття незалежності, завдяки чому наша країна відкрилася для світу, а її громадяни набули право на свободу пересування [375, с. 217; 376, с. 105]. Підписання Угоди про асоціацію та шлях до безвізового режиму між Україною та ЄС зумовили здійснення низки важливих реформ у сфері міграційного менеджменту. Водночас анексія Криму та конфлікт на Донбасі обумовили масштабні вимушені переміщення населення, глибоку економічну кризу й інтенсифікацію трудової міграції. Так, за даними Державної міграційної служби України на обліку перебуває 264 732 іммігрантів (станом на 31.12.2017 р.).

Дефіцит конструктивної системної політики цілком закономірно зумовив значне зростання міграційної злочинності, що отримало свій прояв у нових видах злочинності, пов'язаних з міграцією. До них, наприклад, слід віднести нарко- й кіберзлочинність, рабство, торгівлю людьми, розширення різних експлуататорських практик і видів кримінального бізнесу, об'єктом яких є людина. У контексті викладеного процес подальшої криміналізації міграції в умовах глобалізації проявляється в породженні соціально економічних планетарних проблем, суперечностей і деформацій, які повною мірою знаходять своє вираження в міграційній злочинності.

За словами першого заступника голови Національної поліції В'ячеслава Аброськіна, з усієї кількості злочинів 2,9 тис. вчинили іноземці. Найчастіше в Україні правопорушення фіксуються серед громадян Росії, Грузії, Азербайджану, Молдови, Вірменії та Узбекистану. Найбільше іноземці скоїли крадіжок – близько 1 000 (див. Додаток В, Діаграма 3). Керівником поліції було зазначено, що в січні 2018 р. іноземцями вчинено 181 злочин, зокрема громадянами Азербайджану 52, Грузії – 36, Росії – 27, Молдови – 23. Серед них 5 умисних убивств, 11 розбійних нападів, 14 грабежів і 71 крадіжка. Оцінюючи в цілому міграційну ситуацію, слід зазначити, що у минулому році відбулася стабілізація стану справ і певної ефективності вжитих заходів, спрямованих на утримання контролю за міграційними процесами в країні.

Набуття громадянами України права на вільне пересування країнами Європейського союзу збіглось у часі із глибокими структурними

трансформаціями економіки, що супроводжувалися падінням рівня життя та зростанням безробіття. Через деградацію системи безплатної освіти та медицини оплата цих послуг лягла на населення. Перехід до ринкової економіки створив новий споживчий попит на такі товари високої вартості, як житло, автомобілі, побутову техніку та ін. Усе це стимулювало трудову міграцію за кордон, яка згодом перетворилася на масове явище та джерело доходів для багатьох сімей. Відповідно до матеріалів дослідження, проведеного в межах проекту Міжнародної організації з міграції (далі – МОМ) у 2014–2015 рр., за кордоном перебувають для здійснення трудової діяльності близько 700 тис. громадян України [375, с. 218; 376, с. 106], а у 2017 р. в Україні було зареєстровано 354,4 тис. безробітних громадян.

Окремою складовою цього виду загроз виступає торгівля живим товаром із метою сексуальної та іншої експлуатації, що в умовах демографічної кризи призводить до виснаження України. Торгівці людьми являють собою симбіоз традиційної організованої злочинної мережі, корумпованої влади та представників правоохоронних органів. Так, за оцінками, сформованими на основі результатів дослідження МОМ навесні 2015 р., лише в 2012–2014 рр. під час виїзду за кордон з метою працевлаштування або з метою шлюбу від торгівлі людьми могли постраждати понад 40 тис. українців [186]. У поєднанні з результатами досліджень, здійснених на замовлення МОМ до 2012 р., за період з 1991 р. постраждали від торгівлі людьми понад 160 тис. українців.

Уваги потребує і така загроза кримінологічній безпеці, як високий рівень наркотизму в Україні. Розуміння механізму наркотизації визначає, по-перше, межі соціальних груп, які зазнали загрози наркотизації, і, по-друге, напрями забезпечення їх безпеки. Названий механізм містить дві основні взаємодіючі ланки: психологічні й біологічні характеристики представників певної соціальної групи та зовнішнє соціальне середовище. Комплекс факторів зовнішнього соціального середовища впливає на формування мотиву вживання наркотиків в особи, він у кожному випадку є індивідуальним і перебуває в межах конкретної ситуації. Саме ці соціальні групи (групи ризику), які зазнали загрози наркотизації,

вимагають громадської та державної уваги, профілактичного впливу та захисту від впливу факторів наркотизації [132, с. 223-227].

Розуміючи, що одним з основних факторів наркотизації є кримінальні процеси, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин, ми вважаємо, що досягнення цілей національної безпеки відбувається, зокрема, через забезпечення кримінологічної безпеки груп ризику в окреслюваній сфері.

В Україні проблема з наркотиками досягла критичної точки, а подальше зволікання може призвести до незворотних процесів. Із цього приводу ще у 2012 р. Я. В. Ступник указував, що в нашій державі відсутня реалістична, науково обґрунтована кримінальна політика у вигляді обговореної й ухваленої концепції, стратегії чи програми [551, с. 45]. Наркоманія зростає в геометричній прогресії, крім того, до неї залучається дедалі більша кількість молоді. За даними МОЗ, від 8 % до 26 % школярів у віці 13–16 років куштували наркотики хоча б один раз. При цьому дані про кількість споживачів за обсягом нелегального ринку наркотичних речовин різняться: у Міністерстві охорони здоров'я України вони одні, у МВС і СБУ – інші, а дані соціологічних опитувань – треті. Треба зауважити, що точних даних просто немає.

За рівнем наркотизації Україна йде попереду всієї Європи, темпи її зростання схожі з російськими, у Білорусі показники є нижчими. В Україні виробляють наркотики з місцевої рослинної сировини – опійного маку й коноплі. Це зумовлюється сприятливими кліматичними умовами для культивування таких нарковмісних рослин, як мак і коноплі, які не тільки вирощуються на полях колективних господарств для фармацевтичної промисловості (за спеціальними дозволами), але й ростуть на великих площах у дикому стані. Ускладнення ситуації на сучасному етапі характеризується не лише збільшенням кількості злочинів, пов'язаних із незаконним виробництвом, розповсюдженням та обігом наркотиків, і зростанням кількості злочинів, скоєних у стані наркотичного сп'яніння, але і збільшенням кількості осіб, що втягуються в незаконний обіг наркотиків [51]. Крім того, Україна є транзитною країною на шляху героїну з

Афганістану до Європи – через Таджикистан і Казахстан у Росію, а звідти через Україну до Європи.

За даними МВС, у 2010 р. в Україні зростання тяжких злочинів склало 40 % порівняно з 2009 р., при цьому кожен сьомий злочин здійснюється на ґрунті наркотиків. Цей показник перевищує приріст загальнокримінальної злочинності більш ніж у 7 разів.

За останні 10 років динаміка наркозлочинності (відповідно до статистичних даних щодо кількості зареєстрованих злочинів) виглядає таким чином: у 2007 р. було зареєстровано 63 838 злочинів [541, с. 511], 2008 р. – 63 666 [542, с. 506], 2009 р. – 57 624 [543, с. 504], 2010 р. – 56 878, 2011 р. – 53 206, 2012 р. – 45 322, 2013 р. – 33 982, 2014 р. – 30 494, 2015 р. – 25 908, 2016 р. – 23 029 [544, с. 174], а у 2017 р. вже 29 010. У 2017 р. за збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 307 КК України) засуджено на 25 % менше осіб, ніж у 2016 р., за той самий період за незаконне зберігання наркотиків (ст. 309 КК України) покарано на 22 % більше людей. Уперше за 15 років спостережень питома вага засуджених за зберігання наркотиків без мети збуту (ст. 309 КК) серед усіх наркозлочинів (ст.ст. 305–320 КК) перевищила 80 % (див. Додаток В, Діаграми 5 та 6). Також є коефіцієнт наркотизації населення, що використовується ВООЗ, відповідно до якого, якщо ступінь наркотизації населення перевищує 7 %, держава перестає існувати. За різними даними, у нас ця цифра коливається від 1,5 до 2 %.

Протидія незаконному обігу та наркобізнесу в Україні, недопущення розвитку їх антисоціальних тенденцій, а також регулярна державна політика в цій сфері на сучасному етапі є важливими умовами розвиненого суспільства, показниками його економічного, культурного та правового рівня. У ракурсі нашого дослідження диференціація системи заходів забезпечення кримінологічної безпеки населення від наркотизації може бути здійснена з поділом на дві групи: заходи кримінологічної охорони та заходи кримінологічної захисту об'єкта наркотизації.

Так, заходи кримінологічної охорони містять у собі заходи правового,

організаційного, економічного та іншого характеру та спрямовуються на створення необхідних умов для реалізації права на охорону здоров'я у досліджуваній сфері як одного з конституційних принципів соціальної державності. Що стосується власне правових заходів кримінологічної охорони, то до них належать усі заходи, за допомогою яких забезпечуються як зазначений конституційний принцип, так і відновлення порушених прав і законних інтересів особи або певної соціальної групи.

Заходи ж кримінологічного захисту спрямовано на загрозу, джерело загрози та її носія. При цьому наркозлочинність у розглянутій сфері розглядається як загроза кримінологічній безпеці, причини й умови наркозлочинності – як джерело загрози, а особистість наркозлочинця – як носій загрози безпеки. Ця група заходів має активний, наступальний характер, впливаючи на причини й умови незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, а також на учасників незаконного обігу. На нашу думку, кримінологічний захист складають заходи, спрямовані на захист груп ризику від злочинних посягань, по створенню перешкод у реалізації наркозагроз щодо груп ризику й заходи віктимологічної профілактики.

Указані заходи повинні застосовуватися (реалізовуватися) за такими напрямками: встановлення кримінологічно безпечних режимів виробництва, зберігання, транспортування й використання наркотиків у медичних, наукових та інших цілях, установлення допуску до роботи з наркотиками; встановлення правових обмежень, що передбачають посилення кримінальної відповідальності, включно з установленням більш суворих видів і розмірів покарань за збут і розповсюдження наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів поблизу навчальних закладів, об'єктів і місць дозвілля та відпочинку громадян і серед неповнолітніх; установлення кримінально-правових, кримінально-процесуальних, кримінально-виконавчих та інших обмежувальних режимів для осіб, підозрюваних, обвинувачених або тих, що відбули покарання за розповсюдження наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; наукове забезпечення процесів розвитку системи захисту групи ризику

наркотизації, яке містить у собі наукові дослідження в цій галузі, розробку концепцій, програм, планів забезпечення захисту групи ризику від наркотизації, проведення кримінологічних експертиз законодавчих та інших правових актів і соціальних програм на предмет виявлення їх уразливості до впливу кримінальних загроз; удосконалення антинаркотичної політики, створення нових недержавних структур, соціальних служб і фондів допомоги, підготовка фахівців для такої роботи.

Розглядаючи злочинність неповнолітніх як кримінальну загрозу, слід указати, що, на думку вчених, кримінальна або девіантна поведінка засвоюється таким само чином, як і будь-яка інша. Вирішальними при цьому є такі фактори: з ким індивід пов'язаний; як довго і як часто взаємодіє; наскільки значимими є зв'язки і як рано вони виникли. Дорослим іноді здається, що виховання дитини здійснюється в якийсь певний момент, однак це не так: процес виховання та освіти є безперервним, він триває постійно. Діти ніби губка «вбирають» усе, що їм демонструють дорослі (як хороше, так і погане). При цьому дорослі часто пропагують одне, однак на практиці реалізують зовсім інше: пропагується гуманне ставлення до дитини, а на ділі багато з них застосовують фізичне і психічне насильство над дитиною. При цьому йдеться не про традиційні «ляпаси та запотиличники», а про фізичне чи психічне насильство над дитиною, за якого виникає реальна загроза не лише здоров'ю, але й життю дитини. Унаслідок цього у молодих людей зароджується прихована агресія, бажання помститися за завдані в дитинстві образи, прагнення вилити весь накопичений негатив на більш слабких істот – і звідси тенденція до скоєння протиправних (нерідко насильницьких) злочинних діянь [201, с. 14-15].

Загальна кількість неповнолітніх злочинців у загальній кількості осіб, які вчинили злочини, час від часу змінюється: в 60–70-ті рр. вона становила близько 10 %, на початку 80-х рр. – 12–15 %, у 1995 р. цей показник досяг 13 %, що приблизно в 2,5 рази перевищило питому вагу вікової категорії неповнолітніх у загальній чисельності населення України. У період з 1995 р. по 1999 р. відзначалося зниження частки злочинів неповнолітніх (з 12 % у 1995 р. до 9,6 % –

у 1999 р.), а кількості їх учасників – з 13 до 10,7 %. Статистичні дані свідчать про те, що, починаючи з 1991 р., злочинність неповнолітніх змінювалася в бік зростання (в абсолютних цифрах) переважно за рахунок корисливих і корисливо-насильницьких злочинів [399, с. 277-280].

За останні 10 років питома вага неповнолітніх (відповідно до статистичних даних у відсотках до кількості засуджених) розподіляється таким чином: у 2007 р. – 7,3 % [541, с. 515], 2008 р. – 6,9 % [542, с. 510], 2009 р. – 5,8 % [543, с. 508], 2010 р. – 6,4 %, 2011 р. – 5,6 %, 2012 р. – 5,5 %, 2013 р. – 4,8 %, 2014 р. – 4,8 %, 2015 р. – 4,8 %, 2016 р. – 4,6 [544, с. 173].

Найбільш поширеними злочинами серед неповнолітніх залишаються злочини проти власності: крадіжки, грабежі тощо – у групі підлітків 16–17 років на них припадає приблизно трьох чвертей усіх посягань, як і у групі підлітків від 14 до 15 років.

Наприклад, у період із січня по березень 2017 р. картина за рівнем підліткової злочинності залишалася практично такою самою, як і в перші три місяці 2016 р. Усього за перші 3 місяці цього року були затримані за різні злочини 439 підлітків, віком 16–17 років – на одного менше, ніж за аналогічний період 2016 р. Серед підлітків до 14 років спостерігається невелике зростання кількості затриманих за злочини. Що стосується підлітків у віці 14–15 років, то цього року кількість затриманих зменшилася. Можна констатувати, що юні злочинці стали жорстокішими: за перші місяці 2017 р. зафіксовано відчутно більше нападів із заподіянням шкоди здоров'ю або життю людей, ніж за аналогічний період минулого року. Також зростає кількість випадків незаконного поводження зі зброєю: з двох випадків у січні-березні 2016 р. до 13 – у перші місяці поточного року.

На нашу думку, важливим елементом проблеми попередження девіантної поведінки неповнолітніх є питання про вибір основного суб'єкта профілактики, який би виступив координатором діяльності інших учасників профілактичного процесу. Уявляється, що для реалізації цієї програми є необхідною координація взаємодії між правоохоронними органами та громадськими організаціями, це

посилило б ефективність впливу на причини й умови, що детермінують девіантну поведінку неповнолітніх. Таким чином, головним завданням найближчого майбутнього повинна бути діяльність, спрямована не лише на виявлення та корекцію девіантної поведінки неповнолітніх, але й на нейтралізацію й усунення його причин та умов.

Окрім того, необхідно організувати систему кримінологічної безпеки для цього контингенту населення. Тут має діяти декілька напрямів діяльності профілактичних органів, що забезпечують повноцінний розвиток молодого покоління. Провідним напрямом повинна виступати система заходів, що забезпечує кримінологічну безпеку, перш за все у сфері охорони життя, здоров'я та моральності.

Серед першочергових заходів, спрямованих на забезпечення кримінологічної безпеки неповнолітніх, необхідно назвати дві основні групи заходів захисту: від злочинних посягань та від алкоголізації, наркотичної залежності, тютюнопаління й інших залежностей.

Проблеми захисту молоді від злочинних посягань пов'язуються головним чином із реалізацією заходів віктимологічної спрямованості: зниженням особистісної віктимності й активізацією захисних можливостей потенційних потерпілих, знанням про алгоритм дій у випадках вчинення злочинних посягань проти них тощо.

Для здійснення захисту неповнолітніх від різних залежностей, які значною мірою впливають як на стан їхнього здоров'я, так і на життя молодих людей, потрібна ефективна державна політика, що діє на рівні формування стереотипів групової психології. Вона ще на ранніх стадіях формування молодих людей повинна забезпечувати неприйняття, осуд уживання алкоголю чи тютюну і, тим більше, наркотиків. З іншого боку, необхідно активно прищеплювати населенню в цілому здоровий спосіб життя як ідеал успішності в розвитку особистості, який підтримується громадською думкою. Ці два взаємопов'язаних напрямки діяльності, підкріплені необхідними заохочувальними або засуджуваними нормативними настановами, в кінцевому підсумку можуть забезпечити

необхідний рівень кримінологічної безпеки молоді.

Говорячи про кримінологічну безпеку, доводиться констатувати, що злочини стають дедалі жорстокішими, добре спланованими та організованими, тоді як слідчі, виразно кажучи, «зв'язані по руках та ногах» численними формальностями, встановленими новим КПК України, який піддався значним змінам, але так і не був зроблений надійним і належним інструментом протидії злочинності, яка вже давно вийшла з-під контролю та сама контролює цілі сфери нашої держави. Усе це обумовило необхідність такої програми запобігання, попередження та протидії злочинності в країні, яка б була складена, а найголовніше – реалізована професіоналами, адже як указує Є. М. Блажівський, протягом багатьох років бажання й уміння «не працювати», властиві певній частині працівників правоохоронних органів, залишаються незмінними, «змінюється лише домінуюча мотивація та механізм практичної реалізації» [75, с. 225].

Протягом останніх двох років українські законодавці усілякими можливими й неможливими способами намагаються під виглядом перетворення вітчизняних правоохоронних органів на органи, так би мовити, «європейського зразка», фактично їх зруйнувати, внаслідок чого кількість їх працівників помітно зменшилася. Однак за наявності державної волі повернути їх туди хоча б частково не є великою проблемою. Маємо надію, що знайдуться і компетентні представники кримінального права, процесу, кримінології, криміналістики та кримінально-виконавчого права, які у співпраці з практичними працівниками зможуть розробити довгострокову програму протидії та запобігання злочинності, яка б стала основою для розробки й реалізації кримінальної політики України та її кримінологічної безпеки.

Ураховуючи все це, нашій державі необхідно продовжувати здійснювати співробітництво у вирішенні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного та гуманітарного характеру; заохочувати й розвивати повагу до прав та основних свобод людини; боротися проти сучасних форм расової дискримінації, ксенофобії й пов'язаної із цим нетерпимості; розширювати

міжнародне співробітництво з метою запобігання переказу доходів від незаконної діяльності через державний кордон злочинними організаціями, які використовують недоліки міжнародної співпраці, щоб тим самим уникнути викриття; розвивати програми технічного співробітництва, спрямовані на зміцнення демократичних інститутів, законності й національних інфраструктур щодо забезпечення прав людини; проводити такі оперативні заходи з надання консультативних послуг, здійснення програм підготовки кадрів, поширення інформації й обмін нею; розробляти стратегію в галузі попередження злочинності та кримінального правосуддя, враховуючи політичні, економічні, соціальні та культурні потреби місцевої громади; розширювати міжнародне співробітництво з метою боротьби із згубним впливом транснаціональної злочинності, особливо організованої злочинності, включно з незаконним обігом наркотиків, економічною злочинністю, корупцією, екологічними злочинами та злочинами проти культурної власності тощо.

Висновки до розділу 2

1. Система кримінологічної безпеки має високий ступінь адаптивності, оскільки вона доволі добре реагує на вплив внутрішніх і зовнішніх факторів, ліквідуючи при цьому найбільші небезпеки, загрози та ризики. Також система кримінологічної безпеки відрізняється здатністю до саморозвитку та самозбагачення власного змісту, і не в останнє через те, що зберігає все позитивне, що було випродуковано у попередні періоди історії нашої держави, й відкидає негативний досвід.

Кримінологічна безпека як така відіграє подвійну соціальну роль: основну, коли вона захищає від будь-яких злочинних посягань на безпеку особи, суспільства та держави, й обслуговуючу, допоміжну, коли в разі виникнення загрози злочинного посягання на об'єкти захисту, реалізує свої функції у сфері інших видів безпеки.

2. Об'єкти кримінологічної безпеки – це суспільні цінності й інтереси, яким

має бути гарантована кримінологічна безпека, а їх захист становить мету та головний зміст кримінологічної політики безпеки. При цьому злочинність виконує три соціальні функції, а саме: 1) у злочинах як у різновиді соціальної діяльності реалізуються трансгресивні схильності; 2) учинення злочинів випробовує міцність і надійність нормативно-ціннісної структури суспільства та цивілізації в цілому; 3) злочини позначають девіантні лінії ймовірного розвитку суспільства та цивілізації.

До основних об'єктів кримінологічної безпеки належать такі: особистість – її права, обов'язки та свободи; суспільство – його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності; держава – її конституційний лад, суверенітет і територіальна цілісність та недоторканість; цивілізація – сукупність духовних сфер, культурних і матеріальних цінностей та форм організації управління суспільством.

Найбільш проблемним об'єктом кримінологічної безпеки є особистість, адже вона може одночасно бути як жертвою кримінального впливу, так і носієм загрози кримінологічній безпеці. Особистість злочинця цікавить теорію кримінологічної безпеки як безпосередній носій кримінальної загрози. Отже, важливо знати, по-перше, реальний механізм криміналізації особистості, тобто забезпечити безпеку особистості від втягування її в сферу злочинної діяльності і, по-друге, те, якою є кримінологічна характеристика носіїв різного типу кримінальних загроз і механізм реалізації цих загроз, із тим, щоб попереджати та мінімізувати загрози, своєчасно виявляти й нейтралізувати їх носіїв.

3. Рівень кримінологічної безпеки характеризує ступінь якості її забезпечення, тобто величину, яка виражає міру реальної можливості впливу на об'єкт факторів небезпек і загроз або характеризує результат зіткнення двох протилежно спрямованих сил: факторів небезпек і загроз та заходів, які протистоять цим факторам. Згідно із цим виокремлено абсолютний, реальний, достатній, граничний (межовий) та ілюзорний рівні безпеки. При цьому безпека особи та суспільства в цілому залежать від рівня культури безпеки, яка розглядається в єдності трьох аспектів: способів соціокультурної діяльності, її

результатів, а також ступеня розвиненості особистості та суспільства в галузі забезпечення безпеки. При цьому рівнем безпеки виступає кількісне вираження безпеки самого об'єкта безпеки (об'єкт безпеки – це той самий об'єкт небезпеки, що став предметом уваги в сенсі забезпечення безпеки).

У форматі розгляду рівнів кримінологічної безпеки індивід являє собою найменш захищену категорію через свої психологічні, фізичні та інші особливості. Отже, існує необхідність комплексного забезпечення його кримінологічної безпеки в особливому порядку на міжнародному (глобальному), державному (національному), регіональному, муніципальному й індивідуальному рівнях.

4. Комплекс загроз кримінологічній безпеці розглянуто за схемою: небезпека => виклик => ризик => загроза, які використовуються в теорії забезпечення безпеки. При цьому «виклик», «небезпека» та «загроза» трактуються як різні ступені ризику заподіяння конкретної шкоди інтересам безпеки, тобто виступають як вторинні ризики. Основними ж характеристиками ризику є такі: об'єктивність прояву, дія суб'єкта в умовах вибору, альтернативність вибору, цільове спрямування дії, невизначеність наслідків, можливість оцінювання ймовірності досягнення цілі та суб'єктивність оцінки.

До змісту поняття загрози кримінологічній безпеці (кримінологічної загрози) входять такі елементи: 1) злочинність, яка являє собою сукупність злочинів, здатних завдати шкоди особі, суспільству та державі; 2) сукупність криміногенних, таких, що стимулюють злочинність, причин, умов, факторів та обставин, що разом із злочинами створюють реальну або потенційну небезпеку для об'єктів кримінологічної безпеки.

5. Під загальнонаціональною загрозою кримінологічній безпеці розуміється ситуація, коли злочинність у комплексі з іншими криміногенними факторами ускладнює перебіг позитивних процесів, формує серйозні перешкоди у здійсненні інтересів держави та суспільства, проникає в основні сфери життєдіяльності й дестабілізує ситуацію. Регіональна кримінологічна загроза являє собою наявність описаних вище ознак загальнонаціональної загрози, але в межах, обмежених

певною територією (селищем, селом, районом, містом, областю). Індивідуальна кримінологічна загроза поширюється на окремих громадян України.

6. Усі фактори джерел небезпеки та загроз кримінологічній безпеці згруповано за різними класифікаційними ознаками: за можливістю прогнозування (прогнозовані, непередбачувані), за джерелом походження (об'єктивні, суб'єктивні), за можливістю запобігання (форс-мажорні, передбачувані), за ймовірністю настання (явні, латентні), за природою виникнення (економічні, політичні, правові, техногенні, екологічні, конкурентні, контрагентські), за значимістю або істотністю збитку (несуттєві, істотні, значні, катастрофічні), за ступенем імовірності (неймовірні, малоімовірні, ймовірні, досить імовірні, неминучі), за ознакою їх здійснення в часі (безпосередні, близькі, далекі), за ознакою їх здійснення в просторі (макросередовища, мікросередовища, внутрішнього середовища), за способами здійснення (промислове шпигунство, розкрадання, вербування й підкуп персоналу, психологічний вплив на персонал, технологічний доступ та ін.), за сферою виникнення (внутрішні, зовнішні фактори).

7. У сучасних умовах до загроз кримінологічній безпеці, що проявляються найбільш істотно, належать такі: зростання злочинності, ескалація насильства, жорстокості й агресивності злочинних діянь, крадіжок, грабежів, розбоїв та інших злочинів проти особи; організована транснаціональна злочинність і міжнародний тероризм, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин, зброї, боєприпасів, вибухових речовин, торгівлею людьми тощо; діяльність радикальних громадських рухів та угруповань, які використовують націоналістичну, релігійно-екстремістську й політичну ідеологію; іноземних і міжнародних неурядових організацій, фінансових та економічних структур, а також приватних осіб, спрямована на порушення єдності й територіальної цілісності України; злочинність в економічно-фінансовій сфері; корупція в державному апараті на всіх його рівнях; високий рівень наркотизму в Україні й наркозлочинність; злочинність неповнолітніх як суспільно небезпечне явище; діяльність, пов'язана з використанням інформаційних і комунікаційних

технологій для поширення та пропаганди ідеології фашизму, екстремізму, тероризму й сепаратизму, заподіяння шкоди громадянському миру, політичній і соціальній стабільності в суспільстві; недовершеність заходів з охорони кордону України й діяльності органів прикордонного та митного контролю, що сприяє проникненню в нашу державу злочинців та їх угруповань, а також незаконної зброї та наркотиків; нелегальна (кримінальна) міграція та міграційна злочинність; відсутність належного правового забезпечення діяльності суб'єктів забезпечення безпеки; проблеми у процесі організації попередження надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру та усунення їх негативних наслідків.

8. Для нейтралізації кримінальних загроз і підтримання стабільного рівня забезпечення кримінологічної безпеки особи, суспільства та держави є необхідними такі умови: по-перше, чітке бачення стратегічної цілі подальшого розвитку забезпечення кримінологічної безпеки особи, суспільства та держави; по-друге, інформація про поточний стан зовнішнього середовища та передбачення його можливої зміни в майбутньому; по-третє, інформація про стан і можливі зміни (відповідно до умов зовнішнього середовища) внутрішнього середовища за допомогою певних кримінологічних заходів.

9. Стосовно конкретних заходів нашої державі необхідно продовжувати здійснювати співробітництво у вирішенні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного та гуманітарного характеру; заохочувати й розвивати повагу до прав та основних свобод людини; боротися проти сучасних форм расової дискримінації, ксенофобії та пов'язаної із цим нетерпимості; розширювати міжнародне співробітництво з метою запобігання переказу доходів від незаконної діяльності через державний кордон злочинними організаціями, які використовують недоліки міжнародної співпраці, щоб таким чином уникнути викриття; розвивати програми технічного співробітництва, спрямовані на зміцнення демократичних інститутів, законності й національних інфраструктур щодо забезпечення прав людини; проводити оперативні заходи з надання консультативних послуг, здійснення програм підготовки кадрів, поширення інформації та обмін нею; розробляти стратегію в галузі попередження

злочинності та кримінального правосуддя, враховуючи політичні, економічні, соціальні та культурні потреби місцевої громади; розширювати міжнародне співробітництво з метою боротьби із згубним впливом транснаціональної злочинності, особливо організованої, включно з незаконним обігом наркотиків, економічною злочинністю, корупцією, екологічними злочинами та злочинами проти культурної власності тощо.

РОЗДІЛ 3

МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

3.1 Правові засади забезпечення кримінологічної безпеки

Саме сьогодні слід говорити про динамізм кримінальної ситуації, яка складається в нашій державі. Остання, на думку П. Н. Кобеця, є «невід'ємною складовою частиною соціально-економічної обстановки, визначається цією обстановкою та чинить негативний вплив на всі сфери суспільного буття» [252, с. 112]. У зв'язку з цим уявляються необхідними, по-перше, формування належної правової бази, по-друге, дослідження кримінальної ситуації та врахування отриманих результатів під час розробки законопроектів про внесення змін до кримінального закону й, по-третє, створення адекватної системи забезпечення кримінологічної безпеки України.

Правове забезпечення кримінологічної безпеки є похідним від правового забезпечення протидії злочинності в цілому. Під останнім розуміють сукупність юридичних норм, які регулюють відносини у суспільстві у сфері протидії злочинності та мають матеріальне вираження у конкретних нормативно-правових актах (кодексах, законах, підзаконних нормативно-правових актах). Під сукупністю юридичних норм розуміють масив юридичних норм різних галузей права (конституційного, цивільного, адміністративного, кримінального тощо) [565, с. 409-410]. З іншого боку, під нормативно-правовим забезпеченням протидії злочинності мають на увазі ефективне нормативне супроводження заходів спеціально-кримінологічної протидії запобігання злочинам, що передбачає наявність законів, указів, програм і концепцій запобігання злочинності та окремих її видів [487, с. 35].

В. М. Бесчастний вважає, що нормативно-правове забезпечення протидії злочинності являє собою створення умов для реалізації суб'єктами протидії злочинності своїх прав та обов'язків через сукупність правових засобів (норм

права, правовідносин, актів реалізації) та явищ (правосвідомість, правова культура, правові принципи, ідеї), а також правове регулювання та вплив.

До правових засобів, на його думку, належать такі:

1) Конституція України;

2) міжнародні договори, ратифіковані ВРУ:

а) багатосторонні (наприклад, Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами від 02.12.1949, Міжнародна конвенція щодо боротьби з підробкою грошових знаків від 20.04.1929, Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників від 17.12.1979, Європейська конвенція про взаємну правову допомогу в кримінальних справах від 20.04.1959, Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом від 27.01.1977 тощо);

б) двосторонні (наприклад, угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Словенія про співробітництво в боротьбі зі злочинністю, затверджена Постановою Кабінету Міністрів від 10.10.2012 № 928, Меморандум про співробітництво між Генеральною прокуратурою України та Прокуратурою Республіки Гватемала в боротьбі з транснаціональною злочинністю від 24.03.2010, Меморандум про співробітництво між Генеральною прокуратурою України та Національною прокуратурою Королівства Нідерланди у боротьбі з кіберзлочинністю, організованою злочинністю та відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом, від 09.09.2009, Меморандум про співробітництво між Генеральною прокуратурою України та Генеральною Прокуратурою Республіки Албанія в боротьбі з транснаціональною злочинністю й відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом, від 18.10.2007 тощо);

3) кодифіковані нормативно-правові акти – Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Кримінально-виконавчий кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення та ін.;

4) закони України (наприклад, «Про Національну поліцію», «Про Службу безпеки України», «Про прокуратуру», «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про державну службу», «Про організаційно-правові основи боротьби з

організованою злочинністю», «Про боротьбу з тероризмом», «Про протидію торгівлі людьми», «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону», «Про запобігання корупції», «Засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки» тощо;

5) підзаконні акти (наприклад, Указ Президента України «Про систему заходів щодо усунення причин та умов, які сприяють злочинним проявам і корупції» від 09.02.2004 № 175/2004, рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про заходи щодо посилення боротьби зі злочинністю в Україні» від 06.05.2015., постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки» від 29.04.2015 № 265, наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Методології проведення антикорупційної експертизи проектів нормативно-правових актів» від 23.06.2010 № 1380/5;

б) акти застосування норм права (як акти індивідуального піднормативного регулювання);

7) судовий прецедент і судова практика (рішення Європейського суду з прав людини та Конституційного Суду України є нормативними прецедентами, а отже – джерелами права, а рішення Верховного Суду України – це прецеденти правозастосовного характеру, в яких містяться тлумачення нормативно-правових актів або зразки правозастосування) [289, с. 190-191].

Уявляється, що зазначена система потребує певного уточнення в контексті правового забезпечення кримінологічної безпеки.

Так, *Конституція України* визначає основоположні засади забезпечення кримінологічної безпеки, порядок функціонування влади в цілому й окремих її гілок та суб'єктів владних повноважень. Наприклад, пунктами 12-1 і 22 ч. 1 ст. 85 Конституції України визначено, що виключно до повноважень Верховної Ради України належить призначення на посаду та звільнення з посади за поданням Президента України Голови Служби безпеки України та затвердження загальної

структури, чисельності, визначення функцій Служби безпеки України, а також Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також Міністерства внутрішніх справ України [265]. Крім того, Конституцією України встановлено засади протидії злочинності та гарантії прав громадянина під час проведення процесуальних дій.

Міжнародні договори України у сфері забезпечення кримінологічної безпеки, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України мають такі особливості. Перелік цих договорів є досить широким, оскільки форми забезпечення є досить різноманітними й, відповідно, вимагають специфічних форм реалізації та міжнародно-правового співробітництва в цих питаннях. У цілому Україна є учасницею сімнадцятьох базових міжнародних конвенцій і протоколів, що регулюють різні аспекти протидії злочинності [170, с. 37-38]. Усі міжнародні угоди у сфері забезпечення кримінологічної безпеки є багатосторонніми та передбачають міжнародно-правові орієнтири протидії злочинності, які мають бути втілені в законодавстві країн-учасниць відповідних угод. Крім того, щодо забезпечення кримінологічної безпеки застосовуються й інші універсальні угоди щодо протидії злочинності та міжнародного співробітництва в кримінальних справах.

Кодифіковані нормативно-правові акти – Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Кримінально-виконавчий кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Цивільний кодекс України, Кодекс цивільного захисту України та інші мають такі особливості. Так, наприклад, у Кримінальному [281] та Кримінальному процесуальному кодексах [284] передбачено загальні підстави й порядок здійснення екстрадиції злочинців. У Цивільному кодексі передбачено загальні підстави та порядок відшкодування матеріальної, моральної та фізичної шкоди, завданої злочином [592]. Кодексом цивільного захисту України встановлюються засади забезпечення виконання заходів із мінімізації та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, пов'язаних з технологічними терористичними проявами й іншими видами терористичної діяльності під час проведення антитерористичних операцій [254]. Зазначені

кодекси мають чітку галузеву належність і в усій сукупності норм містять загальні положення, що стосуються окремих організаційних або функціональних компонентів, що забезпечують виконання завдань і функцій системи забезпечення кримінологічної безпеки.

Серед законів України, які встановлюють організаційні засади забезпечення кримінологічної безпеки та повноваження суб'єктів протидії злочинності, можна виділити закони України «Про Службу безпеки України», «Про Національну поліцію», «Про Національну гвардію України», «Про Збройні Сили України», «Про прокуратуру», «Про Державну прикордонну службу України», «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб», «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» тощо.

Окремого нормативного акта, присвяченого розробці правових засад забезпечення кримінологічної безпеки, в нашій країні немає. Проте є можливість розглянути основні параметри такого забезпечення на прикладі галузевого регулювання, зокрема протидії корупції. Так, Закон України «Про запобігання корупції» встановлює правові й організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, зміст і порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів та правила щодо усунення наслідків корупційних правопорушень [461]. У цьому акті йдеться про:

- 1) тлумачення термінів;
- 2) суб'єкти, на яких поширюється дія закону;
- 3) статус, склад, повноваження, організацію діяльності, гарантії незалежності, контроль за діяльністю, фінансове та матеріально-технічне забезпечення Національного агентства з питань запобігання корупції, а також правовий статус його членів, працівників і територіальних органів, їх соціальний захист та оплату праці;
- 4) формування та реалізацію антикорупційної політики, зокрема про національну доповідь щодо її реалізації, участь громадськості в заходах щодо запобігання корупції;

5) заходи запобігання корупційним та пов'язаним з корупцією правопорушенням (обмеження щодо використання службових повноважень чи свого становища, обмеження щодо одержання подарунків, запобігання одержанню неправомірної вигоди або подарунка та поводження з ними, обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності, обмеження після припинення діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави, місцевого самоврядування, обмеження спільної роботи близьких осіб);

б) заходи запобігання та врегулювання конфлікту інтересів (усунення особи від виконання завдання, вчинення дій, ухвалення рішення чи участі в його ухваленні в умовах реального чи потенційного конфлікту інтересів; застосування зовнішнього контролю за виконанням особою відповідного завдання, вчиненням нею певних дій чи ухвалення рішень; обмеження доступу особи до певної інформації; перегляд обсягу службових повноважень особи; переведення особи на іншу посаду; звільнення особи; особливості врегулювання конфлікту інтересів, що виник у діяльності окремих категорій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; запобігання конфлікту інтересів у зв'язку з наявністю в особи підприємств чи корпоративних прав);

7) правила етичної поведінки осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування та прирівняних до них;

8) фінансовий контроль (подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, облік та оприлюднення декларацій, моніторинг способу життя суб'єктів декларування, додаткові заходи здійснення фінансового контролю, особливості здійснення заходів фінансового контролю стосовно окремих категорій осіб);

9) державний захист осіб, які надають допомогу в запобіганні та протидії корупції;

10) інші механізми запобігання та протидії корупції (заборона на одержання пільг, послуг і майна органами державної влади й органами місцевого самоврядування, антикорупційна експертиза, спеціальна перевірка тощо);

11) загальні засади запобігання корупції у діяльності юридичної особи;

12) відповідальність за корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення та усунення їх наслідків;

13) засади та заходи міжнародного співробітництва у сфері запобігання та протидії корупції (зокрема міжнародний обмін інформацією, заходи щодо повернення в Україну коштів та іншого майна, одержаних внаслідок корупційних правопорушень, і розпорядження вилученими коштами й іншим майном, одержаними внаслідок корупційних правопорушень).

Ці правові засади розвинуто в Законі України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки» [462], де акцентують увагу на тому, що вирішення проблеми корупції є одним із пріоритетів для українського суспільства на сьогоднішньому етапі розвитку держави. Цей стратегічний документ визначає першочергові заходи із запобігання та протидії корупції, що повинні створити основу для подальшого здійснення реформи у цій сфері. Якщо говорити більш детально, то в ньому визначено таке:

1) постановка проблеми, визначення мети та конкретних заходів запобігання корупції у представницьких органах влади, публічної служби, діяльності органів виконавчої влади, сфері державних закупівель, судовій системі, органах кримінальної юстиції та приватному секторі;

2) постановка проблеми, визначення мети та конкретних заходів щодо забезпечення доступу до інформації, яка становить суспільний інтерес, а саме відомості про використання публічних коштів, розпорядження державним або комунальним майном, особисті доходи, майно, видатки та зобов'язання фінансового характеру публічних службовців;

3) постановка проблеми, визначення мети та конкретних заходів щодо покарання за корупцію;

4) постановка проблеми, визначення мети та конкретних заходів щодо формування негативного ставлення до корупції;

5) оцінювання результатів і механізм реалізації антикорупційної стратегії.

До підзаконних нормативно-правових актів, які визначають функціональні елементи правових засад забезпечення кримінологічної безпеки та конкретизують повноваження відповідних суб'єктів, а також конкретні форми й методи протидії злочинності та порядок співробітництва у цій сфері, слід віднести такі:

– укази Президента України, наприклад «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України» від 15 березня 2017 р., «Про невідкладні додаткові заходи із протидії гібридним загрозам національній безпеці України» від 15 березня 2017 № 62/2017, «Про Положення про Антитерористичний центр та його координаційні групи при регіональних органах Служби безпеки України» від 14 квітня 1999 № 379/99;

– постанови Кабінету Міністрів України, наприклад «Про затвердження Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій» від 16 грудня 2015 № 1052, «Положення про єдину державну систему запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків» від 18 лютого 2016 № 92;

– підзаконні акти центральних органів виконавчої влади, наприклад наказ МВС України «Про затвердження Положення про підрозділи поліції особливого призначення» від 04.12.2017 № 987;

– підзаконні акти місцевих органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування, наприклад міські програми запобігання злочинності, територіальної оборони та протидії тероризму.

Отже, всю сукупність правових засобів забезпечення кримінологічної безпеки спрямовано на:

1) забезпечення такого стану законодавства, яке б відповідало вимогам кримінологічної безпеки;

2) забезпечення такого стану суспільних відносин, за наявності якого поведінка суб'єктів у цій сфері відповідала б установленим правовим приписам.

Необхідно зауважити, що діяльність з підготовки та ухвалення конкретних законодавчих рішень, пов'язаних із забезпеченням кримінологічної безпеки в Україні, найчастіше свідчить про відсутність їх глибокого наукового

опрацювання, недооцінку можливих наслідків дії ухвалених законів, що, в свою чергу, негативним чином позначається на якості не лише самих законопроектів і всього українського законодавства в цілому, але і на стані захищеності суспільства.

Слід цілковито погодитися з думкою про те, що існуюче тривалий час спрощене розуміння механізму взаємодії юридичної науки та практики законотворчості зводило роль науки до простого обслуговування інтересів різних відомств, накладало свій відбиток практично на всі форми участі вчених-юристів у законотворчості. Усе це стосується і роботи кримінологів, які беруть участь в експертизах законопроектів та інших нормативних правових актів.

Одним із шляхів реалізації принципу прогнозованості та наукової обґрунтованості законодавчих рішень є нормативне закріплення проведення наукової експертизи проекту закону відповідними установами, спеціалізованими експертними організаціями, окремими експертами та їх групами, що охоплює дослідження й оцінювання наукового рівня юридичних якостей проекту закону, відповідності визначеним парламентом засадам внутрішньої та зовнішньої політики, загальнодержавним програмам і спеціально встановленим вимогам [183, 9; 519, с. 8].

На жаль, ні Закон України «Про наукову і науково-технічну експертизу», ні Закон України «Про Регламент Верховної Ради України» не визначають види експертизи за предметом дослідження. Зареєстровані у ВР України та включені до порядку денного законопроекти проходять щонайменше два види експертизи – комплексну наукову (до першого читання) та правову (більшою мірою вузькоспеціалізовану, оскільки вона стосується лише права як однієї галузі знань, однак також певною мірою комплексну, оскільки стосується всіх галузей правових знань).

Комплексна науково-правова експертиза законопроектів, що подаються до ВР України на перше читання, зокрема на повторне перше читання, й мають нормативний характер, здійснюється фахівцями Головного науково-експертного управління Апарату ВР України на предмет:

- правильності концептуального вирішення певної проблеми;
- правової, економічної та соціальної доцільності ухвалення закону, його відповідності основним завданням дотримання прав і свобод людини;
- повноти та комплексності правового регулювання;
- відповідності Конституції України, принципам системності законодавства, міжнародним договорам України;
- правильності визначення місця законопроекту у правовій системі України;
- можливості досягнення очікуваного результату та попередження негативних наслідків;
- відповідності сучасному рівню наукових знань, принципам і засадам державної політики;
- простоти й чіткості правового регулювання та визначення механізму застосування правових норм.

Юридична експертиза, що здійснюється фахівцями Головного юридичного управління Апарату ВР України, полягає у дослідженні тексту проекту, підготовленого до другого та наступних читань, на предмет відповідності його Конституції України та міжнародним зобов'язанням України, узгодженості його з іншими законами, наявності в ньому належних і достатніх механізмів його реалізації, а також узгодженості його складових частин, чіткості, ясності та однозначності викладу його тексту.

Також необхідно відзначити, що в низці нормативних правових документів, зокрема в Законі України «Про Регламент Верховної Ради України», згадуються такі поняття, як «експертиза законопроектів», «наукова, юридична чи інша експертиза», «проведення інформаційного чи наукового дослідження», «остаточна юридична експертиза» (ст. 103) [478]. Однак їх тлумачення, так само як і нормативне закріплення механізму здійснення кожної з перелічених експертиз, відсутнє. Разом із тим у Регламенті встановлено послідовне проведення правової експертизи під час підготовки законопроекту в усіх трьох читаннях, а висновок Головного комітету з підготовки та попереднього розгляду

проектів актів, внесених на розгляд Верховної Ради, в якому експерти повинні відповісти на низку конкретних питань, включено до переліку обов'язкових документів, що додаються до законопроекту на кожному з цих етапів. Про інші види експертизи конкретно не йдеться.

Головне науково-експертне управління проводить експертизу всіх законопроектів, внесених до Верховної Ради України. Усі законопроекти, подані на перше читання, а також пропозиції (вето) Президента України щодо ухвалених Верховною Радою України законів обов'язково проходять експертизу управління. Експертизу здійснюють переважно експерти того відділу, до відання якого належить цей законопроект. Результат експертизи законопроектів фахівці відображають у висновку, який управління направляє до профільних комітетів, а перед розглядом законопроекту на сесії парламенту цей документ роздають усім народним депутатам України для врахування позиції експертів під час ухвалення щодо нього рішення [334].

Попередня правова експертиза проектів нормативно-правових актів проводиться юридичними службами суб'єктів нормотворення [159, с. 55].

Отже, Міністерство юстиції України проводить правову експертизу проектів законів, указів Президента України та постанов Кабінету Міністрів України, які подаються на розгляд, відповідно, Верховної Ради України, Президента України та Кабінету Міністрів України, на відповідність Конституції й законам України та вимогам техніки нормопроекування. Наукова ж експертиза проектів нормативно-правових актів проводиться науково-дослідними організаціями й установами, вищими навчальними закладами відповідного профілю, спеціалізованими експертними організаціями, окремими науковцями та фахівцями (їх групами), які мають відповідну кваліфікацію та спеціальні знання в тій галузі науки, питання розвитку якої регулює проект нормативно-правового акта.

До проведення експертизи можуть залучатися міжнародні установи та організації, іноземні науковці й фахівці, але при цьому закріплюється, що до проведення наукової експертизи не може залучатися суб'єкт, від якого надійшов

проект нормативно-правового акта чи який брав участь у його розробці. У разі наявності альтернативних проектів нормативно-правового акта наукова експертиза кожного з них проводиться тими самими експертами.

Зазначимо, що окремі положення про проведення наукової експертизи знайшли своє відображення у проектах деяких правових актів. Зокрема, питанням організації та здійснення незалежної наукової експертизи проектів законів та інших нормативно-правових актів присвячено окремі положення ініціативного проекту Закону України «Про нормативно-правові акти» (реєстр. № 7409 від 01.12.2010), поданого народним депутатом Ю. Р. Мірошніченком та ухваленого Верховною Радою України в першому читанні [474].

Експертна діяльність – це завжди оціночна діяльність. Цей вислів повною мірою можна застосувати і до експертизи законопроектів. Експерт не повинен контролювати депутатів, виконувати дослідницькі функції, навчати політиків тощо. Його справа – проникнути в суть законопроекту, познайомившись із його змістом і формою, і винести рішення про його регулятивну придатність. Експерт-правознавець повинен чітко уявляти, що будь-який закон зачіпає інтереси певного прошарку людей. Подумки треба завжди моделювати можливі конфліктні ситуації. Щоб вони не стали реальністю й не спричинили негативних наслідків, законопроект треба розглядати на предмет наявності в ньому формул (норм права), які їх нейтралізували б. Експерт повинен бути незалежним. Саме це багато в чому визначає об'єктивність експертизи. Вважається, що направлення законопроекту на експертизу у великі наукові (навчальні) юридичні інститути, де працюють фахівці різного юридичного профілю, забезпечує одночасно і якість, і об'єктивність її проведення.

При цьому не менш гостро стоїть проблема попередження можливих шкідливих наслідків у плані активізації різних кримінальних факторів життя соціуму у зв'язку з ухваленням того чи іншого нормативно-правового акту. Авжеж, у результаті правової експертизи нормативно-правових актів можуть бути виявлені юридичні помилки, до яких науковці відносять правотворчі помилки та помилки в правовому регулюванні [299, с. 28]. У зв'язку з цим слід погодитися з

думкою С. В. Поленіної, яка поділяє правотворчі помилки на три види: політичні, соціальні та правові [448, с. 43]. Саме тому закон, який ухвалюється, повинен вписуватися в систему існуючих суспільних відносин і відповідати суспільним потребам правового регулювання цієї сфери життєдіяльності соціуму.

Серед іншого і з цієї причини наукова експертиза проектів законів, включно з кримінологічною та соціально-правовою, повинна стати обов'язковим елементом законотворчого процесу. Це положення має бути відповідним чином втілено у спеціальному законі або в Законі України «Про закони та інші нормативно-правові акти», де слід відобразити низку моментів, на які вже досить давно вказують вчені-правознавці [430], перш за все:

- види експертизи (включно з кримінологічною);
- цілі та завдання проведення експертного дослідження;
- порядок призначення та проведення експертизи;
- статус, повноваження та гарантії незалежності експертів;
- загальні вимоги до експертного висновку.

Окремо зауважимо, що ще у 2001 р. у ВРУ було зареєстровано відповідний законопроект «Про кримінологічну експертизу проектів нормативно-правових актів». Втім, далі надання на нього негативного висновку Головним науково-експертним управлінням ВРУ справа не пішла. Відсутність політичної волі на ухвалення загальносоціальних кримінологічно значущих рішень дається взнаки. Це – питання до так званої політичної еліти, криміналізація якої без перебільшення є «камнем спотикання» великої кількості прогресивних починань. Мусимо констатувати функціонування надскладного механізму самодетермінації злочинності, коли системні, інституційні політико-кримінальні практики значною мірою блокують антикримінальну діяльність вищого рівня організації. І приклад з інститутом кримінологічної експертизи сигналізує про гостроту криміналізації політики (у кримінологічному розумінні) [549, с. 343].

Доцільно було б під час розробки моделі наукової експертизи законопроектів у сучасних умовах всіляко спиратися на накопичений досвід, причому не лише на вітчизняний [463], а й на закордонний. Так, наприклад,

інститут наукової експертизи відіграє основну роль у роботі вищого законодавчого органу США, і практично будь-яке рішення з тією чи іншою законодавчою пропозицією піддається ретельному вивченню й оцінюванню. Як не прикро, але в нашій державі використовуються лише окремі елементи зарубіжної практики здійснення експертизи законопроектів. Так, Міністерством юстиції України були ухвалені Методичні рекомендації щодо проведення правової експертизи проектів нормативно-правових актів. У них зазначається, що правова експертиза може бути проведена щодо проекту закону України, указу Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, постанови Національного банку України, наказу міністерства чи іншого центрального органу виконавчої влади. Також у цьому акті було виокремлено такі стадії проведення правової експертизи, як концептуальне оцінювання, системно-юридичне оцінювання й техніко-юридичне оцінювання. Найбільш спірним питанням цього документу є те, що у разі негативної оцінки одного з питань далі експертизу не проводять, і слід підготувати висновок [367]. Із цим важко погодитись, оскільки метою проведення експертизи є не лише висновок щодо можливості або неможливості ухвалення акта, а й формулювання пропозицій щодо усунення виявлених недоліків (коли такі недоліки є), тому об'єкт експертизи потребує проходження всіх стадій експертизи в кожному випадку її проведення [579, с. 60].

У зв'язку з цим ми не можемо не згадати побічно про поняття «криміногенний закон». Так, під криміногенним законом розуміють такий закон, положення якого сприяють учиненню злочинів. Цей термін запропоновано Д. А. Шестаковим [609, с. 46]. Криміногенні закони – це одна з підсистем законодавства. Вони вивчаються кримінологією законотворчості, що досліджує взаємообумовленість злочинності та законодавства, фікцію породження законом злочину, криміногенні та злочинні закони.

Як зазначає Д. А. Шестаков, термін «криміногенний закон» поступово приживається в кримінологічній науці. Так, науковці звертають увагу на криміногенність законів, які, встановлюючи надлишковий контроль над виробництвом, надмірно збільшують вартість товару, чим породжують або

корупцію, або відхід підприємця в тіньову економіку. Вони досліджують уявну криміногенність закону та криміногенність злочинного закону, спираючись на введені Д. А. Шестаковим категорії уявного злочину й криміногенного закону [609, с. 48]. Необхідно зазначити, що криміногенність є уявною, коли охоплює всі випадки заборони або обмеження законом правомірних форм поведінки, встановлення кримінальної відповідальності за діяння, які насправді не мають ознаки суспільної небезпеки. Справжня криміногенність закону виражається в можливості виникнення у процесі його реалізації об'єктивно злочинних проявів незалежно від того, тягнуть вони кримінальну відповідальність чи ні [79, с. 30-31].

Наразі відбувається активне формування кримінологічного законодавства. Структуру такого законодавства визначено Д. А. Шестаковим, який виділяє такі кримінологічні норми: про стратегії протидії злочинності, заходи кримінологічної безпеки, кримінологічної експертизи, протидії конкретним видам злочинності, а також норми, що мають віктимологічну спрямованість [609, с. 62-63].

Ефективним засобом подолання криміногенності законодавства може бути розроблена фахівцями Національної академії правових наук, Національної академії внутрішніх справ України та деяких інших установ Державна автоматизована система кримінологічної інформації (ДАСКІ), що надає можливість системного інформаційного забезпечення кримінологічної експертизи законів [204, с. 100-104]. Започаткована у 1992 р. А. П. Закалюком, ідея кримінологічної експертизи законопроектів знайшла підтримку в розпорядженні Президента України № 35/95-ПР (п. 11) від 10 лютого 1995 р. і була реалізована у Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності НАПрН. Розроблення методологічних засад цієї експертизи [204, с. 101-103], а також проекту Закону України «Про кримінологічну експертизу» та проекту Положення «Про порядок проведення кримінологічної експертизи» [205, с. 96-98] створювали фундаментальні засади й організаційно-методичне підґрунтя для запровадження в Україні кримінологічної експертизи проектів законодавчих актів. Виконання цього завдання здійснювалось створеним при НДІ вивчення проблем злочинності тимчасовим творчим колективом під керівництвом А. П. Закалюка [205, с. 96-98].

Повністю можна погодитись з думкою авторського колективу щодо необхідності законодавчого регулювання кримінологічної експертизи, а також із тим, що кожен вид експертизи потребує спеціального закону. Саме відображення сутності зазначених вище концептуальних проектів та їх юридична конструкція відповідають започаткованій ідеї, а методологічні засади кримінологічної експертизи щодо розуміння кримінологічної ситуації (чинників, які впливають на неї, серед іншого законодавчих) надають можливість створення державної системи забезпечення експертів необхідною кримінологічною інформацією для вирішення прогностично-експертних завдань. Розгляд цієї діяльності як однієї з ланок (етапів) законодавчого (нормативного) процесу, з урахуванням того, що кожний вид експертизи потребує спеціального закону, надає «конкретику» регулюючим нормам на загальному, особливому та спеціальному рівнях [204, с. 100-104].

На сьогодні в українському законодавстві відсутні норми, необхідні для проведення кримінологічного дослідження правових актів. Є документи, які передбачають проведення кримінологічної експертизи [464]. Наприклад, у цільових програмах з профілактики правопорушень одним з основних програмних заходів є організація проведення кримінологічної експертизи [163, с. 179-183].

Сьогодні під кримінологічною експертизою розуміється дослідження та оцінювання спеціалістами-кримінологами відповідності документів або конкретної діяльності науково обґрунтованим вимогам протидії злочинності, визначення допустимості їх ухвалення або зміни чи реалізації, продовження з позиції можливого впливу на злочинність, визначення її обставини, а також стану боротьби зі злочинністю [185, с. 446]. Також кримінологічна експертиза трактується як здійснення комплексу заходів, таких як вивчення, аналіз, оцінювання як економічних, так і соціальних, культурно-виховних та інших явищ, процесів і заходів з метою визначити їх можливий вплив на злочинність, її причинний комплекс, якісно-кількісні характеристики, наслідки й інші кримінологічно значимі показники [604, с. 205]. Аналогічну характеристику кримінологічної експертизи дає В. Є. Емінов, підкреслюючи лише те, що це

явище слід розглядати як процес або результат оцінювання фахівцями характеру та ступеня впливу досліджуваного об'єкта (окремих його сторін) на злочинність, її фактори й наслідки, особу злочинця, а також на систему заходів боротьби зі злочинністю [279, с. 624].

Звернемо увагу на правову сутність кримінологічної експертизи, описану Н. О. Лопашенко на досить простому прикладі. Кримінальне законодавство, насамперед присвячене боротьбі з економічною, організованою та корупційною злочинністю, є нерозривно – через так звані бланкетні диспозиції статей закону – пов'язаним із позитивним цивільним, банківським, у сфері державної служби та іншим законодавством. Зміна законодавства неминуче призводить до зміни змісту кримінально-правової політики. Позитивне законодавство, таким чином, значною мірою визначає обсяг кримінальної відповідальності (межі кримінальної заборони) – розширює або звужує його. Відповідно розширюється або звужується сфера злочинного та конкретний вид злочинності, внаслідок чого ця якість позитивного законодавства кваліфікується як його потенційна здатність породжувати криміногенну поведінку, тобто криміногенність закону [343, с. 388].

На сьогодні Республіка Білорусь є єдиною державою на пострадянському просторі, де можливість проведення обов'язкової кримінологічної експертизи закріплено законодавчо. Запровадження там кримінологічної експертизи проектів нормативних правових актів стало практичною реалізацією ідеї про те, що стримування зростання злочинності може здійснюватися не лише на рівні правоохоронних органів, органів виконавчої влади та громадських об'єднань, але і на рівні законодавчого органу. Кримінологічна експертиза в Республіці Білорусь є принципово важливим заходом у системі заходів загальноспеціального попередження злочинності [266, с. 12].

Основні положення про кримінологічну експертизу вперше були закріплені в Законі Республіки Білорусь від 1 листопада 2004 № 321–З «Про внесення змін і доповнень до Закону Республіки Білорусь «Про нормативно-правові акти Республіки Білорусь». Згідно з Указом Президента Республіки Білорусь «Про заходи з вдосконалення кримінологічної експертизи» від 6 червня 2011 № 230 з 1

січня 2012 р. кримінологічній експертизі підлягають проекти правових актів Ради Міністрів Республіки Білорусь, проекти правових актів Комітету державного контролю, Національного банку й Управління справами Президента Республіки Білорусь [421]. Обов'язковій кримінологічній експертизі підлягають проекти нормативних правових актів, спрямованих на регулювання суспільних відносин у фінансово-економічній сфері, у сферах державної служби, судової та правоохоронної діяльності, соціального захисту, охорони здоров'я, освіти, охорони навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів. У межах цієї експертизи проводяться правова, економічна, екологічна, фінансова, антикорупційна й лінгвістична експертизи нормативних правових актів і їх проектів залежно від правовідносин, які вони регулюють. Отже, Республіка Білорусь у цьому плані перебуває в більш виграшному становищі порівняно з нашою державою.

Загального закону про кримінологічну експертизу нормативних правових актів та їх проектів в Україні поки що немає, проте все ж таки є якісь кроки в цьому напрямку. Так, Міністерством юстиції України був ухвалений Наказ від 24.04.2017 № 1395/5, присвячений одному з її видів, а саме антикорупційній експертизі. У ньому закріплено правові й організаційні засади антикорупційної експертизи нормативних правових актів і проектів нормативних правових актів з метою виявлення в них корупціогенних чинників та їх усунення.

Підхід, згідно з яким об'єктом запропонованої експертизи є нормативні правові акти та їх проекти, є занадто вузьким. Предметом кримінологічної експертизи повинні бути не лише правотворчість і її продукт у вигляді нормативних актів, але й економічні, соціальні й політичні інститути, їх діяльність, ефективність найважливіших економічних та управлінських рішень і соціальна дійсність у різних її проявах. О. І. Бажанов вважає, що кримінологічній експертизі мають підлягати всі розроблені концепції та державні програми, що визначають основні напрями державної політики у конкретних напрямках (сферах) [556, с. 147-152].

Вважаємо, що на цей момент немає необхідності змінювати вже сформований підхід до розуміння кримінологічної експертизи нормативних правових актів та їх проектів. Очікуване її введення відповідним законом стимулюватиме її подальший розвиток і розширення.

Кримінологічна експертиза правових актів як підвид кримінологічної експертизи володіє всіма ознаками останньої, але ці ознаки набувають специфіки через особливості об'єкта та предмета експертного дослідження:

1) дослідження проводиться в межах кримінологічного знання та наявних наукових знань про вдосконалення нормативно-правових актів;

2) мета – ухвалення та наявність правових актів, які сприяють скороченню злочинності та перешкоджають її самодетермінації;

3) об'єктом цієї кримінологічної експертизи є правові акти та об'єктивна реальність, що дозволяє встановити інформацію про взаємозв'язки правового акта з детермінантами злочинності й попередженням злочинності; предметом цієї кримінологічної експертизи є текст досліджуваного законопроекту (або чинного закону), тексти інших законів, пов'язаних з досліджуваним, статистичні дані, дані опитувань та анкетування тощо;

4) методи кримінологічної експертизи – методи, використовувані в правотворчості та кримінології;

5) суб'єкт експертизи – особи й органи, які володіють спеціальними знаннями та повноваженнями щодо підготовки й призначення експертизи, а також використання її результатів;

6) регламент проведення експертизи передбачає наявність особливих процедур впровадження експертизи, зумовлених: а) соціальною значущістю пізнання правових актів; б) вимогою ефективності проведення дослідження; в) особливостями застосування методів дослідження;

7) висновок як особлива форма результатів дослідження містить конкретні висновки про встановлені (або невстановлені) взаємозв'язки нормативно-правового акта з детермінантами злочинності та попередження злочинності.

Вважаємо, що кримінологічну експертизу доцільно проводити із залученням експертів – провідних вітчизняних кримінологів і фахівців у галузі кримінального права та процесу. Технічно можна було б створити загальноукраїнській реєстр фахівців, що володіють кваліфікацією для проведення кримінологічної експертизи. У базу даних, доступну для всіх суб'єктів законодавчої ініціативи (через мережу Інтернет), доцільно включити широке коло юристів-експертів у галузі кримінального, кримінально-виконавчого та кримінального процесуального права, кримінології, теорії оперативно-розшукової діяльності, криміналістики, судової експертизи, адвокатури, прокурорського нагляду, правоохоронної діяльності, теорії управління тощо. Для підтвердження високого кваліфікаційного рівня кандидата в експерти у пропонованій базі слід розмістити не лише анкетні дані, але і копії дипломів, що підтверджують вчений ступінь, повний перелік опублікованих наукових та навчально-методичних робіт, код наукової спеціальності, ключові сфери наукових інтересів, контактні дані, бажану форму зворотного зв'язку тощо. Крім того, в цей реєстр слід також включити провідні юридичні ВНЗ країни (що мають у своїй структурі кафедри кримінального права, кримінології тощо), а також науково-дослідні інститути незалежно від їх відомчої приналежності. Оскільки обов'язковою умовою проведення такої експертизи має бути її постійний і професійний характер, то висловимо перспективну ідею про створення на базі провідного юридичного закладу незалежної науково-дослідної експертної структури (наприклад, кримінологічної лабораторії), до завдань діяльності якої входило б проведення кримінологічної експертизи нормативно-правових актів і їх проектів.

Оптимальним видається такий варіант взаємодії з експертом. Зацікавлена особа може підібрати експерта, що спеціалізується на вивченні того чи іншого виду злочинів або навіть конкретного складу злочину, скориставшись формою пошуку фахівця за ключовими словами, що використовуються у тексті законопроекту. Далі через онлайн-сервіс завантажуюмо законопроект, перенаправляючи його до конкретного експерта або експертної установи. Термін для його розгляду слід установити невеликий – 7–14 днів. У разі відмови експерта

від проведення кримінологічної експертизи законопроект може бути запропонований іншому експерту.

У тексті висновку кримінологічної експертизи експерт має право: дати оцінку сучасної криміногенної ситуації у цій сфері; на підставі наявних у нього результатів наукових досліджень підтвердити або спростувати поширеність протиправного явища, що підлягає криміналізації або декриміналізації; окреслити проблеми правозастосовчої практики; засвідчити необхідність ужиття кримінально-правових заходів або позначити заходи адміністративного характеру, наявні в чинному законодавстві; зробити прогноз щодо кримінологічних наслідків запровадження або посилення кримінальної репресії тощо. На закінчення він зобов'язаний зробити чіткий висновок про те, підтримується або не підтримується ним розглянутий законопроект.

Підсумовуючи викладене, хочеться сказати, що необхідність ухвалення Закону України «Про кримінологічну експертизу нормативних правових актів та їх проектів» є очевидною, зокрема з точки зору побудови належної системи правових засад забезпечення кримінологічної безпеки. Основними підставами для призначення кримінологічної експертизи нормативних правових актів та їх проектів можуть бути як фактичні, так і юридичні обставини. Фактичною підставою призначення експертизи є соціальна необхідність скорочення злочинності в Україні, а юридичною підставою стануть статті закону про кримінологічну експертизу, в яких повинні міститися вказівки нормативного правового акта на криміногенність досліджуваного нормативного акту. Останнє, в свою чергу, сприяло б виявленню юридичних помилок, колізій, прогалин, реальних ресурсних витрат тощо, і тим самим – мінімізації збитків та витрат у разі набуття законом юридичної чинності на території України.

Сутність кримінологічної експертизи надає можливість визначити її як антикримінальний захід кримінологічної безпеки, який реалізується на етапі незалежної наукової експертизи правотворчого процесу й виступає як емпіричне кримінологічне дослідження нормативно-правових актів на предмет установлення їх взаємозв'язку з детермінантами злочинності та протидією злочинності, що

проводиться особами й органами, які володіють спеціальними знаннями та повноваженнями з підготовки експертизи, її призначення і провадження, а також використання її результатів за допомогою застосування спеціальних методів із метою ухвалення правових актів, що сприяють скороченню злочинності та перешкоджають її самодетермінації.

3.2 Цілі та принципи забезпечення кримінологічної безпеки

Нині різко загострилися негативні процеси у сферах протидії злочинності, зміцнення правопорядку й законності, намітилися тенденції до збільшення кількості найнебезпечніших злочинів, повертає дещо втрачені раніше позиції та з часом зміцнюється організована злочинність тощо. Це обумовлено тим, що в умовах процесів суспільного розвитку, які дедалі більше ускладнюються, переплітаються матеріальні, духовні, економічні та політичні процеси.

Під час розгляду проблем, пов'язаних із забезпеченням кримінологічної безпеки, необхідно насамперед урахувувати їх комплексний характер. Тому навряд чи можна вирішити їх силами якоїсь однієї галузі знань, адже «злочинність є вкрай вираженою суперечністю суспільного розвитку, що тягне такі негативні наслідки для суспільства та його членів, які не зумовить жодне з інших явищ соціальних процесів» [242, с. 87].

Наразі дослідженням проблем кримінологічної безпеки займаються не лише правові науки, але й кібернетика, статистика, соціологія, теорія соціального управління тощо. Разом із тим комплексне вивчення цих проблем недопустимо зводити до простого об'єднання положень, узятих із різних галузей знань, у якусь суму або просте додавання різних методів у якийсь методичний конгломерат. Тут потрібне органічне злиття наук у системну єдність.

Комплексний характер проблем кримінологічної безпеки обумовлює також використання відповідних наукових методів, які дозволили б аналізувати складні проблеми як ціле, забезпечували б розгляд багатьох альтернатив їх вирішення, кожна з яких описувалася б більшою кількістю перемінних, які забезпечували б

повноту оцінювання кожної альтернативи, допомагали б вносити елементи вимірюваності, надавали б можливість відображати реальну складність зазначених проблем [489, с. 172-176]. Цей підхід дозволяє не лише ефективно виявляти фактори, що впливають на стан кримінологічної безпеки, але й пояснювати їх похідний характер і зв'язок із тими соціально-економічними змінами, які відбуваються в житті нашого суспільства.

Наукові дослідження, здійснені останніми роками, дозволили виявити низку факторів, які тією чи іншою мірою впливають на кримінологічну безпеку [164; 240; 268; 429; 549]. Найбільш важливе місце серед об'єктивних факторів посідають так звані фактори організаційно-правового характеру, що сприяють ефективному та цілеспрямованому впливу з боку спеціально створених соціальних інститутів, адже, як справедливо відзначає О. О. Ейсман, «останнім часом системно-структурний підхід використовується для аналізу сукупної діяльності органів держави, що ведуть боротьбу зі злочинністю, і насамперед органів внутрішніх справ, прокуратури, судів» [619, с. 16].

Ціль таких досліджень – уточнити завдання й функції кожного з органів держави, що забезпечує кримінологічну безпеку, для того щоб знайти критерії оцінювання ефективності діяльності кожної ланки окремо, групи ланок і всієї системи.

Але існує й інший бік справи. В Україні забезпечення кримінологічної безпеки здійснює низка державних органів, кожен з яких діє в межах певних повноважень і встановленої законом процедури. У сфері протидії злочинності ці функції реалізує відповідна система суб'єктів [331, с. 177-182]. Систему таких органів, як і інші системи в галузі права та правової надбудови, В. М. Кудрявцев справедливо відносить до функціональної системи. Під останньою варто розуміти не анатомію, не структуру органів, а їх сукупну й цілеспрямовану діяльність по досягненню певного результату [293, с. 18]. Головною ознакою функціональної системи, за визначенням засновника теорії функціональних систем П. А. Анохіна, є системоутворюючий фактор. «Системою можна назвати тільки такий комплекс компонентів, у яких взаємодія та взаємовідносини набувають характеру

взаємсприяння компонентів для одержання сфокусованого корисного результату, тобто для досягнення мети, до якої прагне й заради якої і була створена система» [456, с. 28].

Питання про цілі соціальної діяльності є основним під час дослідження будь-якої системи, тому що вони не лише визначають функції, але й від їх правильного вибору залежить ефективність діяльності всієї системи незалежно від того, чи впливає мета із самої природи цієї системи (соціальні та біологічні системи) або її поставлено ззовні (організаційні й технічні системи).

Ніщо не може так згубно позначитися на ефективності управління, як неправильна, волюнтаристична, науково необґрунтована постановка цілей і спроба їх реалізації. Ні найсучасніша, необхідна й достатня інформація, ні найсучасніші методи ухвалення рішень, ні автоматизовані системи управління не можуть запобігти марнуванню ресурсів, якщо управління ведеться заради досягнення помилково поставленої або недостатньо обґрунтованої цілі [324, с. 38]. Тому можна з упевненістю констатувати, що цілі забезпечення кримінологічної безпеки досягаються тільки за допомогою вищезазначеного різноманіття заходів, засобів та методів і тільки уповноваженими на це суб'єктами, у процесі їх діяльності [380, с. 133-137].

Отже, проведемо аналіз цілі (мети) забезпечення кримінологічної безпеки.

Зауважимо, що можна сформулювати далеко не одну ціль (мету) дослідження об'єкта, однак нас цікавить практична мета – та, заради якої держава (замовник) ініціює забезпечення кримінологічної безпеки. Таку мету нескладно встановити, звертаючись до кримінальної політики держави, змістом якої є розробка цілей і завдань, а також вироблення засобів і методів впливу на злочинність.

За радянських часів (1960-ті рр.) стратегічна ціль протидії злочинності виглядала ось таким чином: «Програма партії ставить завдання – знищити всілякі порушення соціалістичного правопорядку, остаточно ліквідувати злочинність та усунути всі ті причини, які її породжують» [123, с. 6]. Як видно, стратегічна ціль (мета) протидії злочинності – її остаточно ліквідація. У 1980-х рр., коли провал

програми побудови в СРСР комунізму як суспільства, зокрема вільного від злочинності, став очевидним, головне гасло політики державного реагування на злочинність було скориговано, з'явилися формулювання на кшталт «стабілізувати злочинність», «зменшити темпи зростання кількості злочинів», «покращити її структуру, зокрема за рахунок скорочення частки найбільш небезпечних злочинів», а питання про ліквідацію злочинності було знято [276, с. 213-225].

Слід сказати, що адекватна, науково обґрунтована постановка політичних цілей у сфері реагування на злочинність є дуже важливою. Треба братися лише за ті цілі, яких реально досягти. Саме тому реальною перспективою для України може виступати побудова правової держави в умовах протистояння зі злочинністю як із неминучим злом, що передбачає формування процесу реагування на злочинність на сучасній цивілізованій основі.

Реальна мета забезпечення кримінологічної безпеки у цьому ракурсі передбачає протидію кримінальним загрозам та реалізацію інтересів протидії злочинності, а також сприяння виробленню державної стратегії у сфері забезпечення кримінологічної безпеки шляхом конкретного скоординовування діяльності окремих відповідальних суб'єктів. З іншого боку, як справедливо зазначає П. Л. Фріс, «Залишення політики у сфері профілактики злочинів за межами політики у сфері боротьби зі злочинністю відбувається тому, що профілактика злочинів і дотепер не оформилася в особливу комплексну галузь права, а кримінологічна політика (можна сказати – профілактична) не має єдиної основи. Парадокс, проте, полягає в тому, що профілактика є головним напрямом боротьби зі злочинністю, що практично визнається всіма дослідниками» [582, с. 9-10].

Виходячи з вищевикладених міркувань, загальними цілями системи забезпечення кримінологічної безпеки є своєчасне виявлення вже існуючих і прогнозування можливих негативних тенденцій у стані злочинності та її проявах, які можуть загрожувати життєво важливим інтересам об'єктів кримінологічної безпеки, вироблення та здійснення комплексу заходів щодо запобігання, припинення й локалізації дії цих загроз.

Конкретизація цілей відбувається, виходячи з потреб суспільства у певний історичний період. Цьому сприяють такі фактори, як несталість видів загроз, необхідність визначення пріоритетів, необхідність належного оцінювання рівня наявного аналізу проблем кримінологічної безпеки, необхідність прогнозування проблем кримінологічної безпеки. З урахуванням функціонального характеру системи забезпечення кримінологічної безпеки цей процес повинен здійснюватися вибірково, шляхом добору необхідних засобів для виконання спільних цілей, що постали перед системою. Вони й будуть цілями підсистем, системоутворюючим фактором для них. Отже, серед сучасних цілей системи забезпечення кримінологічної безпеки відзначимо такі:

- охорона прав і свобод людини та громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля й конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру та безпеки людства, а також правопорядку (ст. 1 КК України) [282];

- швидке, повне та неупереджене розслідування кримінальних правопорушень, викриття винних і забезпечення правильного застосування закону для того, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу й щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура (ст. 2 КПК України) [283];

- забезпечення виконання кримінального покарання з метою захисту інтересів особи, суспільства та держави шляхом створення умов для виправлення та ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами, а також запобігання тортурам і нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими (ст. 1 КВК України) [285];

- сприяння зміцненню законності, запобіганню злочинам, вихованню громадян у дусі неухильного виконання законів і дотримання правил співіснування.

Слід зазначити, що названі цілі належать до основних цілей забезпечення кримінологічної безпеки; кожна з них може бути деталізована й конкретизована як для системи в цілому, так і для її підсистем. Крім того, у процесі поступального розвитку суспільства постійно виникають і будуть виникати проблеми, які тією або іншою мірою починають порушувати існуючий порядок урегульованості правом суспільних відносин, у зв'язку з чим і виникають (у будь-якому разі, повинні виникати) нові цілі для системи в цілому або її окремих елементів.

Як справедливо зазначає В. О. Плешаков, «в умовах, коли злочинність розширює сферу свого кримінального впливу на позитивні процеси в суспільстві, з метою ефективного впливу на неї для суттєвого скорочення кількості злочинних проявів, зниження їх суспільної небезпечності, мінімізації наслідків на перше місце виходить проблема забезпечення безпеки особи, суспільства та держави від злочинних посягань. І хоча досягнення абсолютного стану кримінологічної безпеки неможливе, оскільки неможливо знищити злочинність, але соціально-прийнятний рівень такого стану необхідно підтримувати» [443, с. 57]. Звідси випливає головна ціль забезпечення кримінологічної безпеки – створення та підтримання соціально допустимого рівня кримінологічної безпеки.

Цілі системи та її підсистем можуть конкретизуватися й деталізуватися аж до цілей конкретної правової форми або доти, доки «не перетворяться на сукупність окремих завдань, вирішуваних конкретними органами й посадовими особами» [490, с. 33]. Для досягнення цілі забезпечення кримінологічної безпеки необхідно вирішити такі завдання:

- забезпечення ефективного правового захисту прав і законних інтересів суб'єктно-об'єктної складової системи забезпечення кримінологічної безпеки;
- забезпечення безперервності діяльності з профілактики, запобігання та припинення злочинів із метою кримінологічного захисту особи, суспільства та держави від злочинних посягань;
- своєчасне виявлення реальних і потенційних загроз стійкості й безперервності діяльності суб'єктів забезпечення кримінологічної безпеки, вжиття заходів щодо їх усунення або локалізації;

- виявлення внутрішніх і зовнішніх причин та умов, які сприяють заподіянню матеріальної та/або моральної шкоди об'єктам кримінологічної безпеки (особі, суспільству й державі), та своєчасне усунення таких причин;

- оперативне реагування посадових осіб і підрозділів (служб) системи кримінологічної безпеки на загрози, що виникають, та/або негативні тенденції зміни зовнішнього та внутрішнього середовища;

- своєчасне вжиття заходів з ліквідації (локалізації) матеріальної та/або моральної шкоди об'єктам кримінологічної безпеки (особі, суспільству та державі), що виникла в результаті протиправних дій та/або злочинних посягань;

- генерування, збереження й ефективного використання фінансових, матеріальних та інформаційних ресурсів;

- активізація протидії (профілактики, запобігання, припинення) злочинним проявам;

- позбавлення злочинності її живильного середовища, обумовленого проблемами та недоліками у законодавстві, шляхом усунення юридичних умов, які полегшують учинення злочинів і корупції державними службовцями (відповідне коригування законодавства);

- зниження або мінімізації злочинності шляхом створення чотирьохрівневої системи кримінологічної безпеки, що охоплює і самозахист громадян для забезпечення власної безпеки.

Виконання цих завдань пов'язується з реалізацією функцій забезпечення кримінологічної безпеки, які містять у собі такі напрямки діяльності:

- розробка стратегії забезпечення кримінологічної безпеки, правове, фінансове, матеріальне й інше забезпечення діяльності державних, громадських та інших структур, а також громадян по її реалізації;

- виявлення, оцінювання, усунення або нейтралізація джерел кримінальних загроз об'єктам кримінологічної безпеки й оперативно-профілактичний контроль за їх станом;

- оцінювання стану кримінологічної безпеки, прогнозування тенденцій його розвитку, інформування керівництва країни, владних структур, громадськості та населення про стан справ у цій галузі;
- підготовка та супровід комплексних цільових програм забезпечення кримінологічної безпеки, зокрема загальнодержавних, регіональних і місцевих;
- створення, розвиток, оснащення, підготовка й підтримка достатньою мірою готовності сил і засобів суб'єктів забезпечення кримінологічної безпеки;
- створення в суспільстві морально-психологічних передумов для зміцнення кримінологічної безпеки;
- захист особистої й майнової недоторканності, прав, свобод і законних інтересів громадян, іноземців та осіб без громадянства, забезпечення ефективної діяльності суб'єктів протидії злочинності, вжиття заходів щодо відновлення порушених у результаті злочинного замаху інтересів і притягнення до відповідальності осіб, які вчинили злочинні посягання на об'єкти кримінологічного захисту [443, с. 59-60].

Серед проблем забезпечення кримінологічної безпеки, які вбачаються актуальними, але не отримали належного доктринального осмислення, особливе місце посідає питання про принципи, на яких повинна будуватися діяльність по забезпеченню кримінологічної безпеки. Цю діяльність спрямовано на реалізацію публічно-правових інтересів держави в кримінальній сфері, й вона повинна будуватися на основі відповідних принципів, які акумулюють у собі основоположні начала, загальні ідеї стосовно цілей, завдань і засобів названої діяльності.

Формування принципів як основних ідей здійснюється під впливом низки об'єктивних та суб'єктивних факторів, які дають характеристику як у цілому права, так і його окремих складових елементів у відповідності до конкретного історичного етапу розвитку суспільства. Зміна змісту політичних, економічних і духовно-моральних відносин впливає на зміст права та його реалізацію, а отже, й на зміст принципів права. Це дозволяє зробити висновок про те, що принципи права фактично відображають природу та закономірності розвитку суспільства,

права, а також юридичної практики. Ми вважаємо, що доцільно запропонувати таке визначення вищезазначеного явища.

Принципи забезпечення кримінологічної безпеки – це обумовлені політичними, економічними, духовно-моральними, кримінологічними та іншими факторами основоположні ідеї, керівні начала, які відображають природу, особливості та призначення відповідної діяльності спеціально уповноважених органів і посадових осіб.

Принципи забезпечення кримінологічної безпеки, на жаль, наразі не отримали текстового закріплення. Таке положення обумовлюється відсутністю єдиного нормативного правового акту, в якому були б акумульовані правові норми, що визначають діяльність по забезпеченню кримінологічної безпеки. Разом із тим це не позбавляє можливості визначити систему принципів забезпечення кримінологічної безпеки. Вона може бути представлена у такій послідовності: цілі => завдання => функції => організаційні структури => заходи, їх інформаційне, методичне, ресурсне забезпечення (при цьому слід урахувувати специфіку умов і ситуацій, притаманних відповідній території або галузі соціальної життєдіяльності).

Отже, у формуванні ефективної системи заходів забезпечення кримінологічної безпеки велике значення мають принципи, на основі яких мають функціонувати суб'єкти, що беруть участь у процесі впливу на неї. Значення цих принципів полягає у наданні цілеспрямованості діяльності законодавця, посадових осіб правоохоронних органів і суду, а також представників неурядових організацій і громадян, що беруть участь у процесах впливу на злочинність та забезпеченні кримінологічної безпеки.

Саме поняття «принцип», що прийшло в нашу мову так само як і в інші європейські з латинської, означає початок, основу. У тлумачних словниках іншомовних слів дано такі визначення цього слова: «принцип: 1) основне початкове положення будь-якої теорії, вчення тощо; 2) внутрішнє переконання, погляд на речі, що визначають норму поведінки; 3) основа будови, дії будь-якого механізму, приладу, установки» [527, с. 400].

Звернімо увагу на останнє тлумачення. Визначення принципу як основи будови, дії будь-якого механізму дозволяє нам усвідомити те, що, здійснюючи забезпечення кримінологічної безпеки, необхідно знати її внутрішні, іманентні якості, взаємозв'язок елементів та інші властиві їй особливості, які мають значення для правильного розуміння її суті. У зв'язку з цим доцільно під час дослідження будь-якої діяльності, серед іншого і забезпечення кримінологічної безпеки, визнати методологічно правильним твердження про вплив на неї принципів. При цьому поняття керівного положення, установки в системі діяльності дає підставу вважати, що для суб'єктів, чия діяльність вони регламентують, принципи є наказом до дії. Більше того, в цьому значенні принципи можна визнати чимось на зразок мірила правильності під час оцінювання як окремих заходів забезпечення кримінологічної безпеки, так і протидії злочинності в цілому.

У сучасній філософії під принципом розуміють, по-перше, в суб'єктивному значенні, основне положення, передумову (принцип мислення); по-друге, в об'єктивному значенні, вихідний пункт, першооснову; по-третє, основоположне теоретичне знання, що не є доказовим і не вимагає доказів; по-четверте, основоположну етичну норму, яка є або суб'єктивною – максимою – й направляє волю, оскільки вона виступає як керівний стосовно окремих індивідів момент, або об'єктивною – законом, і в такому разі визнається значущою для волі кожної розумної істоти [576, с. 363].

Роль принципів є настільки важливою, що їх цілком заслужено можна порівнювати не з фундаментом, на якому ґрунтується будова права взагалі або конкретної галузі права зокрема, а саме зі стрижнем, що дозволяє підкреслити всепроникну їх сутність, безпосередній або опосередкований їх прояв у кожній правовій нормі, що регламентує ті або інші правовідносини [34, с. 94].

Тож, під принципами забезпечення кримінологічної безпеки розуміють ідеї, що ґрунтуються на об'єктивно діючих у суспільстві законах і закономірностях, основні положення, що відображають зміст і чинять регуляторний вплив на всі елементи процесу діяльності. Отже, принципи забезпечення кримінологічної

безпеки являють собою організовані у нормативну форму основні вимоги до змісту й напрямків діяльності відповідних суб'єктів.

З огляду на вищезазначену дефініцію спробуємо сформулювати систему принципів забезпечення кримінологічної безпеки. У кримінологічній науці вчені пропонують обговорювати принципи протидії злочинності або профілактики злочинів [61, с. 23-27; 160; 171, с. 75-79; 216; 277; 318; 538; 548, с. 157-161; 575]. В. Є. Емінов сформулював принципи боротьби з організованою злочинністю у створеній ним Концепції боротьби з організованою злочинністю [622]. Систему цих принципів він презентує в такий спосіб:

1) боротьба з організованою злочинністю є постійною окремою функцією держави;

2) пріоритет боротьби з корупцією;

3) рівноправність гуманітарних, політичних та економічних засад боротьби з організованою злочинністю;

4) демократизм боротьби з організованою злочинністю;

5) прозорість формування витрат бюджетних і позабюджетних коштів, використовуваних на цілі боротьби з організованою злочинністю;

6) пріоритет бюджетного фінансування заходів попередження стосовно фінансування інших заходів боротьби з організованою злочинністю.

Низка принципів, що входять у цей перелік, за змістом належить до основних напрямків діяльності окремих органів влади. Зокрема, до таких можна віднести «прозорість формування витрат бюджетних і позабюджетних коштів» і «пріоритет бюджетного фінансування заходів попередження стосовно фінансування інших заходів боротьби з організованою злочинністю».

Вважаємо, що систему принципів забезпечення кримінологічної безпеки повинна становити сукупність таких принципів, як законність, справедливість, рівність перед законом, забезпечення захисту прав і свобод людини та громадянина, співробітництво держави з неурядовими громадськими та міжнародними організаціями й окремими громадянами, пріоритет заходів,

спрямованих на протидію злочинності, оперативність, економія державного примусу, ефективність та науковість.

Сутність принципу законності як основи забезпечення кримінологічної безпеки полягає в тому, що в процесі реалізації заходів забезпечення кримінологічної безпеки обов'язковим є виконання законів та інших нормативних актів, що утворюють юридичну основу протидії злочинності. На сьогодні в Україні немає систематизованого правового документа, на основі якого повинна будуватися система заходів забезпечення кримінологічної безпеки. Він потрібен, по-перше, для забезпечення діяльності суб'єктів протидії злочинності; по-друге, як нормативно-правовий акт, що повинен відображати кримінально-правову політику держави, спрямовану на виявлення, запобігання й усунення об'єктивних і суб'єктивних причин та умов, що породжують злочинність і сприяють її діяльності та функціонуванню.

Дотримання принципу справедливості є важливою умовою ефективного забезпечення кримінологічної безпеки. Принцип справедливості цього змісту виходить за межі кримінально-правового принципу справедливості. Ця обставина обумовлюється тим, що заходи забезпечення кримінологічної безпеки не можна обмежувати лише застосуванням до винних осіб адекватних учиненому злочину виду й розміру покарання або інших заходів кримінально-правового впливу. Вони повинні містити в собі комплекс заходів, здійснюваних іншими суб'єктами забезпечення кримінологічної безпеки.

Так, одним із напрямків діяльності організованої злочинності є організація нелегальної міграції [289, с. 238]. Стосовно попередження таких суспільно небезпечних діянь поряд з установами кримінально-правової заборони на їх здійснення ефективною є реалізація комплексу соціально-економічних заходів, спрямованих на усунення причин та умов, що сприяють нелегальній міграції. Наприклад, заходи щодо посилення тиску законодавства в сфері міграції й контролю за його виконанням поєднуються з організаційними заходами, у тому числі щодо створення відповідної міжвідомчої інформаційної системи. Створення системи імміграційного контролю сприяє виявленню організованих злочинних

груп, що займаються організацією незаконного в'їзду в країну іноземних громадян або осіб без громадянства, їх незаконного перебування або незаконного транзитного проїзду через територію держави.

Принцип рівності перед законом означає, що всі громадяни незалежно від статі, раси, національності, мови, походження, майнового й посадового становища, місця проживання, ставлення до релігії, переконань, приналежності до громадських об'єднань, а також інших обставин, мають рівні права й обов'язки в галузі забезпечення кримінологічної безпеки. Таке визначення повною мірою стосується і юридичних осіб.

У системі принципів забезпечення кримінологічної безпеки значиме місце належить принципу забезпечення й захисту прав і свобод людини та громадянина. Суспільство, з одного боку, довірило державі функцію забезпечення кримінологічної безпеки, а з іншого боку, вимагає забезпечення й захисту прав і свобод людини та громадянина. Недопустимим є порушення прав і свобод людини навіть у процесі проведення заходів з протидії злочинності. У цьому сенсі варто говорити не тільки про забезпечення безпеки потерпілих від злочину або інших правослухняних громадян, не менш важливим завданням держави є правовий захист від зайвого примусу та необґрунтованого засудження осіб, втягнутих в орбіту кримінального судочинства в ролі підозрюваних, обвинувачених чи підсудних. Є недопустимим посилення тиску за допомогою заходів забезпечення кримінологічної безпеки якихось одних прав і свобод за рахунок інших. Застосування заходів, що обмежують права та свободи громадян, є допустимим тільки через факти порушення закону й у передбачених законом випадках [129, с. 166-169].

Ефективність забезпечення кримінологічної безпеки в усіх її формах може бути досягнута лише тоді, коли до цього процесу приєднується громадянське суспільство [593, с. 12]. У зв'язку з цим наступним принципом забезпечення кримінологічної безпеки можна виділити вимогу щодо співробітництва держави з неурядовими громадськими та міжнародними організаціями й окремими громадянами. Зокрема, у матеріалах спеціальної сесії IV Конгресу ООН по

боротьбі зі злочинністю та поводженню з правопорушниками формулюється висновок про те, що в різних країнах світу різними є межі використання інституту участі громадськості в боротьбі зі злочинністю. Ці розходження мають об'єктивне політичне й соціально-економічне підґрунтя, але суть закріпленої в резолюції позиції зводиться до того, що без допомоги всього населення, всього суспільства досягти успіху у протидії злочинності неможливо [139, с. 141].

Формою такої взаємодії може виступати співпраця правоохоронних органів з неурядовими організаціями, політичними партіями й рухами, релігійними конфесіями та недержавними засобами масової інформації [110, с. 66-69; 128, с. 41-46]. Цю ідею підтримував також В. М. Кудрявцев, який вважав, що «треба ширше спиратися на суспільні сили, тобто на громадянське суспільство» [294, с. 33].

Особливе значення у забезпеченні кримінологічної безпеки відведено взаємодії з міжнародними організаціями [170, с. 37-38]. Міжнародна співпраця в нашому випадку здійснюється на двох рівнях. Перший передбачає двостороннє співробітництво України з іншими державами та міжнародними правоохоронними організаціями. Другий рівень полягає в участі України у спеціалізованих інститутах Організації Об'єднаних Націй та у міжнародних конференціях з питань протидії найнебезпечнішим злочинам [70, с. 330-331].

Забезпечення кримінологічної безпеки здійснюється також за допомогою співробітництва правоохоронних органів України зі спецслужбами іноземних держав, що охоплює правову взаємодопомогу, проведення проти міжнародних злочинних спільнот узгоджених заходів та обмін інформацією [84, с. 126].

Вирішальною умовою ефективності забезпечення кримінологічної безпеки є взаємодія держави з населенням [318, с. 142]. Справедливим є судження про те, що «необхідними є цілеспрямовані зусилля по подоланню соціальної апатії й пасивності значної частини громадян у сфері охорони правопорядку та боротьби з правопорушеннями» [7, с. 43]. Участь громадських об'єднань і громадян у діяльності щодо забезпечення кримінологічної безпеки має здійснюватися на

основі добровільності та матеріального й морального стимулювання за підтримки держави [93, с. 68].

Значимість принципу пріоритету заходів, спрямованих на забезпечення кримінологічної безпеки, диктується тим, що злочинність впливає на всі сфери життєдіяльності держави та суспільства, серйозно гальмує соціально-економічні й політичні перетворення в Україні. Як показують кримінологічні дослідження, триває консолідація злочинних угруповань на територіальному, державному й міжнародному рівнях, активізація міжнародних злочинних співтовариств [488, с. 6]. У зв'язку з цим забезпечення кримінологічної безпеки має пріоритетне значення для всієї держави та її інститутів. Важливою особливістю є також і те, що діяльність суб'єктів забезпечення кримінологічної безпеки повинна будуватися на випередженні дій злочинців і послідовній реалізації превентивного підходу до протидії злочинності.

Принцип пріоритетів полягає і в тому, що успіх заходів із забезпечення кримінологічної безпеки залежить від правильного вибору послідовності дій, забезпечення прозорості дій суб'єктів, реалізації поставлених завдань, створення більш ефективних механізмів контролю, а також умов для правового виховання та привертання суспільної уваги до проблем запобігання, профілактики та протидії злочинності в державі.

Принцип оперативності полягає в мінімізації термінів, які минають від виявлення підстав для застосування заходів державно-владного впливу до реального їх застосування для забезпечення кримінологічної безпеки. Ураховуючи широкий спектр застосовуваних заходів і їх видову неоднорідність, не можна виробити й надати єдину рекомендацію для реалізації вищезазначеного принципу. Очевидно, що фактор часу відіграє різну роль у процесі застосування заходів профілактики й заходів припинення. Він виступає обов'язковою умовою визнання запобіжних заходів законними, а ігнорування часової прив'язки в процесі реалізації цих заходів зумовлює визнання їх незаконними. Стосовно ж заходів запобігання фактор часу дозволяє судити про рівень ефективності їх застосування [127, с. 35-39; 168, с. 114-118].

Принцип економії державного примусу полягає в такому. Державний примус виступає найбільш дієвим засобом забезпечення кримінологічної безпеки. Такий стан справ обумовлюється тим організаційним потенціалом, який уособлюють в собі ці заходи. Вони застосовуються уповноваженими органами й посадовими особами. Застосування заходів державного примусу є вимушеним, але необхідним заходом.

Принцип ефективності полягає в тому, що досягнення цілей і завдань забезпечення кримінологічної безпеки має відбуватись з найменшими витратами сил і засобів. Моніторинг загроз кримінологічній безпеці, їх локалізація й усунення негативних наслідків вимагають залучення відповідних сил і засобів, і як вид соціально корисної та необхідної діяльності він повинен здійснюватися ефективно.

Принцип науковості передбачає таке: а) наявність програм із протидії та запобігання злочинності із застосуванням профілактичних заходів, наукової концепції цієї діяльності, що ґрунтується на пізнанні її закономірностей і місця в соціальних системах; б) супровід профілактичної, запобіжної діяльності всіх рівнів, етапів, напрямків і видів науково-методичного забезпечення, що ґрунтується на комплексному використанні тих наук про боротьбу зі злочинністю, що об'єднуються кримінологією та кримінальною політикою; в) проведення кримінологічних або комплексних експертиз законодавчих та управлінських актів, пов'язаних із запобіганням, профілактикою й протидією злочинності у процесі їх підготовки [63, с. 83-85].

Принцип визначення пріоритетів полягає в тому, що успіх заходів із забезпечення кримінологічної безпеки залежить від правильного вибору послідовності дій, забезпечення прозорості дій суб'єктів, реалізації поставлених завдань і створення більш ефективних механізмів контролю, а також умов для правового виховання та привертання суспільної уваги до проблем запобігання, профілактики та протидії злочинності в державі.

Усі перелічені принципи забезпечення кримінологічної безпеки є тісно взаємозалежними. Їх виключення призводить до порушення функціонування

відповідного механізму. Неухильне дотримання вимог, що містяться в них, покликано забезпечувати узгодженість у діяльності суб'єктів. У зв'язку з цим важливо гарантувати пряму дію принципів забезпечення кримінологічної безпеки шляхом закріплення їх у законодавчих актах.

Принципи забезпечення кримінологічної безпеки мають високий рівень узагальнення й абстрагування. Це, з одного боку, вимагає їх деталізації в нормативно-правових актах, з іншого – дозволяє суб'єктам правотворчості та правозастосування максимальною мірою реалізувати творчий підхід як у процесі розробки відповідних актів, так і в процесі їх застосування. Тут має бути реалізована орієнтаційна функція принципів забезпечення кримінологічної безпеки.

Відсутність єдиного нормативного правового акту, що регламентує діяльність по забезпеченню кримінологічної безпеки, не дозволяє текстуально закріпити відповідні принципи. А отже, такий стан не надає можливості досягти єдності в питанні про систему названих принципів і їх зміст.

Застосування принципів забезпечення кримінологічної безпеки вимагає відповідної підготовки суб'єктів забезпечення, і тут уже стає необхідною не тільки наявність відповідних знань, навичок і вмінь, але й переконаність у потрібності та корисності цієї діяльності. До того ж кожна ланка (рівень) суб'єктів забезпечення безпеки має вирішувати коло завдань забезпечення кримінологічної безпеки, яке визначається межами її компетенції. Ефективність діяльності по забезпеченню кримінологічної безпеки досягається лише за умови здійснення цього виду правоохоронної діяльності з урахуванням властивих їй принципів.

Отже, основними ознаками принципів забезпечення кримінологічної безпеки є такі:

- а) вони містять імперативні вимоги;
- б) є універсальними;
- в) висуваючи до виконавців основні вимоги, відображають закономірності історичного розвитку суспільства;

г) виступають основою для подальшого вдосконалення системи заходів на державному та регіональному рівнях.

3.3 Суб'єкти забезпечення кримінологічної безпеки

Одним з елементів забезпечення кримінологічної безпеки є суб'єкт цієї діяльності. Під час визначення суб'єкта забезпечення кримінологічної безпеки варто виходити із загального поняття суб'єкта будь-якої діяльності. Суб'єкт – це носій функціональних прав та обов'язків, що реалізує певне коло завдань по досягненню кінцевої мети та володіє певною компетенцією щодо участі в такій діяльності [85, с. 737]. На нього поширюються норми, що регламентують цю діяльність, і режим законності в його конкретній інтерпретації. Віднесення особи або організації до таких суб'єктів за загальним правилом означає постійну або тривалу (систематичну) участь у ній [557, с. 133].

Найбільш наближеним до розуміння суб'єктів забезпечення кримінологічної безпеки є суб'єкти протидії злочинності (або в іншій термінології – попередження, профілактики, запобігання). Так, Г. М. Міньковський вважає, що суб'єктами попередження злочинів є органи, установи, організації та підприємства, а також посадові особи (службовці) й окремі громадяни, на яких законом покладено завдання та функції з виявлення, усунення, ослаблення й нейтралізації причин та умов, що сприяють існуванню й поширенню злочинності в цілому, її окремих видів і конкретних злочинів, а так само втримання від переходу на злочинний шлях і ресоціалізації осіб, схильних до вчинення злочинів (рецидиву) [278, с. 198].

Уявляється, що навряд чи на окремих громадян законом можуть бути покладені завдання й функції з протидії злочинності. У законодавчому порядку вони можуть бути покладені лише на спеціалізовані органи, серед іншого на правоохоронні органи, зокрема на поліцію. Так, Закон України «Про Національну поліцію» наділяє цей орган функцією протидії злочинності, під якою розуміють одну зі сфер соціального управління, що впливає на причини й умови конкретних

злочинів і на саму злочинність як соціальне явище з метою запобігання її самодетермінації. Така протидія охоплює всі види впливу на злочинність з метою її скорочення, мінімізації кількості кримінально караних діянь, починаючи від розробки законодавства та його застосування й закінчуючи соціальним забезпеченням процесів формування особистості та її виховання, серед іншого правового, впливу на неї з метою недопущення поведінки, що відхиляється.

Протидіючи злочинності, служби та підрозділи поліції здійснюють профілактику, запобігання та припинення злочинів. Провідними напрямками діяльності поліції у сфері протидії злочинності є такі: 1) виявлення, усунення або нейтралізація причин злочинності, окремих її видів, а також умов, що їй сприяють; 2) виявлення й усунення ситуацій на певних територіях або в певному середовищі, безпосередньо мотивуючих або провокуючих учинення злочинів; 3) виявлення в структурі населення груп підвищеного кримінального ризику та зниження цього ризику; 4) виявлення осіб, поведінка яких указує на реальну можливість учинення злочинів, і чинення на них стримуючого й коригуючого впливу, а в разі необхідності – і на їх найближче оточення [206, с. 16-21].

Складність і різноманіття забезпечення кримінологічної безпеки визначають і розмаїтість суб'єктів цієї діяльності, які поєднуються в складну багаторівневу й багатофункціональну систему, ланки якої безпосередньо або опосередковано взаємодіють і взаємодоповнюють одна одну. Це обумовлює необхідність розробки їх класифікації, поділу на певні групи, класи або розряди на підставі їх подібності чи несхожості.

За завданнями, компетенцією та змістом забезпечення кримінологічної безпеки в загальній системі суб'єктів виділяють органи й організації, які:

- визначають основні напрями, завдання, форми й методи забезпечення кримінологічної безпеки в країні;
- здійснюють інформаційно-аналітичне забезпечення кримінологічної безпеки;
- виявляють криміногенні фактори та сигналізують про них;

– безпосередньо реалізують заходи з реагування на окремі злочини, а також заходи з усунення, послаблення або нейтралізації криміногенних факторів, серед іншого з корекції особистісних деформацій та усунення обставин, що їх сформувавши [32, с. 100; 302, с. 145].

За характером функцій розрізняють суб'єкти спеціалізовані, для яких функція забезпечення кримінологічної безпеки є основною або однією з головних, і неспеціалізовані, для яких забезпечення кримінологічної безпеки є похідною від головної функції.

Залежно від рівнів суб'єктів забезпечення кримінологічної безпеки можна поділити на три групи. Перша містить у собі суб'єктів загальносоціальної профілактики. До них належать органи влади, а також громадські формування, що не виконують безпосередньо правоохоронні функції (міністерства, органи місцевого самоврядування, партії, профспілки, церква та ін.).

До другої групи входять суб'єкти спеціально-кримінологічної профілактики. Це: 1) державні органи, що виконують правоохоронні функції (МВС, прокуратура, суд та ін.); 2) державно-суспільні органи, що виконують правоохоронні функції; 3) приватні й громадські структури, що сприяють виконанню правоохоронних завдань (приватні охоронні підприємства, ДНД та ін.).

Третя група поєднує суб'єктів, що здійснюють індивідуальну профілактику. До них належать співробітники державних органів (дільничні інспектори, оперативні працівники тощо), працівники інших державних установ, окремі громадяни (суспільні вихователі, позаштатні співробітники) [290, с. 159].

За сферами діяльності, або компетенцією суб'єкти розрізняють так:

- суб'єкти правового регулювання та владного, державно-правового управління: органи державної влади в центрі та регіонах;
- суб'єкти планування й координації: міністерства, відомства та виконавчі органи влади регіонів;
- суб'єкти управління окремими напрямками забезпечення кримінологічної безпеки: правоохоронні органи, спеціалізовані контролюючі

органи, громадські організації;

– суб'єкти безпосереднього здійснення забезпечення кримінологічної безпеки;

– служби та посадові особи правоохоронних і контролюючих органів, члени громадських організацій, окремі громадяни [301, с. 71-72].

Певну роль у забезпеченні кримінологічної безпеки відіграють не лише підприємства, установи культури, охорони здоров'я й освіти, але і приватні комерційні структури виробничого та іншого призначення (особливо в плані забезпечення власної безпеки), адже це має велике значення для попередження економічних злочинів і здійснюється як державними органами, так і комерційними структурами, а також органами їх управління. З урахуванням цього перелічені суб'єкти (як державні, так і громадські) із кримінологічних позицій поділяють на спеціалізованих та неспеціалізованих. Для останніх характерним є те, що функція забезпечення кримінологічної безпеки не є для них профільною й навіть основною (однією з основних).

Для спеціалізованих суб'єктів забезпечення кримінологічної безпеки спільним є призначення для боротьби зі злочинністю та іншими правопорушеннями (включно з їх попередженням). Для них це є для них профільною, основною (однією з основних) функцією. У цій групі розрізняються державні й недержавні суб'єкти.

Серед реально діючих суб'єктів забезпечення кримінологічної безпеки недержавної правоохорони можна згадати структури (осіб), що займаються приватною детективною й охоронною діяльністю. Більшість із послуг, що ними надаються (вивчення ринку, збір інформації для ділових переговорів, виявлення некредитоспроможних або ненадійних ділових партнерів, збір відомостей, захист життя та здоров'я громадян, охорона майна власників, забезпечення порядку в місцях проведення масових заходів та ін.), сприяють вирішенню завдань забезпечення кримінологічної безпеки.

Серед державних спеціалізованих суб'єктів виділяють правоохоронні органи держави й органи судової влади. Це органи прокуратури, поліції, служби

безпеки, митної служби, юстиції та деякі інші, а також суди (загальної юрисдикції й адміністративні). Правоохоронні органи покликані здійснювати контроль і нагляд за виконанням законів, реагувати у встановленому законом порядку на їх порушення та притягати до юридичної відповідальності винних осіб. При цьому протидія злочинам та іншим правопорушенням належить до однієї з їх основних функцій у межах забезпечення кримінологічної безпеки [8, с. 133-151].

Для їх діяльності із забезпечення кримінологічної безпеки є характерними такі риси:

- не лише виокремленість завдань і функцій забезпечення кримінологічної безпеки як похідних від основної компетенції, але й пріоритетність цих завдань і функцій у межах забезпечення законності, суспільної та державної безпеки та боротьби зі злочинністю;

- використання співробітниками, що здійснюють запобіжну діяльність, правового статусу представників влади, включно з правом застосовувати примусові заходи;

- тенденція до спеціалізації діяльності в організаційному, кадровому та ресурсному забезпеченні водночас з вимогою узгодження дій всіх служб, підрозділів, установ та організацій у міру покладених на них службових завдань;

- наявність механізму міжвідомчої координації діяльності для забезпечення комплексності вжитих заходів;

- виділення завдань і функцій забезпечення кримінологічної безпеки в самих правоохоронних органах.

За ступенем спеціалізації в сфері забезпечення кримінологічної безпеки окремо виділяють законодавчі (представницькі) органи, постійне завдання яких – розвивати правове регулювання забезпечення кримінологічної безпеки, що здійснюється в межах їх широкої конституційної компетенції. У межах широкої загальної компетенції здійснюється і забезпечення кримінологічної безпеки органами виконавчої влади в процесі управління справами суспільства.

Ця система містить у собі такі органи й організації:

- що розробляють і застосовують державну політику забезпечення

кримінологічної безпеки, яка визначає значимість цієї діяльності, її місце в суспільстві, реальні цілі та принципи, коло об'єктів і засобів впливу тощо, а також правові акти, що регулюють забезпечення кримінологічної безпеки;

- здійснюють інформаційне, методичне, ресурсне та кадрове забезпечення і наукове супроводження забезпечення кримінологічної безпеки;

- здійснюють управління системою забезпечення кримінологічної безпеки в цілому або за окремими напрямками й рівнями, серед іншого за формою координації;

- безпосередньо застосовують заходи забезпечення кримінологічної безпеки, у тому числі її окремих видів і конкретних злочинів [279, с. 304-305].

У механізмі забезпечення кримінологічної безпеки функціонує також автономний контур, який складають господарюючі структури, некомерційні організації, громадські та релігійні об'єднання, організації, що забезпечують позитивні форми дозвілля, ЗМІ, навчальні й трудові колективи, самоврядні організації мешканців тощо, які в міру своєї компетенції й можливостей беруть участь у забезпеченні кримінологічної безпеки в межах основних функцій, використовуючи головним чином загальновиховні форми впливу.

У цій підсистемі виділяють у відносно самостійний напрямок діяльності також органи й установи соціального обслуговування (соціальної допомоги та захисту), освіти й охорони здоров'я, які вирішують завдання забезпечення кримінологічної безпеки одночасно з основними завданнями та функціями. У зв'язку із цим можна говорити про часткову спеціалізацію цих органів. До частково спеціалізованих суб'єктів забезпечення кримінологічної безпеки відносять контрольно-ревізійні органи, нотаріат (зокрема, приватний нотаріат та аудит), а також юридичну службу підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності.

В. О. Плешаков виділяє сім рівнів, що утворюють систему державних органів, відомств та організацій, що займаються к межах своєї компетенції проблемами забезпечення кримінологічної безпеки:

1) органи законодавчої влади, що визначають політику та стратегію забезпечення кримінологічної безпеки особи, суспільства й держави та законодавчий механізм реалізації цієї політики та стратегії;

2) органи виконавчої влади, що реалізують законодавчо-затверджену політику та стратегію забезпечення кримінологічної безпеки шляхом визначення основних напрямів і заходів цієї діяльності й кола відповідальних суб'єктів, виділення необхідних сил і коштів;

3) судові органи й органи прокуратури, що забезпечують дотримання законів, які регулюють відносини в цьому виді безпеки, здійснюють правосуддя та реалізують політику безпеки особи, суспільства та держави від осіб, які вчинили злочини;

4) правоохоронні органи, покликані чинити необхідний оперативно-попереджувальний вплив на джерела кримінальних загроз і максимально знижувати ступінь небезпечності загроз кримінологічній безпеці, забезпечувати своєчасний кримінологічний захист об'єктів від злочинних посягань;

5) органи, що здійснюють адміністративно-правові, фінансові та інші режими;

б) система державних наукових центрів, які розробляють кримінологічні безпекові технології, операції та процедури, здійснюють кримінологічну експертизу на предмет безпеки розроблювальних програм, проектів і планів;

7) недержавні служби безпеки (служби безпеки різних фірм, банків, корпорацій, приватні охоронні та детективні підприємства тощо), громадські організації та громадяни, які беруть участь у забезпеченні кримінологічної безпеки [443, с. 66-67].

Отже, ґрунтуючись на вищезазначеній точці зору, всі суб'єкти забезпечення кримінологічної безпеки можна класифікувати таким чином [379]:

I. За обсягом владних повноважень:

1) держава, її представники та органи:

а) органи законодавчої влади, тобто представницький і законодавчий орган України – Верховна Рада України;

б) інститут глави держави – Президент України, включно з Радою національної безпеки і оборони України як координаційним органом з питань національної безпеки й оборони при Президентові України;

в) органи виконавчої влади – Кабінет Міністрів України, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, Національний банк України, суди загальної юрисдикції, прокуратура України, Національне антикорупційне бюро України, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, Збройні Сили України, Служба безпеки України, Служба зовнішньої розвідки України, Державна прикордонна служба України та інші військові формування, утворені відповідно до законів України, органи та підрозділи цивільного захисту;

2) громадські організації й окремі громадяни.

II. За напрямками діяльності:

1) суб'єкти, напрямком діяльності яких є протидія та запобігання злочинності (наприклад, Державне бюро розслідувань);

2) суб'єкти, напрямком діяльності яких є рання профілактика злочинності (наприклад, комісії з гуманітарних питань та соціального захисту населення, комунальні заклади на кшталт «Центр роботи з дітьми та молоддю за місцем проживання», психологи освітніх організацій тощо);

3) суб'єкти, напрямком діяльності яких є протидія криміногенним факторам та обставинам, які супроводжують злочинність (наприклад, роботодавці, що приймають на роботу осіб, які відбули покарання за раніше вчинений злочин).

III. Залежно від етапів реалізації стратегії (концепції) кримінологічної безпеки:

1) суб'єкти, задіяні на підготовчій стадії реалізації зазначеної стратегії (наприклад, представники наукових кіл, які беруть участь у розробці механізмів і заходів попередження, профілактики та протидії злочинності);

2) суб'єкти, задіяні на стадії безпосередньої реалізації зазначеної концепції (наприклад, відділи поліції);

3) суб'єкти, задіяні на стадії оцінювання результатів ефективності зазначеної концепції (наприклад, працівники Головного та регіональних

сервісних центрів МВС України, Департаментів комунікації та інформатизації під час збору й аналізу статистичних даних).

Розглянемо окремі класифікаційні групи суб'єктів забезпечення кримінологічної безпеки більш детально.

Так, Верховна Рада України в межах повноважень, визначених Конституцією України, визначає засади внутрішньої та зовнішньої політики, основи національної безпеки, формує законодавчу базу в цій сфері, ухвалює рішення з питань введення надзвичайного й воєнного стану та мобілізації, визначення загальної структури, чисельності та функцій Збройних Сил України й інших військових формувань, створених відповідно до законів України.

Слід відзначити той факт, що у відповідності до Конституції України законотворча діяльність Верховної Ради має деякі обмеження. До основних із них слід віднести два: це розробка та внесення Кабінетом Міністрів України на розгляд Верховної Ради України проектів загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального та культурного розвитку й охорони довкілля, зокрема Державного бюджету, а також президентське вето, яке теоретично можна подолати, але практично зробити це досить важко.

Будучи суб'єктом забезпечення кримінологічної безпеки, інститут глави держави в особі Президента України відповідно до Конституції України є гарантом прав і свобод людини та громадянина. Він визначає основні напрями діяльності країни щодо захисту життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз. Президент здійснює загальне керівництво органами забезпечення безпеки, видає укази з питань забезпечення безпеки особи та суспільства, вживає інших організаційно-правових заходи, спрямовані на забезпечення національної безпеки.

Також Президент України як глава держави, гарант державного суверенітету й територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини та громадянина, Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України та Голова Ради національної безпеки і оборони України здійснює загальне керівництво у сферах безпеки та оборони України.

Конституцією України (ст. 106) Президенту надано широкі владні повноваження, що дозволяє зробити висновок про те, що він є головою системи безпеки [265]. Реалізацію своїх владних повноважень з метою забезпечення безпеки Президент України здійснює за допомогою:

- вибору основних напрямів і конкретних заходів внутрішньої та зовнішньої політики держави;

- призначення ключових керівників органів забезпечення безпеки, зокрема внесення до Верховної Ради України подання про призначення Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України; саме Президент призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних Сил України, інших військових формувань і здійснює керівництво у сферах національної безпеки та оборони держави;

- ухвалення рішень щодо формування правоохоронних та інших органів забезпечення безпеки, а також їх використання як у мирний, так і у воєнний час;

- запровадження у разі необхідності надзвичайного стану або воєнного стану в Україні чи в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України й оголошення загальної або часткової мобілізації;

- використання «права вето» щодо ухвалених Верховною Радою України законів (крім законів про внесення змін до Конституції України) з подальшим поверненням їх на повторний розгляд Верховної Ради України, якщо вони суперечать його уявленням про безпеку;

- розпуску парламенту та призначення нових виборів у випадках виникнення кризи влади, яка може завдати шкоди безпеці.

Важливу роль у забезпеченні безпеки відіграє Рада національної безпеки і оборони України, безпосередньо підконтрольна Президенту України. Персональний склад Ради національної безпеки і оборони України формує Президент України, а до її складу за посадою входять Прем'єр-міністр України, Міністр оборони України, Голова Служби безпеки України, Міністр внутрішніх справ України та Міністр закордонних справ України.

Рада національної безпеки і оборони України координує та контролює діяльність органів виконавчої влади у сферах національної безпеки й оборони, вносить Президенту України з урахуванням змін у геополітичній обстановці пропозиції щодо уточнення Стратегії національної безпеки України та Воєнної доктрини України.

До того ж Рада національної безпеки та оборони України здійснює підготовку рішень Президента України з питань забезпечення захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, проведення єдиної політики в галузі забезпечення безпеки. Вона також розглядає стратегічні проблеми державної, економічної, суспільної, оборонної, інформаційної, екологічної та інших видів безпеки, охорони здоров'я населення, прогнозування, запобігання надзвичайних ситуацій і подолання їх наслідків, забезпечення стабільності та правопорядку.

Очолює єдину систему виконавчої влади в Україні колегіальний орган – Кабінет Міністрів України, який як вищий орган у системі органів виконавчої влади забезпечує державний суверенітет та економічну самостійність України, вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина, обороноздатності, національної безпеки України, громадського порядку й боротьби із злочинністю. Будучи суб'єктом забезпечення кримінологічної безпеки, Кабінет Міністрів України здійснює свої повноваження відповідно до Конституції України та Закону України «Про Кабінет Міністрів України» від 27.02.2014 № 794-VII [468]. Він координує діяльність із забезпечення кримінологічної безпеки у широкому її розумінні, яку здійснюють центральні органи виконавчої влади, для яких ця діяльність є основною.

Так, наприклад, центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері внутрішніх справ, є Міністерство внутрішніх справ України. Її основними завданнями щодо забезпечення кримінологічної безпеки є такі:

1) охорона прав і свобод людини, інтересів суспільства та держави, протидія злочинності, забезпечення публічної безпеки та порядку, а також надання поліцейських послуг;

2) захист державного кордону й охорона суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні;

3) цивільний захист, захист населення й територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідація надзвичайних ситуацій, рятувальна справа, гасіння пожеж, пожежна й техногенна безпека, діяльність аварійно-рятувальних служб, а також гідрометеорологічна діяльність;

4) протидія нелегальній (незаконній) міграції, реєстрація фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів [451].

Найбільше зазначені функції наближаються до сучасних повноважень підрозділів Національної Гвардії України – військового формування з правоохоронними функціями, яке бере участь у підтриманні або відновленні правопорядку в районах виникнення особливо тяжких надзвичайних ситуацій техногенного чи природного характеру, що створюють загрозу життю та здоров'ю населення (п. 13 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про Національну гвардію України») [473].

Центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері захисту державного кордону, є Державна прикордонна служба України, до функцій якої входить участь у заходах, спрямованих на боротьбу зі злочинністю, а також припинення діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), організованих груп та злочинних організацій, що порушили порядок перетинання державного кордону України. Кримінологічна діяльність зазначеної служби стає особливо актуальною в умовах послаблення пропускового режиму на певних ділянках кордону України в районі проведення антитерористичної операції, у зв'язку з чим Державна прикордонна служба України бере участь у межах своєї компетенції у взаємодії з органами Служби безпеки України, органами Національної поліції й іншими правоохоронними органами у боротьбі з

тероризмом і виконанні інших покладених на них завдань (ч. 1 ст. 2, п. 20 ч. 1 ст. 19 Закону України «Про Державну прикордонну службу України») [460].

Центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань, є Державна кримінально-виконавча служба України [459]. У літературі висловлюється точка зору, що повноваження цього органу щодо протидії злочинності суттєво обмежено за територіальною ознакою, тобто він фактично здійснює заходи щодо запобігання та припинення злочинів виключно на об'єктах Державної кримінально-виконавчої служби України, таким чином, віднесення цього органу державної влади до основних суб'єктів є досить спірним [566, с. 206]. Убачається, що таке розуміння участі кримінально-виконавчої служби у забезпеченні кримінологічної безпеки не повною мірою відповідає сучасному розумінню такої діяльності, воно фокусується саме на боротьбі, попередженні та припиненні злочинів і зовсім не бере до уваги можливості установ виконання покарань у питаннях здійснення індивідуальної профілактики. На нашу думку, забезпечення кримінологічної безпеки установами виконання покарань має охоплювати не лише запобігання та припинення злочинів на вказаних об'єктах, а і здійснення індивідуальної пенітенціарної профілактики щодо засуджених осіб, яка полягає у застосуванні комплексу заходів, спрямованих на усунення індивідуальних криміногенних факторів і здійснення корекції соціальних установок особистості.

О. М. Бандурка та О. М. Литвинов цілком слушно зауважують, що індивідуальна профілактика злочинів не може здійснюватися стихійно, безсистемно, вона повинна мати свою науково обґрунтовану тактику, тобто чітко визначені принципи, підстави, вимоги й умови здійснення, елементи, інтенсивність, черговість, порядок і способи застосування різних заходів впливу, прийоми оволодіння ними та застосування їх на практиці, результативність у цілому і за окремими елементами [34, с. 246]. Ураховуючи це, вважаємо вкрай важливим розробку тактики індивідуальної пенітенціарної профілактики щодо засуджених осіб і наголошуємо, що обов'язок здійснення такої профілактики слід закріпити за установами виконання покарань на рівні законів і конкретизувати на

рівні відомчих нормативно-правових актів. Крім того, здійснення зазначеної профілактичної роботи є формою досягнення однієї з цілей забезпечення кримінологічної безпеки – сприяння досягненню соціального компромісу в суспільстві.

Центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, державну політику у сфері державної митної справи, є Державна фіскальна служба України. Відповідно до пункту 4 (60, 60-1) ця служба вживає заходів для виявлення, аналізу та перевірки фінансових операцій, які можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму, а також здійснює контрольні-дозвільні процедури з переміщення товарів (вантажів) у районі проведення антитерористичної операції [450]. Останнє завдання покладено на Департамент організації митного контролю Державної фіскальної служби України.

До інших спеціалізованих суб'єктів забезпечення кримінологічної безпеки належать такі:

- центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, яким на сьогодні є Державна служба фінансового моніторингу України;

- Служба зовнішньої розвідки України;

- Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України.

Що стосується неспеціалізованих суб'єктів забезпечення кримінологічної безпеки, то на рівні центральних органів виконавчої влади ними є такі:

- Міністерство закордонних справ України;

- центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері охорони здоров'я;

- центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику в електроенергетичному, вугільно-промисловому та нафтогазовому комплексах;

- центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері управління об'єктами державної власності;
- центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері транспорту;
- центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну фінансову політику;
- центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища;
- центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну аграрну політику.

Що стосується органів місцевої влади, то ними згідно зі статтею 118 Конституції є місцеві державні адміністрації, які здійснюють виконавчу владу в областях і районах, містах Києві та Севастополі. Місцеві державні адміністрації – це державні органи виконавчої влади в адміністративно-територіальних одиницях, які представляють інтереси держави [517, с. 186-193].

Згідно з пунктом 1 ст. 13 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» до компетенції місцевих державних адміністрацій належить вирішення питань щодо забезпечення законності, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян. У межах зазначеної компетенції місцева державна адміністрація здійснює такі основні повноваження: 1) забезпечує виконання Конституції та законів України, рішень Конституційного Суду України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України й інших органів державної влади; 2) забезпечує здійснення заходів щодо охорони громадської безпеки, громадського порядку та боротьби зі злочинністю; 3) забезпечує розгляд звернень громадян та їх об'єднань, контролює стан цієї роботи в органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в організаціях та установах, розташованих на відповідній території; 4) здійснює заходи щодо організації правового інформування й виховання населення; 5) забезпечує виконання актів законодавства з питань громадянства, пов'язаних із перебуванням іноземців та

осіб без громадянства, сприяє органам внутрішніх справ у додержанні правил паспортної системи; 6) забезпечує виконання законодавства щодо національних меншин і міграції, про свободу думки та слова, свободу світогляду й віросповідання; 7) оголошує у разі стихійного лиха, аварій, катастроф, епідемій, епізоотій, пожеж чи інших надзвичайних подій зони надзвичайної ситуації; здійснює передбачені законодавством заходи, пов'язані з підтриманням у них громадського порядку, врятуванням життя людей, захистом їх здоров'я та прав і збереженням матеріальних цінностей; 8) розглядає справи про адміністративні правопорушення, віднесені до її відання, утворює адміністративні комісії та координує їх діяльність тощо [472].

Завдання й компетенція місцевих державних адміністрацій щодо забезпечення кримінологічної безпеки регламентується також і актами Президента України. Так, згідно з Указом Президента України «Про заходи щодо дальшого зміцнення правопорядку, охорони прав і свобод громадян» від 18.02.2002 № 143/2002 обласним, Київській та Севастопольській міським державним адміністраціям разом з правоохоронними органами слід розглядати не рідше одного разу на півріччя та в разі ускладнення оперативної обстановки разом з іншими правоохоронними органами, за участю керівників центральних органів виконавчої влади питання щодо ефективності заходів, які вживаються для забезпечення правопорядку в регіоні й конкретному населеному пункті, та визначати напрями поліпшення ситуації; систематично проводити й надалі комплексні заходи та спеціальні операції, спрямовані на викриття вчинених злочинів, знешкодження озброєних злочинних угруповань, виявлення місць можливого перебування злочинців; визначити заходи щодо забезпечення правопорядку в громадських місцях, захисту прав і свобод, законних інтересів, життя та здоров'я мешканців кожного міста чи району; зміцнити підрозділи міліції, що працюють безпосередньо з населенням, насамперед дільничних інспекторів і патрульно-постової служби міліції, шляхом перерозподілу штатної чисельності та введення додаткових посад (ст. 2); аналізувати та розглядати один раз на півріччя за участю правоохоронних органів та інших зацікавлених

організацій та установ стан роботи з профілактики злочинів; надавати правоохоронним органам усебічну допомогу в матеріально-технічному та фінансовому забезпеченні заходів з профілактики й боротьби зі злочинністю тощо (ст. 11) [466].

Органи місцевого самоврядування також беруть участь у забезпеченні кримінологічної безпеки, адже у статті 7 Конституції України зазначається, що в Україні «визнається і гарантується місцеве самоврядування». Місцеве самоврядування є гарантованим державою правом та реальною здатністю територіальної громади – жителів села, селища чи міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення (ст. 2), а також формою децентралізації державної влади. Воно здійснюється територіальною громадою безпосередньо й через органи місцевого самоврядування – відповідні ради депутатів та їхні виконавчо-розпорядчі органи; територіальні громади й органи, утворені ними, мають власні повноваження, у межах яких діють самостійно, під власну відповідальність, а також повноваження органів державної виконавчої влади надаються (делегуються) їм законом, і в цих межах вони є підконтрольними відповідним органам виконавчої влади [471].

Відповідно до статті 26 Закону України «Про місцеве самоврядування» дотичними до сфери забезпечення кримінологічної безпеки можна вважати питання щодо заслуховування інформації прокурорів та керівників органів Національної поліції про стан законності, боротьби із злочинністю, охорони громадського порядку та результати діяльності на відповідній території (п. 40).

Згідно зі статтею 38 Закону України «Про місцеве самоврядування» повноваження виконавчих органів щодо законності, правопорядку й охорони прав, свобод і законних інтересів громадян поділяються на власні та делеговані.

I. Власні (самоврядні) повноваження:

1) підготовка та внесення на розгляд ради пропозицій щодо створення відповідно до закону міліції, що утримується за рахунок коштів місцевого самоврядування, вирішення питань про чисельність працівників такої міліції, про

витрати на їх утримання, здійснення матеріально-технічного забезпечення їх діяльності, створення для них необхідних житлово-побутових умов;

2) сприяння діяльності органів суду, прокуратури, юстиції, служби безпеки, Національної поліції, Національного антикорупційного бюро України, адвокатури та Державної кримінально-виконавчої служби України;

3) внесення подань до відповідних органів про притягнення до відповідальності посадових осіб, якщо вони ігнорують законні вимоги та рішення рад і їх виконавчих органів, ухвалені в межах їх повноважень;

4) звернення до суду про визнання незаконними актів органів виконавчої влади, інших органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, які обмежують права територіальної громади, а також повноваження органів і посадових осіб місцевого самоврядування.

II. Делеговані повноваження:

1) вирішення відповідно до закону питань про проведення зборів, мітингів, маніфестацій і демонстрацій, спортивних, видовищних та інших масових заходів; здійснення контролю за забезпеченням громадського порядку під час їх проведення;

2) погодження проекту плану проведення потенційно небезпечних заходів в умовах присутності цивільного населення за участю особового складу Збройних Сил України, інших військових формувань та правоохоронних органів з використанням озброєння й військової техніки; взаємодія з органами військового управління під час планування та проведення таких заходів із метою запобігання й недопущення надзвичайних ситуацій та ліквідації їх наслідків відповідно до закону;

3) розгляд справ про адміністративні правопорушення, віднесені законом до їх відання; утворення адміністративних комісій та комісій з питань боротьби зі злочинністю, спрямування їх діяльності.

Отже, можемо говорити про те, що і органи місцевої влади, й органи місцевого самоврядування є ланками механізму забезпечення кримінологічної безпеки. Проте таке забезпечення не є головним завданням цих суб'єктів, вони

виконують забезпечувальну функцію стосовно діяльності спеціалізованих суб'єктів. Здебільшого їх функції полягають у здійсненні профілактичних заходів щодо та нейтралізації негативних наслідків злочинних дій, серед іншого й наданні відповідним підрозділам матеріально-технічних і фінансових засобів, засобів транспорту та зв'язку, медичного обладнання й медикаментів та інших засобів, а також інформації, необхідної для виконання завдань із забезпечення кримінологічної безпеки.

Багатоаспектність проблеми кримінологічної безпеки передбачає і множинність суб'єктів її вирішення. Якщо виходити з вимог статті 4 Закону України «Про основи національної безпеки України», суб'єктами забезпечення безпеки можуть і повинні виступати як державні, так і недержавні структури. Отже, вирішення проблем кримінологічної безпеки не може бути успішним, якщо в її забезпеченні не братимуть участь різні недержавні, громадські й інші організації та громадяни, зацікавлені у забезпеченні своєї безпеки, які сприяють державним суб'єктам у забезпеченні безпеки особи, суспільства та держави.

Розглядаючи діяльність недержавних, громадських об'єднань та організацій щодо забезпечення кримінологічної безпеки, необхідно зазначити, що на них обов'язки по безпосередньому забезпеченню безпеки не покладаються, вони покликані виконувати інші функції. Проте, вирішуючи завдання й виконуючи свої функції, вони беруть участь у забезпеченні кримінологічної безпеки і сприяють спеціалізованим суб'єктам в реалізації їх завдань і функцій [610, с. 17].

Те ж саме можна сказати про членів громадських організацій та окремих громадян. Як правило, громадські організації не ставлять перед собою завдання безпосереднього забезпечення кримінологічної безпеки, а здійснюють цю функцію поряд із вирішенням їхніх основних завдань.

Забезпечення безпеки своєї діяльності стає життєво важливою потребою, одним із базових принципів функціонування як недержавних, так і державних та комунальних господарюючих суб'єктів [428, с. 9]. Ускладнена криміногенна обстановка в країні, поява активно діючих структур економічної розвідки та

широке застосування активних методів впливу на підприємницькі структури визначають актуальність розглянутої проблеми на найближчу перспективу.

У сучасних умовах захист економічних інтересів лежить не лише на державних органах, на яких законом покладено відповідні функції, але і, в першу чергу, на власниках майна. Виходячи з того, що всі права з розпорядження власністю належать власникові, він і є головним суб'єктом забезпечення кримінологічної безпеки свого майна.

Водночас держава, органи місцевого самоврядування й інші власники для здійснення підприємницької та іншої діяльності вправі залучати інших осіб, що здійснюють керівництво підприємством. Отже, на цих особах і повинно лежати організаційне керівництво забезпеченням кримінологічної безпеки. Безпосередньо ж ці питання на певному об'єкті повинні входити в коло обов'язків співробітників служби безпеки підприємства, установи чи організації, які забезпечують захист підприємницької діяльності, з одного боку, шляхом виявлення, запобігання та припинення дій, що становлять внутрішні або зовнішні посягання, а з іншого – шляхом виявлення причин та умов, що сприяють їх учиненню. Відповідний підрозділ, як правило, створюється у вигляді спеціалізованого підрозділу компанії [235, с. 12].

Поява нового суб'єкта забезпечення кримінологічної безпеки, яким є служба безпеки, пов'язується з певним етапом розвитку ринкових відносин у суспільстві. Таке соціальне явище відзначається в усьому світі і є закономірним етапом створення й удосконалення у суспільстві системи недержавних структур безпеки. На відміну від правоохоронних органів, що діють в інтересах держави та суспільства в цілому, служби безпеки створюються й діють винятково в інтересах конкретних підприємств та їх власників [585, с. 65]. Реалізуючи комплекс профілактичних заходів, ці підрозділи компанії впливають, з одного боку, на ліквідацію, нейтралізацію або обмеження впливу причин та умов, що сприяють здійсненню протиправних або злочинних посягань, а з іншого – на формування ділової й моральної обстановки, що сприяє розвитку на підприємстві сприятливої атмосфери.

Таким чином, служби безпеки стають ключовим інструментом у системі комплексного забезпечення безпеки й захисту власності підприємств, створення якої здійснюється виключно з ініціативи та за безпосередньої організаційної й матеріальної участі його власників.

До неспеціалізованих суб'єктів забезпечення кримінологічної безпеки на комерційних підприємствах також належать працівники інших підрозділів, які, виконуючи свої основні обов'язки, одночасно можуть сприяти попередженню злочинів [600, с. 43-48].

3.4 Форми та методи забезпечення кримінологічної безпеки

Залежно від умов життя нашого суспільства змінюються і форми та методи забезпечення кримінологічної безпеки. Існує точка зору, що вони перебувають у тісному зв'язку, що й дозволяє ефективно впливати на поведінку людини [324, с. 38]. Форма забезпечення дає уявлення про шляхи діяльності, якими суб'єкти забезпечення кримінологічної безпеки здійснюють вплив на стан правопорядку, а метод відображає, які засоби та прийоми при цьому використовуються. Звідси випливає, що кожен метод має свою конкретну форму, а форма, у свою чергу, реалізується за допомогою одного чи кількох методів.

Втім, як зазначає О. В. Негодченко, будь-які найдосконаліші форми не можуть існувати без відповідних методів, бо метод – це форма теоретичного та практичного опанування дійсності.

Методи діяльності щодо забезпечення кримінологічної безпеки складаються із способів та прийомів діяльності. Спосіб – це система яких-небудь дій, наприклад огляд місця правопорушення чи патрулювання. Під прийомом розуміють окрему дію, наприклад роз'яснення слідчим прав особі, що обвинувачується у вчиненні злочину [411, с. 102-103].

У дослідженнях деяких учених порушується питання про співвідношення форм і методів у механізмі забезпечення громадського порядку та громадської безпеки й наводяться приклади їх ототожнення. У межах досліджуваної проблеми

вважаю необхідним навести вдалий приклад з літератури з цього приводу. Так, наприклад, як метод вирішення певної ситуації може бути обраний силовий шлях, пов'язаний, припустимо, з блокуванням території, застосуванням зброї чи спеціальних засобів. Реалізація цих методів може здійснюватися як у межах одиночного наказу, так і в межах заходів, розрахованих на певний календарний період. Сам план виступає формою, а застосування зброї – алгоритмом дії [2, с. 166].

Дослідження проблем, пов'язаних з осмисленням таких категорій, як «кримінологічна безпека», «правопорядок», «забезпечення кримінологічної безпеки», «охорона правопорядку» та «законність», є важливим для правової науки й особливо для кримінології, оскільки вона охоплює такі взаємопов'язані сфери, як безпека, правоохорона, внутрішні справи та ін. Саме тому тут більшою мірою будуть досліджуватися форми та методи забезпечення кримінологічної безпеки в правоохоронній сфері. Іншим напрямком їх дослідження може бути з'ясування суті таких форм і методів у кримінальному праві та процесі, теорії оперативно-розшукової діяльності та криміналістиці, тобто у кримінальному циклі правових наук.

Правоохоронні органи як інструмент держави здійснюють примусове забезпечення кримінологічної безпеки. У правоохоронній діяльності розрізняють кілька основних напрямків, таких як запобіжно-профілактична, оперативно-розшукова, кримінально-процесуальна, виконавча й охоронна діяльність. Від виду цих напрямків залежить і специфіка форм та методів забезпечення кримінологічної безпеки.

З указаних напрямків діяльності правоохоронних органів одним з основних щодо забезпечення кримінологічної безпеки є запобіжно-профілактичний. Здебільшого працівники правоохоронних органів виконують профілактичні функції, здійснюють організаційно-правові повноваження, які встановлюються й забезпечуються нормами права [261, с. 16].

Види форм забезпечення кримінологічної безпеки відповідають класифікації форм профілактичної діяльності в цілому [634, с. 13-18]. Тож, вважаємо, що до таких форм належать правові та неправові (або організаційні).

Розрізняють три види правових форм забезпечення кримінологічної безпеки: видання актів, укладання договорів і здійснення інших юридично значущих дій. Правові форми пов'язано з установленням і застосуванням норм права, а їх використання тягне певні юридичні наслідки.

До неправових форм діяльності щодо забезпечення кримінологічної безпеки належать проведення суспільно-організаційних заходів і проведення організаційно-технічних заходів. Неправові форми не пов'язуються з реалізацією розпорядчих повноважень. Ці форми не викликають встановлення правових норм або виникнення, зміну чи припинення певних правовідносин.

Управлінські акти у сфері забезпечення кримінологічної безпеки – це правова форма виконавчо-розпорядчої діяльності відповідних суб'єктів. Ці акти ухвалюються на підставі закону та є односторонніми владними приписами, які спрямовуються на встановлення, зміну та припинення конкретних правових відносин або містять обов'язкові для підпорядкованих по службі осіб та органів правила (норми) організації заходів забезпечення кримінологічної безпеки. У цих актах відображається значна частина організаційної діяльності правоохоронних органів, вирішуються численні питання, що виникають у процесі організації та практичного здійснення забезпечення кримінологічної безпеки й охорони громадського порядку тощо [59, с. 117-119].

Загалом уявлення про акти управління у сфері забезпечення кримінологічної безпеки можна скласти завдяки численным дослідженням учених-адміністративістів. Але, незважаючи на те що проблемам класифікації актів управління, зокрема органів внутрішніх справ, була приділена значна увага у відповідних працях і враховуючи практичне й теоретичне значення цих наукових досліджень, вважаємо необхідним для з'ясування сутності різноманітних актів управління у сфері забезпечення кримінологічної безпеки та усвідомлення мети цих актів і їх правового потенціалу навести їх класифікацію.

Так, акти управління класифікуються:

1) за сферою застосування: а) внутрішньоорганізаційні – звернені до підпорядкованих за службою працівників та апаратів правоохоронних органів, спрямовані на вирішення питань проходження служби, планування роботи, регулювання виконання службових обов'язків, кадрових питань тощо; б) зовнішні – адресовані фізичним особам, підприємствам, установам та організаціям, не підпорядкованим правоохоронним органам і не пов'язаним службою в них;

2) за юридичними властивостями: а) індивідуальні – містять приписи, адресовані певним суб'єктам, що розраховуються здебільшого на одноразове виконання; такі акти спрямовано на реалізацію правових норм, завдяки ним виникають, змінюються або припиняються конкретні правовідносини; як приклад, це накази про призначення на посаду, винесення постанови про накладення штрафу тощо; б) нормативні – адресуються тільки співробітникам правоохоронних органів і передбачають правила службової поведінки, ці акти розраховано на не на одноразове, а на багаторазове застосування, наприклад установлення особливого розпорядку та режиму роботи чи правил несення служби;

3) за формою видання: а) письмові – є типовим для більшості актів, це дає змогу чітко сформулювати зміст, проконтролювати виконання й оскаржити його; б) усні – трапляються за відсутності вимоги закону;

4) за назвою (та відповідним змістом): накази, статuti, настанови, інструкції, постанови, дозволи, плани, приписи тощо [41, с. 17-19].

Наступною правовою формою забезпечення кримінологічної безпеки є укладання договорів. Прикладом є договір між Державною службою охорони та юридичними й фізичними особами щодо охорони об'єктів і квартир фізичних осіб, контрактна форма проходження служби. За характером відносин цей договір є змішаним – цивільно-адміністративним, оскільки правовідносини з розрахунків за договором є цивільно-правовими. Ще однією особливістю юридичних властивостей цієї правової форми забезпечення кримінологічної безпеки є те, що, на відміну від нормативних та індивідуальних актів управління, договір

укладається за взаємною згодою сторін, наприклад погоджується підрозділом охорони з іншими організаціями, а також фізичними особами.

Останньою правовою формою діяльності суб'єктів щодо забезпечення кримінологічної безпеки є здійснення інших юридично значущих дій. Такі дії створюють нові юридичні положення, змінюють існуючі правові відносини або виступають необхідною умовою для настання правових наслідків, наприклад складання присяги, атестування об'єктів охорони, реєстрація транспортних засобів та ін.

Після складання присяги працівник поліції отримує необхідні права (право на одержання табельної зброї) та зобов'язаний виконувати покладені на нього обов'язки відповідно до чинного законодавства, зокрема Закону України «Про Національну поліцію», не кажучи про те, що він зобов'язаний дотримуватися його. Ще однією дією, яка тягне за собою відповідні юридичні наслідки, є атестація об'єктів охорони, за результатами якої комісія робить висновок, який враховується власником під час укладання договору про охорону об'єкта.

Переходячи до неправових форм діяльності правоохоронних органів щодо забезпечення кримінологічної безпеки, зауважимо, що цю діяльність нормами права детально не врегульовано, і вона здійснюється у формі проведення суспільно-організаційних заходів та організаційно-технічних заходів.

Суспільно-організаційні заходи полягають у здійсненні роботи з населенням. Ця робота ведеться через проведення роз'яснювальної роботи серед населення (зокрема, роз'яснення правових актів), мобілізації населення на забезпечення правопорядку, здійснення заходів пропаганди й агітації, складання звітів тощо.

Іншою неправовою формою є організаційно-технічна діяльність правоохоронних органів, яка за своєю суттю, звичайно, не є безпосередньо спрямованою на забезпечення кримінологічної безпеки й виконується переважно паралельно, проте створює умови для такого забезпечення іншим підрозділам.

Організаційно-технічна діяльність – це врегульовані технічними нормами дії щодо створення нормальних умов для роботи апарату управління. Прикладом

такої роботи є одержання й обробка інформації, облік діловодства й адресно-довідкова робота [4, с. 13-14].

Ще одним критерієм класифікації форм забезпечення кримінологічної безпеки, на нашу думку, є їх спрямування. Відповідно до такого поділу ці форми можна поділити на зовнішньоспрямовані та внутрішньоспрямовані.

Зовнішньоспрямовані форми – це форми забезпечення кримінологічної безпеки, спрямовані на інших суб'єктів відносин (фізичні особи, підприємства, організації тощо).

Внутрішньоспрямовані – форми, спрямовані на забезпечення кримінологічної безпеки в діяльності самих цих суб'єктів.

Переважна більшість розглянутих вище форм забезпечення кримінологічної безпеки належать до зовнішньоспрямованих, тобто таких, що забезпечують додержання норм права іншими суб'єктами. Переважна – оскільки така форма, як видання актів правоохоронних органів, може бути спрямована і на врегулювання діяльності самих цих органів.

Стосовно другого виду, а саме внутрішньоспрямованих форм забезпечення кримінологічної безпеки, очевидним є таке. Безперечно, правоохоронні органи у межах своїх повноважень охороняють громадський порядок, захищають права та свободи людей, інтереси суспільства й держави від протиправних посягань. Проте не завжди це відбувається із дотриманням законності, тобто суворим дотриманням Конституції України, законів України та підзаконних актів.

Є аксіомою, що під час забезпечення кримінологічної безпеки має бути створений такий режим у суспільстві, за якого правоохоронні органи, виконуючи функції щодо охорони публічного порядку, громадської безпеки та боротьби зі злочинністю, зобов'язані, з одного боку, суворо дотримуватися законів, а з іншого – вимагати від посадових осіб і громадян виконання цих законів і здійснювати інші правоохоронні та правозастосовчі заходи з метою забезпечення кримінологічної безпеки.

Формами реалізації законності в процесі забезпечення кримінологічної безпеки є такі:

1) здійснення нагляду за виконанням посадовими особами законів та інших нормативних актів, що регулюють питання забезпечення кримінологічної безпеки, протидії злочинності, охорони громадського порядку тощо;

2) точне й неухильне виконання та дотримання працівниками правоохоронних органів нормативно-правових актів, що регулюють застосування заходів запобіжного впливу;

3) дотримання службової дисципліни, що передбачає обов'язок кожної особи дотримуватись законодавства, неухильно виконуючи його вимоги;

4) сприяння керівництву у зміцненні дисципліни та забезпеченні статутного порядку тощо [3, с. 395-396].

Уявляється, що дисципліна та законність як головні умови ефективного забезпечення кримінологічної безпеки досягаються шляхом:

- створення належних умов праці для особового складу;
- набуття високого рівня професіоналізму;
- забезпечення гласності й об'єктивності під час оцінювання результатів службової діяльності;
- дотримання законності та статутного порядку;
- повсякденної вимогливості начальників до підлеглих, постійної турботи про них, виявлення поваги до їх особистої гідності;
- виховання у працівників високих моральних і ділових якостей;
- забезпечення соціальної справедливості та високого рівня соціально-правового захисту;
- умілого поєднання та правильного застосування заходів переконання, примусу, дисциплінарного та громадського впливу;
- належного виконання умов контракту про проходження служби.

Систему організаційно-правових методів і велику організаційну роботу з попередження, виявлення та своєчасного припинення порушень законодавчих актів спрямовано на забезпечення законності та дотримання прав і свобод людини у повсякденній практичній діяльності із забезпечення кримінологічної безпеки.

Систематичне підвищення правової культури та спеціальної підготовки, а також моральних якостей кожного працівника є необхідною умовою зміцнення законності в діяльності суб'єктів забезпечення кримінологічної безпеки. За відсутності такої роботи кількість помилок збільшується, що у кінцевому результаті призводить до порушень законності.

Отже, під формами забезпечення кримінологічної безпеки розуміються однорідні за характером і правовою природою групи дій, за допомогою яких відповідні суб'єкти виконують завдання й реалізують свої функції у цій сфері.

Методи забезпечення кримінологічної безпеки, так само як і її форми, є досить різноманітними. Термін «метод» у загальноприйнятому розумінні означає спосіб чи прийом здійснення чого-небудь. У нашому випадку під методами забезпечення кримінологічної безпеки розуміються способи цілеспрямованого впливу на поведінку осіб, а також діяльність підприємств, установ та організацій з боку відповідних суб'єктів, які виконують завдання й реалізують функції у цій сфері.

Кожний окремий метод забезпечення кримінологічної безпеки має своє призначення та застосовується у відповідних умовах, наприклад, коли об'єктом застосування цих методів є конкретна особа, то це випадки, коли вона або сама вчиняє протиправні дії чи вже відбуває покарання за вчинене правопорушення, або коли її права були порушені внаслідок протиправних дій чи яка має труднощі у визначенні засобів використання особистих прав і свобод тощо.

Методи забезпечення кримінологічної безпеки головним чином спрямовано на сприяння реалізації людиною її прав і свобод шляхом створення відповідних умов, профілактику порушень прав і свобод людини, запобігання та припинення порушення прав і свобод людини, відновлення порушених прав і свобод та притягнення до юридичної відповідальності за порушення цих прав і свобод.

Методи забезпечення кримінологічної безпеки можна класифікувати залежно від напрямку їх діяльності. Це методи, що застосовуються у профілактичній, адміністративній, оперативно-розшуковій, кримінально-процесуальній та в інших видах діяльності суб'єктів забезпечення

кримінологічної безпеки, покликані зумовити високу ефективність діяльності їх співробітників.

Іншою класифікацією, яка знайшла відображення в правовій науці, є диференціація методів забезпечення правопорядку на алгоритмізовані, договірні, силові, такі, що супроводжуються введенням особливих правових режимів, гласні та негласні й такі, що реалізуються державними та недержавними структурами. Суть кожного з методів розкривається, виходячи із його назви, за винятком, можливо, алгоритмізованих методів. Так, до цих методів належать усі види планів, що розробляються для вирішення правоохоронних завдань. Система цих планів передбачає спеціальне планування, пов'язане з виробленням алгоритму дій в особливих умовах чи надзвичайних ситуаціях. Прикладом може бути будь-яка державна програма охорони публічного порядку та безпеки за винятком планів роботи відомств чи їх структурних підрозділів [2, с. 166-167].

Проте основними, на думку більшості науковців, є такі універсальні методи, як переконання та примус [56, с. 141-145].

Останній, незважаючи на те, що його спрямовано на забезпечення прав і свобод людини, є пов'язаним із певними обмеженнями цих прав. Формами прояву методу примусу називають примус, який використовується для попередження та припинення посягань на життя, здоров'я, честь і гідність громадянина та його майно; примус, що застосовується для безпосередньо силового здійснення прав та обов'язків громадян (накладення штрафу, вилучення заборонених предметів і т. ін.); примус, пов'язаний з реалізацією кримінальної чи адміністративної відповідальності. Метод примусу спрямовано на забезпечення законності, охорону прав і свобод людини й ізоляцію злочинців, тому він є одним із засобів протидії злочинності. Звичайно, держава врегульовує відносини таким чином, щоб цей метод доводилось застосовувати лише за умов, коли всі інші заходи виховного характеру не дали необхідних результатів. У такому разі протиправна поведінка особи призводить до вжиття крайніх заходів – примусу. Тож, метод примусу, що застосовується правоохоронними органами для забезпечення кримінологічної безпеки, – це владний вплив на особу, який здійснюється

всупереч її волі, має негативні наслідки та реалізується з визначеною метою. Водночас належне виконання громадянами правил поведінки, встановлених нормами права, дозволяє їм бути впевненими, що їх права та свободи будуть захищені [330, с. 37].

Державний примус, будучи методом впливу держави на свідомість і поведінку осіб, що допускають протиправні вчинки, а отже посягають на правопорядок, виражається у заходах впливу морального, майнового, фізичного та іншого характеру. Також він проявляється, по-перше, у різних формах відповідальності – кримінальній, адміністративній, дисциплінарній і майновій, яку несуть фізичні та юридичні особи, що вчинили правопорушення, а, по-друге, у застосуванні уповноваженими державними органами та посадовими особами інших заходів примусового впливу щодо осіб, які добровільно не виконують вимоги правових норм.

Використання суб'єктами забезпечення кримінологічної безпеки конкретного методу залежить від рівня розвитку суспільства та його стану. Останнє пояснюється тим, що соціальні умови суспільства можуть стрімко змінюватися, при цьому змінюються і форми та методи забезпечення кримінологічної безпеки. Звичайно, перевага повинна віддаватися методам переконання, оскільки лише через переконання людей у правильності вибору поведінки можна створити соціальну та правову державу. Нав'язування державою своєї волі громадянам може призвести до нехтування правами й свободами людини, а отже, до тоталітаризму.

У людині від народження не закладено необхідність дотримуватись норм права. Цю прогалину треба надолужувати. Держава від народження доводить своїм громадянам зміст норм права й переконує в доцільності їх дотримання, тобто застосовує, зокрема, і методи переконання. У результаті цього у людей формуються потрібні правові погляди та принципи поведінки, що відображається на рівні їх правової культури та правосвідомості [410, с. 125].

Досліджуваний метод переконання в діяльності правоохоронних органів реалізується в різних формах, а саме: як правове виховання, постійне

інформування населення про стан правопорядку та протидії злочинності, агітаційно-пропагандистська робота серед населення, осуд антигромадських проявів, застосування заходів заохочення, робота з правопорушниками, особами з так званих груп ризику, поширення та популяризація передового досвіду в боротьбі з порушеннями громадського порядку тощо [261, с. 20]. Кожна з названих форм має відповідні методи реалізації як складові загального методу переконання. Розглянемо деякі з них.

Виховна робота як метод реалізується шляхом роз'яснення громадянам користі від законслухняної поведінки, пояснення положень окремих нормативних актів і принципів самозахисту, що відповідають закону, та характеру відповідальності за вчинення правопорушення. Сутність такої роботи як методу полягає у проведенні групових та індивідуальних бесід, які спрямовано на формування в особи розуміння необхідності поваги до прав і свобод людини, недопустимості їх порушення.

Виховна робота впливає на свідомість та волю людини, зокрема на формування її власних переконань і поглядів, що збігаються з інтересами суспільства. Обґрунтування певної ідеї з вдалим прикладами дозволяє переконати людину у правильності та раціональності цих ідей і переконань, і вона приймає їх як належне й потім дотримується їх у своєму житті [228, с. 244-245].

Наступним методом забезпечення кримінологічної безпеки є агітаційно-пропагандистська діяльність, яка полягає у поширенні правових знань, що, у свою чергу, сприяє формуванню в осіб правомірної поведінки. Реалізується цей метод через виступи представників правоохоронних органів перед населенням із доповідями, лекціями та бесідами. Поширення набуває і агітаційно-пропагандистська діяльність через засоби масової інформації, особливо телебачення. Ефективними є також звернення по радіо й у газетах з проханням допомогти у розкритті злочину чи розшуку злочинця з гарантуванням при цьому анонімності й винагороди. Негативним боком таких звернень і впливу такої інформації на громадську свідомість є можливе виникнення чуток, панічних настроїв і спотвореного тлумачення дій правоохоронних органів [626, с. 183-191].

Для спілкування з населенням, крім засобів масової інформації, можна використовувати збори колективу, жителів, взагалі населення, особисті контакти з представниками громадськості, а також письмові звернення й оголошення [128, с. 41-46].

Ще одним методом є заохочення, яке застосовується в разі, коли особа сумлінно ставиться до виконання своїх обов'язків і таким чином власним прикладом демонструє стандарт поведінки іншим. Стосовно правоохоронних органів цей метод забезпечення кримінологічної безпеки може застосовуватися, наприклад, коли особа, у присутності якої вчинено правопорушення, докладає всіх зусиль для затримання правопорушника та нейтралізації негативних наслідків його дій. До такої особи можуть застосовуватись заходи заохочення з боку Нацполіції або Служби безпеки України.

Слід зауважити, що метод переконання має і внутрішнє застосування в суб'єктів забезпечення кримінологічної безпеки, тобто використовується і щодо їх співробітників. Побудовану на системі заохочень і стягнень роботу з працівниками спрямовано на формування у них дисциплінованості й відповідальності, уявлень про необхідність підвищення якості роботи, рівня загальної та правової культури. Подальше застосування цих навиків та уявлень сприятиме більш досконалому захисту прав і свобод людей.

Такий метод забезпечення кримінологічної безпеки, як переконання, є засобом впливу на «свідомість та поведінку людей, комплекс виховних, пояснювальних та заохочувальних заходів, які здійснюються з метою підвищення свідомості, організованості та дисциплінованості, сумлінного дотримання громадянами всіх правових норм» [410, с. 133]. Такий вплив на людей відображається у здійсненні організаційно-масової роботи, моральному та правовому вихованні, заохоченні тощо. Реалізація методу переконання пов'язується з виконанням завдань, таких як підвищення загальної правової культури людей, формування установок поведінки, що відповідають нормам права та моралі у суспільстві, прищеплення практичних навичок у здійсненні тих чи інших суб'єктивних повноважень.

Як різновид методу переконання можна виділити інформування суспільства через пряме звернення правоохоронних органів до громадян по допомогу у попередженні та розкритті злочинів і видання достовірних матеріалів з питань самозахисту громадян. Така діяльність дозволяє максимально поінформувати людей про стан правопорядку, роботу органів у цьому напрямку й існуючі проблеми, що також сприяє зворотному зв'язку між працівниками цих органів та населенням і надає можливість визначити правильні пріоритети у правоохоронній діяльності [126, с. 53-58].

Під час вибору методів діяльності суб'єктів забезпечення кримінологічної безпеки перевага віддається профілактиці, адже краще запобігти протиправним посяганням на стадії їх підготовки, ніж вести роботу з відновлення порушених цими посяганнями прав і свобод людини. Цей метод застосовується ще до початку порушення прав людини. Профілактичні заходи спрямовано на зміну соціальних умов існування особи та особистих якостей людини, якій їх адресовано. Реалізується цей метод через проведення бесід з особами, схильними до вчинення правопорушень.

Метод профілактики може застосовуватися в індивідуальній роботі, яка дозволяє досягти бажаного результату, оскільки в разі такого впливу враховуються особливості особи й застосовуються ті методи переконання, які є придатними саме для неї. Так, застосування певних методів для нейтралізації негативних факторів відбувається лише після вивчення всіх таких факторів, які впливають на формування особи та її поведінку. Профілактика, що охоплює більшу аудиторію, полягає у проведенні роз'яснювальної роботи у шкільних закладах, ВНЗ тощо [322].

Такий метод забезпечення кримінологічної безпеки, як відновлення порушених прав і свобод людини, реалізується відповідними суб'єктами через організацію ними поновлення порушених прав їх порушниками чи іншими особами (додавання до матеріалів кримінального провадження цивільного позову) або самостійне поновлення порушених прав людини (вони звільняють незаконно затриману особу, знаходять викрадену власність громадянина тощо).

Попередження та припинення порушення прав і свобод людини полягає у встановленні наміру чи факту вчинення правопорушення та попередження чи припинення його негативного впливу на права людини.

Притягнення до юридичної відповідальності за порушення цих прав і свобод – це безпосередня реалізація юридичної відповідальності суб'єктами забезпечення кримінологічної безпеки у межах наданої їм компетенції або здійснення ними діяльності з підготовки для накладення такої відповідальності іншими органами.

До компетенції правоохоронних органів входить охоронна функція, а об'єктами охорони виступають, зокрема, права та свободи людини. При цьому професійна діяльність правоохоронних органів здійснюється в умовах проблемної, екстремальної й конфліктної взаємодії з особами, які порушують закон, їх оточенням і різними верствами населення у зв'язку з проявами злочинності. Тому цим органам за родом їхньої діяльності доводиться застосувати заходи з усунення конфліктних ситуацій. Перевага віддається ненасильницькому усуненню конфліктних ситуацій.

Знову-таки перевага у попередженні конфліктних ситуацій, що призводять до негативних наслідків, віддається ненасильницьким методам і формам, що довели свою ефективність. Впровадження та застосування нових засобів і методів попередження конфліктних ситуацій може здійснюватись після аналізу вже існуючих засобів та методів, внесення в них необхідних коригувань і втілення новітніх механізмів правовідносин. Унаслідок цього можна буде створити необхідну правову базу відносин між правоохоронними органами та людьми, вдосконалити позитивні форми й методи взаємодії та запровадити механізми партнерських відносин з урахуванням наукових рекомендацій та передового досвіду зарубіжних поліцейських органів [503, с. 128].

Працівники поліції у межах своєї компетенції мають можливість спілкуватися з населенням. Така форма роботи повинна передбачати тактовну поведінку, ввічливість, уважність, культурне спілкування, але разом із тим твердість, категоричність, професіоналізм, зацікавленість у долях людей та

забезпеченні їх особистої безпеки. Через спілкування людина зрозуміє, що своєю інформацією має допомогти іншій людині, поліції та суспільству в цілому й убезпечити себе від злочину у майбутньому.

Найбільш розповсюдженим оперативно-розшуковим заходом є опитування. Під час нього недопустимими є застосування погроз і фізичного впливу, спонукання до давання свідчень проти самого себе або близьких родичів і вчинення дій, які принижують гідність особи. Опитування проводиться зі спокійним тоном, не допускаються оцінювання вголос і коментування відповідей особи, яку опитують. З-поміж інших заборон виділимо заборону ставити навідні (такі, що у самому формулюванні передбачають заздалегідь бажану відповідь) та аморальні запитання. Не допускається застосування обману, який підриває авторитет правоохоронних органів. Деякі запитання спеціально розраховано на те, щоб «спіймати» опитуваного на випадковій обмовці. Їх, звичайно, спрямовано на заплутування опитуваного. Дуже обережно треба застосовувати і побічні питання, тобто такі, про істинний напрямок яких опитуваний непоінформований.

Нині комунікативна діяльність працівника дедалі більше залежить не лише від рівня розвитку почуттів (можливості працівника проявляти відповідне емоційно-почуттєве ставлення та сприймати певні категорії людей), але й від інтелектуальної активності працівників, їх освіченості та поінформованості у певних напрямках діяльності людей, наприклад у сферах кредитно-банківських операцій, комп'ютерних технологій, товарних відносин тощо. Це дозволить налагодити змістовну бесіду зі співробітниками відповідних сфер для отримання необхідної інформації. Під час спілкування з особами, які скоїли злочин та відбувають певний термін покарання, працівник зобов'язаний вміти зіграти певний образ, використовуючи при цьому елементи акторської майстерності, відповідний лексикон, манери поведінки тощо. А отже, є необхідними серйозні зміни у системі підготовки висококваліфікованих юридичних кадрів, зокрема для Міністерства внутрішніх справ України. Цьому сприятиме більш якісний відбір кандидатів на службу у правоохоронні органи, поліпшення професійної підготовки майбутніх спеціалістів поліції (через реформування загальноосвітньої

та професійної підготовки) та формування світоглядної, правової, моральної й політичної культури майбутніх працівників системи Міністерства внутрішніх справ.

Діяльність співробітника поліції пов'язано з вирішенням долі інших людей, тому від нього вимагається суворо дотримуватися законності. Крім того, специфіка служби вимагає почуття високого службового обов'язку й дисциплінованості [410, с. 108-110].

Насамкінець зауважимо, що публічний порядок, кримінологічна безпека та законність є юридичним підґрунтям функціонування державної влади. На правоохоронні органи як на органи виконавчої влади держави у межах їх компетенції покладається забезпечення прав і свобод людини, встановлення правопорядку у певних сферах суспільного життя, підтримка правового порядку, охорона від порушень та захист порядку і безпеки та їх забезпечення, і все це реалізується через основні напрямки діяльності. Навики й уміння використовувати форми та методи забезпечення кримінологічної безпеки та правопорядку суб'єктами у їх повсякденній роботі дозволяють вирішувати відповідні завдання, що є основним пріоритетом професійної діяльності.

Слід визнати, що аналіз проблем використання форм і методів забезпечення кримінологічної безпеки цією роботою себе далеко не вичерпав, оскільки досліджувані форми й методи є досить різноманітними, що доводить низка згаданих вище класифікацій. Крім того, законодавство та практика його застосування постійно йдуть уперед, що породжує нові проблеми, які потребують комплексного й системного наукового дослідження.

3.5 Напрями та заходи забезпечення кримінологічної безпеки

Забезпечення кримінологічної безпеки, будучи складним соціальним явищем, характеризується насамперед діяльнісним і часовим аспектами. У діяльнісному аспекті таке забезпечення складається з певного набору напрямів і

заходів реалізації відповідних процесів, а у часовому – із сукупності стадій процесу забезпечення.

Об'єктивне розкриття цих двох найважливіших аспектів забезпечення кримінологічної безпеки через призму кримінально-превентивної діяльності має важливе значення, тому тільки чітке визначення місця й ролі напрямів і заходів забезпечення кримінологічної безпеки дозволить знайти підхід до дослідження зазначених його аспектів. Таким чином, напрями та заходи являють собою дві сторони одного явища – забезпечення кримінологічної безпеки як орієнтира для визначення змісту відповідної функції й характеристики однойменного процесу.

Ефективність діяльності із забезпечення кримінологічної безпеки багато в чому залежить від розуміння напрямів забезпечення, їх місця, складу та змісту. У зв'язку з цим проблема напрямів вважається однією з найбільш актуальних. Правильний підхід до її розгляду має, на наш погляд, велике значення в реалізації практичних завдань протидії злочинності [323, с. 73-80].

Багато вчених вважає, що напрями розкривають зміст досліджуваного явища. Інші розуміють під напрями види діяльності, треті вважають, що напрями відповідають стадіям чи етапам певного процесу [19, с. 72]. Цю розбіжність поглядів можна пояснити таким. Перша група авторів, розглядаючи напрями забезпечення як види діяльності, наголошує на їх функціональній характеристиці, а друга – на часовій. Дослідники ж, що поєднують обидві характеристики, входять до третьої групи. Точка зору, запропонована ними, виглядає цікавішою, тому що вона відображає двоїсту природу напрямів, серед іншого і забезпечення кримінологічної безпеки.

Що ж являють собою напрями забезпечення кримінологічної безпеки? Характеристика процесу цього забезпечення у вигляді напрямів відображає його динаміку, тому що в цьому випадку відповідні заходи в межах певних напрямів розкриваються у послідовності їх реалізації. Цей підхід міг би мати право на існування, але лише умовно. Дійсно, напрями забезпечення переплітаються таким чином, що їх неможливо виділити на певній стадії.

Більш вдале вирішення цього завдання полягає в тому, що напрями виникають на стадіях процесу забезпечення та являють собою дії, спрямовані на вирішення проблеми, що виникла. У цьому випадку на кожній стадії забезпечення реалізуються всі напрями, але при цьому провідною будуть лише частина заходів, а інші будуть допоміжними. Відповідно до цього підходу напрями розкривають зміст забезпечення, а стадії – послідовність реалізації заходів забезпечення у межах одиничного циклу.

Цей підхід відображає двоїсту природу процесу забезпечення кримінологічної безпеки: дається характеристика його діяльній та часовій сторін. Але у зв'язку із цим виникають термінологічні труднощі, тому що необхідно роз'яснити, про що йдеться – про стадії або про заходи забезпечення.

На підставі викладеного напрямів забезпечення кримінологічної безпеки можна визначити як види діяльності суб'єктів, що становлять зміст відповідного процесу.

Після з'ясування поняття напрямів забезпечення кримінологічної безпеки можна розпочати розгляд питання про їх зміст. Вирішення цього питання має велике значення як для теорії, так і для практики кримінально-превентивної діяльності у зв'язку з тим, що правильне розкриття складу напрямів сприяє повнішому розкриттю змісту відповідної діяльності.

Дослідження, присвячені проблемам кримінологічної діяльності, як правило, обмежуються аналізом стадій процесу, напрями ж спускаються з ока [287].

Обґрунтоване визначення складу напрямів забезпечення кримінологічної безпеки передбачає групування заходів з урахуванням істотних ознак їх подібності та розходження. У класифікації заходів забезпечення кримінологічної безпеки, на наш погляд, найбільш вдалим є підхід, відповідно до якого виділяються такі класифікаційні ознаки, як відносна відособленість і стабільність різних видів діяльності в процесі протидії злочинності [106, с. 137-140]. Виділення згаданих ознак означає, що дії, тобто заходи, в межах одного напрямку повинні бути, по-перше, відносно відокремленими від інших у процесі, деякою

мірою самостійними. По-друге, вони повинні бути однорідними за складом, взаємозалежними та спрямованими на досягнення певної мети. По-третє, дії, що входять у напрям, повинні бути стабільними, не одноразовими, а періодично повторюваними. На підставі цих ознак виділяються загальні напрями забезпечення кримінологічної безпеки.

Інформаційно-аналітичне забезпечення як напрям забезпечення кримінологічної безпеки являє собою збір, обробку, аналіз та оцінювання інформації про об'єкт впливу, а також актуальної для нього наукової інформації й містить у собі всі дії з оперування інформацією [371, с. 8]. Напрямок виділяється відповідно до вищезгаданих класифікаційних ознак. По-перше, кримінологічні заходи, що становлять його зміст, є відносно автономними у процесі забезпечення й не є суто технічними. По-друге, ці дії є однорідними, тому що збір, обробка, аналіз та оцінювання пов'язуються єдиним предметом – інформацією та спрямовуються на досягнення однієї мети – створення умов для реалізації завдань забезпечення кримінологічної безпеки. По-третє, ці дії є стабільними, тому що вони є атрибутом кожної стадії циклу забезпечення.

Цей напрям впливає безпосередньо із природи забезпечення кримінологічної безпеки: ця безпека не може існувати без відповідної інформації й оціночних суджень про неї. Відповідні заходи пронизують усі стадії процесу забезпечення, тому розгляд його у вигляді етапу однієї зі стадій процесу є звуженням змісту та приниженням ролі оперування інформацією. Суб'єкт забезпечення має потребу в інформації, що є основою для подальших його дій як на стадії ухвалення проекту забезпечення, так і на стадії його впровадження. Тому інформаційно-аналітичне забезпечення кримінологічної безпеки становлять насамперед дії по збору необхідної інформації, що потім піддається аналізу [62, с. 284].

Аналіз інформації являє собою дослідження, результатом якого є оціночні висновки про ситуацію, що сформувалась. Основними інструментами такого дослідження є логічні методи та статистика [76, с. 157-165].

Діяльність по забезпеченню кримінологічної безпеки в межах інформаційно-аналітичного напрямку є складною. Це обумовлено насамперед тим, що часто здається неможливим зібрати інформацію про ситуації в повному обсязі, а тому оціночні висновки під час аналізу можуть робитися лише гіпотетично. Для успішного здійснення цієї функції є необхідними обґрунтовані методики збору інформації, її аналізу, а також оцінювання [133, с. 130].

Планування заходів щодо забезпечення кримінологічної безпеки полягає у визначенні й обґрунтуванні напрямків і заходів протидії злочинності в цілому, її різних ланок, цілей і завдань, а також шляхів їх реалізації. Планування покликано забезпечити цілеспрямовану діяльність по забезпеченню кримінологічної безпеки й передбачає формулювання мети та розробку програми, відповідно до якої ця мета буде досягнута. Саме планування шляхом вибору оптимальних варіантів здійснення заходів, що забезпечують кримінологічну безпеку, дозволяє витримувати загальну лінію по досягненню мети кримінологічної безпеки [327, с. 49-52].

Планування здійснюється на основі інформаційно-аналітичних заходів. При цьому необхідно відзначити однорідність складу дій, що входять у планування. Усіма суб'єктами забезпечення й на всіх рівнях здійснюються визначення й обґрунтування цілей і завдань, розробляються проекти планів, які згодом розглядаються та затверджуються [227, с. 121-125; 249, с. 29-37].

Організація забезпечення кримінологічної безпеки виражається у формуванні й пристосуванні систем – суб'єкта й об'єкта забезпечення – до виконання поставлених завдань. У процесі організації створюється ланцюг таких відносин у системі забезпечення, які забезпечують її цілісність і цілеспрямованість. Під час реалізації цих заходів забезпечується необхідний вплив на систему, що дозволяє вирішити поставлені завдання. Завдання, поставлені перед системою забезпечення кримінологічної безпеки, можуть бути вирішені тільки тоді, якщо правильно використовуються всі наявні ресурси [324, с. 40].

Координація забезпечення покликана забезпечувати необхідну узгодженість дій для успішного досягнення мети забезпечення кримінологічної безпеки. Будь-яка суспільна праця має потребу в узгодженні, тим більше забезпечення безпеки. У процесі координації насамперед встановлюється й підтримується пропорційність у діяльності різних елементів системи забезпечення. Координація здійснюється шляхом уточнення функцій, узгодження цілей, завдань і планів, а також дій. Вона дозволяє сконцентрувати зусилля на необхідному напрямку, уникати паралелізму й дублювання [58, с. 152-155; 166, с. 48-53; 231, с. 130-135].

З урахуванням усіх класифікаційних ознак є підстави виділити координацію як самостійний напрям забезпечення кримінологічної безпеки, тому що вона має свою специфічну мету – підтримку пропорційності в діяльності системи забезпечення, і вона проявляється на всіх стадіях процесу забезпечення.

Регулювання забезпечення кримінологічної безпеки спрямовано на підтримку динамічної рівноваги системи забезпечення в процесі здійснення функціонування. Ці заходи забезпечення сприяють виробленню своєчасних рішень, спрямованих на компенсацію змін ситуації, попередження й усунення відхилень від запланованих дій. Регулювання покликане забезпечити нормальний перебіг реалізації планів забезпечення кримінологічної безпеки.

У процесі будь-якої діяльності неминуче виникають відхилення, які викликаються, з одного боку, зміною ситуацій, а з іншого – недоліками в діяльності по забезпеченню цієї діяльності.

Велику роль у регулюванні відіграє зв'язок між суб'єктом та об'єктом забезпечення, тому що добре налагоджена система циркуляції інформації дозволяє не лише усувати відхилення, але й попереджати їх виникнення. Регулювання здійснюється головним чином шляхом розпорядницької діяльності суб'єкта забезпечення кримінологічної безпеки [230, с. 152-159].

Контроль забезпечення кримінологічної безпеки являє собою систему спостереження та перевірки в процесі здійснення заходів щодо забезпечення для виявлень відхилень від планів, що ускладнюють досягнення поставленої мети.

Заходи контролю здійснюються на підставі інформації про функціонування суб'єкта забезпечення: про конкретні ситуації, ускладнення, що виникають, відхилення від заданих дій тощо. Контроль покликаний забезпечувати єдність проекту забезпечення та його реалізації, тобто виділених стадій процесу забезпечення кримінологічної безпеки. Він є також одним із засобів підвищення ефективності проведення заходів, тому що в результаті контролю виявляються не лише недоліки, але й позитивний досвід [228, с. 104].

Дії суб'єкта забезпечення по здійсненню контролю в межах забезпечення кримінологічної безпеки нелегко формалізувати, тому що вони є такими ж само різноманітними, як і вирішувані окремими ланками системи забезпечення завдання. У зв'язку з цим кожен суб'єкт забезпечення повинен підходити до організації контролю творчо, розробляти раціональну систему контролю, використовуючи при цьому загальні методи й форми контролю. Контроль органічно пов'язується з усіма заходами забезпечення, але найбільш тісними є його зв'язки з інформаційно-аналітичними функцією та регулюванням, тому що контроль реалізується в результаті збору, аналізу й оцінювання інформації, а на цій основі, у свою чергу, регулюється процес забезпечення [251, с. 338-361; 257, с. 42-47].

Описані вище напрями являють собою не що інше як певні сукупності дій суб'єкта, здійснювані ним у процесі забезпечення кримінологічної безпеки.

Під процесом зазвичай узвичаєно розуміти перебіг чого-небудь, тому це поняття відображає насамперед динаміку явища [38, с. 7-8]. Таким чином, щоб розкрити динамічну характеристику явища, доцільно досліджувати його процес. Це дозволяє розглянути не лише зміст явища, але й послідовність його здійснення. Особливе значення процес як динамічна характеристика явища має для дослідження діяльності людини, тому що дозволяє з'ясувати черговість дій суб'єкта, які становлять цю діяльність.

Процес забезпечення кримінологічної безпеки можна визначити як планомірну, здійснювану переважно в правових формах послідовність зміни цієї системи з метою підвищення ефективності її організації та функціонування. Цей

процес покликаний охопити, упорядкувати й підвищити дієвість усіх елементів та зовнішніх і внутрішніх взаємозв'язків, що забезпечують його існування, розвиток та реалізацію функцій.

Його сутність полягає в тому, щоб шляхом проведення різних заходів, по-перше, забезпечити максимально досягну відповідність змісту функціонування системи забезпечення кримінологічної безпеки об'єктивно обумовленим вимогам держави та суспільства щодо цього й умовам середовища функціонування; по-друге, створити найбільш ефективні, сильні взаємозв'язки між керуючою та керованою системами і, по-третє, сформувати оптимальну, із соціальної та економічної точок зору, організаційну структуру системи управління забезпеченням кримінологічної безпеки.

Сутність і цілі процесу забезпечення кримінологічної безпеки визначають основні елементи його змісту. У літературі зі схожої проблематики до таких елементів відносять виявлення та реалізацію організаційних резервів, економію праці й підвищення науково-технічного рівня системи. Указують також на забезпечення організації та методів управління, впровадження електронно-обчислювальної техніки, підготовку кадрів, підвищення культури управлінської праці тощо [431]. Якщо виходити з того, що кожний елемент має не лише пізнавальний, але й практичний бік, то варто визнати, що названі елементи в принципі правильно відображають функціональний аспект процесу забезпечення кримінологічної безпеки. Уточнимо тут лише деякі моменти.

Суб'єкти забезпечення кримінологічної безпеки характеризується певним складом співробітників, що функціонують на відповідній науковій і матеріально-технічній базі, тому її забезпечення неминуче повинне охоплювати всі її прояви та всі основні складові частини. Тому цей процес, очевидно, передбачає:

- 1) широке впровадження в практику забезпечення кримінологічної безпеки наукових форм, методів і засобів оволодіння людиною об'єктивною дійсністю;
- 2) постійну оптимізацію організаційної структури;
- 3) поліпшення стимулів роботи;

4) розвиток форм і методів підготовки, розміщення, стимулювання та просування кадрів;

5) зміцнення технічної та матеріальної бази відповідно до досягнень науково-технічного й соціального прогресу.

Варто підкреслити інший момент змісту цього процесу, а саме тісний взаємозв'язок і взаємозалежність усіх вищезгаданих заходів, необхідність реалізації їх у всіх ланках і суб'єктах забезпечення кримінологічної безпеки, безперервність здійснення в часі. Очевидно, що лише за таких умов цей процес може проявити достатню ефективність. Практика (а не лише теоретичні міркування) також свідчить, що не можна забезпечувати будь-який елемент без зв'язку з іншими, що не дає повної віддачі й раціоналізації лише якихось одних ланок, органів або проявів кримінологічної безпеки.

Будь-який різновид праці має свою технологію, що розкриває сукупність і послідовність операцій по його здійсненню. У зв'язку з цим і забезпечення кримінологічної безпеки має певну технологію, тобто складається зі змінюваних у певному порядку дій, тобто заходів.

Процес забезпечення кримінологічної безпеки має циклічний характер. Це означає, що він відбувається безупинно та являє собою незліченну безліч змінюваних циклів. Одиничний цикл починається з визначення мети забезпечення й закінчується її досягненням, потім на підставі інформації про досягнуті результати починається новий цикл. Кожен цикл забезпечення кримінологічної безпеки може відрізнятися завданнями, шляхами й засобами їх вирішення, масштабом і тривалістю здійснення. Однак, незважаючи на різноманіття й неповторність ситуацій, будь-який цикл забезпечення має загальну структуру, тобто складається з певних стадій.

В управлінській літературі пропонуються різні варіанти змісту процесу впровадження проектів забезпечення. Так, Марко Хольцер пропонує такий підхід до процесу розробки й упровадження проектів (програм) забезпечення системи управління:

Крок 1. Визначення цілей та одержання підтримки.

- Крок 2. Вибір наявних моделей.
- Крок 3. Визначення перспективних напрямків дослідження.
- Крок 4. Формування команди.
- Крок 5. Планування та розробка проекту.
- Крок 6. Збір даних по проекту.
- Крок 7. Модифікація плану реалізації проекту.
- Крок 8. Підтримка готовності вирішувати проблеми, що виникають.
- Крок 9. Упровадження результатів проекту.
- Крок 10. Оцінювання й оприлюднення результатів проекту [587, с. 28-31].

Разом із тим спроба простого зіставлення окремих напрямів забезпечення кримінологічної безпеки зі змістом етапів процесу, на нашу думку, є помилковою. Більш логічно виділити такі стадії (етапи) процесу забезпечення, як розробка й ухвалення програми забезпечення й організація її реалізації (впровадження). Саме ці дві стадії є стрижнем процесу забезпечення кримінологічної безпеки, вони відображають динаміку забезпечення й мають чіткі межі. Якщо ж виділити третю стадію (наприклад, контроль), то виникають питання про місце цієї стадії в процесі забезпечення. Підсумковий контроль дійсно замикає цикл забезпечення, але існує ще і попередній контроль на стадії розробки й ухвалення програми забезпечення, а також поточний контроль на стадії впровадження програми. Те ж саме буде у випадку виділення як самостійної стадії процесу забезпечення кожної з відомих управлінських функцій. Стадія являє собою елемент процесу забезпечення, якому відведено чітко визначене місце за часом реалізації.

Вивчення практики діяльності в будь-якій сфері суспільства дозволяє виділити два великих блоки послідовно здійснюваних управлінських дій від визначення мети до її досягнення. Об'єднання здійснюваних суб'єктом забезпечення кримінологічної безпеки операцій відбувається на основі їх загальної спрямованості. При цьому слід зазначити їх логічну послідовність: кожна операція забезпечення спирається на попередню й, у свою чергу, служить підставою для наступної. Усі операції взаємообумовлюються таким чином, що процес забезпечення являє собою таку систему, заходи якої, тобто операції, мають

органічний зв'язок і спрямованість на послідовне досягнення проміжних і кінцевих результатів за методом «побудови дерева цілей». А це означає, що між операціями в процесі забезпечення кримінологічної безпеки обов'язково витримується така ж супідрядність, як і у «дереві цілей».

З вищевикладеного видно, що існують підстави для виділення двох стадій процесу забезпечення:

- 1) розробка й ухвалення програми забезпечення кримінологічної безпеки;
- 2) реалізація цієї програми.

Процес забезпечення кримінологічної безпеки – це не просто сукупність абстрактних заходів, він містить у собі конкретні дії з ухвалення та реалізації програми. Ці дії виражаються в процедурах суб'єкта по здійсненню функцій забезпечення кримінологічної безпеки. Заходи в процесі забезпечення, природно, не можуть реалізовуватися рівномірно, тому в конкретних процедурах відзначається превалювання тих чи інших із них. Для того щоб одержати чітке уявлення про процес забезпечення кримінологічної безпеки, доцільно досліджувати процедури, здійснювані суб'єктом забезпечення, які в сукупності складають обидві стадії процесу: розробку програми забезпечення та її реалізацію.

Починається діяльність суб'єкта забезпечення, а отже і стадія розробки програми, з оцінювання інформації про стан об'єкта забезпечення. Процедура оцінювання стану об'єкта складається зі збору інформації про основні кримінологічні показники, що його характеризують. Оцінка може мати як проблемний характер, коли її ініціює поява проблеми, що вимагає вирішення, так і постійний (плановий), у результаті якого вона проявляється. Інформація може надходити по всіх каналах, якими володіє суб'єкт, тому оцінювання інформації здійснюється відповідно до заздалегідь визначених вимог [66, с. 106-111].

На підставі результатів оцінювання суб'єктом забезпечення кримінологічної безпеки виявляється проблема, тобто невідповідність між дійсним і бажаним станом об'єкта. Виявивши та сформулювавши цю проблему, суб'єкт може переходити до процедури цілепокладання.

Ця процедура починається з визначення мети здійснення певного заходу. Ціль у загальноприйнятому значенні розуміється як «передбачений результат» [346, с. 8]. Формулювання мети є найважливішою дією суб'єкта забезпечення кримінологічної безпеки, тому що від цього багато в чому залежить його подальша діяльність. Ціль повинна формулюватися таким чином, щоб була дотримана пропорція між загальними й конкретними завданнями. У процесі забезпечення кримінологічної безпеки можуть формулюватися як довгострокові, так і короткострокові цілі [161, с. 31].

Сформульована мета відображає результат, досягнення якого прагне суб'єкт, але цього ще не достатньо, щоб його досягти. Необхідно сформулювати конкретні завдання забезпечення, для чого доцільно, застосувавши метод побудови «дерева цілей», зробити декомпозицію мети забезпечення кримінологічної безпеки за окремими напрямками.

Після того як буде визначено напрямки забезпечення кримінологічної безпеки, можна розпочати складання програми дій по досягненню окресленої мети. Ця робота пов'язується з аналізом наукових досягнень і передового досвіду в цій сфері. Програма являє собою сценарій забезпечення. У ній повинні бути відображені зміст конкретних заходів, методи (способи) їх здійснення, виконавці та строки.

Програма майбутньої діяльності по забезпеченню кримінологічної безпеки лягає в підгрунття документа, заради вироблення якого здійснювалися вищезгадані процедури [141, с. 26]. Це не означає, що в кожному випадку готується кілька варіантів документа, яким оформляється програма забезпечення кримінологічної безпеки (це робиться в особливо складних і відповідальних випадках). Як правило, диференційовано розглядаються альтернативи щодо окремих позицій, і найбільш імовірні включаються в документ, яким оформляється програма.

Після того як документ, яким оформляється програма забезпечення кримінологічної безпеки, буде підготовлено, здійснюється процедура обговорення, узгодження та візування. У процесі реалізації цієї процедури відбувається узгодження програми із зацікавленими особами; в окремих випадках

потрібно і візування. До обговорення варіантів програми можуть залучатися науковці, консультанти чи експерти. У результаті узгодження та візування програму можуть бути внесені уточнення, доповнення та зміни, що відображають інтереси виконавців, суб'єктів більш високого рівня, а також суб'єктів, які беруть участь у реалізації програми як співвиконавці.

Коли програму забезпечення підготовлено, настає черга заключної процедури першої стадії процесу – безпосереднє ухвалення програми. Програма забезпечення кримінологічної безпеки із цього моменту має силу правового акту [250, с. 8].

Стадія впровадження програми забезпечення кримінологічної безпеки є результуючою: якщо на першій стадії стан об'єкта забезпечення свідомо не змінюється, то на другій здійснюється його перетворення.

Основними етапами впровадження програми є розміщення й підготовка виконавців, пропаганда, роз'яснювальна робота та навчання кадрів, коригування й оцінювання результатів.

Розміщення виконавців є досить складним етапом за складом дій, що його визначають. Ці дії умовно можна поділити на дві групи: дії з добору виконавців і дії, безпосередньо спрямовані на їх розміщення.

Спочатку необхідно підібрати виконавців, які за своїми об'єктивними та суб'єктивними даним могли б найбільшою мірою забезпечити виконання покладених на них завдань, і визначити ділянки їх роботи. Також необхідно встановити необхідні зв'язки між виконавцями та призначити керівників окремих напрямків (ділянок), керівника реалізації заходу.

Після добору й розміщення виконавців здійснюється їх підготовка до конкретних дій у процесі виконання покладених на них завдань. У практиці найбільшого поширення набули такі її форми, як проведення інструктивних нарад і постановка завдань індивідуально [318, с. 57]. У кожній з форм перед виконавцями розкриваються мета й завдання здійснюваних заходів, шляхи їх вирішення та можливі відхилення. До цього ж етапу варто віднести підготовку у формі проведення ділових ігор та експериментів, тому що в результаті цього їхні

учасники отримують навички здійснення дій, які в процесі їхньої діяльності можуть повторюватися неодноразово. Доведення змісту заходу до відома виконавців має велике значення для досягнення мети, тому що від того, наскільки вчасно й повно вони засвоять його зміст, залежать результати їхньої діяльності.

Також на цій стадії здійснюються такі важливі операції, як пропаганда, роз'яснювальна робота та навчання кадрів. На значимість таких заходів указує той факт, що успіх передання нововведення реципієнтові прямо пов'язано з навчанням його діям з новинкою. «Важливою ланкою механізму забезпечення управління, – відзначає Г. Х. Попов, – є навчання кадрів. Без такого навчання, без освоєння всіма працівниками управління нових методів, нової структури, нової технології справжнє їх впровадження є неможливим» [452, с. 35].

Наступна процедура стадії впровадження програми забезпечення кримінологічної безпеки – коригування. У процесі реалізації програми неминуче виникають відхилення від неї, що викликає необхідність коригування. «Коригувати» у перекладі з латині означає «виправляти, вносити зміни», тому цей термін цілком доречно використати стосовно коригування діяльності відповідно до умов її здійснення. Ці умови можуть бути зовнішніми та внутрішніми. Як правило, коригування в процесі забезпечення кримінологічної діяльності здійснюється або внаслідок відхилення від наміченої програми, або встановлення неефективності цієї програми (у цьому випадку проект забезпечення або доопрацьовується, або його впровадження скасовується).

Ані програма, ні заходи для її впровадження, не можуть урахувати всього різноманіття ситуацій, що виникають у процесі реалізації. На підставі інформації, що надходить каналами зворотного зв'язку, суб'єкт забезпечення вживає заходів дезорганізуючого впливу, що може виникати в певних ситуаціях.

Завершується стадія впровадження програми процедурою оцінювання результатів забезпечення кримінологічної безпеки. Ця процедура дозволяє суб'єктові оцінити результативність дій у цілому й ефективність роботи кожного виконавця окремо, вивчити практику впровадження програм, узагальнити досвід і виявити нові проблеми.

На підставі вивчення й узагальнення досвіду проведення окремих заходів щодо забезпечення кримінологічної безпеки вносяться відповідні уточнення та доповнення в програму. Цей механізм зворотного зв'язку повинен регламентуватися програмою, обумовленою щодо строків (періодів), виконавців і ресурсів [457].

Розглянуті вище процедури становлять зміст процесу забезпечення кримінологічної безпеки. Вони розкривають послідовність дій суб'єкта. Ці дії навіть у разі поверхневого розгляду вказують на те, що вони є результатом впровадження в практичну діяльність напрямів забезпечення.

Упровадження програм по забезпеченню кримінологічної безпеки може відбуватись за трьома сценаріями:

1) одноразове переведення всіх ланок системи забезпечення кримінологічної безпеки на нову систему;

2) часткове переведення окремих ланок на нову систему в порядку експерименту; якщо він виявиться невдалим, відбувається доробка програми та її подальше впровадження;

3) поетапне здійснення програми забезпечення кримінологічної безпеки в масштабі всієї системи.

Ціль експерименту полягає в тому, що, з одного боку, він дозволяє виявити можливі помилки в програмі до її поширення на всю систему або сукупність систем, а з іншого – служить інструментом дослідження стану системи. У моделюванні систем забезпечення кримінологічної безпеки, як правило, варто проводити експеримент, однак при цьому слід пам'ятати, що його можливі негативні наслідки можуть відбитися не лише на самій системі, але й на якості кримінологічної безпеки. Тому в можливих випадках варто експериментувати з моделлю системи забезпечення. Раціоналізація, як правило, не вимагає проведення експерименту, тому що її основним інструментом є передовий досвід [563, с. 49].

Разом із тим варто застерегти від доволі поширеної омани, що полягає в спробах використати результати експерименту, проведеного в обмежених

масштабах, для планування результатів забезпечення більших систем, адже зі зміною масштабів системи відбуваються не лише кількісні, але і якісні зміни в структурі зв'язків.

На підставі вивчення результатів експерименту здійснюються його коригування й адаптація до специфічних умов існування систем, на які його планується поширити. У разі потреби експеримент повторюють [54, с. 76; 289, с. 137].

Необхідно відзначити, що в цілому ефективність процесу розробки й впровадження програм забезпечення кримінологічної безпеки залежить навіть не стільки від результативності кожної стадії, скільки від надійності «зв'язків», швидкості переходу від попередньої до наступної стадії процесу.

Успіх впровадження конкретних заходів забезпечення кримінологічної безпеки багато в чому залежить від їх організаційного забезпечення. Останнє передбачає, щоб воно здійснювалось на основі цільових комплексних програм. Ці програми, по-перше, забезпечують комплексне використання сил і засобів; по-друге, дозволяють перейти від теоретичних досліджень до планомірного впровадження пропонованих змін у системі забезпечення кримінологічної безпеки [458].

На думку окремих науковців, оптимальним для програмування й організації забезпечення кримінологічної безпеки є поділ відповідних заходів за таких критеріями: за рівнем попереджувальної діяльності, за її механізмом, обсягом, за змістом запобіжних заходів і за суб'єктами їх виконання. Зокрема, за рівнем запобіжної діяльності виділяються дві групи заходів – заходи загальносоціального й спеціального (кримінологічного) характеру. За обсягом і спрямованістю застосування запобіжних заходів відповідно до рівнів злочинності та криміногенних факторів розрізняють загальну, особливу й індивідуальну профілактику. За масштабами заходи можуть бути такими: 1) загальнодержавними; 2) здійснюваними на певній території держави; 3) місцевими, здійснюваними в межах району, населеного пункту чи конкретного об'єкта (мікрорайону, підприємства тощо). За суб'єктами заходи можуть

поділяться на здійснювані: 1) неспеціалізованими суб'єктами, для яких завдання профілактики є похідними від основних, більш загальних завдань (наприклад, навчальні заклади); 2) спеціалізованими, для яких профілактика є основним завданням; такими є, наприклад, державні органи, громадські організації (об'єднання) й колективи, а також різні приватні структури (господарські, навчальні, благодійні та ін.) і громадяни, які цілеспрямовано здійснюють на різних рівнях і в різних масштабах профілактичну діяльність, яких наділено в зв'язку з цим певними правами й обов'язками і які відповідають за їх реалізацію [278, с. 155-156].

Вдалим прикладом комплексного нормативно-правового забезпечення кримінологічної безпеки в напрямку протидії тероризму є Регіональна програма протидії терористичній діяльності на території Харківської області на 2018 рік [499]. У цій Програмі на основі положень Конституції України, законів України, указів Президента України та постанов Кабінету Міністрів України у сфері протидії тероризму з урахуванням регіональних особливостей вдало поєднано визначення загальних програмних цілей протидії тероризму в Харківській області, напрями реалізації цієї програми, шляхи та способи вирішення проблем на регіональному рівні, обсяги та джерела фінансування антитерористичних заходів, а також визначено конкретні заходи протидії тероризму. Убачається, що ухвалення таких програм у регіонах із підвищеним рівнем терористичних загроз є практично обумовленим. Зазначені комплексні регіональні документи дозволяють урахувати локальні особливості терористичних загроз і визначити адекватні та достатні заходи протидії. Так, Регіональна програма протидії терористичній діяльності на території Харківської області на 2018 рік визначає такі додаткові негативні чинники терористичних загроз у регіоні, як наявність у неконтрольованому обігу вогнепальної зброї, вибухівки та інших засобів ураження, що потрапляють на територію регіону переважно із зони проведення АТО, а також зберігаються в заздалегідь обладнаних схованках; наявність екстремістських проявів, пов'язаних з анонімними повідомленнями з погрозами терористичного характеру; наявність спроб прихильників міжнародних

ісламістських терористичних організацій використати Україну як транзитну територію для їх подальшого переправлення до сирійсько-іракської зони тощо.

Урахування зазначених регіональних терористичних загроз дозволило розробити комбінацію науково обґрунтованих заходів протидії тероризму, які, серед іншого, охоплюють оптимізацію інформаційних потоків і розподіл повноважень між суб'єктами боротьби з тероризмом, удосконалення координаційних механізмів між координаційною групою антитерористичного центру при Управлінні СБУ в Харківській області та суб'єктами боротьби з тероризмом у взаємодії з місцевими органами виконавчої влади, місцевими органами самоврядування, підприємствами, установами та організаціями; упровадження комплексу заходів антитерористичного забезпечення на найбільш важливих об'єктах масового скупчення людей і критичної інфраструктури м. Харкова та Харківської області тощо. На наш погляд, зазначений позитивний досвід підвищення ефективності протидії тероризму на регіональному рівні має бути запозичений і іншими областями України.

Відзначаючи важливість і доцільність таких програм, не можна не враховувати, що при цьому в державі повинна бути розроблена довгострокова цільова комплексна програма забезпечення кримінологічної безпеки. Вона могла б стати основою окремих програм, включно з відомчими.

Забезпечення кримінологічної безпеки на практиці стикається з певними бар'єрами (перешкодами) на шляху її реалізації, які можна поділити на 4 категорії. Указана класифікація багато в чому умовна, тому що ті самі перешкоди можуть виявитися в декількох категоріях бар'єрів.

1. Бар'єри фінансово-економічного характеру. Забезпечення кримінологічної безпеки – не ринкова організація, тому на неї не поширюються закони конкуренції. Із цього приводу Д. Н. Еммонс відзначає: «Державні агентства рідко стикаються з необхідністю заради перемоги в конкурентній боротьбі вводити нововведення або підвищувати продуктивність. Вони стають нерегульованими монополістами й поведуться відповідно». На його ж думку, «не варто очікувати, що державна організація, що має монопольне положення на

ринку послуг, поводитиметься так, як приватна монополія. Керівники не підштовхуються конкуренцією, і пересічні працівники зазвичай не прагнуть впроваджувати нові технології, шукати більш раціональні способи діяльності, здійснювати зміни, працювати краще або підвищувати продуктивність» [623, с. 154].

У зв'язку з цим доречно послатися на досвід США, де такі традиційні для компетенції поліцейських структур послуги, як профілактика злочинів, патрулювання, система поліцейського та пожежного зв'язку, керування дорожнім рухом і контроль за дотриманням правил паркування надають і приватні компанії, і, на думку громадян, здатні впоратися зі своїми функціями не гірше державних структур.

Радикальні перетворення, як правило, вимагають вкладення значних фінансових ресурсів. У зв'язку з нестабільною фінансово-економічною обстановкою в країні, а через це і досить скудим бюджетом суб'єктів забезпечення кримінологічної безпеки держава не в змозі забезпечити фінансування деяких актуальних на сьогодні заходів, зокрема і щодо вказаної сфери.

2. Бар'єри організаційно-правового характеру. Основними перешкодами на шляху забезпечення кримінологічної безпеки є такі фактори:

- відсутність чітких цілей діяльності;
- прагнення вести багато справ одразу;
- вирішення проблем шляхом кадрових пертурбацій;
- відсутність експериментаторського підходу;
- відсутність здатності до оцінювання, у результаті чого досвід не вчить;
- небажання вчасно відмовитися від розпочатих програм, коли стає зрозуміло, що вони провалилися.

Крім того, серйозну небезпеку на шляху забезпечення кримінологічної безпеки становлять перешкоди правового характеру. Багато актуальних заходів вимагає ухвалення відповідних нормативно-правових актів, у тому числі й законів. Процедура ухвалення закону є досить складною та тривалою, під час неї

необхідно знайти компроміс між інтересами різних політичних партій і рухів, чого на практиці найчастіше досягти дуже важко, а іноді й неможливо.

3. Бар'єри соціально-психологічного і політичного характеру. У зв'язку зі значною увагою громадськості до забезпечення кримінологічної безпеки окремі керівники відповідних суб'єктів стають не лише державними чиновниками, але й політиками. Тому такий керівник під час ухвалення рішень може керуватися не інтересами організації, а можливістю впливу на громадську думку з метою набуття політичного авторитету; перед ним відкриваються перспективи бути обраним в органи влади або потрапити на вищу посаду.

Ніщо не викликає такого опору, як ламання усталеного укладу роботи фахівців. Чим «старішим» є колектив, чим довше працюють разом співробітники в підрозділах, тим складніше впровадити нові методи, відучити їх працювати «по-старому». Неформальний процес виховання новачків ветеранами й конформізм колективу дають установки молодим співробітникам на певний стиль поведінки, що не порушує усталених звичаїв і принципів, не дозволяє «виділитися» на загальному тлі. Вплив на новачків людей, не зацікавлених у змінах, кує кадри бюрократів, які й надалі виступатимуть проти будь-яких нововведень.

Нерідко керівники різного рівня схильні бачити в спробі змінити існуючі форми й методи роботи недовіру до їх колишньої діяльності. Співробітники найчастіше погано сприймають нововведення, вбачаючи в них ускладнення для своєї роботи, необхідність вивчати та засвоювати нову технологію й методи виконання операцій і процедур.

По-четверте, бар'єри технічного характеру. Технічні перешкоди на шляху забезпечення кримінологічної безпеки можуть виникати або через відсутність необхідних технічних засобів для перетворення системи, або через негативний вплив на процес забезпечення уже наявних (впроваджуваних) технічних засобів.

Усе ще залишається актуальною проблема відсутності необхідних програмних продуктів; працівники і зараз допускають помилки під час введення інформації, що зводить нанівець економію часу. ЕОМ – чудовий інструмент зберігання й аналізу даних, але співробітникам не подобається, коли за

допомогою комп'ютера або інших технічних систем стежать за їх роботою та рівнем продуктивності.

Зараз наука надає в розпорядження систем забезпечення кримінологічної безпеки практично необмежені за можливостями технічні засоби. Проблема автоматизації діяльності суб'єктів полягає скоріше не у відсутності на ринку необхідних технічних засобів, а у фінансових можливостях замовляти їх розробку й оплачувати поставки.

Отже, яким чином можна подолати перешкоди на шляху забезпечення кримінологічної безпеки?

Не всі бар'єри можна зруйнувати. Одні можна подолати без значних зусиль, інші – обійти, але жоден із них не можна ігнорувати. Проте об'єктивні обставини забезпечення кримінологічної безпеки й у цілому її механізму, дефіцит часу та ресурсів і система контролю не дозволяють сподіватися на помітне в перспективі подолання деяких бар'єрів.

Висновки до розділу 3

1. Механізм забезпечення кримінологічної безпеки складають такі елементи: визначення основних цілей, завдань і принципів забезпечення кримінологічної безпеки; законодавство, що регулює відносини у сфері забезпечення кримінологічної безпеки; система суб'єктів забезпечення кримінологічної безпеки на загальнодержавному та регіональному рівнях; сукупність засобів і методів забезпечення кримінологічної безпеки; форми й напрями забезпечення кримінологічної безпеки.

2. Система забезпечення кримінологічної безпеки – організована державою сукупність суб'єктів (державних органів, громадських організацій, посадових осіб та окремих громадян), об'єднаних спільними цілями та завданнями, що здійснюють узгоджену діяльність у межах законодавства України з метою захисту важливих інтересів особи, суспільства та держави від кримінального впливу злочинності та для підтримання соціально допустимого рівня забезпечення

кримінологічної безпеки. У своєму загальному вигляді система забезпечення кримінологічної безпеки утворюється такими взаємозалежними й субпідрядними підсистемами: безпека особи => безпека соціуму => безпека держави => глобальна безпека.

3. Правові засади забезпечення кримінологічної безпеки – це сукупність юридичних засобів (норм та інститутів), які визначають стан захищеності відповідних об'єктів у процесі протидії злочинності й мають матеріальне вираження у конкретних нормативно-правових актах (кодексах, законах, підзаконних нормативно-правових актах). Ці засади складають: 1) Конституція України, яка визначає основоположні засади забезпечення кримінологічної безпеки, порядок функціонування влади в цілому й окремих її гілок і суб'єктів владних повноважень; 2) міжнародні договори України, які визначають міжнародно-правові орієнтири протидії злочинності; 3) кодифіковані нормативно-правові акти, які містять загальні положення, що стосуються окремих організаційних або функціональних компонентів, що забезпечують виконання завдань і функцій системи забезпечення кримінологічної безпеки; 4) закони України, які встановлюють організаційні засади забезпечення кримінологічної безпеки та повноваження суб'єктів протидії злочинності; 5) підзаконні нормативно-правові акти, які визначають функціональні елементи правових засад забезпечення кримінологічної безпеки та конкретизують повноваження відповідних суб'єктів, а також конкретні форми й методи протидії злочинності та порядок співробітництва у цій сфері.

4. Ефективним додатковим правовим засобом забезпечення кримінологічної безпеки є кримінологічна експертиза – спеціальне дослідження, яке реалізується на етапі незалежної наукової експертизи правотворчого процесу, виступає як емпіричне кримінологічне дослідження нормативно-правових актів на предмет установлення їх взаємозв'язку з детермінантами злочинності та протидією злочинності, що проводиться особами й органами, які мають спеціальні знання та повноваження з підготовки призначення експертизи, її призначення й упровадження, а також використання її результатів за допомогою застосування

спеціальних методів із метою ухвалення й існування правових актів, що сприяють скороченню злочинності та перешкоджають її самодетермінації.

5. Кримінологічна експертиза правових актів має такі ознаки: 1) дослідження проводиться в межах кримінологічного знання та наявних наукових знань про вдосконалення нормативно-правових актів; 2) мета – ухвалення та наявність правових актів, які сприяють скороченню злочинності та перешкоджають її самодетермінації; 3) об'єктом цієї кримінологічної експертизи є правові акти й об'єктивна реальність, що дозволяє встановити інформацію про взаємозв'язки правового акта з детермінантами злочинності та протидією злочинності; предметом цієї кримінологічної експертизи є текст досліджуваного законопроекту (або чинного закону), тексти інших законів, пов'язаних з досліджуванним, статистичні дані, дані опитувань та анкетування тощо; 4) методи експертизи – методи, використовувані в правотворчості та кримінології; 5) суб'єкт експертизи – особи й органи, які володіють спеціальними знаннями та повноваженнями щодо підготовки й призначення експертизи, а також використання її результатів; 6) регламент проведення експертизи передбачає наявність особливих процедур впровадження експертизи, зумовлених: а) соціальною значущістю пізнання правових актів, б) вимогою ефективності здійснення дослідження, в) особливостями застосування методів дослідження; 7) висновок як особлива форма результатів дослідження містить конкретні висновки про встановлені (або невстановлені) взаємозв'язки нормативно-правового акта з детермінантами злочинності та протидією злочинності.

6. Адекватна, науково обґрунтована постановка політичних цілей у сфері реагування на злочинність є дуже важливою. Саме тому реальною перспективою для України може виступати побудова правової держави в умовах протистояння зі злочинністю як із неминучим злом, що передбачає формування процесу реагування на злочинність на сучасній цивілізованій основі. Реальна мета забезпечення кримінологічної безпеки у цьому ракурсі передбачає протидію кримінальним загрозам та реалізацію інтересів протидії злочинності, а також сприяння виробленню державної стратегії у сфері забезпечення кримінологічної

безпеки шляхом конкретного скоординовування діяльності окремих відповідальних суб'єктів. Виходячи з вищевикладених міркувань, загальними цілями системи забезпечення кримінологічної безпеки є своєчасне виявлення вже існуючих і прогнозування можливих негативних тенденцій у стані злочинності та її проявах, які можуть загрожувати життєво важливим інтересам об'єктів кримінологічної безпеки, вироблення та здійснення комплексу заходів щодо запобігання, припинення й локалізації дії цих загроз.

7. Конкретизація цілей відбувається, виходячи з потреб суспільства у певний історичний період. Цьому сприяють такі фактори, як несталість видів загроз, необхідність визначення пріоритетів, необхідність належного оцінювання рівня наявного аналізу проблем кримінологічної безпеки, необхідність прогнозування проблем кримінологічної безпеки. З урахуванням функціонального характеру системи забезпечення кримінологічної безпеки цей процес повинен здійснюватися вибірково, шляхом добору необхідних засобів для виконання спільних цілей, що постали перед системою. Крім того, у процесі поступального розвитку суспільства постійно виникають і будуть виникати проблеми, які тією або іншою мірою починають порушувати існуючий порядок урегульованості правом суспільних відносин, у зв'язку з чим і виникають (у будь-якому разі, повинні виникати) нові цілі для системи в цілому або її окремих елементів. Таким чином, у механізмі забезпечення кримінологічної безпеки синтезуються завдання забезпечення кримінологічної безпеки, виконання яких органічно пов'язується з реалізацією функцій забезпечення кримінологічної безпеки, які містять у собі окремі напрямки діяльності.

8. Принципи забезпечення кримінологічної безпеки – це обумовлені політичними, економічними, духовно-моральними, кримінологічними та іншими факторами основоположні, керівні ідеї, що відображають природу, особливості та призначення відповідної діяльності спеціально уповноважених органів і посадових осіб. З іншого боку, це основні положення, що ґрунтуються на об'єктивно діючих в суспільстві законах і закономірностях і відображають їх зміст та чинять регуляторний вплив на всі елементи процесу забезпечення

кримінологічної безпеки. Нарешті, це організовані у нормативну форму основні вимоги до змісту й напрямків діяльності відповідних суб'єктів.

Основними ознаками принципів забезпечення кримінологічної безпеки є такі: вони містять імперативні вимоги, є універсальними, мають високий рівень узагальнення й абстрагування, потребують подальшої деталізації на рівні нормативно-правових актів, висувають до виконавців основні вимоги, відображають закономірності історичного розвитку суспільства й виступають основою для подальшого вдосконалення системи заходів на державному та регіональному рівнях.

Систему принципів забезпечення кримінологічної безпеки становить сукупність таких принципів, як законність, справедливість, рівність перед законом, забезпечення захисту прав і свобод людини та громадянина, співробітництво держави з неурядовими громадськими та міжнародними організаціями й окремими громадянами, пріоритет заходів, спрямованих на протидію злочинності, а також принципи оперативності, економії державного примусу, ефективності та науковості.

9. Запропоновано розгалужену, фасетну класифікацію суб'єктів забезпечення кримінологічної безпеки, в якій виділено такі.

I. За обсягом владних повноважень: 1) держава, її представники та органи: а) органи законодавчої влади; б) інститут глави держави; в) органи виконавчої влади; 2) місцеві державні адміністрації й органи місцевого самоврядування; 3) громадські організації й окремі громадяни.

II. За напрямками діяльності: 1) суб'єкти, напрямком діяльності яких є протидія та запобігання злочинності; 2) суб'єкти, напрямком діяльності яких є рання профілактика злочинності; 3) суб'єкти, напрямком діяльності яких є протидія криміногенним факторам та обставинам, що супроводжують злочинність.

III. Залежно від етапів реалізації стратегії кримінологічної безпеки: 1) суб'єкти, задіяні на підготовчій стадії реалізації зазначеної стратегії; 2)

суб'єкти, задіяні на стадії безпосередньої її реалізації; 3) суб'єкти, задіяні на стадії оцінювання результатів ефективності зазначеної стратегії.

10. Складність і різноманіття функціональних видів і форм забезпечення кримінологічної безпеки визначають і різноманітність суб'єктів цієї діяльності, які поєднуються в складну багаторівневу та багатофункціональну систему, ланки якої безпосередньо або опосередковано взаємодіють і взаємодоповнюють одна одну. Це обумовлює поділ суб'єктів забезпечення кримінологічної безпеки за характером функцій на суб'єктів спеціалізованих, для яких вказана функція є основною або однією з головних, і неспеціалізованих, для яких забезпечення кримінологічної безпеки є похідною від інших функцій.

11. Для спеціалізованих суб'єктів забезпечення кримінологічної безпеки спільним є призначеність для боротьби зі злочинністю та іншими правопорушеннями (включно з їх попередженням), що є для них профілюючою, основною (однією з основних) функцією. У цій групі розрізняють державні й недержавні суб'єкти. Для їх діяльності із забезпечення кримінологічної безпеки є характерними такі риси:

- не лише виокремленість завдань і функцій забезпечення кримінологічної безпеки як похідних від основної компетенції, але й пріоритетність цих завдань і функцій у межах забезпечення законності, суспільної та державної безпеки й боротьби зі злочинністю;

- використання співробітниками, що здійснюють запобіжну діяльність, правового статусу представників влади, включно з правом застосовувати примусові заходи;

- тенденція до спеціалізації діяльності в організаційному, кадровому та ресурсному забезпеченні з одночасною вимогою узгодження дій усіх служб, підрозділів, установ та організацій у міру покладених на них службових завдань;

- наявність механізму міжвідомчої координації діяльності для забезпечення комплексності вжитих заходів;

- виділення завдань і функцій забезпечення кримінологічної безпеки в самих правоохоронних органах.

12. Серед спеціалізованих суб'єктів забезпечення кримінологічної безпеки недержавної правоохорони варті уваги структури (особи), що займаються приватною детективною й охоронною діяльністю. Більшість із надаваних ними послуг (вивчення ринку, збір інформації для ділових переговорів, виявлення некредитоспроможних або ненадійних ділових партнерів, збір відомостей, захист життя та здоров'я громадян, охорона майна власників, забезпечення порядку в місцях проведення масових заходів та ін.) сприяють вирішенню завдань забезпечення кримінологічної безпеки.

13. У сучасних умовах значно зросло значення захисту економічних інтересів господарюючих суб'єктів (підприємств, установ, організацій) приватної форми власності. Виходячи з того, що всі права з розпорядження власністю цих суб'єктів належать власникові, він і є головним суб'єктом забезпечення кримінологічної безпеки. Безпосередньо ж ці питання на певному об'єкті входять у коло обов'язків співробітників служби безпеки підприємства, установи чи організації, які забезпечують захист підприємницької діяльності, з одного боку, шляхом виявлення, запобігання та припинення дій, що становлять внутрішні або зовнішні посягання, а з іншого – шляхом виявлення причин та умов, що сприяють їх учиненню. Реалізуючи комплекс профілактичних заходів, ці підрозділи компаній впливають, з одного боку, на ліквідацію, нейтралізацію або обмеження впливу причин та умов, що сприяють здійсненню протиправних або злочинних посягань, а з іншого – на формування ділової й моральної обстановки, що допомагає розвитку на підприємстві сприятливої атмосфери.

14. Під формами забезпечення кримінологічної безпеки розуміють однорідні за характером і правовою природою групи дій, за допомогою яких відповідні суб'єкти виконують завдання й реалізують функції у цій сфері.

Розрізняють три види правових форм діяльності суб'єктів щодо забезпечення кримінологічної безпеки: 1) видання управлінських актів; 2) укладання договорів; 3) здійснення інших юридично значущих дій. Правові форми пов'язуються з установленням і застосуванням норм права, а їх використання тягне певні юридичні наслідки. До неправових форм забезпечення

кримінологічної безпеки належать проведення суспільно-організаційних та організаційно-технічних заходів. Неправові форми не пов'язано з реалізацією розпорядчих повноважень. Ці форми не спричинюють установавання правових норм або виникнення, зміну чи припинення правовідносин.

Наступним критерієм класифікації форм забезпечення кримінологічної безпеки є їх спрямування. Відповідно до такого поділу ці форми можна поділити на зовнішньоспрямовані та внутрішньоспрямовані.

15. Під методами забезпечення кримінологічної безпеки розуміють способи цілеспрямованого впливу на поведінку осіб, а також діяльність підприємств, установ та організацій з боку відповідних суб'єктів, які виконують завдання й реалізують функції у цій сфері.

Основними методами забезпечення кримінологічної безпеки є такі універсальні методи, як переконання та примус. Перевага у правоохоронній діяльності повинна віддаватись різним формам переконання, а саме правовому вихованню, інформуванню населення про стан правопорядку та протидії злочинності, агітаційно-пропагандистській роботі серед населення, осуду антигромадських проявів, застосуванню заходів заохочення, роботі з правопорушниками й особами з так званих груп ризику, поширенню та популяризації передового досвіду в боротьбі з порушеннями публічного порядку тощо.

Указані методи можна також класифікувати залежно від напрямку діяльності суб'єктів забезпечення кримінологічної безпеки. Це методи, що застосовуються у профілактичній, адміністративній, оперативно-розшуковій, кримінально-процесуальній та інших видах діяльності, покликані забезпечити високу її ефективність.

Іншою можливою класифікацією методів забезпечення кримінологічної безпеки є їх диференціація на алгоритмізовані, договірні, силові, такі, що супроводжуються введенням особливих правових режимів, гласні та негласні й такі, що реалізуються державними та недержавними структурами.

16. Забезпечення кримінологічної безпеки, будучи складним соціальним явищем, характеризується насамперед діяльнісним і часовим аспектами. У діяльнісному аспекті воно складається з певного набору напрямів і заходів забезпечення відповідних процесів, а у часовому – із сукупності стадій процесу забезпечення.

Напрями забезпечення кримінологічної безпеки можна визначити як види діяльності суб'єктів, що становлять зміст відповідного процесу. Виділяються загальні напрями, а саме інформаційно-аналітичне забезпечення, планування заходів, організацію забезпечення, координацію забезпечення, регулювання забезпечення та контроль забезпечення.

17. Процес забезпечення кримінологічної безпеки можна визначити як планомірну, здійснювану переважно в правових формах послідовність зміни цієї системи з метою підвищення ефективності її організації та функціонування. Цей процес покликаний охопити, впорядкувати й підвищити дієвість усіх елементів, зовнішніх і внутрішніх взаємозв'язків, що забезпечують його існування, розвиток і реалізацію функцій.

Його сутність полягає в тому, щоб шляхом проведення різних заходів, по-перше, забезпечити максимально досягну відповідність змісту функціонування системи забезпечення кримінологічної безпеки об'єктивно обумовленим вимогам держави та суспільства щодо цього й умовам середовища функціонування; по-друге, створити найбільш ефективні, сильні взаємозв'язки між керуючою та керованою системою; по-третє, сформувати оптимальну, із соціальної та економічної точок зору, організаційну структуру системи управління забезпеченням кримінологічної безпеки.

18. Процес забезпечення кримінологічної безпеки має циклічний характер. Це означає, що він триває безупинно та являє собою незліченну безліч змінюваних циклів. Одиничний цикл починається з аналізу загроз кримінологічній безпеці, потім відбувається оцінювання поточного стану кримінологічної безпеки та планування комплексу заходів із її забезпечення. Закінчується він розробленням рекомендацій щодо їх реалізації, і на підставі

інформації про досягнуті результати починається новий цикл. Кожен цикл забезпечення може відзначитися завданнями, шляхами й засобами їх вирішення, масштабом і тривалістю здійснення. Однак, незважаючи на різноманіття й неповторність ситуацій, будь-який цикл забезпечення має ту ж саму загальну структуру, тобто складається з певних стадій забезпечення кримінологічної безпеки, як-то розробка й ухвалення програми та реалізація програми. Зазначені стадії, у свою чергу, складаються з окремих дій, заходів та операцій.

19. Упровадження програм забезпечення кримінологічної безпеки може здійснюватися за трьома сценаріями: 1) одноразове переведення всіх ланок системи управління на нову систему; 2) часткове переведення окремих ланок на нову систему в порядку експерименту; якщо воно виявиться невдалим, відбуваються доробка проекту та його подальше впровадження; 3) поетапне здійснення програми забезпечення в масштабі всієї системи.

20. Трансформація механізму забезпечення кримінологічної безпеки відбувається в річищі трьох основних напрямків: матеріально-правовий напрямок охоплює заходи впливу на об'єкти забезпечення кримінологічної безпеки, процесуально-правовий передбачає систему заходів діяльності процедурного характеру, що регламентує порядок виявлення об'єктів забезпечення, взаємовідносини суб'єктів та об'єктів забезпечення та порядок застосування заходів забезпечення, а організаційно-управлінський напрямок має змістом нормативне закріплення кола суб'єктів та об'єктів забезпечення кримінологічної безпеки.

РОЗДІЛ 4

МОДЕЛЮВАННЯ СИСТЕМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

4.1 Характеристика існуючих моделей забезпечення кримінологічної безпеки

Соціальна напруженість, яка спостерігається у зв'язку з трансформацією політичного й економічного життя, загострила існуючі в українському суспільстві суперечності та призвела до зростання кримінального насильства. На цьому тлі особливу тривогу викликає відсутність єдиної моделі стратегії забезпечення безпеки як комплексу ціннісних норм та установок, які визначають зміст і спрямованість суспільної свідомості та соціально-політичної думки.

Очевидна відсутність уваги влади до цієї проблеми ускладнює і законотворчу, і правозастосовчу діяльність, нівелює значимість колишніх превентивних інститутів та ускладнює утворення нових. Найбільш гостро відсутність моделі стратегії забезпечення безпеки, зокрема кримінологічної, відчувається у процесі обговорення питань щодо протидії, запобігання та боротьби зі злочинністю.

Для того щоб забезпечити в більш стислі терміни визначення шляхів, способів і засобів вирішення дослідницьких завдань, відібрати необхідну інформацію (яка характеризує умови забезпечення кримінологічної безпеки і впливає на вибір критеріїв оцінювання ефективності її механізмів), а в ідеалі – одержати вираження, що пов'язує мету із засобами, слід застосовувати моделювання.

Необхідно зазначити, що моделювання є синтетичною формою елементарної логіки й загальнонаукових методів порівняння, аналізу, синтезу, аналогії та ін. Воно в своїй методичній частині є основним способом системного дослідження соціальної сфери [90, с. 89]. Розробка та реалізація різних моделей системи боротьби зі злочинністю здатні сприяти вирішенню завдань з

упорядкування й компактного її опису; поданню об'єкта аналізу в більш простому й осяжному вигляді, виявленню змісту та характеру основних зв'язків і залежностей між елементами системи й чинниками зовнішнього середовища, а також кримінологічною діяльністю; прогнозуванню ймовірних станів процесів, що вивчаються, залежно від тих або інших змін у зовнішніх і внутрішніх контурах діяльності [328, с. 149].

О. О. Білоусова розуміє під кримінологічною моделлю штучно створену матеріальну або ідеальну систему, що відтворює й замінює досліджувану подію, процес, стан або окремі ситуації й обставини таким чином, що її вивчення дозволить одержати про оригінал інформацію, необхідну для успішного вирішення практичних, наукових і дидактичних кримінологічних завдань [71, с. 14]. При цьому модель не абсолютно збігається зі своїм об'єктом, не є тотожною йому і може якоюсь мірою відрізнятись від нього: бути більшою або меншою, не мати тих або інших параметрів (навіть істотних), але таких, що не виводять за межі його якісної визначеності. Проте за всіх умов, якщо йдеться про моделі, між ними та їх об'єктом не може не зберігатися принципової єдності, подібності, схожості, збігів найважливіших структурно-функціональних і генетичних зв'язків та їх основних елементів. Важливість для нас цього загального положення моделювання полягає в тому, що з нього випливає висновок: єдина сутність того ж самого явища може знаходити свій конкретний прояв у різних моделях.

З огляду на те, що останнім часом у кримінології одержали суттєвий розвиток соціально-еволюційні моделі [71, с. 148-149], серед них можна умовно виділити такі групи, що стануть у нагоді в процесі моделювання систем забезпечення кримінологічної безпеки:

1) моделі-концепції, що ґрунтуються на виявленні й аналізі спільних історичних закономірностей і поданні їх у вигляді когнітивних схем, що описують логічні зв'язки між різними факторами, які впливають на відповідні процеси; такі моделі мають високий ступінь узагальнення, але не математичний, а суто логічний, концептуальний характер;

2) окремі математичні моделі імітаційного типу, присвячені опису конкретних кримінологічних подій і явищ; у таких моделях головна увага приділяється ретельному урахуванню й опису факторів і процесів, що спричиняють вплив забезпечення кримінологічної безпеки, практична користь таких моделей, як правило, обмежується досить вузьким просторово-часовим інтервалом; вони прив'язані до конкретної кримінологічної обстановки, і їх неможливо екстраполювати на віддалені періоди часу;

3) математичні моделі, що є проміжними між двома зазначеними типами; вони описують деякий клас соціальних процесів, їх завданням є виявлення базових закономірностей, що характеризують перебіг процесів забезпечення кримінологічної безпеки та протидії злочинності, відповідно до цього ці математичні моделі називаються базовими.

Уразливою ланкою існуючих підходів до формування моделей забезпечення кримінологічної безпеки є обмеженість аналізу національним рівнем поза межами дослідження регіональної кримінологічної складової.

Регіональна кримінологічна складова у контексті зазначеної проблеми – це не окремі кримінологічні показники, а система соціальних, культурних, політичних, ідеологічних та інших передумов, які визначають якісну й кількісну своєрідність злочинності, правове регулювання та практичну організацію запобіжної діяльності в окремих регіонах і країнах.

Наразі виділяються англо-американська, західноєвропейська, східноазіатська, соціалістична, мусульманська та змішана кримінологічні системи [97, с. 78]. У межах типових регіональних систем існують субрегіональні кримінологічні групи. Наприклад, в англо-американському типі виділяються американська та британська кримінологічні моделі.

Американська кримінологічна модель – це особливий вид кримінологічної системи, теоретичною основою якої є переважно соціологічні концепції причин злочинності, законодавче регулювання якої забезпечується шляхом ухвалення комплексних програмних і нормативних актів, а практична реалізація заходів боротьби зі злочинністю здійснюється з використанням форм і методів, що

відображають потреби досягнення високого рівня суспільної безпеки в конкретних історичних умовах. Порівняльний аналіз показує, що США є єдиною країною у світі, яка досягла настільки значних успіхів у зниженні показників кримінально-правової статистики, що зумовлює значимість американської кримінологічної моделі як джерела позитивного досвіду. При цьому варто враховувати, що відмінною ознакою цієї моделі є визнання вирішальної ролі поліцейського та кримінально-правового контролю над злочинністю в системі заходів протидії злочинності. Американський досвід боротьби зі злочинністю в останні десятиріччя свідчить про жорсткість карної політики в галузі протидії злочинності, що проявляється в розширенні меж застосування страти, а також поширенні практики позбавлення волі як заходу покарання. Американські вчені й практики вважають, що тверда карна політика відіграє важливу роль у процесі забезпечення ефекту «залякування» та скорочення рівня злочинності, стримування антисоціальної поведінки. Сучасна карна політика в країні значною мірою визначається ідеологією «нульової терпимості до злочину», що забезпечує стратегію й тактику «війни зі злочинністю» з метою забезпечення кримінологічної безпеки [487, с. 130-131].

Специфіка функціонування американської моделі системи забезпечення кримінологічної безпеки проявляється в традиційно високому рівні насильницької та корисливої злочинності. Незважаючи на зниження її обсягу в період з 1991 по 2006 рік (у 1991 р. був зафіксований рекордний показник індексної злочинності – 14,8 млн), Сполучені Штати Америки мають найвищі показники злочинності на північноамериканському континенті та в англо-американській кримінологічній системі в цілому.

Особливість британської кримінологічної моделі зумовлюється самобутньою культурою, традиціями, економікою й історією країни, геополітичним положенням та особливостями національної ментальності; їй притаманний так званий «державницький» підхід до впливу на злочинність і злочинців. Характерними рисами цього підходу є неокласичні методи протидії злочинності за допомогою заходів кримінально-правового впливу й

удосконалювання карної політики у поєднанні із заходами загальносоціальної та спеціальної профілактики злочинів, здійснюваними за організаційної та фінансової підтримки держави. До особливостей британської практики забезпечення кримінологічної безпеки належить так зване «продовжене позбавлення волі», що допускає можливість ізоляції від суспільства злочинця, який становить підвищену суспільну небезпеку, на більш тривалий строк, ніж це обумовлено характером і ступенем суспільної небезпеки вчиненого злочину й раніше призначеного судом покарання. Крім того, сучасною тенденцією є активне застосування превентивних заходів, серед іншого позбавлення волі до осіб з антисоціальними схильностями.

Характерною рисою британської моделі ювенальної юстиції є низький вік кримінальної відповідальності неповнолітніх – 10 років, а також застосування «заходів безпеки» до дітей, що не досягли цього віку. Водночас каральні заходи здійснюються в поєднанні із численними програмами профілактики злочинів неповнолітніх і в умовах достатнього фінансування цих програм [98, с. 93].

Специфіка функціонування британської моделі системи забезпечення кримінологічної безпеки проявляється в тому, що з 1997 р. у Великобританії відзначається стійка тенденція зниження злочинності. Якщо у 1996 р. було зареєстровано 19 351 злочин, то в 2009 р. – 10 687, тобто на 45 % менше. Порівняно з 1997 р. у 2009 р. рівень злочинності знизився на 36 %. Беручи до увагу стабільну й послідовну динаміку спаду злочинності на тлі зростання міграції та нелегального експорту зброї, цей показник зниження можна назвати безпрецедентним. Виняток становить динаміка простих і кваліфікованих убивств. Незважаючи на зниження індексної та насильницької злочинності, в період з 1997 по 2003 р. рівень убивств зріс більш ніж на 40 %. У наступні роки спостерігався спад кримінальної активності зі зниженням показників злочинності до рівня 1996 р. – року, що передуює посиленню режиму обігу зброї.

Аналіз сучасних тенденцій насильницької, корисливої й озброєної злочинності у Великобританії демонструє наявність прямої залежності між посиленням правового режиму обігу вогнепальної зброї та динамікою

кримінальної активності населення. Але ця залежність не має прямого характеру й опосередковується іншими криміногенними факторами: загальними тенденціями індексної злочинності, збільшенням кримінального ринку зброї тощо [647].

Західноєвропейська модель системи забезпечення кримінологічної безпеки знає на собі вплив неокласичних підходів і характеризується поступовим посиленням кримінальної відповідальності за злочини проти особи. У її підґрунті лежить переважно західне розуміння причин злочинності та шляхів протидії їй, які є характерними для індустріально розвинених країн романо-германської правової сім'ї. Теоретичні підходи відрізняються «всеїдністю» й мають еkleктичний характер; карна політика переживає період посилення неокласичних підходів і жорсткості карної репресії, соціальний контроль за особистістю є менш вираженим і не настільки тотальним, як у США або Канаді [487, с. 133].

Зокрема, у Німеччині спостерігається збільшення частки осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі, й одночасно посилення режиму обігу зброї. У 2009 р. німецькою поліцією було вилучено 14 тис. одиниць нелегальної зброї, у 2010 – 5 тис. одиниць. У 2010 р. зброя застосовувалася тільки у 8 % випадків злочинних посягань [644]. Водночас посилення режиму обігу зброї не вплинуло на динаміку насильницької злочинності, яка характеризується щорічним приростом на 5 %. Причиною цього є збільшення масштабів нелегального обігу зброї.

Виділяються два основні різновиди західноєвропейської моделі забезпечення кримінологічної безпеки – південноєвропейську та північноєвропейську моделі.

Південноєвропейська модель (Франція, Швейцарія, Португалія, Італія) характеризується переважним пануванням клінічної кримінології, яка акцентує увагу на медико-психіатричних аспектах впливу на особистість злочинця й індивідуальних заходах профілактики злочинної поведінки.

Наприклад, у Швейцарії немає федеральних законів, що регламентують межі та порядок обігу вогнепальної зброї [30, с. 111], ці питання перебувають у віданні кантонів. Місцеві органи поліції на підставі нормативних актів видають

сертифікати на придбання та продаж зброї. Понад чверть населення Швейцарії озброєні вогнепальною зброєю, але при цьому насильницька й озброєна злочинність характеризуються низькими показниками (у 2008 р. рівень убивств із застосуванням вогнепальної зброї становив 0,5 на 100 тис. населення, рівень самогубств – 5,8, а нещасних випадків – 0,1). У період між 2009 і 2016 роками за даними поліцейської статистики в середньому фіксувалось 49 вбивств, тобто на 38 % менше, ніж з 2000 по 2004 роки. З 2004 по 2008 роки жертвами вбивств у середньому були 172 особи на рік, що являє собою збільшення на 24 % порівняно з 2000–2004 роками [640]. Отже, за невисоких показників насильницької та корисливо-насильницької злочинності відзначається послідовне зниження кількості діянь, учинених із застосуванням вогнепальної зброї.

Північноєвропейська модель забезпечення кримінологічної безпеки (Норвегія, Швеція, Данія, Ісландія, Фінляндія) ґрунтується на оптимальному поєднанні демократії, соціальної політики та суспільної довіри. Історичні, правові й соціальні особливості обумовлюють специфіку протидії злочинності в скандинавських країнах, де кримінологічна думка й підходи перебувають під сильним впливом соціологічних і соціально-психологічних концепцій, а практика протидії поєднує використання суворих заходів покарання поряд із заходами загальносоціальної профілактики. Попередження злочинності охоплює здійснення масштабних соціальних заходів із підвищення рівня та якості життя, створення рівних можливостей для отримання освіти, медичної допомоги й інших послуг і підтримки соціально уразливих категорій населення [100, с. 55].

Так, нормативну та стратегічну основу забезпечення кримінологічної безпеки в Швеції складає Програма 1996 р. «Наша загальна відповідальність». Завдяки дії цієї програми у період з 1996 по 2009 роки стало відомо, що на 9 350 000 громадян Швеції вчиняється приблизно 1 410 000 злочинів (51 злочин на 1000 жителів). Сам збір статистичних даних розпочався ще у 1950 р., оскільки ще тоді відмічалось радикальне зростання кількості зареєстрованих злочинів по всій Швеції [651]. Так, за статистичними даними, у період між 1997–2001 рр. 25 % із загальної кількості злочинів були вчинені безпосередньо громадянами Швеції

іноземного походження (приблизно 1 520 000 злочинів), тоді як майже 20 % із загальної кількості злочинів – громадянами-нерезидентами Швеції, здебільшого вихідцями із країн Північної Африки та Близького Сходу [641].

У країні діє дозвільний порядок придбання, носіння та застосування вогнепальної зброї. Закон Швеції «Право на зброю» (1996:67) поширює свою дію на вогнепальну зброю, пристрої, конструктивно схожі на зброю, холодну, металеву, газову й сигнальну зброю, а також окремі механізми (затвори, глушники, барабани тощо). Громадянин Швеції повинен мати ліцензію на придбання та носіння вогнепальної зброї. Вона видається місцевими органами поліції після ретельної перевірки відомостей про заявника. Фізичній особі слід детально аргументувати необхідність придбання зброї. При цьому мета самозахисту не є достатньою підставою для видачі ліцензії. Дозвіл на володіння автоматичною або короткоствольною нарізною зброєю видається тільки у виняткових випадках, а мінімальний вік здобувача повинен становити 18 років. Наразі вогнепальну зброю мають 15 % населення (у Швеції налічується понад 2 млн одиниць зброї), при цьому рівень убивств не перевищує 1,3 на 100 тис. населення, а збройних убивств – 0,18 [637].

Східноазіатська модель забезпечення кримінологічної безпеки (Японія, Південна Корея та інші) відображає релігійні й філософські традиції Сходу, азіатський менталітет, що має вирішальне значення в регуляції поведінки у відповідності не до права, а традиційних норм і звичаїв, сусідсько-сімейного колективізму, поваги до старшого, почуття обов'язку й честі. Моральні правила, особиста етика, прагнення уникнути конфліктів – найсильніші регулятори поведінки східної людини. Разом із тим у сучасних країнах Далекого Сходу спостерігається активне засвоєння «західного» способу життя, що призводить до втрати низки традиційних цінностей, що несприятливо відбивається на стані злочинності [101, с. 121].

Соціалістична модель протидії злочинності (Китай, Куба, Північна Корея, а раніше СРСР та інші соціалістичні країни). Значимими факторами впливу на злочинність є соціалістична ідеологія, яка запевняє у можливості ліквідації

злочинності, пропагандистсько-виховна політика та запобіжна діяльність, здійснювані під керівництвом основного суб'єкта влади – Комуністичної партії та її апарата. Для такої моделі є характерними періодичні загальнодержавні кампанії проти злочинності, широке залучення населення до профілактичної діяльності, активне запобігання рецидивній злочинності, у тому числі шляхом побутового й житлового влаштування осіб, що відбули покарання [101, с. 122]. Але водночас відзначається й інше – репресії стосовно політичної опозиції, суворі кримінально-правові заходи стосовно осіб, винних у вчиненні загальнокримінальних злочинів, особливо злочинів проти державної власності.

Яскравим представником соціалістичної моделі забезпечення кримінологічної безпеки є Китайська Народна Республіка. Китайська модель боротьби зі злочинністю поєднує в собі елементи східної культури й соціалістичних теорії й практики. У підґрунтя системи попередження закладено виховання та соціалізацію особи, поєднані з елементами залякування. Кримінологічна практика в КНР здійснюється в трьох основних напрямках: 1) виховання законослухняних громадян; 2) контроль над поведінкою нестійких осіб; 3) припинення злочинів на стадії готування та планування.

Традиційні філософські ідеї Сходу – даосизм, конфуціанство й легизм – значною мірою визначають основні напрямки впливу на правосвідомість громадян: 1) шляхом переконання й виховання, використання найближчого оточення з метою неформального контролю за поведінкою; 2) за допомогою застосування суворих заходів впливу до правопорушників, наприклад публічних розстрілів винних у корупції, торгівлі наркотиками та в інших злочинах.

Розвиток організованої злочинності в Китайській Народній Республіці хоча і має свої історичні корені, разом із тим певною мірою повторив шлях більшості країн світу. У її розвитку чималу роль відіграли такі загальносвітові процеси, як порушення стабільності в економіці та соціальній сфері держави, розкладання бюрократичних структур держави, порушення принципів соціальної справедливості, девальвація моральних цінностей, накопичення величезних цінностей у тіньовій економіці й активний вихід її з тіні та ін. Специфічні ж

національні корені організованої злочинності в КНР пов'язуються з давньою історією існування в цій країні таких спільнот, як «тріади», що послужили основою для формування організованих злочинно-мафіозних організацій [523, с. 57].

Активний розвиток організованої злочинності в КНР почався з періоду реформування китайської економіки із середини 70-х роках ХХ ст. Наразі організована злочинність становить для КНР таку ж небезпеку, як і для багатьох країн світу. Саме вона стала одним із важливих факторів соціально-економічної нестабільності та погіршення кримінальної ситуації в країні. Тому боротьба з організованою злочинністю в КНР вважається одним із найважливіших завдань правоохоронних органів країни [523, с. 58].

У КНР на законодавчому рівні основним інструментом боротьби з цим явищем виступає указ про організовану злочинність та особливо тяжкі злочини, який дозволяє виносити жорсткі вироки (включно зі смертною карою), здійснювати конфіскацію контрабандних товарів і грошових коштів. У 1997 р. уперше низка положень, що стосуються поняття «злочинна спільнота», відповідальність головного злочинця за організацію та керівництво злочинною спільнотою, були включені в КК КНР. Не лише закордонні, але й китайські дослідники відзначають зростання оргзлочинності в різних сферах злочинної діяльності, зокрема в організації наркотрафіку, торгівлі зброєю, нелегальній міграції, викраденні людей, вимаганнях, убивствах, корупції тощо. Так, у 1999 р. правоохоронними органами КНР було розкрито 900 злочинів, пов'язаних з розшуком жінок і дітей, викрадених з метою викупу; заарештовано 2000 осіб, підозрюваних у їх вчиненні, та звільнено 934 жертви. У 2001 р. судовими органами Китаю було розглянуто 350 справ про діяльність злочинних організацій мафіозного характеру, за якими проходило 1953 особи. Ці показники зросли порівняно з попереднім роком у 3 і 8 рази відповідно [42, с. 13-14].

Мусульманська модель системи забезпечення кримінологічної безпеки (Іран, Пакистан, Саудівська Аравія, Катар та інші) значною мірою є відбиттям релігійних доктрин і звичаїв мусульманського права, що, у свою чергу, є

складовою частиною релігії ісламу. Шаріат установлює правила поведінки для вірян, які вони повинні виконувати під загрозою застосування суворих покарань. Як додаткові засоби стримування використовуються суворі моральні й релігійні норми та звичаї. Карна політика ґрунтується на доктрині залякування, що реалізується шляхом публічного виконання таких покарань, як страта, бичування, відсікання частин тіла й побиття камінням [101, с. 124].

Події останнього часу свідчать про нову хвилю «цивілізаційного протистояння», пов'язану з явищами радикалізації й політизації ісламу та зростанням ісламського фундаменталізму, що відображає прагнення мусульман до відродження «ширих» ісламських цінностей в умовах глобалізації й панування західної культури [549, с. 4]. У результаті на міжнародній і національній арені багатьох держав з'явилося таке явище, як «ісламський тероризм», що являє собою серйозну загрозу безпеці. У зв'язку із цим досить актуальними є пошук та активізація стримуючих антикриміногенних факторів, наявних у мусульманській культурі й запобігання «кримінальному зараженню» з боку радикальних організацій Арабського Сходу [487, с. 132].

Змішані моделі забезпечення кримінологічної безпеки об'єднують риси декількох описаних вище моделей. До цієї групи належать, наприклад, країни Британської співдружності, які являють собою різні правові системи, що існують у сучасному світі: загальне право, мусульманське право, романо-германське право й ін. При цьому на практику протидії злочинності в цих країнах впливає англійське загальне право, розповсюджене за допомогою судової практики, а також прецедентне право, створене в межах самої Співдружності, яке є їх «спільною правовою спадщиною» [218, с. 12].

У сфері організації кримінологічного впливу великим є вплив фундаментальних концепцій британських кримінологів, чому значною мірою сприяє поширеність англійської мови на території колишніх британських колоній. У галузі правового регулювання протидії злочинності велике значення має регіональне законодавство, створене в межах Співдружності, зокрема спрямоване на боротьбу з торгівлею наркотиками.

Змішані моделі забезпечення кримінологічної безпеки застосовуються і в країнах, що перейшли на ринковий шлях розвитку в умовах соціальної нестабільності. Ця модель характеризується відсутністю цілеспрямованої державної політики протидії злочинності, особливо, у сфері економіки; теоретичні засади і практичні заходи розробляються там фахівцями на основі соціологічних і соціально-психологічних концепцій; у країнах відсутні стабільна правова та матеріально-технічна база й організаційні умови для ефективної профілактики злочинності; існуючі раніше форми участі громадськості в запобіганні злочинів ліквідовано, а нові не створено [101, с. 19]. Така ситуація найбільшою мірою є характерною для пострадянських країн.

Отже, залежність між ефективністю забезпечення кримінологічної безпеки та успіхами у справі протидії злочинності має широкий спектр проявів та обумовлюється історичними, соціально-політичними й соціально-психологічними факторами, які визначають належність держави до тієї чи іншої кримінологічної системи.

4.2 Концепція національної моделі забезпечення кримінологічної безпеки

Формування політики національної безпеки загалом і, зокрема, в кримінологічній сфері в першу чергу має бути спрямованим на визначення завдань і цілей цієї політики, що найбільш повно може бути відображено в концепції відповідної моделі забезпечення безпеки. Ураховуючи той факт, що кримінологічна безпека є похідною від національної безпеки, розглянемо основні підходи до формування останньої з аналізом найбільш істотних аспектів цієї проблематики.

Для створення такої моделі (концепції) можуть бути використані три основні підходи.

Перший підхід – це коли у підґрунті розробки моделі лежить ієрархія національних інтересів і цілей.

Другий підхід орієнтується на формування ієрархії національних цінностей.

Третій є найбільш оптимальним – це інтегрований підхід до дослідження феномену національної безпеки, прихильники якого акцентують увагу на взаємозв'язку національних цінностей та інтересів, необхідності врахування їх взаємообумовленості у дослідженні проблем національної безпеки [116, с. 9].

Розглянемо більш детально кожен із цих підходів. Зокрема, у першому відбувається орієнтація на «національні інтереси». Треба чітко виразити змістовну наповненість останнього терміну. Існує ціла низка визначень поняття «національні інтереси». Одна з перших спроб була здійснена в «Малій енциклопедії етнодержавознавства», де В. Кириченко стверджував, що національні інтереси – це «інтегральний вираз інтересів усіх членів суспільства, що реалізуються через політичну систему відповідної держави як компроміс у поєднанні запитів кожної людини і суспільства загалом» [354, с. 118]. У цьому контексті національні інтереси створюються всіма елементами політичної системи та є основою функціонування її складових. «Енциклопедія етнокультурознавства» визначає національний інтерес як «реальну причину дій нації і держави, спрямованих на своє виживання, функціонування і розвиток» або як «сукупність національних цілей і базових цінностей, які відіграють важливу роль у стратегії і тактиці в галузі національної безпеки» [197, с. 421].

Доречно нагадати, що у Законі України «Про національну безпеку України» національні інтереси українського народу визначаються як «життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян» [475]. Вважаємо, що ототожнення понять «національні інтереси» та «національні цінності» є некоректним, позаяк національні цінності лежать у підґрунті національних інтересів, вони визначають їх спрямованість, проте не є національними інтересами.

Узагалі інтерес можна розглядати як об'єктивно зумовлений мотив діяльності суб'єкта (окремої людини, соціальної спільноти), що складається з усвідомлення ним власної потреби та з'ясування умов і засобів її задоволення.

Інтереси є тісно пов'язаними з потребами, виникнення ж потреби є, власне, початковим етапом формування інтересу. Тому в цьому контексті національні інтереси можна кваліфікувати як визначальні потреби суспільства та держави, що визначаються економічними й геополітичними відносинами цієї держави в певну епоху, культурно-історичними традиціями, потребою забезпечення безпеки та захистом населення від зовнішніх і внутрішніх загроз [116, с. 10].

Із цього приводу Г. Новицький зазначає, що національні інтереси – це суб'єктивне усвідомлення основних, життєво важливих потреб країни. Безпека є саме такою потребою, а отже основний національний інтерес України – забезпечення її безпеки. Таким чином, не національну безпеку слід виводити із національних інтересів, а, навпаки, у підґрунті національних інтересів перебуває національна безпека [419]. І. Кресіна ж вважає, що саме національна свідомість є універсальним вираженням національних інтересів, їх генератором і центром осмислення [275, с. 116].

Виділяють два основні рівні національних інтересів держави: рівень ключових зовнішньополітичних інтересів і рівень специфічних інтересів. Перший пов'язано із забезпеченням її безпеки й цілісності як соціально-економічної, політичної, національно-історичної та культурної спільності, із захистом економічної й політичної незалежності держави. Головні інтереси держава забезпечує всіма військовими, економічними, дипломатичними, ідеологічними та культурними засобами [184].

Зокрема, цей підхід використовується в США та Російській Федерації. У США виділяють такі категорії національних інтересів: захист батьківщини, економічне процвітання, пропаганда цінностей, сприятливий світовий устрій. Досить часто там використовуються одночасно три категорії: безпека, добробут, цінності [646, с. 24-37]. Проте варто зауважити, що систематизація національних інтересів є досить складним, багатограним процесом. Під час поділу інтересів за категоріями може виникнути ситуація, коли той самий національний інтерес одночасно може мати стосунок до кількох категорій. Також можуть виникнути

дискусії між дослідниками під час визначення рівня важливості того чи іншого інтересу.

У цьому контексті слід відзначити, що, розробляючи модель концепції національної безпеки з використанням підходу, у підґрунті якого лежить ієрархія національних інтересів, ми можемо значною мірою її суб'єктизувати, адже завжди можна знайти певні аргументи як на підтримку цієї ієрархії, так і проти неї. Особливо слід зважати на це в переломні (кульмінаційні) етапи національного розвитку чи глобального розвитку, коли найменша помилка може призвести до значних негативних наслідків. Так, наприклад, за часів президентства у США Дж. Буша (молодшого), головний пріоритет віддавався використанню здебільшого силових методів під час вирішення багатьох зовнішньополітичних проблем без урахування важливості використання «м'яких методів», що призвело до значного погіршення міжнародного іміджу США. Сьогодні схожі, але ще більш гіпертрофовані методи взято на озброєння у Російській Федерації, яка, брутально порушивши міжнародне право, здійснила силове захоплення частини суверенної української території – Автономної Республіки Крим і неприховано прагне анексувати південно-східні області України. При цьому керівництво Росії намагається брехливо прикрити відвертий акт агресії нібито захистом російськомовного населення, права якого порушуються, що аж ніяк не відповідає дійсності. Усе це є наслідком примітивного застарілого (радянсько-комуністичного) мислення та неоімперської політики владної верхівки Росії, зокрема В. Путіна, який досі не може змиритися з розпадом Радянського Союзу, вважаючи той факт найграндіознішою катастрофою минулого століття [116, с. 12-13].

Другий підхід передбачає, що національні цінності є важливими передумовами й базовими засадами забезпечення національної безпеки країни та, зокрема, важливими чинниками формування політики національної безпеки у гуманітарній сфері. Саме система національних цінностей утворює правову, філософську й етичну основу для забезпечення подальшого існування держави. Їх

втрата може призвести до зникнення нації як самостійного суб'єкта міжнародних відносин [151, с. 105].

Аналізуючи поняття «національні цінності», слід зазначити, що це предмети, явища та їх властивості, що задовольняють потреби особи, суспільства й держави в безпечному існуванні та прогресивному розвитку [152, с. 18]. Дехто з дослідників вважає, що національні цінності – це наявні й ідеальні соціальні, матеріальні та духовні блага, що задовольняють потреби й інтереси людей і сприяють прогресивному розвитку особи, суспільства та держави [115, с. 14]. Визначаючи це поняття, слід констатувати, що саме національні цінності є певними концептуальними, ідеологічними основами, консолідуючими чинниками та важливими життєвими орієнтирами на шляху ефективного суспільного розвитку. Учені зазначають, що «для спільнот є характерними цінності як об'єктивні параметри внутрішнього середовища, чітке дотримання яких є домінантою їх успішного розвитку» [356, с. 17].

Проблема формування та закріплення системи національних цінностей є надзвичайно важливою для українського суспільства. Сьогодні у нас відбувається криза ідентичності, яка проявляється у світоглядній невизначеності, розмитості суспільних цінностей, розпорошеності та значній диференціації українського суспільства. Цю кризу можна подолати шляхом переоцінювання колишніх (застарілих) норм і побудови на цій основі нової системи цінностей. Тільки національні цінності можуть бути стійким фундаментом для гармонізації інтересів людини, сприяння стабільності суспільства та сталого розвитку держави [440, с. 6]. Отже, провідною ідеєю моделі концепції національної безпеки має стати теза про активізацію зусиль, спрямованих на консолідацію української нації навколо спільних національних інтересів і цінностей.

Досліджуючи поняття «національні цінності», Г. Ситник небезпідставно стверджує, що, виходячи з аналізу поняття «національна безпека», можна констатувати, що національні цінності – це цінності індивіда (особистості), цінності суспільства й цінності держави. Об'єктивне існування та вплив на безпеку особи, суспільства, держави та людської цивілізації природних і

суспільних явищ зумовлює можливість поділу цінностей на природні й соціальні [525, с. 123].

При цьому загалом слід розрізняти природні та соціальні цінності. Основоположними для людини є природні цінності, пов'язані з потребами в їжі, житлі, задоволенні інших біологічних потреб тощо. Для держави природною цінністю є цілком географічно визначена територія, належний захист якої забезпечує безпеку держави. Природні ресурси є також важливими природними цінностями як суспільства, так і держави. Вони формують потенціал, який може бути використаний державою для гарантування національної безпеки [116, с. 15].

Ґрунтовне дослідження цінностей різних народів Європи у 2010 р. здійснювали європейські соціологічні інституції, зокрема The European Social Survey [649]. Серед основних рис типового українця дослідники виділяють такі: занепокоєність власною безпекою, прагнення до самоствердження (влади, статусу, багатства), невміння самостійно ухвалювати рішення, насторожене ставлення до змін, слабо виражене прагнення радити життю. Більшість із цих ознак, на думку аналітиків, породжено невпевненістю у завтрашньому дні. У цьому громадяни України радикально відрізняються від жителів більшості європейських країн з багатолітньою демократією, низьким індексом корумпованості органів управління та стабільною економікою, наприклад від скандинавських держав (Данії або Швеції) чи від країн північного заходу континенту (таких як Нідерланди, Бельгія, Франція та Німеччина) [72, с. 16].

Що стосується третього підходу, то слід сказати, що за умов сучасної української реальності чітка реалізація тріади основних рушійних сил системи забезпечення національної безпеки (національні цінності – інтереси – цілі) постійно стримується недостатнім рівнем консолідації українського суспільства, що призводить до того, що інтереси й, тим більш, цілі різних суспільних груп за певних умов набувають антагоністичного характеру, а за умов розмитості загальнонаціональної ідентичності вони не виявляють прагнення до діалогу й порозуміння заради суспільного блага. Один із фахівців з цього питання Г. Ситник, наприклад, у своєму дослідженні щодо взаємодії різних структурних

елементів системи забезпечення національної безпеки дійшов висновку, що національні цінності визначають сутність (зміст), цілісність і стійкість, національні інтереси – структуру й характер, а національні цілі – конфігурацію та спрямованість формування й функціонування цієї системи [525, с. 46]. Вибір національних цілей є одним із головних і пріоритетних завдань держави, який впливає на подальший її суспільно-політичний та економічний розвиток і становлення на міжнародній арені. При цьому слід констатувати, що формування політики національної безпеки в першу чергу повинно спрямовуватись на визначення завдань і цілей цієї політики, що найбільш повно може бути відображено в моделі концепції національної безпеки. Саме національні цінності й національні інтереси є головними структуроформуючими чинниками системи забезпечення національної безпеки та важливими засадничими принципами під час формування вказаної моделі, зокрема і в оборонно-безпековій та кримінологічній сферах.

Розбираючи документи, такі як Стратегія національної безпеки України, кримінолог повинен замислитися: 1) чи є в документі щось таке, що сприяє подоланню явища злочинності, зокрема обмеженню основних причин її відтворення; 2) як співвідноситься стратегічний документ з іншою законотворчістю про протидію злочинності: чи призводить він до підвищення дієвості кримінального та кримінологічного законодавства і, що не менш важливо, до його морального вдосконалення.

На нашу думку, перше, про що треба згадати, це заходи проти основних причин відтворення злочинності. Отже, першою, найважливішою причиною з трьох основних є суперечності між споживацтвом і духовністю, що проявляється не в останню чергу в ослабленні національної ідеї. Саме про це пишуть: «якщо українці, відмовившись від марксистської моделі поведінки, відкинуть ліберальну демократію і почнуть поводити себе як українці, а не як люди Заходу, відносини між Україною та Заходом знову стануть конкурентними» [612, с. 26].

Виходячи з вищевикладеного, можна стверджувати, що Україна має стати одним із центрів євразійської цивілізації. «Ставши могутнім центром слов'яно-

православної (української) цивілізації, для якої існування незалежного духовного православного центру в Києві є обов'язковим, Київ зможе, по-перше, неконфліктно конкурувати із заходом, маючи у складі Української держави сильний плацдарм для потужного впливу на Захід – свою значну, патріотично налаштовану ... частину; по-друге, спрямувавши на себе киевоцентричний вектор східноєвропейської орієнтації, зберегти цілісність Української держави» [86, с. 126].

У Стратегії національної безпеки України це твердження взято до уваги. Так, у Загальних положеннях Стратегії зазначається, що Революція гідності (листопад 2013 р. – лютий 2014 р.) проти корумпованої влади, яка, свідомо ігноруючи права, свободи та законні інтереси громадян, під тиском ззовні намагалася перешкодити європейському вибору українського народу й відкрила перед Україною можливості для побудови нової системи відносин між громадянином, суспільством і державою на основі цінностей свободи і демократії. Російська загроза, що має довгостроковий характер, та інші докорінні зміни у зовнішньому і внутрішньому безпековому середовищі України обумовлюють необхідність створення нової системи забезпечення національної безпеки України, яку передбачає ця Стратегія.

Політика національної безпеки України ґрунтується на повазі до норм і принципів міжнародного права. Україна захищатиме свої фундаментальні цінності, визначені Конституцією та законами України, незалежність, територіальну цілісність і суверенітет, гідність, демократію, людину, її права та свободи, верховенство права, забезпечення добробуту, мир і безпеку. Їх захист забезпечать ефективні Збройні Сили України, інші військові формування, утворені відповідно до законів України, розвідувальні, контррозвідувальні та правоохоронні органи держави й динамічний розвиток економіки України [483]. До того ж цю Стратегію спрямовано на реалізацію до 2020 р. визначених нею пріоритетів державної політики національної безпеки, а також реформ, передбачених Угодою про асоціацію між Україною та ЄС, ратифікованою

Законом України від 16 вересня 2014 р. і Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020», схваленою Указом Президента України від 12 січня 2015 № 5.

Гірше у Стратегії зі спробою подолання другої причини відтворення злочинності – суперечністю між бідністю й відверто вкраденим у народу багатством за відсутності середнього заможного прошарку. Так, на думку О. В. Литвиненка, в цілях безпеки України необхідно забезпечити справедливий внутрішній перерозподіл національного багатства. Також учений підкреслює, що принциповою є переорієнтація діяльності органів державної влади на неухильний захист національних інтересів, серед яких пріоритетним є захист прав і свобод людини та громадянина, на ефективну протидію загрозам національній безпеці України та її адаптацію до викликів сучасності [408, с. 31].

Непоследовність щодо другої причини тягне за собою небажання авторів Стратегії бачити третю причину відтворення злочинності – вони не пов'язують злочинність у її сучасному вигляді із суперечністю між глобальною «олігархією» та суверенними цивілізаціями. Третя причина після її переломлення з глобального в український простір постає як суперечність між владою, яка злилася з «олігархією», і більшістю населення. Саме зрощення влади з частиною збагаченої еліти зумовлює її небажання протистояти корінній загрози, що постала перед людством. При цьому основним джерелом небезпеки виступає глобальна олігархічна влада.

Такими є наріжні камені забезпечення національної безпеки, що зумовлюють зміст її кримінологічної підсистеми. Отже, розгляд феномену кримінологічної безпеки та її забезпечення на теоретичному рівні є неможливим без визначення відповідної концепції її моделі, яка визначає нові підходи протистояння злочинності та явищ, з нею пов'язаних. При цьому у підґрунті забезпечення кримінологічної безпеки лежить певна модель стратегії боротьби зі злочинністю. Концептуально введення цих понять пов'язано з необхідністю зміщення центру ваги в боротьбі зі злочинністю з впливу на саму злочинність, особу злочинця та причини, що її породжують, на забезпечення захисту особи, суспільства та держави від злочинних посягань, коли метою цієї діяльності є

забезпечення соціально прийняттого рівня кримінологічної безпеки, тобто коли вся правоохоронна система разом із державою й суспільством здатні тримати злочинність під контролем, нівелювати масштаби її проявів і наслідків, а сама злочинність під таким антикриміногенним впливом об'єктивно йде на спад. Зрозуміло, що такий прийнятний масштаб злочинності визначають саме суспільство й держава. На це впливають історичні, соціально-політичні, економічні, соціокультурні та інші умови. Саме тому держава, яка стала на шлях демократії, забезпечення прав і свобод особи, потребує нової моделі стратегії боротьби зі злочинністю, адекватної реаліям соціально-економічної ситуації.

В. М. Кудрявцев поділяв усі стратегії боротьби зі злочинністю, виходячи з уявлень про механізм злочинів. Він виділив дев'ять основних стратегій. За основу їх класифікації були взяті три підстави: 1) історична послідовність їх прояву й використання; 2) процесуальна послідовність у більшості випадків припинення, кримінального переслідування, різні види покарання та виправлення злочинця; 3) гуманітарна складова всієї системи боротьби зі злочинністю, яка характеризується поступовим відходом від жорстокості та переходом до м'яких заходів [292, с. 50]. При цьому серед стратегій боротьби зі злочинністю автор особливо виділяв стратегію безпеки, заходи якої він визначає як такі, що вживаються з метою захисту людей, промислових, військових, наукових та інших об'єктів від злочинних посягань невстановлених (невизначених) осіб. На думку вченого, центр ваги переміщається з превентивної й тому незаконної репресії щодо «підозрілих» або «неблагонадійних» елементів на здійснення заходів щодо охорони та захисту державних і громадських об'єктів, а також громадян від можливих злочинних посягань [292, с. 307]. У межах цієї стратегії розглядається ситуаційне попередження, завдання якого «полягає в тому, щоб небезпечну, таку, що провокує або іншим чином сприяє вчиненню злочину, ситуацію перетворити на нейтральну» [292, с. 313].

Розглядаючи тенденції та перспективи різних стратегій боротьби зі злочинністю, В. М. Кудрявцев виділяє два шляхи їх реалізації: еволюційний і реформаторський. Так, еволюційний шлях пов'язується з планомірним,

послідовним і, мабуть, досить повільним удосконаленням тієї громіздкої та неповороткої системи кримінальної юстиції, подоланим багатьма країнами. На жаль, такий шлях не дав істотних результатів ані в західних країнах, ані у США, які зіткнувшись із найбільш тяжкими проявами злочинності, дещо раніше за нас почали розробляти більш радикальні заходи (реформаторські) [292, с. 345]. До реформаторського напрямку (шляху) можна віднести і принципово нову концепцію моделі забезпечення кримінологічної безпеки.

Концепція моделі забезпечення кримінологічної безпеки, на відміну раніше відомих стратегій боротьби зі злочинністю, покликана зосередити зусилля держави та суспільства не тільки, а можливо й не стільки на впливі на саму злочинність і фактори, що її детермінують, скільки на захисті особи, суспільства та держави від злочинних посягань. При цьому необхідно розрізняти модель забезпечення кримінологічної безпеки й модель кримінологічної безпеки.

Модель кримінологічної безпеки має бути спрямована на визначення основних критеріїв кримінологічної безпеки, тобто показників, що об'єктивно характеризують кримінологічну ситуацію, яка складається та яка є соціально прийнятною. Фактично, це вироблення основних критеріїв, що відображають соціально прийнятний об'єктивний стан захищеності прав, обов'язків, свобод і законних інтересів особи, суспільства та держави від злочинних посягань і загроз таких посягань. При цьому повинні враховуватися не тільки показники, що характеризують соціально прийнятну кримінальну обстановку в той чи інший період часу, на тій чи іншій території, але і, найголовніше, показники, що відображають громадську думку про цю обстановку, що показують, наскільки населення відчуває свою кримінологічну безпеку, тобто свою захищеність від злочинних посягань і загроз таких посягань.

Модель кримінологічної безпеки визначає цілі, які необхідно досягти в процесі діяльності по забезпеченню кримінологічної безпеки. Натомість модель забезпечення кримінологічної безпеки, в свою чергу, має визначити провідні напрямки досягнення критеріїв кримінологічної безпеки.

Модель забезпечення кримінологічної безпеки – це діяльність держави, суспільства та їх інститутів із вироблення основних напрямів досягнення такого рівня захищеності життєво важливих та інших істотних інтересів особи, суспільства та держави, який визначається моделлю кримінологічної безпеки. Для встановлення сутності останньої необхідно визначити її цілі, завдання та принципи такої стратегії, а також напрями її реалізації й систему суб'єктів.

Ціллю національної моделі забезпечення кримінологічної безпеки є формування такої системи, правоохоронної за суттю діяльності, яка змогла б протягом досить тривалого часу стабільно підтримувати прийнятний для суспільства та держави стан кримінологічної безпеки. Цієї цілі можна досягти вирішенням таких основних завдань національної моделі забезпечення кримінологічної безпеки:

- формування такої міри кримінологічної захищеності особи, суспільства та держави від злочинних посягань, за якої злочинність у всіх її проявах не створювала б серйозних перешкод для реалізації населенням основних життєво необхідних інтересів;

- мінімізація уразливості особи, суспільства та держави для кримінальних ризиків і злочинних посягань;

- формування системи державного забезпечення кримінологічної безпеки;

- оптимізація правоохоронної діяльності, спрямованої на мінімізацію криміногенного потенціалу джерел загроз кримінологічній безпеці;

- активізація запобіжного потенціалу правоохоронної діяльності.

Як і будь-яка інша соціально корисна діяльність, національна модель забезпечення кримінологічної безпеки має бути підпорядкована певним принципам. «Безпринципна стратегія – це не стратегія, а випадковий набір практичних дій, які, можливо, принесуть корисний результат, але можуть і заподіяти шкоду. Тому в теоретичному та практичному аспектах корисно виробити певні принципи стратегічної боротьби зі злочинністю і, зрозуміло, прагнути їх дотримуватися» [522, с. 87].

Досягнення цілі національної моделі забезпечення кримінологічної безпеки, зокрема в діяльності правоохоронних органів, має супроводжуватися дотриманням таких основних принципів:

- законність;
- пріоритет захисту життя, здоров'я, прав, свобод і законних інтересів громадян від злочинних посягань перед силовим впливом на злочинність та злочинців;
- системність і комплексність забезпечення кримінологічної безпеки в будь-якій зі сфер життєдіяльності суспільства та держави;
- пріоритет нейтралізації причин та умов злочинів (запобігання) перед іншими етапами запобігання злочинності (виявлення, припинення);
- оперативність та адекватність правоохоронного реагування на виникнення ризиків і реальні загрози кримінологічної безпеки;
- безперервність профілактичного впливу на джерела та суб'єктів асоціальної поведінки й антигромадського способу життя;
- взаємна відповідальність громадян, суспільства та держави за стан забезпечення кримінологічної безпеки;
- взаємодія державних структур, громадських організацій і громадян на всіх рівнях під час забезпечення кримінологічної безпеки;
- співпраця вітчизняних і зарубіжних структур забезпечення кримінологічної безпеки;
- громадський і державний контроль над системою забезпечення кримінологічної безпеки.

Будь-яка стратегія, серед іншого і модель забезпечення кримінологічної безпеки, лише тоді чогось варта, якщо передбачає та пропонує тактику реалізації стратегічних напрямів.

Реалізація стратегічних напрямів забезпечення кримінологічної безпеки передбачає таке:

– підготовку програм кримінологічної безпеки на основі реалізації програмно-цільового підходу з урахуванням відповідних потенційних ресурсів (організаційних, правових, фінансових, матеріально-технічних, кадрових тощо);

– визначення, аналіз та кримінологічне оцінювання стану джерел кримінальних загроз, їх обсягу й характеру прояву можливих соціальних наслідків; розробка та реалізація заходів з їх нейтралізації й мінімізації;

– оцінювання стану й тенденцій розвитку кримінологічної безпеки в країні, окремих її регіонах, сферах життєдіяльності та галузях економіки;

– формування системи професійної підготовки сил і засобів забезпечення кримінологічної безпеки;

– формування системи компенсаторних заходів кримінологічної безпеки, націлених на відновлення порушених у результаті злочинних посягань колективних, державних та особистих прав і законних інтересів, забезпечення невідворотності кримінально-правової відповідальності осіб, які вчинили злочини;

– формування системи пропаганди кримінологічної безпеки.

Реалізація намічених завдань стратегії й тактики забезпечення кримінологічної безпеки вимагає залучення багатьох ресурсів, причому часто тісно взаємопов'язаних між собою. Насамперед ідеться про участь у такій діяльності великого кола органів, а також населення. Усі ці ресурси повинні бути об'єднані спільними орієнтирами на досягнення цілі кримінологічної безпеки, тобто являти собою певну систему [292, с. 294]. Кожен елемент цієї системи, перебуваючи на своєму щаблі ієрархії й виходячи зі своєї компетенції, покликаний вирішувати свої завдання по забезпеченню кримінологічної безпеки. Відповідно, кожній з її ланок цієї системи відповідає свій рівень забезпечення кримінологічної безпеки, а саме:

1) органи законодавчої влади – формують політику та стратегію забезпечення кримінологічної безпеки, а разом з нею – правові механізми їх реалізації;

2) органи виконавчої влади – втілюють у життя сформовану законодавцем державну політику та стратегію забезпечення кримінологічної безпеки, визначаючи при цьому провідні напрямки та способи діяльності системи її суб'єктів, а також необхідні для цього ресурси;

3) судові органи, що здійснюють правосуддя, органи прокуратури, що стежать за дотриманням законів, які регламентують діяльність у сфері забезпечення безпеки;

4) правоохоронні органи, які чинять безпосередній антикриміногенний вплив на джерела кримінальних загроз, мінімізують їх потенційні небезпеки, забезпечують адекватний кримінологічний захист особи, суспільства та держави від злочинних посягань;

5) органи, що забезпечують адміністративно-правові, фінансові й інші режими кримінологічної безпеки;

6) наукові центри, що визначають та обґрунтовують технології кримінологічної безпеки, які здійснюють кримінологічну експертизу різних програм та управлінських рішень, спрямованих на забезпечення кримінологічної безпеки;

7) альтернативні (недержавні) структури безпеки, громадські організації, а також громадяни, які беруть участь в охороні громадського порядку та громадської безпеки, водночас забезпечуючи тим самим кримінологічну безпеку.

У цілому ж, виходячи із сучасних реалій, система програмних заходів по забезпеченню кримінологічної безпеки в межах національної моделі, на наш погляд, повинна передбачати заходи щодо:

– боротьби з тероризмом, екстремізмом, незаконним обігом зброї й вибухових речовин;

– протидії організованій злочинності;

– подолання криміналізації економіки, боротьбі з корупцією та захисту всіх форм власності від злочинних посягань;

– боротьби з незаконним обігом наркотичних або психотропних речовин;

– боротьби з нелегальною міграцією;

- боротьби з груповою злочинністю неповнолітніх і подолання безпритульності;

- боротьби з порушеннями та злочинами на об'єктах транспорту.

Водночас перелічене вище неможливо вирішити без:

- якісного оновлення та приведення у відповідність до цих реалій правової бази, усунення в ній прогалин, колізій і суперечностей;

- подальшого вдосконалення системи правоохоронних органів за рахунок оптимізації їх організаційно-структурної будови;

- створення системи інформаційного забезпечення;

- зміцнення дисципліни та законності в діяльності правоохоронних органів, поліпшення координації та взаємодії їх структурних ланок, зокрема міжвідомчої, а також розвитку міжнародного співробітництва;

- оснащення правоохоронних органів необхідним озброєнням, засобами захисту, спецзасобами, оперативною, спеціальною та криміналістичною технікою, системами й засобами зв'язку, комп'ютерною та іншою оргтехнікою, транспортом, форменим одягом і спорядженням, а також підвищення рівня соціального захисту особового складу правоохоронних органів;

- збереження та закріплення професійного кадрового ядра правоохоронних органів, забезпечення правових, соціальних, матеріальних і морально-психологічних умов та необхідних гарантій для служби й побуту працівників і членів їх сімей, підвищення соціального статусу працівників та престижності роботи в правоохоронних органах, серед іншого з використанням можливостей страхових організацій і благодійних фондів;

- формування позитивної громадської думки щодо правоохоронної системи й результатів її діяльності, відновлення довіри суспільства до правоохоронних органів;

- правове виховання населення.

Національна модель забезпечення кримінологічної безпеки не зводиться лише до одного документа. Окремі її положення потребують уточнення та конкретизації в інших доктринах і концепціях, які відображають державну

стратегію й тактику по кожному виду безпеки (конституційної, військової, інформаційної тощо). Так само, як на додаток до Стратегії національної безпеки України вже були ухвалені Воєнна доктрина України [480] та Доктрина інформаційної безпеки України [482], Стратегія кібербезпеки України [481], повноправними «складовими блоками» базової моделі стосовно протидії кримінальним загрозам повинні стати «уточнюючі» концепції.

Зупинимося дещо детальніше на аналізі лише трьох із них. Це Концепція реалізації державної політики у сфері протидії поширенню наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів на 2011 – 2015 роки [484], Концепція створення системи моніторингу ситуації у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів [485] та Концепція державної міграційної політики [470].

Перші два документи головною своєю метою мають призупинення протягом найближчих років зростання незаконного вживання й обігу наркотиків, а у перспективі – його зниження.

Так, недосконалість державної системи управління у сфері протидії поширенню наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, відсутність координації та консолідації зусиль органів виконавчої влади, збільшення обсягів уживання наркотичних засобів та психотропних речовин не за медичним призначенням створює безпосередню загрозу національній безпеці держави. Уживання наркотичних засобів і психотропних речовин призводить до погіршення здоров'я нації та підвищення рівня захворюваності населення на особливо небезпечні хвороби, зокрема ВІЛ-інфекцію/СНІД і туберкульоз, а також до загострення соціальних проблем (жорстоке та недбале ставлення до дітей, збільшення кількості дорожньо-транспортних пригод, нещасних випадків на виробництві, зниження продуктивності праці) [131, с. 212].

Останніми роками значно збільшилася кількість осіб, які вживають наркотичні засоби та психотропні речовини, зокрема серед сільського населення. Також збільшується кількість видів наркотичних засобів, психотропних речовин

та лікарських засобів, зловживання якими може викликати наркотичну залежність. На території України з'являються синтетичні аналоги наркотичних засобів і психотропних речовин, уживання яких може призвести до непередбачуваних наслідків [289, с. 241-242].

Міжнародні злочинні угруповання здійснюють транзитне переміщення наркотичних засобів та психотропних речовин територією України. Щороку особами, які перебувають у стані наркотичного сп'яніння, вчиняється від 10 до 14 тис. злочинів, серед яких убивства, розбійні напади, грабежі та крадіжки. Органами поліції виявляється й береться на облік приблизно 30 тис. осіб, які вживають наркотичні засоби та психотропні речовини не за медичним призначенням, а також лікарські засоби, зловживання якими може викликати наркотичну залежність. До активізації незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин призводить також неналежний контроль за використанням прекурсорів заводами та підприємствами, діяльність яких пов'язано з їх застосуванням, а також їх незаконне виробництво та ввезення на територію України [313, с. 8].

Для планування та здійснення заходів із протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та вживанню таких засобів і речовин не за медичними призначеннями необхідно проводити регулярний моніторинг за єдиною процедурою й на підставі спостережень за характеристиками розповсюдження наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, що дозволить визначити інші характеристики цього процесу [130, с. 60-63]. Моніторинг ситуації у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів передбачає постійне спостереження за характеристиками розповсюдження наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів з метою їх оцінювання та прогнозу. Вивчення такої ситуації надає можливість робити обґрунтований вибір необхідних профілактичних заходів і розробляти плани профілактичної роботи.

На сьогодні в Україні не створено єдиної системи моніторингу ситуації у зазначеній сфері, що викликано неналежною координацією діяльності органів

державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій і об'єднань громадян у сфері протидії наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів; відсутністю об'єктивних даних про кількість осіб, які допускають уживання наркотичних засобів і психотропних речовин не за медичними призначеннями, їх регіональне розподілення та соціально-демографічні характеристики; відсутністю інформації про обсяг культивування рослин, включених до переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів; низьким рівнем контролю за суб'єктами господарювання, які здійснюють виробництво, виготовлення, зберігання, реалізацію (відпуск), облік і перевезення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, а також доступністю наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів для їх медичного використання [485].

Таким чином, ядром моделі забезпечення кримінологічної безпеки у цій сфері виступає антинаркотизм як комплекс заходів соціального, правового, кримінологічного, медичного, політичного, економічного, екологічного, організаційного й міжнародного характеру, спрямованих на подолання наркоманії та незаконного обігу наркотиків.

Ще одним блоком моделі забезпечення кримінологічної безпеки є Концепція державної міграційної політики [470].

Ця Концепція визначає напрями та стратегічні завдання державної міграційної політики України, принципи і пріоритети діяльності державних органів у сфері міграції, напрями вдосконалення її законодавчого й інституціонального забезпечення, а також механізми реалізації Концепції.

Концепцію спрямовано на забезпечення ефективного державного управління міграційними процесами, створення умов для сталого демографічного та соціально-економічного розвитку держави, підвищення рівня національної безпеки шляхом запобігання виникненню неконтрольованих міграційних процесів і ліквідації їх наслідків, узгодження національного законодавства у сфері міграції з міжнародними стандартами, посилення соціального та правового захисту громадян України, які перебувають або працюють за кордоном, створення умов

для безперешкодної реалізації прав, свобод і законних інтересів мігрантів та виконання ними передбачених законодавством обов'язків, забезпечення повноти використання інтелектуального та трудового потенціалу таких осіб і додержання принципів захисту інтересів України.

Однією з умов розбудови правової держави на сучасному етапі є визначення напрямів її міграційної політики й удосконалення системи державного управління міграційними процесами відповідно до міжнародних стандартів у сфері реалізації прав людини. Відсутність законодавчого визначення напрямів державної міграційної політики України, принципів діяльності державних органів у сфері міграції, стратегічних цілей, завдань і стандартів із забезпечення реалізації прав людини негативно позначаються на ефективності протидії явищам, що становлять загрозу національній безпеці України: нелегальній міграції, загостренню демографічної кризи, а також від'їзду за межі України вчених, фахівців і кваліфікованої робочої сили [494, с. 9].

Необхідність удосконалення системи державного управління міграційними процесами зумовлюється політичними та соціально-економічними факторами, що впливають на ситуацію в нашій державі та світі, головними з яких є інтеграція України у міжнародний ринок праці, що супроводжується впливом робочої сили з України; зменшення чисельності населення в нашій державі й інших європейських державах; активна імміграційна політика іноземних держав, спрямована на залучення іноземної робочої сили; невідповідність законодавчих актів України з питань міграції вимогам сьогодення, зокрема відсутність законодавчих актів у сфері захисту іноземців та осіб без громадянства, яким не надано статус біженців в Україні, у випадку, коли повернення їх до держав громадянської належності або попереднього постійного проживання є неможливим з огляду на необхідність виконання Україною взятих на себе міжнародних зобов'язань, а також на неможливість проживання або перебування таких осіб на території держави їх походження, що зумовлено екологічними, техногенними або іншими обставинами надзвичайного характеру; недостатність кадрового й матеріально-технічного забезпечення державних органів з метою

реалізації державної міграційної політики України, відсутність інформаційних автоматизованих систем обліку й реєстрації громадян України, а також іноземців та осіб без громадянства, які проживають або тимчасово перебувають на території України на законних підставах [485].

Насамкінець варто звернути увагу на те, що проблеми забезпечення кримінологічної безпеки повинні розглядатися в конкретному соціальному контексті й тісному взаємозв'язку з політикою забезпечення національної безпеки в економічній, політичній, соціальній, інформаційній, духовній та інших сферах життя суспільства. У цілому ж з урахуванням сучасних реалій розвиток системи забезпечення кримінологічної безпеки має спрямовуватися на досягнення глобальної (основної) мети – запобігання та нейтралізації кримінальних загроз безпеці особи, суспільства та держави, створення та підтримання необхідного рівня захищеності об'єктів безпеки від злочинних посягань.

4.3 Інформаційно-аналітичне супроводження моделювання національної системи забезпечення кримінологічної безпеки

Сучасне геополітичне й соціально-економічне становище України обумовлює низка проблем зовнішнього та внутрішнього характеру, що стосуються забезпечення безпеки в різних сферах і рівнях організації соціуму. Особливої значимості ці проблеми набувають у сфері забезпечення кримінологічної безпеки. Як уже відмічалось раніше, під безпекою в загальному вигляді розуміються стан і тенденції захищеності життєво важливих інтересів суспільства та його структур від зовнішніх і внутрішніх загроз. На цьому і наступних етапах розвитку суспільних відносин глобальна кримінологічна безпека виступає найважливішим фактором стійкого розвитку держави.

Нові виклики та загрози, включно з міжцивілізаційними колізіями, міжнародним тероризмом, світовою фінансово-економічною кризою, енергетичною й інформаційною безпекою, природогенними, техногенними та соціогенними катастрофами, кліматичними катаклізмами, пандеміями тощо,

гостро поставили питання про необхідність забезпечення якісно нової парадигми безпеки – глобальної. При цьому проблематику міжнародної безпеки, включно з її кримінологічною складовою, низка експертів відносить до традиційних форматів зовнішньополітичної діяльності.

Із точки зору світової еколого-економічної системи, термін «стійкий розвиток» означає загальну концепцію стосовно необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства й захистом інтересів прийдешніх поколінь, включно з їх потребою в безпечному та здоровому довкіллі. Як сформулювала визначення сталого розвитку у своїй доповіді Комісія Брундтланд, це «розвиток, який задовольняє потреби нинішнього покоління без шкоди для можливості прийдешніх поколінь задовольняти свої власні потреби» [636, с. 284]. Однак це визначення не може бути використано як глобальна мета під час дослідження й моделювання всіх соціально-економічних систем, через те що воно стосується виключно світової еколого-економічної системи, яка є досить «замкненою» [603, с. 17]. Крім того, як справедливо відзначає О. Г. Білорус, таке трактування поняття «стійкий розвиток», що відповідає парадигмі класичного визначення, яке ґрунтується на принципі «не нашкодь», в сучасних умовах не може бути реалізовано, оскільки ризики та загрози безпеки розвитку (збереження стійкості) все одно залишаються. Ризики й загрози стійкості розвитку слід мінімізувати й виправдати з точки зору забезпечення глобальної безпеки розвитку. Необхідно, щоб глобальна безпека зберігалася на перспективу [69, с. 71].

На нашу думку, глобальна безпека – це логічне продовження теорії стійкого розвитку, розповсюджене на більш високий рівень. Глобальна безпека виступає наче новим кроком до управління, що ґрунтується на принципах стійкого розвитку. Поняття «глобальна безпека розвитку» можна визначити як комплексну систему моніторингу та протидії основним внутрішнім (локальним) і зовнішнім (глобальним) загрозам стійкому розвитку. До внутрішніх загроз стійкому розвитку належать, наприклад, демографічні проблеми (міграція), виснаження запасів мінеральних ресурсів, проблеми кадрового забезпечення тощо, а до

зовнішніх – глобальна зміна клімату, падіння ринку (зміна інвестиційного клімату) тощо.

Необхідною умовою переходу регіональної соціально-економічної системи на модель сталого розвитку, що дозволяє задовольняти зростаючі потреби сучасного та прийдешніх поколінь на основі гармонізації економічної, соціальної й екологічної підсистем виступає її глобальна безпека, що розуміється як здатність системи стабільно функціонувати та розвиватися в довгостроковій перспективі й бути здатною протидіяти внутрішнім і зовнішнім загрозам та ризикам стійкості її розвитку.

Необхідно зауважити, що теорія управління державною та регіональною глобальною безпекою розвитку, так само як і концепція стійкого управління, ґрунтується на системному підході, тобто розглядає об'єкт управління (країну, регіон, місто, конкретну галузь тощо) як систему. Це, в свою чергу, забезпечує можливість використання сучасних досягнень у сфері комп'ютерних технологій і методів моделювання для дослідження функціонування державних та регіональних соціально-економічних систем із метою розробки методів і засобів підтримки управління безпекою їх розвитку. Застосовувані на сьогодні рішення в досліджуваній проблемній галузі, що ґрунтуються на використанні передових інформаційних технологій, орієнтовано на вирішення окремих завдань управління безпекою розвитку окремих регіональних підсистем; вони мають безсистемний та локальний характер і не забезпечують досягнення комплексного ефекту під час вирішення розглядуваного класу завдань.

Таким чином, досить значущою, з точки зору забезпечення безпеки (особливо кримінологічної) та проектування майбутнього розвитку нашої країни стає наукова проблема, пов'язана з дослідженням і розробкою науково-методичних засад управління системою забезпечення кримінологічної безпеки: постановка й вирішення фундаментальних і прикладних завдань, спрямованих на забезпечення стабільного функціонування й розвитку системи в умовах швидко мінливого внутрішнього та зовнішнього середовища.

Є і інші, не менш значимі проблеми, які виникатимуть на регіональному та місцевому рівнях. Вони можуть вплинути на якість інформаційно-аналітичного супроводження моделювання системи забезпечення кримінологічної безпеки, але добре вже те, що усвідомлення цих проблем підштовхує нас до розуміння необхідності здійснення цих дій, що дозволяє об'єктивно оцінити масштаби реальної кримінальної ситуації в країні.

Щодо останнього відповідний комплекс дій може передбачати аналіз таких окремих складових, що вирішують більш вузькі завдання на пріоритетних напрямках, із яких складається характеристика всіх ознак ситуації.

1. Надання об'єктивної й повної оцінки сформованої криміногенної обстановки в цілому в державі з огляду на особливості її характеристик в окремих найбільш кримінально уражених регіонах. Але при цьому важливо дотримуватись підходу із двох протилежних сторін. По-перше, слід визначити масштаби, межі інтересів і рівень поширеності самої злочинності. Проводячи моніторинг у межах інформаційно-аналітичного супроводження моделювання системи забезпечення кримінологічної безпеки, можна встановити низку закономірностей і характерних територіальних та регіональних особливостей. По-друге, необхідно провести аналіз розмірів населення, представленого у вигляді жертв (потерпілих від злочинів). Цей аналіз ситуації охоплює всебічну оцінку інформації правоохоронних органів, з одного боку, про зареєстровані злочини, а з іншого – про процеси віктимізації безпосередньо тих, хто постраждав від злочинів.

2. Дослідження всіх успішно реалізованих і «провальних» раніше діючих концепцій і програм державного, регіонального та місцевого рівнів, щоб проаналізувати їх характерні недоліки в історичній ретроспективі й у прив'язці до територіальних особливостей, які не дозволили свого часу домогтися позитивного результату. Необхідно одержати вичерпну відповідь на запитання, що все-таки було визначальним чинником низької ефективності раніше діючих програм і які причини обумовили це.

3. Аналіз ефективності роботи законодавчої, правозастосовної та виконавчої систем державних органів, що здійснюють кримінально-правову боротьбу зі

злочинністю та її наслідками, для того щоб розкрити найбільш типові й поширені помилки в цій сфері, які також впливають на загальний стан проблеми, адже багато поворотів державної політики в сфері боротьби зі злочинністю були прямо пов'язаними із законодавчими нововведеннями, змінами й доповненнями, внесеними в колишній і чинний кримінальні кодекси, різними підходами до притягнення до кримінальної відповідальності й покарання тощо. Тому так важливо здійснити детальний аналіз і дати оцінку всіх етапів державної кримінальної політики, здійснюваної в пострадянській і теперішній час. Аналіз адміністративних і кримінально-правових законів, що діють у сучасний період, і практики їх застосування дозволить згодом виробити пропозиції щодо подальшого вдосконалення законів, спрямованих на забезпечення кримінологічної безпеки.

4. Моніторинг можливостей та ефективності законодавчо передбаченого зараз кримінального покарання за злочини, застосовуваного у поєднанні зі згаданим комплексом заходів із ресоціалізації та соціально-психологічної адаптації до життя. Це одна зі складних проблем. Кримінальне покарання, застосовуване до злочинців, у багатьох з яких під впливом тривалого перебування в місцях позбавлення волі деформувалася психіка, змінилися погляди, потреби та звички й навіть сталася деградація особистості, виявляється малоефективним і не може досягти поставлених цілей [309, с. 4]. У зв'язку з цим варто підтримати висловлену думку про необхідність у кримінально-правовому порядку передбачити застосування до окремих категорій злочинців обов'язкових заходів психологічної корекції. Зокрема, ці заходи можуть застосовуватися, по-перше, до осіб, що вчинили наркозлочини й не потребують лікування від наркоманії, але психологічно є запущеними та становлять групу ризику; по-друге, до осіб, що вчинили злочини й були визнані на підставі медичного висновку такими, що потребують лікування від наркоманії, одночасно із застосуванням примусових заходів медичного характеру з метою нормалізації їх психологічного стану та соціальної реінтеграції на підставі рішення суду [127, с. 35-39].

5. Моніторинг громадської думки, з'ясування ступеня готовності громадянського суспільства надавати допомогу в протидії злочинності та профілактиці злочинів особливо серед підростаючого покоління, й можливості вибудовування громадськістю загороджувальних бар'єрів на шляху злочинців. Силами самих лише правоохоронних органів неможливо впоратися з лихом, що прийшло на територію України. Потрібна активна позиція всього громадянського суспільства. У зв'язку з цим важливо досліджувати рівень готовності й бажання окремих категорій населення брати участь у профілактиці, наданні психологічної допомоги та підтримки неповнолітніх і малолітніх, здатних потрапити в злочинні мережі, тощо. Необхідно визначити загальний настрій і ставлення всього населення в цілому й найбільш активної його частини як до злочинності, так і до всієї системи профілактичних заходів, які реалізує держава в межах оголошеної нею політики в сфері протидії злочинності.

6. Оцінювання ефективності діяльності правоохоронних органів для того, щоб вчасно помічати й виправляти допущені помилки, вносити необхідні корективи з метою максимального досягнення виконання поставлених завдань. Через ці органи реалізується політика держави в сфері забезпечення кримінологічної безпеки, визначаються пріоритетні напрями, здійснюється взаємодія, забезпечується узгодженість усієї системи заходів профілактики та протидії, здійснюється координація дій державних органів і громадських організацій, задіяних у боротьбі зі злочинністю.

Варто назвати ще одну низку труднощів, які сьогодні в повному обсязі не враховано. Так, не вдається створити алгоритм інформаційно-аналітичного супроводження моделювання системи забезпечення кримінологічної безпеки, що відповідає сучасним вимогам конструктивної й ефективної взаємодії між усіма ланками державного механізму. Відверто кажучи, для вирішення цієї проблеми не склались необхідні ані соціально-економічні, політичні й морально-психологічні умови, ані правова база. Занадто багато відомчих інтересів треба враховувати, різнопланових проблем необхідно вирішувати, поєднувати та координувати.

Головне, що потрібно, – це нові підходи та принципи організації відповідного інформаційно-аналітичного супроводження.

На сьогодні когнітивний підхід і когнітивні технології, які його реалізують, широко застосовуються для вирішення неформалізованих (складно формалізованих) завдань у різних предметних галузях і забезпечують можливість раціоналізації та формалізації складних об'єктів і процесів інформатизації для отримання нових знань про досліджувані процеси й об'єкти в умовах невизначеності та неповноти інформації, а також для створення інтелектуальних систем підтримки ухвалення рішень, експертизи та комунікації у сфері прогнозування й стратегічного планування розвитку складних динамічних систем. Це обумовлює доцільність застосування когнітивних технологій для вирішення сформульованої наукової проблеми [73, с. 326].

Передбачувані нові рішення поставленої завдання також ґрунтуються на когнітивному підході, новизна якого для цього дослідження полягає в інтеграції сучасних наукових концепцій – методології концептуального моделювання, технології системно-динамічного моделювання, технологій мультиагентних систем і методів математичної теорії безпеки. Це дозволить отримати якісно нові результати в галузі створення систем інформаційно-аналітичної підтримки та супроводження функціонування й розвитку складних динамічних систем, таких як система забезпечення кримінологічної безпеки.

Провідний напрямок досліджень – розробка та розвиток когнітивних інформаційних технологій і комп'ютерного моделювання для дослідження супроводження функціонування складних соціально-економічних систем і процесів.

Конкретне фундаментальне завдання в межах проблеми, на вирішення якої спрямовано дослідження, – розробка когнітивних моделей і технологій реалізації цілісного розподілу інформаційно-аналітичного супроводження моделювання забезпечення кримінологічної безпеки з метою забезпечення ефективності узгодженої діяльності організаційних структур у галузі вирішення завдань

управління глобальною кримінологічною безпекою функціонування державної та регіональних соціально-економічних систем.

Метою таких досліджень є розробка та дослідження когнітивних моделей, методів і технологій інформаційно-аналітичного супроводження функціонування системи забезпечення кримінологічної безпеки для підвищення стійкості державної системи та створення сприятливого середовища (умов) для розвитку інтелектуального, інноваційного, промислового й соціально-економічного потенціалу.

Головними завданнями в галузі інформаційно-аналітичного супроводження функціонування системи забезпечення кримінологічної безпеки є такі:

1) створення єдиного інформаційного простору, здатного забезпечити системоутворюючу основу для підготовки, планування та реалізації заходів державної політики у зазначеній сфері;

2) створення сприятливих умов для реалізації концепції прийняттого ризику, досяжного й виправданого (допустимого) з точки зору соціально-економічних, політичних та інших факторів забезпечення кримінологічної безпеки розвитку;

3) інформаційно-аналітична підтримка діяльності організаційних структур у галузі забезпечення кримінологічної безпеки функціонування державної та регіональних підсистем;

4) поетапне формування системи комплексної безпеки для захисту територій, населення та критично важливих для національної безпеки об'єктів від загроз надзвичайних ситуацій людського, природного й техногенного характеру;

5) інформаційне супроводження функціонування спеціалізованих когнітивних центрів дослідження та забезпечення кримінологічної безпеки тощо.

Для вирішення перелічених завдань є необхідним як методичне, так і інформаційне забезпечення [57, с. 156-159; 64, с. 198-201].

Методичне забезпечення являє собою сукупність як уже існуючих, так і розроблювальних у сьогодні час методів і засобів підтримки ухвалення рішень, методів імітаційного моделювання динаміки розвитку і поведінки соціально-

економічних систем, моделей і методів моніторингу і прогнозування внутрішніх і зовнішніх загроз безпеки розвитку, а також варіантів поведінки системи в кризових станах, методів і засобів автоматизації процесів пошуку та обробки інформації, методів і засобів інтеграції різнорідних інформаційних ресурсів, моделей і методів аналізу та оцінювання ризиків виникнення надзвичайних ситуацій різного характеру в умовах обмежень по часу та неповноті інформації, методів стратегічного планування тощо.

Інформаційне забезпечення управління системою забезпечення кримінологічної безпеки не обмежується простим накопиченням дедалі більших і більших обсягів інформації про потенційно можливі надзвичайні ситуації і загрози безпеки, а являє собою комплекс інструментальних засобів для створення імітаційних моделей складних процесів, що протікають у соціально-економічних системах різного ступеня складності та масштабу. Це також сукупність інформаційних ресурсів і програмних засобів, що використовуються для моніторингу, аналізу та прогнозування соціально-економічного розвитку, а також програмно-технічних систем і комплексів програм інформаційно-аналітичної підтримки діяльності організаційних структур та їх компонентів у галузі забезпечення кримінологічної безпеки функціонування державної та регіональних підсистем.

Ми проаналізували можливості застосування сучасних когнітивних інформаційних технологій (КІТ) та інструментів моделювання для створення багатофункціональної й самоорганізуючої інформаційної інфраструктури підтримки управління системою забезпечення кримінологічної безпеки державного та регіонального розвитку. Аналіз досягнень вітчизняних і зарубіжних наукових шкіл щодо дослідження проблем глобальної безпеки та сталого розвитку показує, що в них недооцінюється стрімко зростаючий потенціал інформаційних технологій, суперкомп'ютерів та інтелектуальних інформаційно-аналітичних систем нового покоління, включно з нейронними мережами, що навчаються, і КІТ. Існуючі прикладні розробки у досліджуваній проблемній галузі орієнтовано на вирішення окремих завдань управління

безпекою розвитку окремих регіональних підсистем (економіка, наука, освіта, екологія тощо). Вони мають безсистемний та локальний характер, не забезпечують досягнення комплексного ефекту під час вирішення розглядуваного класу завдань управління глобальною безпекою та не враховують можливість комплексної взаємодії з іншими рішеннями, що не дозволяє говорити про розвиток єдиного підходу до формування інтегрованого інформаційного середовища підтримки управління глобальною безпекою державного й регіонального розвитку, здатного підвищити системність, швидкість і якість заходів, які розробляються й реалізуються, спрямованих на забезпечення сталого розвитку регіонів України та держави в цілому [37, с. 12-13; 326, с. 22-25].

Наразі створено велику кількість ресурсів і технологій, що забезпечують інформаційно-аналітичну підтримку вирішення низки завдань у галузі управління глобальною й регіональною безпекою. Сучасні вітчизняні та зарубіжні системи інформаційної підтримки управління глобальною безпекою розробляються, як правило, під конкретні завдання. Більшість із них реалізовано у вигляді вузькоспеціалізованих диспетчерських інформаційних систем, інформаційно-прогностичних центрів і систем моніторингу соціально-економічного розвитку, інформаційно-аналітичних систем, систем кризового реагування та підтримки ухвалення рішень, геоінформаційних систем, систем просторового позиціонування, а також веб-ресурсів (Інтернет-порталів), що надають засоби інформаційної взаємодії суб'єктів та організаційних структур безпеки, а також забезпечують доступ до інформаційно-довідкових ресурсів і нормативних документів на основі відповідних інформаційних технологій [60, с. 27-32].

Перелічені типи систем, що використовуються на сьогодні для вирішення окремих завдань інформаційно-аналітичної підтримки управління глобальною безпекою, є різномірними за своєю технологічною платформою, функціональним призначенням і компонентним складом. Більшість із них має централізовану архітектуру, що обумовлює їх «слабку» інтегрованість і неможливість спільного використання для комплексного вирішення завдань управління та забезпечення екологічної, економічної, соціальної, техногенної та кримінологічної безпеки

розвитку систем різного рівня. Існують також проблеми із реалізацією концепції прийняттого ризику та своєчасного запобігання внутрішнім і зовнішнім загрозам безпеки на основі узгодженої взаємодії суб'єктів та організаційних структур безпеки незалежно від їх організаційної й адміністративної різноманітності та територіальної роздрібненості.

Сучасні тенденції досліджень у галузі створення й розвитку методів і засобів інтеграції різноманітних інформаційних ресурсів і систем виводять завдання управління безпекою інтегрованих систем на принципово новий рівень, що вимагає розвитку концепції інтегрованості та розробку спеціалізованих рішень для створення єдиних інформаційних середовищ підтримки проблемно-орієнтованої діяльності з урахуванням відкритості, різноманітності, проактивності інтегрованих в їх межах компонентів.

Єдиний інформаційний простір (ЄІП) здатен забезпечити системоутворюючу основу для підготовки, планування та реалізації заходів забезпечення кримінологічної безпеки. Принципи побудови ЄІП в Україні повинні передбачати природну інтеграцію в єдиний розвиваючий інформаційний простір Європи й усього світу. Необхідно будувати та розвивати ЄІП на основі наявних компонентів інформаційно-комунікаційної системи (ІКС). Під ІКС тут розуміється система взаємодії користувачів, постачальників інформаційно-комунікаційних послуг та інформаційних ресурсів [173, с. 51]. У науковій літературі під ЄІП розуміється «сукупність баз і банків даних, технологій їх ведення і використання, інформаційно-телекомунікаційних систем і мереж, що функціонують на основі єдиних принципів і за загальними правилами, що забезпечує інформаційну взаємодію організацій і громадян, а також задоволення їх інформаційних потреб» [65; 137; 352; 441].

Отже, можна зробити висновок, що єдиний інформаційний простір складається з таких компонентів:

- 1) інформаційні ресурси, що містять дані, відомості та знання, зафіксовані на відповідних носіях інформації;

2) організаційні структури, що забезпечують функціонування й розвиток єдиного інформаційного простору;

3) засоби інформаційної взаємодії громадян та організацій, які забезпечують їм доступ до інформаційних ресурсів на основі відповідних інформаційних технологій, що охоплюють програмно-технічні засоби та організаційно-нормативні документи.

Останні два пункти утворюють інформаційну інфраструктуру.

Необхідно підкреслити, що сьогодні вищим політичним керівництвом України приділяється закономірна увага підвищенню ефективності інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності всіх рівнів і гілок державної влади й управління, і все це активно реалізується в практичній нормотворчій діяльності. Саме з розвитком інформаційно-аналітичних технологій і впровадженням їх у суспільне життя держави та суспільства пов'язуються успіхи в забезпеченні національної безпеки і результативності перебігу політичних, соціальних і економічних перетворень.

Так, наприклад, у контексті забезпечення кримінологічної безпеки у Концепції боротьби з тероризмом [469] інформаційно-аналітичному забезпеченню протидії тероризму відводиться одне з ключових місць поряд із науковим, матеріально-технічним і кадровим забезпеченням. Серед іншого зазначається, що реалізація державної політики у сфері боротьби з тероризмом потребує здійснення системних узгоджених заходів, зокрема спеціального, зовнішньополітичного, організаційно-правового, соціально-економічного, інформаційного, гуманітарного, морально-культурного й освітнього характеру. У свою чергу, інформаційно-аналітичне забезпечення боротьби з тероризмом має охоплювати здійснення моніторингу стану й тенденцій поширення тероризму, постійний і своєчасний обмін між суб'єктами боротьби з тероризмом інформацією про реальні та потенційні терористичні загрози; здійснення постійного системного аналізу й багатовимірного комплексного оцінювання причин та умов, що впливають на виникнення й поширення тероризму; здійснення наукових досліджень, спрямованих на розробку сучасних заходів

біологічної безпеки; упровадження результатів наукових досліджень у сфері боротьби з тероризмом; формування громадської думки з метою сприяння ефективній реалізації державної політики у сфері боротьби з тероризмом; створення умов для залучення громадських об'єднань та інших організацій і засобів масової інформації до поширення відомостей про результати антитерористичної діяльності.

Одним з основоположних завдань інформаційно-аналітичного забезпечення є вдосконалення [133, с. 129-133], серед іншого на основі впровадження сучасних інформаційно-телекомунікаційних технологій, інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування й інститутів громадянського суспільства, проведення з цією метою із залученням фахівців науково-дослідних установ ситуаційних аналізів ризиків.

Інформаційно-аналітична діяльність у галузі інновацій забезпечення безпеки має кілька складових. По-перше, це безпосередня участь в інноваційних процесах, по-друге – пошук і створення інформаційного банку інновацій, по-третє – інформаційно-аналітична підтримка ухвалення рішень під час оцінювання ефективності інновацій, що вимагає обробки великих масивів інформації, по-четверте – інформаційна взаємодія з різними структурами, включно зі ЗМІ і громадськістю, на предмет пошуку, впровадження та просування інновацій.

Інформаційно-аналітичне супроводження має два контури – внутрішній і зовнішній. У зовнішньому контурі відбувається збір та аналіз інформації про інновації у сфері забезпечення безпеки інших держав, нормативно-правової документації з проблем інновації органів управління національною та кримінологічною безпекою, публікацій преси, телебачення й Інтернету із цієї тематики. Паралельно з цим здійснюється просування власних інновацій у сфері забезпечення безпеки в інформаційному просторі. Внутрішній контур передбачає збір, аналіз, відстеження результатів і розповсюдження досвіду інноваційної діяльності в зазначеній сфері вже всередині держави.

Проміжний елемент між унутрішнім і зовнішнім контуром – інтернет-супроводження, яке як обслуговує потреби вирішення внутрішніх завдань управління інноваційною діяльністю із забезпечення кримінологічної безпеки, так і є середовищем взаємодії з усім іншим міжнародним співтовариством у сфері забезпечення безпеки та боротьби зі злочинністю.

Результатами функціонування системи інформаційно-аналітичного супроводження системи забезпечення кримінологічної безпеки (внутрішній контур) є банки інновацій у сфері забезпечення безпеки, результати моніторингових досліджень, прогнозування та вироблення рекомендацій і виявлення можливих інновацій. Моніторингові дослідження проводяться на основі повторюваних діагностичних процедур із використанням кількісних показників, що дозволяють отримати об'єктивні результати про якість сформованості професійних компетенцій у разі застосування тієї чи іншої інновації.

Для того щоб розглянута діяльність була ефективною, у державі має бути створена інфраструктура, яка б забезпечувала можливість для пошуку, впровадження та поширення інновацій і в цілому управління ними у сфері забезпечення безпеки.

Позаяк основним компонентом інформаційної інфраструктури є інформаційно-аналітичний центр, то виникла необхідність створення спеціалізованого Центру досліджень і забезпечення кримінологічної безпеки в Україні. При цьому не втрачає актуальності завдання з формування мережевої інформаційної інфраструктури кримінологічної безпеки регіону та держави в цілому з метою забезпечення узгодженої взаємодії організаційних структур, на які покладено функції управління безпекою функціонування конкретних підсистем та їх компонентів. Як технологічна платформа для практичної реалізації та розгортання такої інфраструктури можуть бути використані сучасні технології однорангових розподілених інформаційних систем, інтелектуальні інформаційні технології, зокрема технологія мультиагентних систем, а також Інтернет-технології та засоби телекомунікацій.

Отже, загальна структура Центру досліджень і забезпечення кримінологічної безпеки України (далі – Центр) повинна містити такі три основних блоки:

1) науково-освітній комплекс (охоплює науково-дослідні організації й освітні установи);

2) комплекс забезпечення кримінологічної безпеки (охоплює організаційні структури, керовані Радою національної безпеки і оборони України й відповідальні за забезпечення різних видів безпеки функціонування регіональних і державних підсистем);

3) інноваційний комплекс (інноваційні структури в галузі модернізації галузей економіки, когнітивні центри прогнозування соціально-економічного розвитку, центри охорони навколишнього середовища).

Також Центр повинен вирішувати такі завдання:

1) моніторинг інновацій: виявлення потреб в інноваціях, перебіг впровадження інновацій, відстеження результатів упровадження інновацій, формування банку інновацій;

2) поширення позитивного досвіду впровадження інновацій у сфері забезпечення кримінологічної безпеки;

3) формування позитивного образу впроваджених інновацій у сфері забезпечення кримінологічної безпеки у зовнішньому середовищі.

Для реалізації цих завдань у складі Центру досліджень і забезпечення кримінологічної безпеки України необхідно мати такі відділи: відділ збирання й обробки інформації, відділ по забезпеченню роботи Інтернет-порталу, відділ зовнішніх зв'язків та експертний відділ.

Побудована у відповідності до вказаної структури національна система інформаційно-аналітичного супроводження забезпечення кримінологічної безпеки дозволить, на наш погляд, відстежити ефективність інноваційних процесів і їх роль у підвищенні якості професійних компетенцій, що, у свою чергу, зможе вивести якість заходів по забезпеченню кримінологічної безпеки на новий рівень.

4.4 Оцінювання ефективності функціонування моделі забезпечення кримінологічної безпеки

На сучасному етапі соціально-економічного розвитку країни надзвичайно важливе значення має науково обґрунтоване вимірювання ефективності різних видів людської діяльності. Важливість цієї проблеми відзначив свого часу Д. І. Менделєєв, підкресливши, що без вимірювань не може обійтися жодна галузь знань.

Повною мірою це стосується і правознавства, де проблема ефективності на сьогодні є однією з центральних. У літературі справедливо зазначається, що проблема оцінювання ефективності перетворюється на комплексну, фундаментальну галузь соціального знання, що потребує інтеграції та концентрації зусиль філософської науки, галузей соціального знання й точних наук [361, с. 7]. При цьому немає обмежень з точки зору сфер застосування категорії ефективності у дослідженнях суспільних процесів та явищ. На жаль, точності оцінювання заважають значні складнощі, пов'язані з браком статистичного матеріалу (обліку даних) про профілактичну роботу та її результати, відсутністю кваліфікованих фахівців, здатних здійснювати оціночні дослідження, та слабкістю науково-теоретичної розробки питань ефективності в сучасних умовах.

У результаті аналізу аргументів багаторічної дискусії з приводу оцінювання ефективності ми маємо право констатувати той факт, що єдності поглядів стосовно аналізованого поняття у правознавстві взагалі й у кримінологічній теорії зокрема досі не досягнуто. У кримінологічних дослідженнях ефективність аналізується у двох взаємопов'язаних напрямках. По-перше, це так званий кількісний напрямок, що передбачає головним чином установлення співвідношення між метою діяльності та її результатом, вимірювання дієвості та результативності виокремленого дослідником аспекту такої діяльності. На підставі цього запропоновано визначення ефективності як співвідношення між фактичним результатом дії запобіжних заходів, який проявляється у зменшенні

рівня злочинності чи окремих її видів або груп злочинів, у мінімізації впливу її негативних тенденцій тощо, та соціальними цілями, для досягнення яких ці заходи були здійснені.

Інший напрямок – якісний, він ураховує згадане співвідношення, але полягає в аналізі підготовленості тієї чи іншої системи або того чи іншого органу до постановки, інтерпретації та реалізації поставлених завдань. Відповідно, ефективність протидії злочинності розглядається як внутрішня властивість, спроможність системи чинити сприятливий вплив на об'єкт (злочинність) у заданому напрямку (обмеження рівня злочинності до певного рівня) [94, с. 103-104].

Очевидно, що ефективність результатів людської діяльності з використанням сучасних знарядь праці можна коректно оцінювати, лише зіставляючи результати праці з поставленою метою на основі теорії ефективності та системного аналізу. При цьому оцінювання результатів діяльності й мета повинні бути приведені до загальних одиниць вимірювання. Ураховуючи це, якісний підхід є більш практичним. Науковці та практики невинувато залишили цей напрямок поза своєю увагою, адже він не так прямо пов'язується із цифровими показниками, він є більш оціночним. Якісний підхід покликано визначати готовність системи, усуваючи водночас її вихід за межі соціальних потреб. При цьому відхід від розгляду системи з позицій якісної ефективності (по суті з позицій цільового призначення) ускладнює отримання обґрунтованих висновків про шляхи її розвитку й удосконалення, про необхідну та достатню інтенсивність процесів у відповідній сфері.

У відповідності до загальноприйнятого в кібернетиці й теорії управління принципу зворотного зв'язку для ефективного функціонування будь-якої системи необхідно мати інформацію про її стан, його зміну тощо. Більше того, критерій ефективності функціонування будь-якої керованої системи залежить від її стану, а також від керуючих впливів. Якщо є відомою залежність стану керованої системи від управління, то отримуємо залежність ефективності функціонування керованої системи тільки від керуючих впливів. Цей критерій називається критерієм

ефективності управління. Отже, завдання управління формально може бути сформульовано таким чином: знайти допустимі керуючі впливи, що мають максимальну ефективність (таке управління називається оптимальним управлінням). Для цього слід вирішити завдання оптимізації – здійснити вибір оптимального керування (оптимальних керуючих впливів) [417, с. 34]. Стосовно функціонування системи забезпечення кримінологічної безпеки це означає, що ефективність управління визначається ефективністю її функціонування, а ефективність діяльності суб'єктів управління – ефективністю функціонування керованих об'єктів/суб'єктів; вона оцінюється як особою (індивідом), так і суспільством в цілому.

На нашу думку, надзвичайно важливо дати оцінку функціонуванню моделі забезпечення кримінологічної безпеки, оскільки такий аналіз ефективності сприяє оцінюванню соціальної результативності діяльності конкретної держави та її органів по боротьбі зі злочинністю. Яка ж система може бути ефективною? Як її (ефективність) виміряти, і які методи (інструментарій) є допустимими для такого оцінювання? Безумовно, без звернення до наукових методів пізнання відповісти на ці питання неможливо.

Так, у більшості наукових робіт «ефективність» визначається як оціночна категорія, що само по собі передбачає можливість її вимірювання й оцінювання.

Поняття ефективності в разі її визначення стосовно функціонування моделі забезпечення кримінологічної безпеки має істотні відмінності від поняття ефективності в звичайному її значенні, оскільки цілі системи забезпечення кримінологічної безпеки не можуть бути визначені абсолютно точно. Функціонування системи забезпечення кримінологічної безпеки належить до публічної сфери державної діяльності, в якій цілі не так легко описуються й економічно підраховуються, як цілі в окремих правових відносинах.

Складність розуміння цієї категорії проявляється вже на етапі виділення видів ефективності. Так, на основі такого критерію, як міра ефективності функціонування моделі забезпечення кримінологічної безпеки, з певною часткою умовності можна виділяти:

- 1) високоефективний тип системи забезпечення кримінологічної безпеки;
- 2) середноефективний тип системи забезпечення кримінологічної безпеки;
- 3) допустимий тип системи забезпечення кримінологічної безпеки;
- 4) кризовий тип системи забезпечення кримінологічної безпеки.

Також допустимо виділяти:

1) перманентний тип системи забезпечення кримінологічної безпеки з постійним рівнем достатньої ефективності роботи з протидії, попередження та боротьби зі злочинністю;

2) спорадичний тип системи забезпечення кримінологічної безпеки з проявами прийнятної для держави та суспільства результативності функціонування, наприклад виправних установ у певні історичні періоди;

3) кон'юнктурний тип системи забезпечення кримінологічної безпеки – з оцінюванням ефективності, виходячи з поточних завдань і конкретної моделі кримінальної та кримінологічної політики.

Як видається, ефективність функціонування моделі забезпечення кримінологічної безпеки ми повинні оцінювати (певною мірою тільки гіпотетично) за допомогою кількох показників: як описових (якісних), так і кількісних індикаторів, що характеризують результат функціонування або успішність руху до досягнення мети. Зазначені показники відіграють роль критеріїв ефективності, які доцільно піддавати факторному аналізу, адже ефективність будь-якого публічного інституту в процесі складного мультипліцирування складається з безлічі факторів, саме тому не існує універсальний критерій оцінювання ефективності функціонування моделі забезпечення кримінологічної безпеки.

Під час вимірювання ефективності саме цього типу соціальної системи не просто здійснюється аналіз намічених цілей і досягнутих результатів її функціонування, оскільки такий показник відобразить в першу чергу результативність управління у сфері забезпечення кримінологічної безпеки, а має проводитися оцінювання результатів функціонування системи забезпечення кримінологічної безпеки з урахуванням ресурсів, витрачених на їх досягнення.

Важливо зауважити, що соціальна ефективність істотно відрізняється від технічної раціональності й економічної рентабельності. Більш того, ефективність може бути пов'язана з досягненням як позитивних, так і соціально шкідливих цілей.

Отже, стосовно такого публічного інституту, як система забезпечення кримінологічної безпеки, категорія «ефективність» охоплює і містить у собі комплекс таких понять, як законність, справедливість, розумність, гуманність та обґрунтованість. Важливою їх рисою слід визнати тісний взаємозв'язок і взаємообумовленість. Можна стверджувати, що розвиток кожного окремого параметру ефективності обумовлюється розвитком інших параметрів. Так, наприклад, законність і, зокрема, її законодавче закріплення визначають стан мети, завдань, їх змісту, ступеня теоретичного та практичного усвідомлення й доцільності, управлінської виразності в рішеннях і спільних узгоджених планах тощо. У свою чергу, розумність у сфері забезпечення кримінологічної безпеки як параметр ефективності визначає реальний стан комплексності, тобто необхідні пропорції переконання, примусу, дозволу, контролю, управлінської та виконавчої діяльності. Таким чином, підвищення ефективності функціонування моделі забезпечення кримінологічної безпеки потребує розвитку кожної окремої ланки комплексної категорії ефективності – її параметру, а також дотримання необхідного балансу між ними з урахуванням системної цілісності. На підставі цього ефективність системи, що розглядається, повинна залежати від таких чинників, як громадське схвалення результатів її функціонування й питома вага фактів порушення законодавчих норм із боку суб'єктів забезпечення кримінологічної безпеки, адже орієнтація функціонування зазначеної моделі як складової державного механізму на досягнення соціального ефекту зумовлюється власне самим призначенням держави.

Критерії оцінювання ефективності функціонування моделі забезпечення кримінологічної безпеки вимагають свого розгляду та замірювання тільки в динаміці. Статичний аналіз є неприйнятним, оскільки система забезпечення повинна бути готовою до всіх кримінальних, ідеологічних і соціально-

економічних змін. Через це абсолютно обґрунтованим є використання різних видів аналізу ефективності функціонування певної моделі, зокрема системного, який, виступаючи загальним методологічним підходом у наукових дослідженнях, дозволяє виділяти істотні компоненти явища або процесу, встановити зв'язок як усередині системи, так і із зовнішнім середовищем та із системами одного рівня, а також структурного, факторного, кореляційного аналізу та інших.

Особливий інтерес викликає SWOT-аналіз (Strengths – сильні сторони, Weaknesses – недоліки, слабкі сторони, Opportunities – можливості, Threats – загрози), який відображає дослідження сильних і слабких сторін розвитку досліджуваного об'єкта в тісному зв'язку із загрозами (ризиками), потенційними можливостями системи (що сприяють розвитку об'єкта) й факторами зовнішнього та внутрішнього середовища. Аналіз різних поєднань сильних сторін із загрозами та можливостями, а також слабких сторін із ними ж дозволяє виявити проблемне поле досліджуваного об'єкта, тобто сукупності проблем, що відображають зв'язок факторів зовнішнього та внутрішнього середовища.

Є обґрунтованим і застосування чотирьохелементного стратегічного PEST-аналізу (Policy – політика, Economy – економіка, Society – суспільство, Technology – технологія), що виділяє чотири основні групи факторів, за допомогою яких аналізуються політичний, економічний, соціокультурний і технологічний аспекти досліджуваного об'єкта, й обґрунтовує реалізацію чотирьох факторів ефективності функціонування моделі забезпечення кримінологічної безпеки.

Оціночна діяльність у цьому напрямку потребує використання різних методів, у першу чергу таких:

- статистичного аналізу, який полягає у використанні різних показників статистичного обліку, він застосовується для отримання загального уявлення про стан діяльності в масштабі району, міста, області чи держави;
- якісного аналізу, який дає більш глибоке уявлення про стан та про її властивості; цей аналіз передбачає вивчення як результатів діяльності, так і шляхів їх досягнення, а також вагомості та значення цих результатів;

– соціологічного аналізу, який охоплює опитування громадян і фахівців з питань, які стосуються проблем забезпечення кримінологічної безпеки.

Вищевикладені міркування дозволяють припустити можливість віднесення до критеріїв ефективності функціонування системи забезпечення кримінологічної безпеки таких факторів:

- 1) ресурси, витрачені на функціонування системи забезпечення кримінологічної безпеки (економічний фактор);
- 2) фактор ризику кримінальної та кримінологічної політики;
- 3) ступінь громадського схвалення результатів її функціонування (фактор суспільного схвалення);
- 4) питома вага фактів порушення законодавчих норм із боку суб'єктів забезпечення кримінологічної безпеки (фактор захищеності).

Ці фактори мають інтегрований характер, оскільки виступають більш ємними та системоутворюючими одиницями стосовно інших соціальних явищ і процесів (наприклад, корупційність суб'єктів системи забезпечення кримінологічної безпеки так чи інакше є пов'язаною з усіма такими факторами, як стійкість системи забезпечення кримінологічної безпеки до фінансово-економічних кризових змін, ступінь її пов'язаності з правоохоронними інтересами держави тощо). Також необхідно підкреслити, що для оцінювання функціонування моделі забезпечення кримінологічної безпеки допустимо використовувати набагато ширший набір факторів, оскільки в цьому випадку показники ефективності володіють головним чином «цільовим характером» і тісно пов'язуються з досягненням національних пріоритетів із протидії злочинності та підтримання правопорядку [77; 229, с. 76-82; 325, с. 22-24].

Дослідження зазначених факторів дозволяє виявити інтегральну оцінку (індекс) ефективності функціонування моделі забезпечення кримінологічної безпеки, який являє собою суму відібраних показників та їх змін, узятих з відповідною «вагою». У свою чергу, під «вагою» на основі статистичного аналізу розуміється числовий коефіцієнт, на який множиться показник, і залежно від

величини цього коефіцієнта конкретний показник робить в підсумкову оцінку відповідний внесок.

Процес пошуку ефективності функціонування моделі забезпечення кримінологічної безпеки на основі факторного аналізу складається з двох етапів: 1) стандартизації даних; 2) застосування методу головних компонент. Перший етап, по суті, є вступом до факторного аналізу, але без його проходження шукані дані не матимуть необхідної наукової репрезентативності. Другий етап – етап стандартизації даних – спочатку передбачає внесення необхідної статистичної інформації.

Отже, можна підсумувати, що, по-перше, факторний аналіз дозволяє значно підвищити наукову репрезентативність і пізнавальну глибину дослідження системи забезпечення кримінологічної безпеки; по-друге, за високої частки умовності приклад використання факторного аналізу продемонстрував домінування ефективності над іншими оціночними поняттями; по-третє, факторний аналіз можна покласти в підґрунтя практичної обґрунтованості реалізації окремих положень функціонування моделі забезпечення кримінологічної безпеки.

Оскільки ефективне управління існуватиме лише тоді, коли вплив на всі компоненти керованої системи в кінцевому підсумку забезпечує головні результати, то як основні принципи модернізації управління системою забезпечення кримінологічної безпеки можна виділити три такі:

- 1) принцип якості;
- 2) принцип комплексності та системності;
- 3) принцип ефективності.

Принцип якості функціонування системи забезпечення кримінологічної безпеки полягає в такому. Беручи до уваги постійне зростання вимог до забезпечення безпеки, особливо в кримінологічній сфері, якість виступає чинником, який гарантує ефективне виконання основних функцій і головних завдань забезпечення безпеки. Рішення про розробку й упровадження системи якості як невід'ємної частини процесу управління приймається системою,

виходячи з важливості та необхідності створення умов, які гарантуватимуть ефективне здійснення суб'єктами системи забезпечення безпеки своїх функцій.

У міжнародному стандарті ISO 9000-2007 зазначається, що якість – ступінь, до якої сукупність власних характеристик задовольняє сформульовані потреби або очікування, загальнозрозумілі або обов'язкові [191]. Забезпечення якості на основі відповідних процедур її забезпечення на кожній стадії її життєвого циклу отримало назву «петлі якості». «Петля якості» для системи забезпечення кримінологічної безпеки складається з таких елементів: формування методів і програм забезпечення кримінологічної безпеки, ресурсного забезпечення системи кримінологічної безпеки, організаційного забезпечення системи кримінологічної безпеки й моніторингу стану забезпечення кримінологічної безпеки.

В останньому пункті йдеться про виявлення та кримінологічне вимірювання таких внутрішніх загроз, як наявність у суспільстві злочинності, корупції, пияцтва, наркоманії й інших антигромадських явищ, а також низької культури забезпечення безпеки життєдіяльності населення.

Під моніторингом антигромадських явищ розуміють нормативно врегульовану й організовану на постійній основі систему регулярних вимірювань, аналізу, оцінювання та прогнозування соціодинаміки злочинності й інших соціальних девіацій, а також ефективності діяльності щодо запобігання та протидії правопорушенням з метою розробки й упровадження науково-практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності державної кримінальної та кримінологічної політик, забезпечення безпеки населення й зміцнення соціально-правового порядку [288, с. 243-244].

Моніторингові вимірювання й оцінювання соціодинаміки антигромадських явищ необхідно здійснювати комплексно за такими кількісними та якісними критеріями:

- 1) стан, структура, динаміка, латентність і характер злочинності як найбільш суспільно небезпечної форми соціальних девіацій із виділенням поширених видів злочинності (злочинів проти особи, корупційної, економічної,

молодіжної, жіночої, організованої та рецидивної злочинності, злочинів, пов'язаних з наркотиками, та ін.);

2) стан, структура, динаміка, латентність і характер алкоголізму, наркоманії, токсикоманії, бездоглядності, безпритульності, проституції, суїциду та інших соціальних девіацій;

3) рівень кримінальної віктимізації населення й іншого фізичного, морального, матеріального та соціального збитку, заподіюваного злочинністю й іншими соціальними девіаціями;

4) система соціальних та особистісних детермінант та особливості генезису злочинності й інших соціальних девіацій;

5) стан особистої, майнової та громадської безпеки населення й соціально-правового порядку, а також рівень страху перед злочинністю;

6) рівень морально-правової культури населення;

7) обсяг, якість та ефективність роботи державних органів і громадськості щодо попередження та протидії злочинності й іншим соціальним девіаціям;

8) рівень довіри населення до правоохоронних органів та інших суб'єктів діяльності з попередження та протидії антисуспільним явищам [43, с. 435].

Принцип системності та комплексності функціонування моделі забезпечення кримінологічної безпеки має такі особливості. Будь-яка система вимагає одночасно і комплексного, і системного підходів. При цьому системність означає необхідність використання елементів теорії великих систем і системного аналізу в кожному управлінському рішенні. У свою чергу, комплексність означає необхідність усебічного обхвату всієї керованої системи, врахування всіх сторін, усіх напрямів і всіх властивостей. Таким чином, системність означає спроби структурувати проблеми й вирішення по вертикалі, комплексність – розвернути їх по горизонталі. Саме тому системність більше тяжіє до вертикальних, субординаційних зв'язків, а комплексність – до горизонтальних, координаційних зв'язків [75, с. 13-14].

Принцип системності передбачає дослідження кримінологічних явищ і процесів як складних систем із функціонально-структурною будовою елементів

взаємозв'язку та взаємообумовленості їх складових. Тобто, під системним кримінологічним аналізом розуміють сукупність наукових методів і практичних прийомів вирішення складних проблем. Він ґрунтується на використанні категорій системи як єдності взаємопов'язаних елементів, які спільно діють для досягнення єдиної мети [524], а принцип комплексності тісно пов'язано із системним підходом, хоча він має більш вузьке значення. Він передбачає всебічне дослідження причинних взаємозалежностей, комплексне оцінювання вхідних параметрів функціонально-структурної будови, їх зміну та розвиток на досліджуваному об'єкті у просторі й часі за кількісними та якісними ознаками й вихідними (результативними) параметрами цього процесу. У полі зору аналітика повинні перебувати не лише основні (цільові) результати, а й побічні. Цілісність системи, яка відрізняється певною завершеністю, передбачає і окремий аналіз її складових елементів [35, с. 6-12].

Якщо говорити, наприклад, про комплексність і системність політики у сфері національної безпеки, то остання має передбачати координацію зовнішніх та внутрішніх складників кримінологічної, економічної, соціальної, екологічної, науково-технологічної, культурної, воєнної й інформаційної політики держави. Комплексність державної політики зумовлюється й тим, що в її формуванні та реалізації мають брати участь представники різних гілок влади, господарської та політичної еліти, наукової громадськості тощо. Державну політику національної безпеки в її системному розумінні доцільно розглядати на її стратегічному, тобто найвищому, рівні, якому відповідатимуть найбільш узагальнені підходи й методи, інакше увага зосереджуватиметься на окремих компонентах (складниках) національної безпеки й тактичних цілях, які можуть у певних межах не збігатися із загальнонаціональними. Дотримання принципу системності державної політики забезпечуватиме найвищу її ефективність, гармонійне та взаємопов'язане функціонування її складників [114, с. 42].

Принцип ефективності функціонування моделі забезпечення кримінологічної безпеки охоплює створення системи інформаційного забезпечення процесів ухвалення управлінських рішень у сфері забезпечення

кримінологічної безпеки, створення служб по зв'язках із громадськістю для вироблення та роз'яснення кримінальної та кримінологічної політики, та залучення необхідних ресурсів – фінансових, кадрових, інформаційних, матеріальних тощо.

Якщо ефективність розуміти широко – як агрегований показник успішності функціонування моделі забезпечення кримінологічної безпеки, то фактично, з цієї точки зору, ефективність є комплексним (векторним) показником, оскільки будь-яку систему націлено саме на максимізацію ефективності.

Ефективність можна визначати і як результативність виконання системою забезпечення кримінологічної безпеки своїх основних функцій або завдань. Так, моніторинг та аналіз поточного стану функціонування системи забезпечення кримінологічної безпеки є необхідним для отримання тієї «точки відліку», щодо якої оцінюватиметься розвиток цієї системи з урахуванням керуючих впливів або без них. Порівняння поточного стану системи забезпечення кримінологічної безпеки з тими уявленнями, які відображають її «ідеальний стан», дозволяють у першому наближенні оцінювати поточну ефективність її функціонування.

Прогноз розвитку системи забезпечення кримінологічної безпеки, що дається без урахування керуючих впливів, дозволяє судити про те, якою буде динаміка поведінки системи забезпечення кримінологічної безпеки й наскільки вона віддалятиметься або наближатиметься до «ідеального стану», якщо не вживати жодних додаткових заходів.

Цілепокладання передбачає формулювання загальних цілей розвитку, а також пошук критеріїв ефективності, що відображають відповідність теперішнього та/або майбутнього стану функціонування системи забезпечення кримінологічної безпеки цілям її розвитку.

На етапі планування (у вузькому сенсі) здійснюється визначення набору конкретних завдань – дій і заходів, які дозволяють досягти або максимально наблизитися до поставлених цілей у наявних або прогнозованих умовах. Визначений у результаті планування набір заходів вимагає, крім розподілу функцій між суб'єктами системи, по-перше, відповідного забезпечення

ресурсами, включно з мотиваційними, фінансовими, кадровими, інформаційними та іншими, що є однією з основних забезпечувальних функцій управління розвитком системи забезпечення кримінологічної безпеки. По-друге, природно, потрібна мотивація (стимулювання) суб'єктів, задіяних у реалізації запланованих заходів.

Контроль за функціонуванням моделі забезпечення кримінологічної безпеки (що має сьогодні головним чином констатуючий і лише іноді попереджувальний характер) полягає в постійному моніторингу змін системи, викликаних діями керованих суб'єктів, що здійснюються у відповідності до плану, а також у виявленні відхилень від плану. Позаяк функціонування системи забезпечення кримінологічної безпеки є безперервним (у часі) процесом, то в міру надходження нової інформації (одержуваної в результаті здійснення функції контролю) про перебіг вирішення завдань розвитку може знадобитися внесення корективів, що становить суть оперативного управління.

У міру завершення кожного із запланованих етапів функціонування системи забезпечення кримінологічної безпеки, включно, серед іншого (і в першу чергу), з усім горизонтом планування, для успішного здійснення наступних етапів є необхідними аналіз зроблених змін та узагальнення досвіду розвитку, який повинен використовуватися під час розробки стратегії й тактики подальшого управління системою забезпечення кримінологічної безпеки.

Якщо ж говорити про ефективність функціонування моделі забезпечення кримінологічної безпеки у вузькому сенсі, треба зауважити, що в міру економічної, політичної й соціокультурної стабілізації та переходу українського суспільства у фазу стійкого розвитку спостерігатиметься позитивна тенденція зміцнення кримінологічної безпеки. Однак це не привід «спочивати на лаврах», адже антигромадські явища все ще є широко розповсюдженими та продовжують залишатися серйозною кримінологічно-правовою проблемою, що вимагає активізації й удосконалення діяльності по їх запобіганню та боротьбі з ними. Подальша робота щодо забезпечення кримінологічної безпеки, крім якісного вдосконалення діяльності правоохоронних та інших державних органів, вимагає насамперед

подальшого оновлення національного законодавства. У зв'язку з цим доцільно більше уваги приділяти здійсненню міждисциплінарних кримінологічних, соціологічних, правових, культурологічних і психологічних досліджень. Необхідно подолати відомчу роз'єднаність і залучати кримінологів, соціологів, економістів, психологів та інших науковців для проведення наукової експертизи законодавства й державно-управлінських рішень у сфері правоохоронної діяльності та забезпечення кримінологічної безпеки.

Висновки до розділу 4

1. Моделювання є синтетичною формою кримінологічного аналізу, результатом якої є створення кримінологічної моделі у вигляді матеріальної або ідеальної системи, що відтворює й замінює досліджувану подію, процес, стан або окремі ситуації та обставини таким чином, що її вивчення дозволить одержати про оригінал інформацію, необхідну для успішного вирішення кримінологічних завдань. У своїй методичній частині моделювання є основним засобом системного дослідження забезпечення кримінологічної безпеки.

Кримінологічний аналіз різних моделей систем забезпечення кримінологічної безпеки сприяє вирішенню завдань по впорядкуванню й компактному їх опису, поданню об'єктів аналізу в більш простому й осяжному вигляді, виявленню змісту та характеру основних зв'язків і залежностей між елементами системи, чинниками зовнішнього середовища, а також кримінологічною діяльністю; прогнозуванню ймовірних станів процесів, що вивчаються, залежно від тих або інших змін у зовнішніх і внутрішніх контурах діяльності.

2. Установлено закономірність діалектичного взаємозв'язку між ефективністю забезпечення кримінологічної безпеки та результатами протидії злочинності, що має широкий спектр проявів та обумовлюється історичними, соціально-політичними й соціально-психологічними факторами. Останні розглянуто крізь призму специфіки організації та функціонування англо-

американських, західноєвропейських, східноазіатських, соціалістичних, мусульманських та змішаних систем забезпечення кримінологічної безпеки, що мають прив'язку до певних регіонів світу, а також в окремо взятих країнах, зокрема в США, Великій Британії, Німеччині, Франції, Швеції, Китаї, Ірані та країнах постсоціалістичного транзиту. Розуміння цих особливостей надає додаткові можливості у прогнозуванні тенденцій формування параметрів систем забезпечення кримінологічної безпеки, зокрема і в Україні, та запровадженні заходів стимулювання відповідних процесів.

3. Модель кримінологічної безпеки спрямовано на визначення основних критеріїв кримінологічної безпеки, тобто показників, що об'єктивно характеризують кримінологічну ситуацію, що складається та є соціально прийнятною. Фактично, це вироблення основних критеріїв, які відображають соціально прийнятний об'єктивний стан захищеності прав, обов'язків, свобод і законних інтересів особи, суспільства та держави від злочинних посягань і загроз таких посягань. При цьому повинні враховуватися не тільки показники, що характеризують соціально прийнятну кримінальну обстановку в той чи інший період часу на тій чи іншій території, але і показники, що відображають громадську думку про цю обстановку, що показують, наскільки населення відчуває свою кримінологічну безпеку, тобто свою захищеність від злочинних посягань і загроз таких посягань.

4. Модель забезпечення кримінологічної безпеки – це діяльність держави, суспільства та їх інститутів із вироблення основних напрямів досягнення такого рівня захищеності життєво важливих та інших істотних інтересів особи, суспільства й держави, що відповідає певним вимогам. Концепцію національної моделі забезпечення кримінологічної безпеки складають її цілі, завдання, принципи, напрями її реалізації та система суб'єктів.

5. Ціллю національної моделі забезпечення кримінологічної безпеки є формування такої системи правоохоронної за суттю діяльності, яка змогла б протягом досить тривалого часу стабільно підтримувати прийнятний для суспільства та держави стан кримінологічної безпеки.

6. Цієї цілі можна досягти вирішенням таких основних завдань національної моделі забезпечення кримінологічної безпеки, як формування такої міри кримінологічної захищеності особи, суспільства та держави від злочинних посягань, за якої злочинність у всіх її проявах не створювала б серйозних перешкод для реалізації населенням основних життєво необхідних інтересів; мінімізація уразливості особи, суспільства та держави для кримінальних ризиків і злочинних посягань; формування системи державного забезпечення кримінологічної безпеки; оптимізація правоохоронної діяльності, спрямованої на мінімізацію криміногенного потенціалу джерел загроз кримінологічній безпеці й активізація запобіжного потенціалу правоохоронної діяльності.

7. Досягнення цілі національної моделі забезпечення кримінологічної безпеки, серед іншого в діяльності правоохоронних органів, має супроводжуватися дотриманням таких основних принципів, як законність, пріоритет захисту життя, здоров'я, прав, свобод і законних інтересів громадян від злочинних посягань перед силовим впливом на злочинність та злочинців; системність і комплексність забезпечення кримінологічної безпеки в будь-якій зі сфер життєдіяльності суспільства та держави; пріоритет нейтралізації причин та умов злочинів (запобігання) перед іншими етапами запобігання злочинності (виявлення, припинення); оперативність та адекватність правоохоронного реагування на виникнення ризиків і реальні загрози кримінологічній безпеці, безперервність профілактичного впливу на джерела та суб'єктів асоціальної поведінки та антигромадського способу життя, взаємна відповідальність громадян, суспільства та держави за стан забезпечення кримінологічної безпеки; взаємодія державних структур, громадських організацій і громадян на всіх рівнях під час забезпечення кримінологічної безпеки, співпраця вітчизняних і зарубіжних структур забезпечення кримінологічної безпеки, громадський та державний контроль над системою забезпечення кримінологічної безпеки.

8. Реалізація стратегічних напрямів забезпечення кримінологічної безпеки передбачає підготовку програм кримінологічної безпеки на основі реалізації програмно-цільового підходу з урахуванням відповідних потенційних ресурсів

(організаційних, правових, фінансових, матеріально-технічних, кадрових тощо); визначення, аналіз та кримінологічне оцінювання стану джерел кримінальних загроз, їх обсягу й характеру прояву можливих соціальних наслідків, розробку та реалізацію заходів з їх нейтралізації та мінімізації; оцінювання стану й тенденцій розвитку кримінологічної безпеки в країні, окремих її регіонах, сферах життєдіяльності та галузях економіки; формування системи професійної підготовки сил і засобів забезпечення кримінологічної безпеки; формування системи компенсаторних заходів кримінологічної безпеки, націлених на відновлення порушених у результаті злочинних посягань колективних, державних та особистих прав і законних інтересів, забезпечення невідворотності кримінально-правової відповідальності осіб, які вчинили злочини; формування системи пропаганди кримінологічної безпеки.

9. Реалізація намічених завдань стратегії й тактики забезпечення кримінологічної безпеки вимагає залучення багатьох суб'єктів, зокрема таких: 1) органи законодавчої влади, що формують політику та стратегію забезпечення кримінологічної безпеки, а разом із нею – правові механізми їх реалізації; 2) органи виконавчої влади, що втілюють у життя сформовану законодавцем державну політику та стратегію забезпечення кримінологічної безпеки, визначаючи при цьому основні напрямки й способи діяльності системи її суб'єктів, а також необхідні для цього ресурси; 3) судові органи, що здійснюють правосуддя; органи прокуратури, що стежать за дотриманням законів, які регламентують діяльність у сфері забезпечення безпеки; 4) правоохоронні органи, які чинять безпосередній антикриміногенний вплив на джерела кримінальних загроз, мінімізують їх потенційні небезпеки, забезпечують адекватну кримінологічний захист особи, суспільства та держави від злочинних посягань; 5) органи, що забезпечують адміністративно-правові, фінансові й інші режими кримінологічної безпеки; 6) наукові центри, що визначають та обґрунтовують технології кримінологічної безпеки, здійснюють кримінологічну експертизу різних програм і управлінських рішень, спрямованих на забезпечення кримінологічної безпеки; 7) альтернативні (недержавні) структури безпеки,

громадські організації, а також громадяни, які беруть участь в охороні громадського порядку та громадської безпеки, тим самим одночасно забезпечуючи кримінологічну безпеку.

10. Система програмних заходів по забезпеченню кримінологічної безпеки в межах національної моделі повинна передбачати заходи щодо боротьби з тероризмом, екстремізмом, незаконним обігом зброї й вибухових речовин; протидії організованим злочинності, подолання криміналізації економіки, боротьби з корупцією та захисту всіх форм власності від злочинних посягань; боротьби з незаконним обігом наркотичних або психотропних речовин; боротьби з нелегальною міграцією; боротьби з груповою злочинністю неповнолітніх і подолання безпритульності; боротьби з порушеннями та злочинами на об'єктах транспорту.

11. Для інформаційно-аналітичного забезпечення кримінологічної безпеки є характерними такі системні проблеми: недооцінювання стрімко зростаючого потенціалу інформаційних технологій, суперкомп'ютерів та інтелектуальних інформаційно-аналітичних систем нового покоління, включно з нейронними мережами та когнітивно-інформаційними технологіями; вузька орієнтація та спеціалізація вирішуваних завдань на умовах окремих регіональних підсистем, що мають безсистемний і локальний характер та не забезпечують досягнення комплексного ефекту під час вирішення розглядуваного класу завдань і не враховують можливість комплексної взаємодії з іншими рішеннями; відсутність єдиного підходу до формування інтегрованого інформаційного середовища підтримки управління глобальною безпекою державного та регіонального розвитку. Тож, інформаційно-аналітичному забезпеченню кримінологічної безпеки потрібне інформаційно-аналітичне супроводження, яке полягало б у пошуку та створенні інформаційного банку інновацій, в інформаційно-аналітичній підтримці ухвалення рішень, а також в інформаційній взаємодії з різними структурами, включно з ЗМІ і громадськістю на предмет пошуку, впровадження та просування інновацій у сфері забезпечення безпеки. Конкретне фундаментальне завдання в межах проблеми, на вирішення якої мають бути

спрямовані дослідження, – розробка когнітивних моделей і технологій реалізації цілісного розподілу інформаційно-аналітичного супроводження моделювання забезпечення кримінологічної безпеки з метою забезпечення ефективності узгодженої діяльності організаційних структур в галузі вирішення завдань управління кримінологічною безпекою на рівні функціонування державної та регіональних соціально-економічних систем.

12. Метою таких досліджень є розробка та дослідження когнітивних моделей, методів і технологій інформаційно-аналітичного супроводження функціонування системи забезпечення кримінологічної безпеки для підвищення стійкості державної системи та створення сприятливого середовища (умов) для розвитку інтелектуального, інноваційного, промислового та соціально-економічного потенціалу.

13. Головними завданнями підсистеми інформаційно-аналітичного супроводження функціонування системи забезпечення кримінологічної безпеки є такі: 1) створення єдиного інформаційного простору, здатного забезпечити системоутворюючу основу під час підготовки, планування та реалізації заходів державної політики у зазначеній сфері; 2) створення сприятливих умов для реалізації концепції прийняттого ризику, досяжного й виправданого (допустимого) з точки зору соціально-економічних, політичних та інших факторів забезпечення кримінологічної безпеки розвитку; 3) інформаційно-аналітична підтримка діяльності організаційних структур у галузі забезпечення кримінологічної безпеки функціонування державної та регіональних підсистем; 4) поетапне формування системи комплексної безпеки для захисту територій, населення та критично важливих для національної безпеки об'єктів від загроз надзвичайних ситуацій людського, природного й техногенного характеру; 5) інформаційне супроводження функціонування спеціалізованих когнітивних центрів дослідження та забезпечення кримінологічної безпеки тощо.

14. Для вирішення цих завдань є необхідним як методичне, так і інформаційне забезпечення. Методичне забезпечення являє собою сукупність як уже існуючих, так і нині розроблювальних методів і засобів підтримки ухвалення

рішень, методів імітаційного моделювання динаміки розвитку й поведінки соціально-економічних систем, моделей і методів моніторингу та прогнозування внутрішніх і зовнішніх загроз безпеки розвитку, а також варіантів поведінки системи в кризових станах, методів і засобів автоматизації процесів пошуку й обробки інформації, методів і засобів інтеграції різнорідних інформаційних ресурсів, моделей і методів аналізу та оцінювання ризиків виникнення надзвичайних ситуацій різного характеру в умовах обмежень через час і неповноту інформації, методів стратегічного планування тощо. Інформаційне забезпечення являє собою сукупність інформаційних ресурсів і програмних засобів, що використовуються для моніторингу, аналізу та прогнозування соціально-економічного розвитку, а також програмно-технічних систем і комплексів програм інформаційно-аналітичної підтримки діяльності організаційних структур та їх компонентів у галузі забезпечення кримінологічної безпеки на рівні функціонування державної та регіональних підсистем.

15. Інформаційно-аналітичне супроводження моделювання забезпечення кримінологічної безпеки має два контури – внутрішній і зовнішній. У зовнішньому контурі відбуваються збір та аналіз інформації про інновації у сфері забезпечення безпеки інших держав, нормативно-правової документації з проблем інновації органів управління національною та кримінологічною безпекою, публікацій преси, телебачення й Інтернету з цієї тематики. Паралельно із цим здійснюється просування власних інновацій у сфері забезпечення безпеки в інформаційному просторі. Внутрішній контур передбачає збір, аналіз, відстеження результатів і розповсюдження досвіду інноваційної діяльності в зазначеній сфері вже всередині держави. Проміжний елемент між внутрішнім і зовнішнім контуром – інтернет-супроводження, яке як обслуговує потреби вирішення внутрішніх завдань інформаційно-аналітичного супроводження моделювання забезпечення кримінологічної безпеки, так і є середовищем взаємодії з міжнародним співтовариством у сфері забезпечення безпеки та боротьби зі злочинністю.

Запропоновано створити спеціалізований Центр досліджень і забезпечення кримінологічної безпеки в Україні, загальна структура якого повинна містити три основних блоки: 1) науково-освітній комплекс (охоплює науково-дослідні організації й освітні установи); 2) комплекс забезпечення кримінологічної безпеки (охоплює організаційні структури, керовані Радою національної безпеки і оборони України та відповідальні за забезпечення різних видів безпеки функціонування регіональних і державних підсистем); 3) інноваційний комплекс (інноваційні структури в галузі модернізації галузей економіки, когнітивні центри прогнозування соціально-економічного розвитку, центри моніторингу охорони навколишнього середовища).

16. Важливим прикладним завданням будь-якого дослідження кримінологічної діяльності є оцінювання ефективності. Тому надзвичайно важливо дати оцінку функціонуванню моделі забезпечення кримінологічної безпеки, оскільки такий аналіз сприяє оцінюванню соціальної результативності діяльності конкретної держави та її органів по боротьбі зі злочинністю. На основі такого критерію, як міра ефективності функціонування вказаної моделі, виділяють: 1) високоефективний тип системи забезпечення кримінологічної безпеки; 2) середньоефективний тип системи забезпечення кримінологічної безпеки; 3) допустимий тип системи забезпечення кримінологічної безпеки; 4) кризовий тип системи забезпечення кримінологічної безпеки. За характером функціонування системи можуть існувати такі їх типи: 1) перманентний тип системи забезпечення кримінологічної безпеки з постійним рівнем достатньої ефективності роботи з протидії, попередження та боротьби зі злочинністю; 2) спорадичний тип системи забезпечення кримінологічної безпеки з проявами прийнятної для держави та суспільства результативності функціонування, наприклад виправних установ у певні історичні періоди; 3) кон'юнктурний тип системи забезпечення кримінологічної безпеки – з оцінюванням ефективності, яке впливає із поточних завдань і конкретної моделі кримінальної та кримінологічної політики.

17. Ефективність функціонування моделі забезпечення кримінологічної безпеки може бути оцінена за допомогою кількох показників – як описових (якісних), так і кількісних індикаторів, що характеризують результат функціонування або успішність руху до досягнення мети. Зазначені показники відіграють роль критеріїв ефективності, які доцільно піддавати факторному аналізу, адже ефективність будь-якого публічного інституту в процесі складного мультипліцирування складається з безлічі факторів. Саме тому не існує універсального критерію оцінювання ефективності системи забезпечення кримінологічної безпеки.

До критеріїв ефективності функціонування системи забезпечення кримінологічної безпеки віднесено такі фактори: 1) ресурси, витрачені на функціонування системи забезпечення кримінологічної безпеки (економічний фактор); 2) фактор ризику кримінальної та кримінологічної політик; 3) ступінь громадського схвалення результатів її функціонування (фактор суспільного схвалення); 4) питома вага фактів порушення законодавчих норм із боку суб'єктів забезпечення кримінологічної безпеки (фактор захищеності). Ці фактори мають інтегрований характер, оскільки виступають більш ємними та системоутворюючими одиницями стосовно інших соціальних явищ і процесів, так чи інакше пов'язаних з усіма з вищевказаних факторів. Для оцінювання ефективності функціонування зазначеної системи доцільно використовувати широкий набір факторів, оскільки в цьому випадку показники ефективності мають головним чином цільовий характер і є тісно пов'язаними з досягненням національних пріоритетів у протидії злочинності та підтриманні правопорядку.

ВИСНОВКИ

У дисертації надано теоретичне узагальнення й запропоновано нове вирішення наукової проблеми – розробки теорії кримінологічної безпеки та наукових засад її забезпечення в Україні. У результаті дослідження сформульовано низку висновків, пропозицій і рекомендацій, спрямованих на досягнення поставленої мети.

1. Теорія кримінологічної безпеки має всі ознаки окремої кримінологічної теорії, зокрема об'єкт, предмет дослідження, коло вузлових питань. Об'єктом є діяльність по забезпеченню захисту законних інтересів особи, суспільства та держави від зовнішніх і внутрішніх загроз, джерелами яких виступають явища, тією чи іншою мірою пов'язані зі злочинністю, суспільно небезпечними посяганнями, кримінальною діяльністю й інтересами криміналітету. Предметом теорії кримінологічної безпеки є злочинність і її прояви як основна кримінальна загроза; особистість злочинця як носія, суб'єкта цієї загрози; криміногенні фактори як джерело кримінальних загроз; запобігання злочинам як спосіб обмеження кримінальних загроз; кримінологічний захист об'єктів злочинного посягання та віктимологічна профілактика. Коло наукових інтересів теорії кримінологічної безпеки концентрується навколо таких вузлових питань: 1) вивчення злочинності як явища та її проявів як основної загрози кримінологічній безпеці; 2) вивчення особи злочинця, який являє собою суб'єкта кримінальної загрози; 3) вивчення криміногенних факторів – основного джерела загроз кримінологічній безпеці; 4) вивчення процесів впливу на кримінальні загрози, тобто процесів протидії (профілактики, запобігання та припинення злочинів); 5) вивчення й вироблення захисних механізмів від злочинних посягань, а саме кримінологічного захисту об'єктів злочинного посягання; 6) вивчення проблем, пов'язаних із жертвою злочинів, тобто віктимологічної профілактики.

2. Кримінологічна безпека визначена у широкому та вузькому розумінні. У широкому сенсі вона є порядком та умовою життєдіяльності соціальної системи, що відзначається доброякісністю здійснення її саморегулятивних функцій.

Водночас це і спроможність цієї системи за наявності зовнішніх і внутрішніх кримінальних впливів підтримувати константний, стійкий стан і вирішувати питання безпеки життєвих процесів у суспільстві. У вузькому сенсі кримінологічна безпека характеризує такий стан, за якого надійно захищено всі життєво важливі інтереси країни (нації), до мінімуму знижено реальні та потенційні кримінальні загрози й найкращим чином забезпечуються можливості прогресивного розвитку особи, суспільства та держави. Вона має всі необхідні властивості, що дозволяють зарахувати її до класу складних соціальних систем із конкретно-історичним (динамічним) характером.

3. Забезпечення кримінологічної безпеки – це діяльність держави, суспільства в цілому та їх інститутів, що ґрунтується на принципах комплексного програмування та планування, мета якої полягає у досягненні та підтримці соціально прийняттого рівня захищеності основних прав і свобод особи та суспільства, законних інтересів держави від злочинних посягань. Стратегія забезпечення кримінологічної безпеки є складовою частиною більш глобальних стратегій; її мета полягає в недопущенні прояву криміногенних (стимулюючих злочинність) і власне кримінальних (проявів злочинності в конкретних кримінально караних діяннях) загроз національному та міжнародному спокою.

4. В основі кримінологічної політики лежать ідеї реалізації концепції забезпечення кримінологічної безпеки як однієї з найбільш важливих сфер людської діяльності, спрямованої на формування ідей про злочинність, її причини, стратегії, тактики та можливості попередження, розробку методів вивчення злочинності й управління роботою державних органів і недержавних органів щодо здійснення цих ідей. Розвиток концепції кримінологічної безпеки є кінцевою метою та найвищим сенсом кримінологічної політики й передбачає вирішення нових завдань, не лише спрямованих на досягнення власне кримінологічної мети, а й таких, що являють собою істотний внесок у забезпечення всіх складових національної безпеки (економічної, державної, екологічної, військової, політичної, техногенної, інформаційної тощо) та сприяють розбудові правової держави, в умовах якої попередження злочинів і

зниження рівня злочинності розглядаються не як кінцева, а як проміжна мета.

5. В умовах нестабільності міжнародних відносин і безперервної ескалації збройних конфліктів незмінними й головними для органів правопорядку будь-якої демократичної держави залишаються завдання забезпечення кримінологічної безпеки, важливу роль у вирішенні яких відіграє міжнародне співробітництво. Воно означає взаємодію декількох учасників у галузі взаємних інтересів, зусилля, спрямовані на узгодження позицій і координацію дій, пошук вирішення спільних проблем та згладжування конфліктів.

6. Об'єкти кримінологічної безпеки – це суспільні цінності й інтереси, яким має бути гарантована кримінологічна безпека, а їх захист становить мету та головний зміст кримінологічної політики безпеки. До основних об'єктів кримінологічної безпеки належать такі: особистість – її права, обов'язки та свободи; суспільство – його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності; держава – її конституційний лад, суверенітет і територіальна цілісність та недоторканість; цивілізація – сукупність духовних сфер, культурних і матеріальних цінностей та форм організації управління суспільством.

7. Рівень кримінологічної безпеки характеризує ступінь якості її забезпечення, тобто величину, яка виражає міру реальної можливості впливу на об'єкт факторів небезпек і загроз або характеризує результат зіткнення двох протилежно спрямованих сил: факторів небезпек і загроз та заходів, які протистоять цим факторам. Згідно із цим виокремлено абсолютний, реальний, достатній, граничний (межовий) та ілюзорний рівні безпеки. Також існує необхідність комплексного забезпечення кримінологічної безпеки в особливому порядку на міжнародному (глобальному), державному (національному), регіональному, муніципальному й індивідуальному рівнях.

8. Для нейтралізації кримінальних загроз і підтримання стабільного рівня забезпечення кримінологічної безпеки особи, суспільства та держави є необхідними такі умови: по-перше, чітке бачення стратегічної цілі подальшого розвитку забезпечення кримінологічної безпеки особи, суспільства та держави;

по-друге, інформація про поточний стан зовнішнього середовища та передбачення його можливої зміни в майбутньому; по-третє, інформація про стан і можливі зміни (відповідно до умов зовнішнього середовища) внутрішнього середовища за допомогою певних кримінологічних заходів.

9. Механізм забезпечення кримінологічної безпеки складають такі елементи: визначення основних цілей, завдань і принципів забезпечення кримінологічної безпеки; законодавство, що регулює відносини у сфері забезпечення кримінологічної безпеки; система суб'єктів забезпечення кримінологічної безпеки на загальнодержавному та регіональному рівнях; сукупність засобів і методів забезпечення кримінологічної безпеки; форми й напрями забезпечення кримінологічної безпеки.

10. Система забезпечення кримінологічної безпеки – організована державою сукупність суб'єктів (державних органів, громадських організацій, посадових осіб та окремих громадян), об'єднаних спільними цілями та завданнями, що здійснюють узгоджену діяльність у межах законодавства України з метою захисту важливих інтересів особи, суспільства та держави від кримінального впливу злочинності та для підтримання соціально допустимого рівня забезпечення кримінологічної безпеки.

11. Правові засади забезпечення кримінологічної безпеки – це сукупність юридичних засобів (норм та інститутів), які визначають стан захищеності відповідних об'єктів у процесі протидії злочинності й мають матеріальне вираження у конкретних нормативно-правових актах (кодексах, законах, підзаконних нормативно-правових актах). Ефективним додатковим правовим засобом забезпечення кримінологічної безпеки є кримінологічна експертиза.

12. Адекватна, науково обґрунтована постановка політичних цілей у сфері реагування на злочинність є дуже важливою. Реальна мета забезпечення кримінологічної безпеки у цьому ракурсі передбачає протидію кримінальним загрозам та реалізацію інтересів протидії злочинності, а також сприяння виробленню державної стратегії у сфері забезпечення кримінологічної безпеки шляхом конкретного скоординовування діяльності окремих відповідальних

суб'єктів. Конкретизація цілей відбувається, виходячи з потреб суспільства у певний історичний період. Таким чином, у механізмі забезпечення кримінологічної безпеки синтезуються завдання забезпечення кримінологічної безпеки, виконання яких органічно пов'язується з реалізацією функцій забезпечення кримінологічної безпеки, які містять у собі окремі напрямки діяльності.

13. Принципи забезпечення кримінологічної безпеки – це зумовлені політичними, економічними, духовно-моральними, кримінологічними та іншими факторами основоположні, керівні ідеї, що відображають природу, особливості та призначення відповідної діяльності спеціально уповноважених органів і посадових осіб. Ці ідеї містять імперативні вимоги, є універсальними, мають високий рівень узагальнення й абстрагування, потребують подальшої деталізації на рівні нормативно-правових актів, висувають до виконавців основні вимоги, відображають закономірності історичного розвитку суспільства й виступають основою для подальшого вдосконалення системи заходів на державному та регіональному рівнях.

14. Складність і різноманіття функціональних видів і форм забезпечення кримінологічної безпеки визначають і різноманітність суб'єктів цієї діяльності, які поєднуються в складну багаторівневу та багатофункціональну систему, ланки якої безпосередньо або опосередковано взаємодіють і взаємодоповнюють одна одну. Це обумовлює поділ суб'єктів забезпечення кримінологічної безпеки за характером функцій на суб'єктів спеціалізованих, для яких вказана функція є основною або однією з головних, і неспеціалізованих, для яких забезпечення кримінологічної безпеки є похідною від інших функцій.

15. Під формами забезпечення кримінологічної безпеки розуміють однорідні за характером і правовою природою групи дій, за допомогою яких відповідні суб'єкти виконують завдання й реалізують функції у цій сфері. Розрізняють три види правових форм діяльності суб'єктів щодо забезпечення кримінологічної безпеки: 1) видання управлінських актів; 2) укладання договорів; 3) здійснення інших юридично значущих дій. Наступним критерієм класифікації

форм забезпечення кримінологічної безпеки є їх спрямування. Відповідно до такого поділу ці форми можна поділити на зовнішньоспрямовані та внутрішньоспрямовані.

16. Під методами забезпечення кримінологічної безпеки розуміють способи цілеспрямованого впливу на поведінку осіб, а також діяльність підприємств, установ та організацій з боку відповідних суб'єктів, які виконують завдання й реалізують функції у цій сфері. Основними методами забезпечення кримінологічної безпеки є такі універсальні методи, як переконання та примус. Методи можна також класифікувати залежно від напряму діяльності суб'єктів забезпечення кримінологічної безпеки – застосовуються у профілактичній, адміністративній, оперативно-розшуковій, кримінально-процесуальній та інших видах діяльності. Іншою класифікацією методів є їх диференціація на алгоритмізовані, договірні, силові, такі, що супроводжуються введенням особливих правових режимів, гласні та негласні й такі, що реалізуються державними та недержавними структурами.

17. Напрями забезпечення кримінологічної безпеки – це види діяльності суб'єктів, що становлять зміст відповідного процесу. Виділяються загальні напрями, а саме інформаційно-аналітичне забезпечення, планування заходів, організацію забезпечення, координацію забезпечення, регулювання забезпечення та контроль забезпечення. Процес забезпечення кримінологічної безпеки – планомірна, здійснювана переважно в правових формах послідовність зміни цієї системи з метою підвищення ефективності її організації та функціонування.

18. Модель забезпечення кримінологічної безпеки – це продукт діяльності держави, суспільства та їх інститутів із вироблення основних напрямів досягнення такого рівня захищеності життєво важливих та інших істотних інтересів особи, суспільства й держави, що відповідає певним вимогам. Концепцію національної моделі забезпечення кримінологічної безпеки складають її цілі, завдання, принципи, напрями її реалізації та система суб'єктів.

19. Для вирішення завдань інформаційно-аналітичного супроводження моделювання кримінологічної безпеки є необхідним як методичне, так і

інформаційне забезпечення. Методичне забезпечення являє собою сукупність як уже існуючих, так і нині розроблювальних методів і засобів підтримки ухвалення рішень, методів імітаційного моделювання динаміки розвитку й поведінки соціально-економічних систем, моделей і методів моніторингу та прогнозування внутрішніх і зовнішніх загроз безпеки розвитку, а також варіантів поведінки системи в кризових станах, методів і засобів автоматизації процесів пошуку й обробки інформації, методів і засобів інтеграції різнорідних інформаційних ресурсів, моделей і методів аналізу та оцінювання ризиків виникнення надзвичайних ситуацій різного характеру в умовах обмежень через час і неповноту інформації, методів стратегічного планування тощо. Інформаційне забезпечення являє собою сукупність інформаційних ресурсів і програмних засобів, що використовуються для моніторингу, аналізу та прогнозування соціально-економічного розвитку, а також програмно-технічних систем і комплексів програм інформаційно-аналітичної підтримки діяльності організаційних структур та їх компонентів у галузі забезпечення кримінологічної безпеки на рівні функціонування державної та регіональних підсистем.

20. Важливим прикладним завданням будь-якого дослідження кримінологічної діяльності є оцінювання її ефективності. Ефективність функціонування моделі забезпечення кримінологічної безпеки може бути оцінена за допомогою кількох показників – як описових (якісних), так і кількісних індикаторів, що характеризують результат функціонування або успішність руху до досягнення мети. Зазначені показники відіграють роль критеріїв ефективності, які доцільно піддавати факторному аналізу. До критеріїв ефективності функціонування системи забезпечення кримінологічної безпеки віднесено такі фактори: 1) ресурси, витрачені на функціонування системи забезпечення кримінологічної безпеки (економічний фактор); 2) фактор ризику кримінальної та кримінологічної політик; 3) ступінь громадського схвалення результатів її функціонування (фактор суспільного схвалення); 4) питома вага фактів порушення законодавчих норм із боку суб'єктів забезпечення кримінологічної безпеки (фактор захищеності).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аванесов Г. А., Иншаков С. М., Лебедев С. Я., Эриашвили Н. Д. Криминология: учебник/под ред. Г. А. Аванесова; 5-е изд., перераб. и доп. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2010. 495 с.
2. Аврутин Ю. Е., Кикоть В. Я., Сыдорук И. И. Правопорядок: организационно-правовое обеспечение в Российской Федерации. Теоретическое административно-правовое исследование: монография. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2003. 456 с.
3. Адміністративна (поліцейська) діяльність органів внутрішніх справ (Загальна частина): підручник/авт. колектив (Ю. І. Римаренко, Є. М. Моїсєєв, В. І. Олефір – керівники); Київський нац. ун-т внутр. справ. Київ: КНТ, 2008. 816 с.
4. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ: навчальний посібник/Сущенко В. Д., Олефір В. І., Константинов С. Ф. та ін.; за заг. ред. Моїсєєва Є. М. Київ: КНТ, 2008. 264 с.
5. Актуальні питання протидії тероризму у світі та в Україні: аналіт. доповідь/Резнікова О. О., Місюра А. О., Дрьомов С. В., Войтовський К. Є.; за заг. ред. О. О. Резнікової. Київ: НІСД, 2017. 60 с.
6. Александров Ю. В., Гель А. П., Семаков Г. С. Криминология: курс лекцій. Київ: МАУП, 2002. 295 с.
7. Алексеев А. И., Журавлев М. П., Сухарев А. Я. Основы государственной политики борьбы с преступностью в России. Теоретическая модель. Москва: Норма, 1997. 64 с.
8. Алексеев А. И. Криминология: курс лекций. Москва: Щит-М, 1999. 340 с.
9. Альгин А. П. Риск и его роль в общественной жизни. Москва: Мысль, 1989. 187 с.
10. Антипенко В. Ф. Міжнародна криминологія: досвід дослідження тероризму: монографія. Одеса: Фенікс, 2011. 321 с.

11. Антонов А. Б., Балашов В. Г. Основы обеспечения безопасности личности, общества и государства: учеб. пособие. Москва: Ин-т защиты предпринимателя, 1996. 141 с.
12. Антонов А. В. Системный анализ: учебник. Москва: Высш. шк., 2004. 454 с.
13. Антонян Ю. М. Переживание внешней угрозы как криминогенный фактор. *Криминологический журнал*. 2005. № 1 (7). С. 3–10.
14. Аркуша Л. Коррупция – элемент организованной преступной деятельности. *Юрид. вестник*. 2000. № 2. С. 118–121.
15. Арсеев А. Г., Малюк А. Н., Толстых Н. В. Вызовы глобализации и Украина/Нац. акад. наук Украины, Ин-т социологии. Киев: Ин-т социологии НАН Украины, 2011. 516 с.
16. Арутюнов Л. С., Касьяненко М. А. Криминальная политика государства в области национальных отношений. *Безопасность бизнеса*. 2007. № 3. С. 2–5.
17. Астапова Г. В. Организационно-экономический механизм корпоративного управления в современных условиях реформирования экономики Украины. Донецк, 2001. 528 с.
18. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления: курс лекций. Москва: Юридическая литература, 1997. 400 с.
19. Афанасьев В. Г. Системность и общество. Москва: Политиздат, 1980. 368 с.
20. Бабаев М. М. О соотношении уголовной и криминологической политики // Проблемы социологии уголовного права: сборник научных трудов. Москва: Изд-во Всесоюз. ин-та по изуч. причин и разраб. мер предупреждения преступности, 1982. С. 5–16.
21. Бабаев М. М. Современные проблемы теории и практики борьбы с преступностью // Пути совершенствования мер по предупреждению преступности. Москва: Академия МВД СССР, 1988. С. 17–24.

22. Бабаев М. М., Плешаков В. А. Криминологическая безопасность в системе национальной безопасности (опыт структурного анализа). *Криминологический журнал*. 2005. № 7. С. 5–9.

23. Бабаев М. М. Криминологическая безопасность как концептуальная основа и главная цель уголовной политики // Актуальные проблемы уголовного права, криминологии, законодательства и правоохранительной деятельности: материалы научно-практического семинара памяти профессора, д.ю.н., заслуженного деятеля науки РФ А. С. Михлина (г. Москва, 29 октября 2008 г.). Москва: Дело, 2009. С. 28–41.

24. Бабаев М. М., Рахманова Е. Н. Права человека и криминологическая безопасность: учеб. пособие. Москва, 2003. 153 с.

25. Багрій-Шахматов Л. В. Організована злочинність і корупція. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 1999. № 2. С. 3–15.

26. Багрій-Шахматов Л. В., Туляков В. О. Віктимність як криминогенний чинник. *Вісник Академії правових наук України*. 1994. С. 84–86.

27. Балабанов И. Т. Риск-менеджмент. Москва: Финансы и статистика, 1996. 192 с.

28. Балаклицкий А. І. Сучасні методологічні підходи до дослідження глобалізації: загальна характеристика. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 3. С. 49–53.

29. Баланда А. Л. Безпека як соціальний феномен: дискурс людського розвитку. *Україна: аспекти праці*. 2007. № 1. С. 25–29.

30. Баліна С. Боротьба з економічною злочинністю в Швейцарії. *Вісник прокуратури*. 2003. № 3. С. 108–114.

31. Балобанова Д. О. Теорія криміналізації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2007. 17 с.

32. Бандурка А. М., Давыденко Л. М. Преступность в Украине: причины и противодействие: монография. Харьков: Основа, 2003. 368 с.

33. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Парадокси протидії злочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2013. № 3. С. 83–90.

34. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Протидія злочинності та профілактика злочинів: монографія. Харків: ХНУВС, 2011. 308 с.

35. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Системний аналіз щодо механізму протидії злочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2014. № 8. С. 6–12.

36. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Стратегія і тактика протидії злочинності: монографія. Харків: НікаНова, 2012. 318 с.

37. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Про кримінологічний сценарій світу інформаційної епохи // Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції: зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (19 травня 2016 р., м. Харків, Україна)/МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України; Ун-т Англія Раскін; Праз. ін-т дослідж. з питань безпеки (PSSI); Чес. кримінол. т-во; Харків. міськ. осередок гром. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права». Харків: ХНУВС, 2016. С. 12–13.

38. Бандурка О.М., Литвинов О.М. Структура процесу запобіжної діяльності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2014. № 6. С. 6–14.

39. Бандурка І. О. Кримінально-правовий захист дитинства в Україні: монографія. Харків: Золота миля, 2015. 403 с.

40. Бандурка І. О. Система захисту дітей від жорсткого поводження та попередження насильства в сім'ї. *Форум права*. 2014. № 2. С. 47–57. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_2_10.pdf (дата звернення: 12.10.2017).

41. Бандурка О. М. Адміністративна діяльність. Частина особлива: підруч./за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків: Вид-во Ун-ту внутр. справ, Еспада, 2000. 368 с.

42. Баранник И. Н. Транснациональная организованная преступность и сотрудничество правоохранительных органов российского Дальнего Востока и стран АТР в борьбе с ней: криминалогические аспекты: автореф дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Владивосток, 2006. 26 с.

43. Барановский Н. А. Социологический мониторинг антиобщественных явлений в системе обеспечения национальной безопасности в социальной сфере. *Социологический альманах*. 2014. № 5. С. 435–445.

44. Баранцев П. П. Міста України в контексті процесу глобалізації: наукове видання. Київ: НОМУРО, 2012. 104 с.

45. Башук В. В. Національна безпека держави в умовах формування громадянського суспільства: філософсько-правове дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12. Львів, 2014. 100 с.

46. Безрукова В. С. Словарь нового педагогического мышления. Екатеринбург, 1992. 89 с.

47. Белов Н. Г. Системные основы обеспечения национальной безопасности России. *Безопасность*: инф. сб-к Фонда национ. и междунар. безопасности. 1994. № 7. С. 82–88.

48. Белов П. Вызовы национальной безопасности России в XX веке. *Обозреватель*. 2000. № 4 (123). С. 40–43.

49. Беляев Н. А. Уголовно-правовая политика и пути ее реализации. Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та, 1986. 176 с.

50. Бельков О. А. Понятийно-категориальный аппарат концепции национальной безопасности. *Безопасность*. 1994. № 3 (19). С. 91–94.

51. Бережной А. В., Бахтізін Г. В. Профілактичний облік осіб, які вживають наркотичні засоби або психотропні речовини без призначення лікаря: практичний посібник/відп. ред. канд. юрид. наук, доц. К. К. Афанасьєв; МВС України, Луган. акад. внутр. справ ім. 10-річчя незалежності України. Луганськ: РВВ ЛАВС, 2005. 144 с.

52. Берков В. Ф. Структура и генезис научной проблемы. Минск: Изд-во БГУ им. В. И. Ленина, 1983. 240 с.

53. Бесчастний В. Кримінологічний аналіз стану злочинності в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 1. С. 207–213.

54. Бесчастний В. М. Кримінологічне забезпечення протидії злочинності в Україні: монографія. Харків: В справі, 2017. 360 с.

55. Бесчастний В. М. Кримінологічні теорії // Українська кримінологічна енциклопедія/за заг. ред. В. В. Чернея, В. В. Сокурєнка; упоряд. О. М. Джу́жа, О. М. Литвинов. Харків, Київ: Харк. нац. ун-т внутр. справ; Нац. акад внутр. справ, Кримін. асоц. України, Золота миля, 2017. С. 357–359.

56. Бесчастний В. М. Методи організаційного забезпечення протидії злочинності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2014. Вип. 29. Ч. 2. Т. 4/2. С. 141–145.

57. Бесчастний В. М. Науково-інформаційне забезпечення протидії злочинності: шляхи удосконалення. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2015. Вип. 3–2. Т. 4. Ч. II. С. 156–159.

58. Бесчастний В. М. Організаційне забезпеченні координаційних і реординаційних зв'язків в системі протидії злочинності // *Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 17–18 лютого 2017 р.)*. Ужгород: Ужгородський національний університет. 2017. С. 152–155.

59. Бесчастний В. М. Організаційне забезпечення протидії злочинності: визначення змісту та основних категорій // *Новітні тенденції сучасної юридичної науки: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 4–5 грудня 2015 р.)*. Дніпропетровськ: Правовий світ, 2015. С. 117–119.

60. Бесчастний В. М. Поняття та характеристика сучасного стану інформаційного забезпечення протидії злочинності. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 2. С. 27–32.

61. Бесчастний В. М. Принципи організаційного забезпечення протидії злочинності. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2016. № 2 (37). С. 23–27.

62. Бесчастний В. М. Проблемні питання аналітичного забезпечення протидії злочинності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2015. Вип. 1. С. 282–290.

63. Бесчастний В. М. Удосконалення науково-методичного забезпечення протидії злочинності. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 6. Т. 2. С. 83–85.

64. Бесчастний В. М. Щодо напрямків науково-методичного забезпечення протидії злочинності. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 1. Т. 2. С. 198–201.

65. Белікова І. В. Єдиний медичний інформаційний простір як основа якісного управління галуззю. URL: http://archive.nbuiv.gov.ua/portal/chem_biol/apsm/2012_3/170-173.pdf (дата звернення: 25.04.2018);

66. Беляков К. І. Оцінка правоохоронної діяльності: теорія та практика. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2004. № 10. С. 106–111.

67. Биленчук П. Д., Еркенов С. Е., Кофанов А. В. Транснациональная преступность: состояние и трансформация. Київ: Атика, 1999. 272 с.

68. Білорус О. Г., Власов В. І. Глобальні трансформації торгівлі: монографія. Київ: ННЦ ІАЕ, 2008. 228 с.

69. Білорус О. Г., Мацейко Ю. М. Глобальна перспектива і сталий розвиток: (Системні маркетинг. досл.). Київ: МАУП, 2005. 492 с.

70. Білоус В.Т. Координація боротьби з економічною злочинністю: монографія. Ірпінь: Академія державної податкової служби України, 2002. 449 с.

71. Білоусова О. О. Кримінологічна модель протидії злочинності в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2012. 22 с.

72. Білоусова О. О. Кримінологічна модель протидії злочинності в Україні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2012. 223 с.

73. Блажевский Е. Н. О криминологическом мониторинге как новой системной задаче в сфере противодействия преступности // Вісник Кримінологічної асоціації України: матер. всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої 20-річчю заснування кафедри кримінального права та кримінології ХНУВС 12 травня 2012 року «Актуальні сучасні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції»/МВС України; Харк.

нац. ун-т внутр. справ; Кримін. асоц. України. Харків: Золота миля, 2012. С. 325–328.

74. Блажівський Є. М. Моніторинг протидії злочинності в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2013. 32 с.

75. Блажівський Є. М. Моніторинг протидії злочинності в Україні: монографія. Харків: Золота миля, 2013. 372 с.

76. Блажівський Є. М. Аналітична робота в системі моніторингу протидії злочинності. *Науковий вісник Національної академії Служби безпеки України*. 2013. Вип. 47. С. 157–165.

77. Блажівський Є. М. Критерії ефективності протидії злочинності. *Форум права*. 2012. № 4. С. 109–113. URL: <http://arhive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12bemerz.pdf>;

78. Богатирьов І. Г., Литвинов О. М. Кримінальна політика як наукова течія у сфері протидії злочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації*. 2013. № 3. С. 6–11.

79. Богданов Е. В. Подлинное и мнимое преступление: экономические критерии оценки криминогенности закона. *Криминология вчера, сегодня, завтра*. 2010. № 1 (18). С. 30–31.

80. Бодрук О. О. Системи національної та міжнародної безпеки в умовах формування нового світового порядку 1991-2001 роки: дис. ... докт. політич. наук: 21.01.01. Київ, 2003. 415 с.

81. Бодрук О. Структура воєнної безпеки: національний та міжнародний аспект. Київ: Національний ін-т проблем міжнародної безпеки, 2001. 299 с.

82. Боер В. М. Информационно-правовая политика и безопасность России: Теоретико-правовой аспект: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.01. Санкт-Петербург, 1998. 31 с.

83. Боков А. В. Криминологические основы управления деятельностью органов внутренних дел по борьбе с преступностью и обеспечению безопасности граждан: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Москва, 2004. 334 с.

84. Боков А. В. Организация борьбы с преступностью: монография. Москва: ЮНИТИ–ДАНА, Закон и право, 2003. 175 с.
85. Большой иллюстрированный словарь иностранных слов. Москва: Восток-Запад, 2009. 958 с.
86. Борисова О. Віртуальна реальність України: «роз'єднана країна» чи слов'яно-православна (українська) цивілізація? // Християнство і духовність: зб. матеріалів другої міжнародної наукової конференції циклу наукових конференцій «Християнство: історія і сучасність». Київ: Знання, 1998. С. 165–170.
87. Босхолов С. С. Уголовная политика современной России в условиях конституционно-правового реформирования: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Москва, 1999. 594 с.
88. Бочан І. О., Михасюк І. Р. Глобальна економіка: підручник. Київ: Знання, 2007. 403 с.
89. Бровкін В. Проблеми боротьби з організованою злочинністю в державах з перехідною економікою // Проблеми боротьби з організованою злочинністю в регіоні (по матеріалах Харківської та Полтавської областей). Харків, 1999. С. 22–23.
90. Бугель Н. В. Организационно-правовой механизм управления органами внутренних дел (системно-правовой и методологический анализ): дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.14. Санкт-Петербург, 2001. 360 с.
91. Булавин В. И. Национальная безопасность современной России: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Н. Новгород, 1999. 151 с.
92. Бумаженко Н. И. Виктимология: учебно-методическое пособие. Витебск: УО «ВГУ им. П. М. Машерова», 2010. 115 с.
93. Быргэу М. М. Концептуальные основы управления органами внутренних дел по профилактике преступлений // Збірник праць у галузі права. До 70-річчя О. М. Бандурки/за заг. ред. К. Б. Левченко. Київ: Юрисконсульт, 2007. С. 45–68.

94. Быргэу М. М., Литвинов А. Н. Опыт системного исследования профилактики преступлений. Современное состояние проблемы. Москва: Юркнига, 2004. 160 с.

95. Васильев А. И. Система национальной безопасности Российской Федерации: Конституционно-правовой анализ: дисс. ... докт. юрид. наук: 12.00.02. Санкт-Петербург, 1999. 340 с.

96. Ведель Ж. Административное право Франции/под ред. М. А. Крутоголова; пер. Л. М. Энтин. Москва: Прогресс, 1973. 512 с.

97. Ведерникова О. Н. Зарубежные криминологические системы. *Государство и право*. 2002. № 10. С. 74–80.

98. Ведерникова О. Н. Современная английская криминология. (Анализ основных направлений и тенденций развития): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Москва, 1987. 202 с.

99. Ведерникова О. Н. Теория и практика борьбы с преступностью в Великобритании. Москва: Рос. криминолог. ассоц., 2001. 344 с.

100. Ведерникова О. Н. Теория и практика борьбы с преступностью: британская криминологическая модель: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Москва, 2001. 405 с.

101. Ведерникова О. Н. Теория и практика борьбы с преступностью: скандинавская уголовно-правовая и криминологическая модель. *Государство и право*. 2008. № 7. С. 53–61.

102. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.)/уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.

103. Величина М. В. Европейско-правовое регулирование сотрудничества государств и роль полиции и противодействия экономическим преступлениям: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Москва, 2005. 26 с.

104. Веприцький Р. С. Вплив злочинності на суспільні процеси. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 3 (72). С. 200–211.

105. Веприцький Р. С. Вплив суспільних процесів на злочинність. *ПравоUA*. 2014. № 2. С. 60–66.
106. Веприцький Р. С. Поняття та зміст заходів протидії злочинності. *Європейські перспективи*. 2014. № 3. С. 137–140.
107. Веприцький Р. С. Фактори впливу суспільних процесів на злочинність. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2013. № 5. С. 101–109.
108. Вербець В. В. Методологія та методика соціологічних досліджень: навчально-методичний посібник. Друге вид. доп. і перероб. Рівне: РДГУ: Інститут соціальних досліджень. 2006. 168 с.
109. Вечканов Г. С. Экономическая безопасность: учебник для вузов. Санкт-Петербург: Питер, 2007. 384 с.
110. Взаимодействие милиции и населения: к итогам харьковского эксперимента. Харьков: Нац. ун-т внутр. дел, 2003. 288 с.
111. Вишновецька С. В. Методологія науки трудового права: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.05. Київ, 2014. 300 с.
112. Віктимологія: навч. посіб./В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни і Б. М. Головкіна. Харків: Право, 2017. 308 с.
113. Владимиров А. «Вызовы», «риски», «опасности», «угрозы», «кризисы», «катастрофы» и «крах» как важные категории политологии и теории войны. URL: http://www.kadet.ru/lichno/vlad_v/Ocenka_riskov.htm. (дата звернення: 30.01.2018).
114. Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики: вибр. наук. праці. Київ: НІСД, 2016. 528 с.
115. Возженников А. В. Национальная безопасность: теория, практика, стратегия. Москва: Модуль, 2000. 234 с.
116. Гай-Нижник П. П. Росія проти України (1990–2016 рр.): від політики шантажу і примусу до війни на поглинання та спроби знищення. Київ: МП Леся, 2017. 332 с.

117. Гальперин И. М., Курляндский В. И. Предмет уголовной политики и основные направления ее изучения // Основные направления борьбы с преступностью. Москва: Юрид. лит., 1975. С. 5–28.

118. Ганжин В. Т. Социальный иммунитет России как ресурс безопасности Отечества. *Безопасность*. 1995. № 11. С. 26–31.

119. Гарасимів Т. З. Природні та соціальні детермінанти формування девіантної поведінки людини: філософсько-правовий вимір. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 420 с.

120. Генрих Н. В. XII Конгресс ООН и перспективы развития уголовного права. *Международное уголовное право и международная юстиция*. 2010. № 2. С. 3–6.

121. Геополитика, международная и национальная безопасность: словарь-справочник/сост.: М. М. Абдурахманов, В. А. Баришполец, Д. В. Баришполец, В. Л. Манилов. Москва: Пробел, 1999. 375 с.

122. Герасимов С. И. Организация криминологической профилактики в городе Москве. Опыт и перспективы. Москва: Щит-М, 2000. 272 с.

123. Герцензон А. А. Введение в советскую криминологию. Москва: Юрид. лит., 1965. 227 с.

124. Герцензон А. А. Уголовное право и социология (Проблемы социологии уголовного права и уголовной политики). Москва: Юридическая литература, 1970. 286 с.

125. Гилинский Я. И. Криминология. Теория, история, эмпирическая база, социальный контроль. 2-е изд. Санкт-Петербург, 2009. 504 с.

126. Гладкова Е. А. Роль масс-медиа в противодействии наркопреступности. *Право и политика*. 2016. № 4. С. 53–58.

127. Гладкова Е. А. Тактика индивидуальной профилактики наркопреступлений. *Право и Закон*. 2018. № 1. С. 35–39.

128. Гладкова Е.А. Взаимодействие полиции со средствами массовой информации в сфере противодействия наркопреступности. *Право и политика*. 2017. № 1. С. 41–46.

129. Гладкова Є. О. Забезпечення прав і свобод особи при здійсненні запобіжного впливу // Харківський національний університет внутрішніх справ в системі підготовки кадрів України: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Харків, 2014. С. 166–169.

130. Гладкова Є. О. Спеціальна профілактика наркозлочинів: проблеми функціонування. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2018. Вип. 1. Том 2. С. 60–63.

131. Гладкова Є. О. Феномен кримінальної політики протидії наркозлочинності. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 4. С. 211–215.

132. Гладкова Є. О. Феноменологічний аналіз наркозлочинності. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 5. С. 223–227.

133. Гладкова Є. О. Удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення боротьби зі злочинністю. Використання спеціальних знань органами досудового розслідування у протидії кіберзлочинності: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (12 листопада 2014 р., м. Харків). Харків: ХНУВС, 2014. С. 129–133.

134. Гладкова Є. О. Стратегія протидії наркозлочинності в системі кримінологічних понять і категорій. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2017. № 3 (17). С. 62–69.

135. Глебов И. Н. Правовые проблемы обеспечения национальной безопасности Российской Федерации: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.02. Москва, 1999. 36 с.

136. Гоббс Т. Левиафан. Москва: Мысль, 2001. 478 с.

137. Гобов Д. А. Єдиний інформаційний простір – базовий елемент інфраструктури електронного урядування. URL: <http://academy.gov.ua/infpol/pages/dop/2/files/e7456e45-60cb-48df-91d7-f3711b70062e.pdf> (дата звернення: 25.04.2018).

138. Годунов И. В. Транснациональная организованная преступность в России (Пути и формы противодействия): дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08, 12.00.11. Рязань, 2002. 604 с.

139. Голик Ю. В., Коробеев А. И. Преступность – планетарная проблема (К итогам XI Конгресса ООН по предупреждению преступности и уголовному правосудию). Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2006. 215 с.

140. Голіна В. В. Кримінологічна профілактика злочинності: поняття, специфіка, структура, об'єкт запобіжного впливу. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2015. Вип. 29. С. 145–154.

141. Голіна В. В., Лукашевич С. Ю., Колодяжний М. Г. Державне прогнозування і регіональне планування заходів запобігання злочинності в Україні/за заг. ред. В. В. Голіни. Харків: Право, 2012. 304 с.

142. Голіна В. Кримінологічна політика України як ресурс у протидії злочинності (реалії і можливості). *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013. № 2. С. 193–201.

143. Голіна В. В. Колодяжний М. Г. Світова злочинність: сучасні тенденції та стратегії протидії. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. № 2. С. 92–100.

144. Голіна В. В. Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми, перспективи // Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми, перспективи: матеріали Міжнар. наук. конф., присвяч. 50-річчю каф. кримінології та кримінально-виконавчого права (м. Харків, 9 грудня 2016 р.)/за ред. В. Я. Тація, Б. М. Головкина. Харків: Право, 2016. С. 5–9.

145. Голіна В. В., Колодяжний М. Г. Конгреси ООН: перспективи використання їх рекомендацій у плануванні та здійсненні заходів запобігання злочинності в Україні. *Проблеми законності*. 2010. Вип. 108. С. 169–177.

146. Головкін Б. М. Віктимізації населення від злочинності: досвід України // Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми, перспективи: матеріали Міжнар. наук. конф., присвяч. 50 річчю каф. кримінології та кримінально-виконавчого права (м. Харків, 9 грудня 2016 р.)/за ред. В. Я. Тація, Б. М. Головкина. Харків: Право, 2016. С. 67–71.

147. Голубев В. Некоторые рекомендации XI Конгресса ООН по вопросам борьбы с киберпреступностью. URL: <https://www.securitylab.ru/news/215415.php> (дата звернення: 03.09.2017).

148. Гончаренко О. М., Лисицин Е. М. Методологічні засади розробки нової редакції Концепції національної безпеки України. Київ: НІСД, 2001. 48 с.

149. Горбулін В. П. Інформаційні операції та безпека суспільства: загрози, протидія, моделювання: монографія. Київ: Інтертехнологія, 2009. 164 с.

150. Горбулін В. П. Національна безпека України та міжнародна безпека. *Політична думка*. 1997. № 1. С 76–89.

151. Горбулін В. П., Качинський А. Б. Засади національної безпеки України: підручник для вузів. Київ: Інтертехнологія, 2009. 272 с.

152. Горбулін В. П., Качинський А. Б. Стратегія національної безпеки України в аксіологічному вимірі: від «суспільства ризику» до громадянського суспільства. *Стратегічна панорама*. 2005. № 2. С. 13–26.

153. Горшенков А. Г. Информационная преступность: криминологическая безопасность личности, угрозы и меры ее защиты. *Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. Серия: Право*. 2003. № 1. С. 13–16.

154. Грабченко А. І., Федорович В. О., Гаращенко Я. М. Методи наукових досліджень: навч. посібник. Харків: НТУ «ХПІ», 2009. 142 с.

155. Губський Б. В. Пріоритети забезпечення економічної безпеки в контексті глобалізації української економіки // Національна програма забезпечення економічної безпеки в контексті стратегії соціально-економічного розвитку України: матеріали круглого столу/[відп. ред. С. І. Пирожков, Б. В. Губський, А. І. Сухоруков]. Київ: Національний інститут українсько-російських відносин при Раді національної безпеки і оборони України, 2001. 121 с.

156. Гумін О. М. Інтегративна функція криминології у системі наук про людину. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/31488/%CE> (дата звернення: 13.12.2017).

157. Гурковський В. І. Організаційно правові питання взаємодії органів державної влади у сфері національної інформаційної безпеки: дис. ... канд. юрид. наук: 25.00.02. Київ, 2004. 205 с.

158. Гуров А. И. Профессиональная преступность: прошлое и современность. Москва, 1990. 304 с.

159. Гусаров С. М. Суб'єкти законодавчої ініціативи в Україні. *Наше право*. 2015. № 6. С. 54–60.

160. Давыденко Л. М., Бандурка А. А. Противодействие преступности: теория, практика, проблемы: монография. Харьков: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2005. 302 с.

161. Давыденко Л. М., Давыденко М. Л., Литвинов А. Н. Противодействие преступности: вопросы теории и практики: курс лекций. Харків: Тимченко, 2009. 152 с.

162. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т. Москва: Русский язык, 1989. 699 с.

163. Данильченко Ю. Б. До питання діяльності Харківської обласної прокуратури. *Верховенство права*. 2017. № 3. С. 179–183.

164. Данильченко Ю. Б. Тероризм: феномен, детермінація, протидія: монографія. Харків: Золота миля, 2018. 478 с.

165. Данильченко Ю. Б. Безструктурне управління в контексті глобальних загроз безпеці // Сфера дії трудового права та права соціального забезпечення: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 28 жовтня 2016 р.)/за заг. ред. К. Ю. Мельника; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. С. 27–29.

166. Данильченко Ю. Б. Координація дій щодо протидії тероризму в Україні. *Visegrad journal on human rights*. 2018. № 2. Vol. 1. С. 48–53.

167. Данильченко Ю. Б. Кримінологічний аналіз рівня та динаміки терористичних актів в Україні. *Право і Безпека*. 2017. № 4 (67). С. 95–100.

168. Данильченко Ю. Б. Спеціально-кримінологічні заходи протидії тероризму. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 1. С. 114–118.

169. Данильченко Ю. Б. Тероризм в системі кримінального насильства. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2016. Вип. 6–2. Т. 2. С. 155–160.

170. Данильченко Ю. Б. Україна в європейському антитерористичному просторі: від терогенності до партнерства // Підготовка охоронців правопорядку в Харкові (1917–2017 рр.): зб. наук. ст. і тез доп. на наук.-практ. конф. до 100-річчя підготовки охоронців правопорядку в Харкові (м. Харків, 25 листопада 2017 р.)/МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 37–38.

171. Данильченко Ю. Б. Принципы механизма противодействия терроризма. *Право и Закон*. 2018. № 1. С. 75–79.

172. Данільян О. Г., Дзьобань О. П., Панов М. І. Національна безпека України: сутність, структура та напрямки реалізації. Харків: ФОЛІО, 2002. 296 с.

173. Датьев И. О., Маслобоев А. В. Имитационное моделирование развития региональных информационно-коммуникационных систем. *Инфокоммуникационные технологии*. 2010. Т. 8. № 2. С. 51–56.

174. Дахно І. І. Міжнародна економіка: навч. посіб. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: МАУП, 2006. 248 с.

175. Дацків Р. М. Економічна безпека у глобальному вимірі. *Актуальні проблеми економіки*. 2004. № 7 (37). С. 143–153.

176. Двосторонні міжнародні договори/Міністерство юстиції України. URL: [http:// minjust.gov.ua/9590](http://minjust.gov.ua/9590) (дата звернення: 23.12.2017).

177. Де Бройль Л. По тропам науки. Москва: Изд-во иностранной литературы, 1962. 408 с.

178. Демидов Б., Величко А., Волощук И. Системно-концептуальные основы деятельности в военно-технической области. Кн. 1 : Концептуальные основы и элементы национальной безопасности. Київ: Технол. Парк, 2004. 734 с.

179. Десятый Конгресс Организации Объединенных Наций по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями: сборник документов/сост.: Волеводз А. Г. Москва: Юрлитинформ, 2001. 496 с.

180. Джужа О. М. Запобігання злочинам: кримінологічно-віктимологічна парадигма: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. 331 с.
181. Джужа О. М. Концептуальні засади співвідношення кримінальної, кримінально-правової та кримінологічної політики. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 4. С. 30–45.
182. Дзлиев М. И., Урсул А. Д. Основы обеспечения безопасности России: учебное пособие/Рос. гос. торг.-экон. ун-т, НИИ проблем безопасности и устойчивого развития. Москва: Экономика, 2003. 421 с.
183. Дідич Т. О. Нормопроекування: питання теорії та методології. Київ: Вид-во Європейського ун-ту, 2010. 160 с.
184. Довідник з політології. Національні інтереси. URL: http://slovník.com.ua/?grupa=3&id_sl=127 (дата звернення: 17.04.2018).
185. Долгова А. И. Криминология. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Норма, 2007. 912 с.
186. Дослідження з питань міграції та торгівлі людьми: Україна, 2015. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/pres_kit_gfk_iom2015_ua_fin_3_2.pdf (дата звернення: 03.02.2018).
187. Доходи та витрати населення України за 2017 рік за даними Державної Служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/gdn/dvn_ric/dvn_ric_u/dvn_kv17_u.htm (дата звернення: 08.04.2018).
188. Дремин В. Н. Преступность как социальная практика: институциональная теория криминализации общества. Одесса: Юрид. лит., 2009. 613 с.
189. Дремин В. Н. Миграция и проблемы обеспечения криминологической безопасности в Причерноморском регионе. *Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр.* 2004. Вип. 20. С. 123–131.
190. ДСТУ 2156-93. Безпечність промислових підприємств. Терміни та визначення. URL: https://dnaop.com/html/41018/doc-ДСТУ_2156-93/ (дата звернення: 12.09.2017).

191. ДСТУ ISO 9000-2007. Системи управління якістю. Основні положення та словник термінів. Київ: Держстандарт України, 2008. 35 с.
192. Евсеев А. В. К вопросу об обеспечении криминологической безопасности. *Полицейская деятельность*. 2013. № 3. С. 182–185.
193. Егоршин В. М. Экономическая преступность и безопасность современной России (Теоретико-криминологический анализ): дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Санкт-Петербург, 2000. 412 с.
194. Економічна безпека: навч. посібник/за ред. З. С. Варналія. Київ: Знання, 2009. 647 с.
195. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т./С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна, О. А. Устенко, С. І. Юрій. Львів: Світ, 2006. Т. 2. 568 с.
196. Енергетична стратегія України на період до 2030 р. URL: <http://www.energo.uz.ua/index.php?id=7> (дата звернення: 10.09.2017).
197. Енциклопедія етнокультурознавства. Київ: Друкарня Державної академії керівних кадрів культури та мистецтв, 2001. 528 с.
198. Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20.04.1959 р. ETS № 030. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU59K04U.html (дата звернення: 20.12.2017).
199. Європейська конвенція про контроль за придбанням та зберіганням вогнепальної зброї приватними особами від 28.06.1978 р. № ETS N 101. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU78005.html (дата звернення: 20.12.2017).
200. Жариков Е. В. Дифференциация уголовного процесса как средство обеспечения безопасности лиц, содействующих уголовному судопроизводству: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Барнаул, 2004. 183 с.
201. Жмуров Д. В. Криминальная агрессия несовершеннолетних: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Иркутск, 2009. 20 с.
202. Жовнір О. З. Взаємозв'язок організованої злочинності та корупції в сучасному суспільстві. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2009. № 21. С. 328–329.

203. Загородников Н. И., Стручков Н. А. Направление изучения советского уголовного права. *Советское государство и право*. 1981. № 7. С. 48–55.

204. Закалюк А. П. Про запровадження в Україні кримінологічної експертизи. *Право України*. 1999. № 7. С. 100–104.

205. Закалюк А. П. Про правове регулювання та порядок проведення кримінологічної експертизи проектів законодавчих актів // *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. Наук. праць НДІ вивчення проблем злочинності. Харків, 1998. С. 96–124.

206. Закон України «Про національну поліцію»: наук.-практ. комент./О. І. Безпалова, К. Ю. Мельник, О. О. Юхно, та ін.; передм. В. В. Сокурєнка; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В. В. Сокурєнка. Харків, 2016. 408 с.

207. Заплатинський В. М. Логіко-детермінантні підходи до розуміння поняття «безпека». *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини*. 2012. Вип. 5. С. 90–98.

208. Заплатинський В. М. Основи кримінологічної безпеки сучасного бізнесу: навч. посіб. для вузів. Київ, 2000. 141 с.

209. Запоточний І. В. Захарченко В. І. Державне регулювання регіональної економіки/за заг. ред. проф. В. І. Захарченка. Харків; Львів; Одеса: Одіссей, 2003. 592 с.

210. Заровна К. М. Семантичний аналіз сутності економічної стійкості підприємства. *Вісник ОНУ імені І. І. Мечнікова*. 2014. Т. 19. Вип. 2/3. С. 119–123.

211. Засулько С. С. Адміністративно-правове регулювання у сфері забезпечення техногенної безпеки в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2005. 246 с.

212. Звечаровский И. Э. Современное уголовное право России: понятие, принципы, политика. Санкт-Петербург: Юрид. центр Пресс, 2001. 100 с.

213. Здоровко С. Ф. Застосування загальноприйнятих принципів та норм міжнародного права, спрямованих на боротьбу з транснаціональною злочинністю. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм*. 2014. № 1144. Вип. 4 (2). С. 15–21.

214. Зелинская Н. А. Преступность в киберпространстве: международно-правовой дискурс. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 67. С. 465–477.

215. Зелинский А. Ф. Криминальная психология: научно-практическое издание. Киев: Юринком Интер, 1999. 240 с.

216. Зелинский А. Ф. Криминология: учебное пособие. Харьков: Рубикон, 2000. 240 с.

217. Злочинність в Україні: фактори, тенденції, протидія (2002–2014 рр.): монографія/О. Г. Кулик, І. В. Наумова, А. А. Бова. Київ: ДНДІ МВС України, 2015. 364 с.

218. Иванов А. М., Корчагин А. Г. Сравнительное уголовное право: учебник. Владивосток, 2002. 470 с.

219. Ивасенко А. Г. Банковские риски. Москва: Вузовская книга, 1998. 424 с.

220. Иншаков С. М. Зарубежная криминология. Москва: Норма, Инфра-М, 1997. 383 с.

221. Исмаилов И. А. Преступность и уголовная политика. Актуальные проблемы организации борьбы с преступностью/под ред. и с предисл.: Миньковский Г. М. Баку: Азернешр, 1990. 306 с.

222. Иванченко Є. А. Сутність та структура поняття «інтеграція». URL: http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_52/69.pdf (дата звернення: 14.12.2017).

223. Иванчук М. Г. Психолого-педагогічні основи виховання особистості молодшого школяра в умовах інтегрованого підходу до навчання: дис. ... доктора психол. наук: 19.00.07. Київ, 2005. 473 с.

224. Індекс інфляції (індекс споживчих цін) за 2000-2018 рік. Зведена таблиця індексів споживчих цін з 2000 по 2018 рр. (%). URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation/2017>. (дата звернення: 02.02.2018).

225. Індекс корупції CPI-2017. Transparency International Ukraine. URL: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-koruptsiyi-cpi-2017/> (дата звернення: 02.02.2018).

226. Інтернет енциклопедія «Правотека». URL: <http://www.pravoteka.ru/enc> (дата звернення: 02.02.2018).

227. Іщук О. С. Інформаційно-аналітичне забезпечення кримінологічної діяльності органів прокуратури. *Європейські перспективи*. 2015. № 11. С. 121–125.

228. Іщук О. С. Кримінологічна діяльність органів прокуратури: монографія. Харків: Золота миля, 2014. 366 с.

229. Іщук О. С. Критерії оцінки ефективності кримінологічної діяльності органів прокуратури. *ПравоUA*. 2015. № 2. С. 76–82.

230. Іщук О. С. Наукові засади управління кримінологічною діяльністю органів прокуратури. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2016. № 2 (55). С. 152–159.

231. Іщук О. С. Форми координації органами прокуратури діяльності суб'єктів протидії злочинності. *Європейські перспективи*. 2016. № 3. С. 130–135.

232. Йосипів А. О. Насильницька злочинність: детермінанти та протидія органами внутрішніх справ: автореф. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів: Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2009. 20 с.

233. Казаков В. Н. Правовой порядок в юридической теории и практике: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.01. Москва, 2003. 372 с.

234. Казанський П. Е. Введение в курс международного права. Одесса: б.и., 1991. 386 с.

235. Как защитить предприятие/Иван Зайцев (сост.), Вадим Кульпинов (сост.). Київ: Тандем, 2008. 160 с.

236. Каляянов Д. П. Поліція країн ЄС та використання її досвіду в адміністративній діяльності органів внутрішніх справ України: теорія і практика: дис... докт. юрид. наук: 12.00.07. Одеса, 2010. 455 с.

237. Кальман О. Взаємозв'язок організованої злочинності та корупції у сфері економіки. *Вісник Академії правових наук*. 1997. № 4. С. 188–190.

238. Кальченко Т. В. Глобальна економіка: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2009. 364 с.

239. Кант И. Сочинения: в 8-ми т. Т. 7. Москва: Чоро, 1994. 495 с.

240. Каркач П. М., Кривобок В. В., Синчук В. Л. Координаційна діяльність правоохоронних органів по боротьбі зі злочинністю: навч. посібник. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2001. 126 с.

241. Карпец И. И. Преступления международного характера. Москва: Юрид. лит., 1979. 264 с.

242. Карпец И. И. Преступность как реальность. *Вопросы философии*. 1988. № 5. С. 86–92.

243. Катанджян Г. С. Этнополитические проблемы национальной безопасности. Цивилизационный анализ «консенсуса-конфликта»: автореф. дисс. ... докт. полит. наук: 23.00.02. Москва, 1992. 35 с.

244. Кедров Б. М. Классификация наук. Прогноз К. Маркса о науке будущего. Москва: Мысль, 1985. 543 с.

245. Кендюхов А. В. Экономическая безопасность как экономическая категория. *Наукові праці Донецького державного технічного університету*. 2002. № 47. С. 123–128.

246. Керимов Д. А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права). 2-е изд. Москва: Аванта+, 2001. 560 с.

247. Ким Е. П. Преступность в сфере бытовых отношений и ее предупреждение: проблемы теории и практики: монография. Смоленск: Юридический институт МВД России. 2002. 354 с.

248. Клейменов М. П. Прогнозирование криминологической безопасности // Закономерности преступности, стратегия борьбы и закон/под ред. А. И. Долговой. Москва: Рос. криминол. ассоц., 2001. С. 41–45.

249. Ключев М. М. Функціональна та процедурна характеристики програмування протидії злочинності. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2006. № 32. С. 29–37.

250. Ключев М. М. Криминологічні засади програмування запобігання злочинності: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2008. 20 с.

251. Кнорринг В. И. Теория, практика и искусство управления: учебник для вузов по специальности «Менеджмент». Москва: Норма–Инфра–М, 1999. 528 с.

252. Кобец П. Н. Роль мониторинга и криминологического анализа криминальной ситуации в сфере противодействия преступности. *Вестник Московского финансово-юридического университета*. 2014. № 2. С. 112–119.

253. Ковальова О. О. Виконання зобов'язань щодо членства в ЄС як фактор поглиблення європейської інтеграції. *Держава і право. Юрид. і політ. науки: зб. наук. пр.* 2003. Вип. 21. С. 600–605.

254. Кодекс цивільного захисту України: Закон України від 02.10.2012 р. № 5403-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17> (дата звернення: 01.03.2017).

255. Коженювські Л. Управління безпекою. *Актуальні проблеми економіки*. 2004. № 1 (31). С. 147–154.

256. Козаченко Г. В., Пономарьов В. П., Ляшенко О. М. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення: монографія. Київ: Лібра, 2003. 280 с.

257. Козлов Ю.М., Фролов Е.С. Научная организация управления и право. Москва: МГУ, 1986. 245 с.

258. Козловська І. М. Теоретичні та методичні основи інтеграції знань учнів професійно-технічної школи: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04. Київ, 2001. 464 с.

259. Колодій І. М. Адміністративно-правове забезпечення інформаційної безпеки банківських установ в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 . Київ, 2014. 200 с.

260. Колодяжний М. Г. Патрулювання як складова стратегії зменшення можливостей учинення злочинів. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2018. № 1. С. 37–46.

261. Комзюк А. Т. Заходи адміністративного примусу в правоохоронній діяльності міліції: поняття, види та організаційно-правові питання реалізації: монографія/за заг. ред. О.М. Бандурки. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. 345 с.

262. Конвенция Организации Объединенных Наций против транснациональной организованной преступности принята Резолюцией 55/25 Генеральной Ассамблеи от 15.11.2000 г. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/orgcrime (дата звернення: 17.12.2017).

263. Конвенція про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 07.10.2002 р. № 997_619. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/en/997_619 (дата звернення: 19.12.2017).

264. Конвенція, основана на статті к. 3 Договору Європейського Союзу про заснування Європейської поліцейської установи (Конвенції Європолу). URL: http://cyberpeace.org.ua/files/konvencia_evropol.pdf (дата звернення: 21.12.2017).

265. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 18.03.2018).

266. Корзик В. Ф. Правовые основы криминалогической экспертизы проектов нормативных правовых актов Республики Беларусь: учебный материал. Брест: БрГУ, 2009. 42 с.

267. Кормич Б. Л. Організаційно правові засади політики інформаційної безпеки України: монографія. Одеса: Юридична література, 2003. 472 с.

268. Корнієнко М. В. Роль ОВС України в охороні громадського порядку при ускладненні оперативної обстановки: монографія. Дніпропетровськ, 2001. 370 с.

269. Корупційна злочинність в Україні: сучасний стан, детермінанти та запобігання: навч. посіб./автор. кол.: В. В. Василевич, О. М. Джужа, О. Г. Колб та ін.; за ред. проф. О. М. Джужи та доц. Е. В. Расюка. Київ: ФОП Маслаков, 2018. 340 с.

270. Костенко Н. И. Роль Организации Объединенных Наций и эффективные меры по борьбе с транс-национальной организованной преступностью. *Государство и право*. 2006. № 7. С. 76–82.

271. Костенко О. М. Воля и сознание преступника (исследование с применением принципа натурализма): дисс. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Киев, 1995. 321 с.

272. Костенко О. М. Культура і закон – у протидії злу: монографія. Київ: Атіка, 2008. 352 с.

273. Кочубей М. А. Криминологическое и уголовно-правовое обеспечение экономической безопасности Российской Федерации в сфере таможенной деятельности: дис. ... докт. юридических наук: 12.00.08. Москва, 2005. 374 с.

274. Кравченко А. И. Социология: Общий курс: учебное пособие для вузов. Москва: ПЕРСЭ; Логос, 2002. 640 с. URL: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/kravch/Ol.php. (дата звернення: 14.12.2017).

275. Кресіна І. О. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси. Київ: Вища школа., 1998. 392 с.

276. Криминология – XX век/Бурлаков В. Н., Вандышев В. В., Волженкин Б. В., Гишинский Я. И.; под ред.: Бурлаков В. Н., Сальников В. П. Санкт-Петербург: Юрид. центр Пресс, 2000. 554 с.

277. Криминология/под ред. В.Н. Кудрявцева. Москва: Юрид. лит., 1976. 439 с.

278. Криминология/под ред. проф. Н. Ф. Кузнецовой, проф. Г. М. Миньковского. Москва: Изд-во МГУ, 1994. 566 с.

279. Криминология: учебник/под ред. В. Н. Кудрявцева и В. Е. Эминова. 4-е изд., перераб. и доп. Москва: Норма, 2009. 800 с.

280. Криминология: учебник/под ред. проф. Н. Ф. Кузнецовой, проф. В. В. Лунеева. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Волтерс Клувер, 2004. 640 с.

281. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.03.2017).

282. Кримінальний кодекс України: постатейні матеріали та навчально-практичні завдання/І. П. Баглай, І. Г. Богатирьов, О. І. Богатирьова та ін.; за заг. ред. проф. І. Г. Богатирьова. Київ: Атіка, 2011. 640 с.

283. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 1/О. М. Бандурка, С. М. Блажівський, С. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків: Право, 2012. 768 с.

284. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 01.03.2017).

285. Кримінально-виконавчий кодекс України: офіційне видання. Київ: Атіка, 2003. 96 с.

286. Криминологічна віктимологія: навчальний посібник/Моїсеєв Є. М. та ін.; за заг. ред. проф. О. М. Джужі. Київ: Атіка, 2006. 352 с.

287. Криминологічна діяльність суб'єктів кримінального судочинства : монографія/Давиденко В. Л. та ін.; за заг. ред. проф. Л.М. Давиденка. Харків: Тимченко, 2011. 214 с.

288. Криминологічний довідник: довідкове видання/за наук. ред. д-ра юрид. наук, професора, академіка НАПрН України Бандурки О. М.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, професора Джужі О. М. і д-ра юрид. наук, професора Литвинова О. М. Харків: Золота миля, 2013. 412 с.

289. Криминологія. Академічний курс/кол. авторів; за заг. ред. О. М. Литвинова. Київ: Кондор, 2018. 588 с.

290. Криминология: курс лекцій/под ред. В. Н. Бурлакова, С. Ф. Милюкова, С. А. Сидорова, Л. И. Спиридонова. Санкт-Петербург: С-Пб. ВШ МВД РФ, 1995. 424 с.

291. Кримінологія: навчальний посібник/О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Колб та ін.; За заг. ред. докт. юрид. наук О. М. Джужи. Київ: Атіка, 2009. 312 с.
292. Кудрявцев В. Н. Стратегии борьбы с преступностью. Москва: Юристъ, 2003. 352 с.
293. Кудрявцев В. Н. Функциональные системы в области права. *Вопросы кибернетики. Правовая кибернетика*. М. : Наука, 1977. Вып. 40. С. 16–28.
294. Кудрявцев В. Н. Стратегии борьбы с преступностью. 2-е изд. испр. и доп. Москва: Наука, 2005. 366 с.
295. Кулик О. Г. Злочинність в Україні: фактори, тенденції, протидія (2002-2014 рр.): монографія. Київ : ДНДІ МВС України, 2015. 364 с.
296. Кулієв А. Ю. Запобігання злочинності заходами віктимологічної профілактики. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2007. № 3. С. 51–53.
297. Кунєв Ю. Д. Правова організація діяльності митної служби України: теоретичні та методологічні основи: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2011. 442 с.
298. Купуй українське, плати українцям (про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сприяння розвитку промислового виробництва та малого і середнього підприємництва): проект Закону України від 17.10.2017 р. № 7206/БД «Законодавство України»; ВР України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62736 (дата звернення: 18.03.2018).
299. Куракін О. М. Поняття та види помилок в правовому регулюванні // Актуальні питання юридичної науки: теорія та практика: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кіровоград, 11 грудня 2013 р.). Кіровоград: КІДМУ КПУ, 2013. С. 28–29.
300. Курас А. Національна безпека Білорусі: військово-політичні парадигми. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2015. № 2 (76). С. 184–196.

301. Курганов С. И. Основы криминологии: учеб. пособие. Москва: NOTA BENE, 1998. 144 с.

302. Курс криминології: Загальна частина: підручник: у 2 кн./О. М. Джужа, П. П. Михайленко, О. Г. Кулик та ін.; за заг. ред. О. М. Джужи. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 352 с.

303. Куцька О. М. Особливості інформаційно-психологічного впливу Російської Федерації напередодні та початковому етапі антитерористичної операції на сході України. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2017. № 1 (21). С. 180–190.

304. Ларченко М. О. Криминологічна модель взаємодії макроекономічних, соціальних та демографічних показників. *Університетські наукові записки*. 2013. № 4. С. 367–377.

305. Лебедев С. Я. Криминологическая безопасность в системе национальной безопасности России. *Российский криминологический взгляд*. 2006. № 3. С. 104–110.

306. Лебедев С. Я. Проблема преступности: от мистерии цифр к реалиям обеспечения криминологической безопасности. *Уголовное право*. 2006. № 6. С. 111–115.

307. Лебедев С. Я. Криміналізація екстремизма и обеспечение криминологической безопасности: от единства целей к борьбе противоположностей // Уголовно-правовой запрет и его эффективность в борьбе с современной преступностью. Саратов, 2008. С. 269–276.

308. Левицька М. Б. Теоретико-правові аспекти забезпечення національної безпеки України органами внутрішніх справ України: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2002. 206 с.

309. Левченко А. М., Литвинов О.М. Протидія впливу кримінальної субкультури на формування протиправної поведінки засуджених до позбавлення волі: монографія/за загальною редакцією д-ра юрид. наук, проф. О. М. Литвинова. Харків : В деле, 2016. 220 с.

310. Лесков М. А. Гомеостатические процессы и теория безопасности. *Безопасность*. 1994. № 4 (20). С. 65–71.
311. Лесков М. А. Концепция построения модели безопасности социальных систем. *Безопасность*. 1994. № 7–12 (23). С. 83–93.
312. Лесников Г. Ю. Уголовная политика современной России (методологические, правовые и организационные основы): дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Москва, 2005. 350 с.
313. Лисенко С. О. Адміністративно-правовий механізм забезпечення протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин серед дітей: автореф. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2013. 19 с.
314. Лист Ф. Задачи уголовной политики. Москва: ИНФРА-М, 2004. 103 с.
315. Литвак О. М. Державний контроль за злочинністю (кримінологічний аспект): дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2002. 307 с.
316. Литвин М. М., Кохан В. Умови та фактори внутрішньої загрози національній безпеці України URL: plesetsk-info.ru/uchebное-posobie/umovi-ta-faktorivnutrshno-zagrozi-natconalni-bez (дата звернення: 30.01.2018).
317. Литвинов А. Н. Предупреждение преступлений и правонарушений. Профилактическая работа с населением: научно-практическое пособие. Москва: Юркнига, 2004. 160 с.
318. Литвинов А. Н., Гавриш Т. С. Профилактика преступлений. От теории к практике: научно-практическое пособие. Москва: Экмос, 2003. 160 с.
319. Литвинов О. М. Віктимізація: фактори, аналіз, заходи протидії: навчальний посібник. Харків: Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2009. 72 с.
320. Литвинов О. М. Злочинність в контексті національних безпекових орієнтирів. *Публічне право*. 2018. № 1 (29). С. 9–16.
321. Литвинов О. М. Кримінальний капкан для України: чи є вихід? *Юридичний вісник України*. 2016. № 14 (1083). С. 4–5.
322. Литвинов О. М. Методи індивідуального кримінологічного впливу: новий погляд на систему. *Форум права*. 2007. № 2. С. 120–125. URL:

<http://www.nbuu.gov.ua/e-journals/FP/2007-2/07lompns.pdf> (дата звернення: 12.06.2017).

323. Литвинов О. М. Напрямки оптимізації інтегративних зв'язків між елементами соціально-правового механізму протидії злочинності. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: «Право»*. 2008. Вип. 1 (3). С. 74–80.

324. Литвинов О. М. Організаційні засади функціонування системи протидії злочинності. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2007. № 39. С. 37–44.

325. Литвинов О. М. Оцінка ефективності в системі протидії злочинності. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2007. № 2. С. 22–24.

326. Литвинов О. М. Питання інформаційно-аналітичного забезпечення запобігання злочинам // Сучасні напрямки профілактики та актуальні проблеми розслідування злочинів, що вчиняються неповнолітніми: матер. наук.-практ. семінару (м. Харків, 16 квітня 2010 року)/М-во внутр. справ України; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2010. С. 22–25.

327. Литвинов О. М. Проблеми програмного забезпечення соціально-правового механізму протидії злочинності. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету*. 2007. Вип. 7. С. 249–252.

328. Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні (теоретичні та практичні засади): дис ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Дніпропетровськ, 2010. 430 с.

329. Литвинов О. М. Стратегія протидії злочинності // *Правова доктрина України: у 5 т. Т. 5: Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку*/В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. С. Батиргареева та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. Харків: Право, 2013. С. 552–560.

330. Литвинов О. М. Сучасні проблеми управління профілактикою злочинів: монографія. Херсон: Олді-плюс, 2003. 312 с.

331. Литвинов О. М. Функціональна характеристика суб'єктів протидії злочинності. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2007. Вип. 4. С. 177–182.

332. Литвинов О. М. Функціональний аналіз запобігання злочинам. *Право і безпека*. 2014. № 2 (53). С. 106–110.

333. Литвинов О. М., Олішевський О. В. Перехід від концепції відплати до кримінологічної моделі покаяння. *Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 3. С. 268–273.

334. Лінецький С. В. Коментар до Регламенту Верховної Ради України. URL: http://radaprogram.org/sites/default/files/publications/komentar_do_reglamentu-berez-2015.pdf (дата звернення: 12.06.2017).

335. Ліпкан В. А. Адміністративно-правові основи забезпечення національної безпеки України: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2008. 36 с.

336. Ліпкан В. А. Національна безпека України: навчальний посібник. Київ: КНТ, 2009. 576 с.

337. Ліпкан В. А. Національна безпека України: нормативно-правові аспекти забезпечення: монографія. Київ: Текст, 2003. 180 с.

338. Ліпкан В. А. Теоретичні основи та елементи національної безпеки України: монографія. Київ: Текст, 2003. 600 с.

339. Ліпкан В. А., Ліпкан О. С., Яковенко О. О. Національна і міжнародна безпека у визначеннях та поняттях. Київ: Текст, 2006. 256 с.

340. Ліпкан В. А., Максименко Ю. Є., Желіховський В. М. Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції: навчальний посібник. Київ: КНТ, 2006. 280 с.

341. Логінов О. В. Адміністративно-правове забезпечення інформаційної безпеки органів виконавчої влади: дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2005. 246 с.

342. Лопатин В. Н. Информационная безопасность России: Человек. Общество. Государство/Санкт-Петербургский университет МВД России. Санкт-петербург: Фонд «Университет», 2000. 424 с.

343. Лопашенко Н. А. Криминологическая политика. Российская правовая политика: курс лекций/под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. Москва, 2003. 520 с.

344. Лопашенко Н. А. Криминологическая политика: понятие, содержание, методы, формы реализации // Реагирование на преступность: концепции, закон, практика. Москва: Криминолог. ассоц., 2002. С. 30–35.

345. Лук'яненко Д. Г. Економічна інтеграція і глобальні проблеми сучасності: навч. пос. Київ: КНЕУ, 2005. 204 с.

346. Лукаш С. С. Нормативно-правовое обеспечение эффективности управленческой деятельности ОВД Украины: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харьков, 2002. 20 с.

347. Лунеев В. В. Преступность XX века. Мировые, региональные и российские тенденции: Мировой криминологический анализ/предисл.: Кудрявцев В. Н. Москва: Норма, 1997. 525 с.

348. Лунеев В. В. Десятый конгресс ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями, его место в истории конгрессов. *Государство и право*. 2000. № 9. С. 95–100.

349. Ляшенко О. М. Принципові підходи до конвергенції соціально-економічної безпеки // Економіка. Менеджмент. Підприємництво: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Вип. 15. Луганськ: СНУ ім. В. Даля, 2006. С. 119–127.

350. Ляшенко О. М. Вплив розвитку агропромислового комплексу на забезпечення економічної безпеки регіону // Збірник наукових праць Луганського національного аграрного університету: матеріали міжнародної науково-практичної конференції: в 3-х томах/за ред. В. Г. Ткаченко. Луганськ: Елтон-2, 2002. № 14 (26). Т. 3. С. 102–106.

351. Ляшенко О. М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства: монографія. 2-ге вид., переробл. Київ: НІСД, 2015. 348 с.
352. Макаренко А. Є. Європейська інформаційна політика. Київ: Наша культура і наука, 2000. 368 с.
353. Макогон Ю. В., Ляшенко В. И. Формы и направления межрегионального трансграничного экономического сотрудничества: монография. Донецк, 2002. 482 с.
354. Мала енциклопедія етнодержавознавства/НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ: Довіра, Генеза, 1996. 942 с.
355. Малинин В. Б. Причинная связь в уголовном праве: вопросы теории и практики: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Санкт-Петербург, 1999. 410 с.
356. Малышев А. В. Новая общесоциологическая теория (парадигма). Винница: Изд. Винница, 1997. 93 с.
357. Мандрагеля В. А. Національна та міжнародна безпека: нові тенденції взаємозалежності/Сайт Асоціації розвитку та безпеки (Україна). URL: http://www.dsaua.org/index.php?option=com_content&view=article&id=122%3A2011-01-17-19-12-30&catid=66%3A2010-12-13-08-4853&Itemid=90&lang=uk (дата звернення: 28.11.2017).
358. Манойло А. В. Проблемы и перспективы исследования информационно-психологических технологий разрешения международных конфликтов. *Право и политика*. 2008. № 3. С. 592–598.
359. Марисюк К. Б. Питання протидії торгівлі людьми та боротьби з незаконною еміграцією у Дохійській декларації 2015 р. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2016. № 837. С. 472–475.
360. Марова С. Ф. Управління безпекою життєдіяльності: монографія. Донецьк: Вебер, 2009. 344 с.
361. Марцев А. И., Максимов С. В. Общее предупреждение преступлений и его эффективность. Томск: Изд-во Томского ун-та, 1989. 160 с.
362. Маслоу А. Г. Мотивация и личность/пер. А. М. Татлыбаевой. Санкт-Петербург: Евразия, 1999. 478 с.

363. Мельничук Т. В. Організовані форми злочинної діяльності у зовнішньоекономічній сфері: кримінологічне дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2009. 231 с.

364. Мельничук Т. В. Кримінологічна безпека: сутність та концептуальне обґрунтування. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. № 60. С. 132–138.

365. Мельничук Т. В. Мультикритеріальна таксономія кримінологічних знань. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2016. № 2 (13). С. 131–142.

366. Меркушин В. В. Борьба с транснациональной организованной преступностью. Минск: Амалфея, 2003. 208 с.

367. Методичні рекомендації щодо проведення правової експертизи проектів нормативно-правових актів: схвалено постановою колегії Міністерства юстиції України від 21.11.2000 р. № 41. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/va041323-00> (дата звернення: 03.03.2018).

368. Механізми регулювання інтеграційних процесів в Україні: навч. посіб./І. В. Артьомов, В. Д. Бакуменко, В. Д. Бондаренко та ін. Ужгород: Ліра, 2009. 656 с.

369. Микитчик О. В. Злочин як соціальне явище: філософсько-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12. Київ, 2002. 212 с.

370. Милинчук В. В. Институт взаимной правовой помощи по уголовным делам. Действующая практика и перспективы развития. Москва: Юрлитинформ, 2001. 352 с.

371. Миньковский Г. М. Проблемы информационного обеспечения криминалогического планирования. *Вопросы борьбы с преступностью*. 1977. Вып. 26. С. 3–14.

372. Миньковский Г. М., Ревин В. П. Уголовная политика и ее реализация в деятельности органов внутренних дел: метод. материалы. Москва: Акад. МВД России, 1996. 85 с.

373. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т./відп. ред. Є. М. Моїсєєв та ін. Т. IV. Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі засади поліцейської діяльності. Київ: Атіка, 2007. 968 с.

374. Міжнародні договори, які набрали чинності для України, включені до Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів у квітні 2016 року/Міністерство юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/news/acts/mijnarodni-dogovori-yaki-nabrali-chinnosti-dlya-ukraini-vklyucheni-do-edinogo-derjavnogo-reestru-normativno-pravovih-aktiv-u-kvitni-2016-roku-22677> (дата звернення: 22.12.2017).

375. Мозоль С. А. Кримінологічна безпека в Україні: монографія. Харків: Константа, 2018. 482 с.

376. Мозоль С. А. Правові засади забезпечення кримінологічної безпеки. *Верховенство права*. 2018. № 2. С. 101–107.

377. Мозоль С. А. Інтегративні властивості кримінологічної безпеки в структурі кримінологічних знань. *Європейські перспективи*. 2018. № 1. С. 105–112.

378. Мозоль С. А. Кримінологічна безпека як об'єкт наукового аналізу // Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: матеріали міжвузівської науково-практичної конференції (Київ, 21 квітня 2018 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. С. 95–99.

379. Мозоль С. А. Суб'єкти забезпечення кримінологічної безпеки. *Форум права: електрон. наук. фахове вид.* 2018. № 2. С. 74–80. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2018_2_11.pdf.

380. Мозоль С. А. Цілі та принципи забезпечення кримінологічної безпеки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2015. Випуск 41. Т. 3. С. 133–137.

381. Мозоль С. А. Визначення та характеристика основних кримінологічних ознак особи злочинця // Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: збірник наук. праць за матеріалами наук.-теор. конференції (Київ 20 березня 2014 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2014. С. 61–64.

382. Мозоль С. А. Досвід формування позитивного іміджу міліції України: порівняльний аналіз. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: юридичні науки. 2014. Випуск 3. Т. 2. С. 202–206.

383. Мозоль С. А. Загальна характеристика та види об'єктів кримінологічної безпеки. *Право і Безпека*. № 4 (67). 2017. С. 117–122.

384. Мозоль С. А. Зарубіжний досвід віктимологічної профілактики статевих злочинів // Віктимологічна профілактика окремих видів злочинів: збірник наук. праць за матеріалами круглого столу (Київ, 29 квітня 2014 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2014. С. 97–100.

385. Мозоль С. А. Характеристика существующих моделей обеспечения криминологической безопасности. *Научный журнал Власть и общество (История, Теория, Практика)*. 2018. № 2 (46). С. 90–99.

386. Мозоль С. А. Напрями забезпечення кримінологічної безпеки. *Наше право*. 2018. № 2. С. 105–112.

387. Мозоль С. А. Класифікація рівнів кримінологічної безпеки. *Форум права: електрон. наук. фахове вид.* 2017. № 5. С. 252–258. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2017_5_40.pdf.

388. Мозоль С. А., Мозоль І. А. Корупція у правоохоронних органах: стан, тенденції та основні напрями запобігання. *Право і суспільство*. 2011. № 1. С. 19–23.

389. Мозоль С. А. Методи кримінологічної політики у сфері забезпечення кримінологічної безпеки. *Право UA*. 2018. № 2. С. 47–53.

390. Мозоль С. А. Методологія кримінологічної безпеки з урахуванням глобалістських тенденцій. *Право UA*. 2018. № 1. С. 90–96.

391. Мозоль С. А. Міжнародно-правовий аспект забезпечення кримінологічної безпеки. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2017. № 4 (79). С. 125–135.

392. Мозоль С. А. Общая характеристика предметно-объектных сфер безопасности. *Право и Закон*. 2017. № 4. С. 152–157.

393. Мозоль С. А. Окремі питання методології дослідження кримінологічної безпеки. *Право UA*. 2017. № 3. С. 107–110.

394. Мозоль С. А. Особливості поняття та змісту кримінологічної безпеки. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Випуск 2. Ч. 3. С. 219–224.

395. Мозоль С. А. Заходи забезпечення кримінологічної безпеки. *Європейські перспективи* 2018. № 2. С. 102–107.

396. Мозоль С. А. Стан і тенденції організованої злочинності в Україні у 2002-2012 роках // Актуальні проблеми розслідування злочинів за новим Кримінальним процесуальним кодексом України: збірник наук. праць за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 5 липня 2013 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2013. С. 220–222.

397. Мозоль С. А. Сучасний стан теоретичних досліджень проблем кримінологічної безпеки. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2015. № 2 (35). С. 158–161.

398. Мозоль С. А. Сучасні загрози кримінологічній безпеці. *Наше право*. 2018. № 1. С. 121–127.

399. Мозоль С. А. Усвідомлення провини як умова успішної ресоціалізації умовно засудженої неповнолітньої особи // Сучасна наука-пенітенціарній практиці: збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 4 грудня 2014 р.). Київ: Інститут кримінально-виконавчої служби; Київський регіональний центр НАПрН України, 2014. С. 277–280.

400. Мозоль С. А. Аналітичне забезпечення діяльності Національної поліції // Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: матеріали науково-практичної конференції (Київ, 25 березня 2016 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 93–97.

401. Моисеев Е. Г. Международно-правовые основы сотрудничества стран СНГ: учебное пособие/под ред. Бякишева К. А. Москва: Юристъ, 1997. 272 с.

402. Моисеев Н. Н. Судьба цивилизации. Путь Разума. Москва: МНЭПУ, 1998. 228 с.

403. Молчановский В. Безопасность – атрибут социальной системы // Социально-политические аспекты обеспечения государственной безопасности в современных условиях: сб. статей. Москва: Граница, 1994. С. 104–109.

404. Мороз О. В., Карачина Н. П., Шиян А. А. Концепція економічної безпеки сучасного підприємства: монографія. Вінниця: ВНТУ, 2011. 241 с.

405. Мунтян В. І. Економічна безпека України: монографія. Київ, 1999. 463 с.

406. Науково-практичний коментар до закону «Про засади запобігання та протидії корупції»/авторський колектив; за заг. ред. В. В. Коваленка. Київ: Скіф, 2012. 512 с.

407. Національна безпека України: історія і сучасність: монографія/Бодрук О. С., Вradій В. О., Гончаренко О. М., Маслоva-Лисичкина Н. П. Київ: Ін-т світової економіки і міжнар. відносин НАН України, 1993. 120 с.

408. Національна безпека України: стратегічні пріоритети та шляхи їх Реалізації: мат-ли «круглого столу»/за заг. ред. О. В. Литвиненка. Київ: НІСД, 2011. 64 с.

409. Нашинець-Наумова А. Ю. Інформаційна безпека: питання правового регулювання: монографія. Київ: Гельветика, 2017. 168 с.

410. Негодченко О. В. Організаційно-правові засади діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини: монографія. Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетр. ун-ту внутр. справ, 2003. 448 с.

411. Негодченко О.В. Основи діяльності органів внутрішніх справ України щодо забезпечення прав і свобод людини: навчальний посібник. Дніпропетровськ: Юрид. акад. М-ва внутр. справ, 2005. 164 с.

412. Нежурбіда С. І. Кримінологічне вчення про причинність злочинності: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2015. 32 с.

413. Неклесса А. И. Логика глобальной трансформации. URL: <http://mcgpi.narod.ru/MCGPI10.htm> (дата звернення: 02.02.2018).

414. Нестеренко Н. М. Адміністративно-правові засади реалізації екологічної функції держави: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2011. 217 с.

415. Нижник Н. Р., Ситник Т. П., Білоус В. Т. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку): навчальний посібник/за заг. ред. П. В. Мельника, Н. Р. Нижник. Ірпінь, 2000. 304 с.

416. Нікітенко О. І. Теоретичні та методологічні засади забезпечення внутрішньої безпеки України правоохоронними органами: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2013. 468 с.

417. Новиков Д. А. Теория управления образовательными системами. Москва: Народное образование, 2009. 416 с.

418. Новикова О. Н. Концепция «национальной безопасности» в современной американской политологии: науч.-аналит. обзор. Москва: ИНИОН, 1994. 71 с.

419. Новицький Г. В. Теоретико-правові основи забезпечення національної безпеки України. Київ: Інтертехнологія, 2008. 496 с.

420. Новікова О. Ф. Соціальна безпека: організаційно-економічні проблеми і шляхи їх вирішення. Донецьк: ІЕП НАН України, 1997. 460 с.

421. О мерах по совершенствованию криминологической экспертизы: Указ Президента Республики Беларусь от 06.06.2011 г. № 230 // Официальный интернет-портал Президента Республики Беларусь. URL: <http://www.president.gov.by>. (дата звернення: 05.03.2018).

422. Овчинников А. Теория криминологического детерминизма: миф и реальность. *Право и государство: теория и практика*. 2012. № 7. С. 128–137.

423. Овчинский В. С. Стратегия борьбы с мафией. Москва: СИМС, 1993. 190 с.

424. Ожегов С. И. Словарь русского языка: ок. 57000 слов/под ред. Н. Ю. Шведовой. Москва: Русский язык, 1984. 816 с.

425. Олех Н. А. Поняття, стадії та чинники міжнародної інтеграції. *Нова парадигма*. 2007. Вип. 65. Ч. 1. С. 205–210.

426. Ольховський Є. Б. Адміністративно-правові засоби забезпечення громадської безпеки в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2004. 17 с.

427. Омелянович Л. О., Долматова Г. Є. Економічна безпека торговельного підприємства: монографія. Донецьк: ДонДУЕТ, 2005. 195 с.
428. Орлов П. І., Духов В. Є. Основи економічної безпеки фірми: навч. посіб. Харків: Прометей-Прес, 2004. 284 с.
429. Орлов Ю. В. Політико-кримінологічна теорія протидії злочинності: монографія. Харків: Діса плюс, 2016. 656 с.
430. Орлов Ю. В. Кримінологічна експертиза нормативно-правових актів і їх проектів: науково-методичне забезпечення: монографія. Сімферополь: Кримнавчпеддержвидав, 2010. 266 с.
431. Основы научной организации управления и труда в органах внутренних дел/под ред. проф. Г. Г. Зуйкова. Москва: Юрид. лит., 1974. 176 с.
432. Основы экономической безопасности (Государство, регион, предприятие, личность): учеб.-практ. пособие/ред. Е. А. Олейников; Российская экономическая академия им. Г. В. Плеханова. Москва: Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1997. 288 с.
433. Острівна Л. В. Правові та організаційні засади фінансового моніторингу в аудиторській діяльності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2014. 200 с.
434. Павленко С. З. Безопасность российского государства как политическая проблема: автореф. дисс. ... докт. полит. наук: 23.00.02. Москва, 1998. 59 с.
435. Павлова Н. С. Философско-социологические и исторические основания постановки проблемы безопасности в истории науки. *Вестн. ОГУ*. 2007. № 7. С. 87–93.
436. Падалко Р. К. Державна служба боротьби з економічною злочинністю України в системі забезпечення економічної безпеки: адміністративно-правові аспекти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2014. 19 с.
437. Панченко П. Н. Советская уголовная политика. (Общетеоретическая концепция борьбы с преступностью: ее становление и предмет). Томск: Изд-во Том. ун-та, 1988. 200 с.

438. Панькевич В. М. Кримінально-правова, характеристика порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2010. 20 с.

439. Папкин А. И. Современная криминальная виктимология: учебно-методическое пособие. Домодедово: ВИПК МВД России, 2006. 157 с.

440. Парахонський Б. О. Національні інтереси України (духовно-інтелектуальний аспект). Київ: НІСД, 1993. 43 с.

441. Пилипчук А. Ю. Єдиний інформаційний простір системи освіти України: структура і параметри. URL: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/ITZN/em10/content/09paupas.htm> (дата звернення: 25.04.2018).

442. Плешаков В. А. Криминологическая безопасность и ее обеспечение в сфере взаимовлияния организованной преступности и преступности несовершеннолетних: дисс. ... докт. юрид. наук: 12.00.08. Москва, 1998. 323 с.

443. Плешаков В. А. Криминологическая безопасность и ее обеспечение в сфере взаимовлияния организованной преступности и преступности несовершеннолетних. Москва: Академия МВД России, 1998. 144 с.

444. Плешаков В. А., Нечевина Н. Д. Криминологическая безопасность в системе общественной безопасности // Предупреждение преступности и обеспечение безопасности в городах: материалы международной науч.-практ. конф. (г. Москва, 7–8 апреля 1999 г.). Москва: Моск. юрид. ин-т МВД России, 1999. С. 135–144.

445. Плотников В. С. Социальная безопасность в транзитивном обществе: содержание и механизм обеспечения: дис. ... канд. социол. наук: 22.00.08. Новосибирск, 2004. 175 с.

446. Подорожня Т. С. Особливості використання порівняльно-правового методу в дослідженні правової системи України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 2. С. 46–48.

447. Позднышов А. Н. Институт государственной службы в сфере обеспечения общественной безопасности: теоретико-методологические проблемы: автореф. дисс. ... докт. юрид. наук: 12.00.14. Москва, 2004. 50 с.

448. Поленина С. В. Качество закона и эффективность законодательства/под ред. Куник Я. А. Москва: Изд-во ИГиП РАН, 1993. 56 с.

449. Політологічний енциклопедичний словник: навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів. Київ: Генеза, 1997. 400 с.

450. Положення про Державну фіскальну службу України: затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 21.05.2014 р. № 236. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236-2014-%D0%BF> (дата звернення: 01.03.2017).

451. Положення про МВС України: затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 р. № 878. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/pras/248608057>(дата звернення: 01.03.2017).

452. Попов Г. Х. Проблемы теории управления. Изд. 2-е, доп. и перераб. Москва: Экономика, 1974. 318 с.

453. Попович В. М. Економіко-кримінологічна теорія детінізації економіки: монографія. Ірпінь: Академія державної податкової служби України, 2001. 524 с.

454. Поппер К. Р. Открытое общество и его враги. Т. 2: Время лжепророков: Гегель, Маркс и другие оракулы/пер. с англ. под ред. В. Н. Садовского. Москва: Феникс, Международный фонд «Культурная инициатива», 1992. 528 с.

455. Потерпілий від злочину (міждисциплінарне правове дослідження)/колектив авторів. за заг. ред. Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова. Харків: Кроссруд, 2008. 364 с.

456. Принципы системной организации функций. Москва: Изд-во АН СССР, 1973. 380 с.

457. Про внесення змін до регіональної Програми протидії терористичній діяльності на території Харківської області на 2018 рік, затвердженої рішенням обласної ради від 07.12.2017 р. № 556-VII : рішення Харківської обласної ради XV сесії VII скликання від 01.03.2018 р. № 657-VII. URL: http://www.ts.lica.com.ua/b_text.php?type=3&id=19184&base=77 (дата звернення: 01.04.2018).

458. Про державні цільові програми: Закон України від 18.03.2004 р. № 1621-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-15> (дата звернення: 01.02.2018).

459. Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23.06.2005 р. № 2713-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/2713-15> (дата звернення: 01.03.2017).

460. Про Державну прикордонну службу України: Закон України від 03.04.2003 р. № 661-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15> (дата звернення: 01.03.2017).

461. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. №1700-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/page> (дата звернення: 01.03.2017).

462. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційну стратегію) на 2014–2017 роки: Закон України від 14.10.2014 р. № 1699-VII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1699-18> (дата звернення: 01.03.2017).

463. Про затвердження Методології проведення антикорупційної експертизи проектів нормативно-правових актів: наказ Міністерства юстиції України від 23.06.2010 р. № 1380/5. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v1380323-10> (дата звернення: 01.03.2017).

464. Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.11.2015 р. № 1393-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/nras/248740679> (дата звернення: 03.03.2018).

465. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України: Указ Президента України від 06.04.2011 р. № 383/2011 р. URL: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/U383_11.html (дата звернення: 23.01.2018).

466. Про заходи щодо дальшого зміцнення правопорядку, охорони прав і свобод громадян: Указ Президента України від 18.02.2002 р. № 143/2002. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/143/2002> (дата звернення: 03.02.2018).

467. Про злочинність і громадську безпеку: Декларація ООН від 12.12.1996 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_371/print1534850666935570 (дата звернення: 03.02.2018).

468. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014 р. № 794-VII. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T140794.html (дата звернення: 20.03.2018).

469. Про Концепцію боротьби з тероризмом: Указ Президента України від 25.04.2013 р. № 230/2013 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/230/2013> (дата звернення: 20.03.2018).

470. Про Концепцію державної міграційної політики: Указ Президента України від 30.05.2011 р. № 622/2011 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/622/2011> (дата звернення: 20.03.2018).

471. Про місцеве самоврядування: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 05.03.2018).

472. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09.04.1999 р. № 586-XIV. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/586-14>(дата звернення: 05.03.2018).

473. Про Національну гвардію України: Закон України від 13.03.2014 р. № 876-VII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18> (дата звернення: 01.03.2017).

474. Про нормативно-правові акти: проект Закону України від 01.12.2010 р. № 7409. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF5PT00I.html (дата звернення: 03.03.2018).

475. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19/page>. (дата звернення: 03.08.2018).

476. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення: 03.02.2018).

477. Про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським поліцейським офісом про оперативне та стратегічне співробітництво: Закон України від 12.07.2017 р. № 2129. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2129-19> (дата звернення: 02.03.2018).

478. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 р. № 1861-VI. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T101861.html (дата звернення: 02.03.2018).

479. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України»: Указ Президента України № 92/2016 від 04.03.2016 р. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/922016-19832> (дата звернення: 09.12.2017).

480. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України»: Указ Президента України від 24.09.2015 р. № 555/2015. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443> (дата звернення: 09.12.2017).

481. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 року «Про Стратегію кібербезпеки України»: Указ Президента України від 15.03.2016 р. № 96/2016. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/962016-19836> (дата звернення: 10.10.2017).

482. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України»: Указ Президента України від 25.02.2017 р. № 47/2017. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/472017-21374> (дата звернення: 12.10.2018).

483. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ

Президента України від 26.05.2015 р. № 287/2015. URL: <http://www.rnbo.gov.ua/documents/104.html> (дата звернення: 11.03.2018).

484. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері протидії поширенню наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів на 2011 – 2015 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.09.2010 р. № 1808-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1808-2010-%D1%80> (дата звернення: 11.03.2018).

485. Про схвалення Концепції створення системи моніторингу ситуації у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.10.2011 р. № 1193-р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1193-2011-%D1%80> (дата звернення: 11.03.2018).

486. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону: Закон України від 22.06.2000 р. № 1835-III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1835-14> (дата звернення: 11.03.2018).

487. Проблеми протидії злочинності: підручник/Кальман О. Г., Козьяков І. М., Куц В. М., Лизогуб Б. В.; за ред. проф. О. Г. Кальмана. Харків: Новасофт, 2010. 352 с.

488. Проблеми протидії транснаціональній організованій злочинності: наук.-практ. посіб./М. Г. Вербенський, Р. М. Безхлібник, А. І. Берлач та ін.; за заг. ред. канд. юрид. наук, доц., засл. юриста України М. Г. Вербенського; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2010. 240 с.

489. Проблемы методологии системного исследования/под ред. И. В. Блауберга и др. Москва: Мысль, 1970. 455 с.

490. Проблемы повышения эффективности функционирования правоохранительных органов. Москва: Юрид. лит., 1978. 240 с.

491. Програми допомоги Європейського Союзу та співпраця України з ЄС. Київ: МЕКС, 2009. 36 с.

492. Прокоф'єва-Янчиленко Д. М. Забезпечення національної безпеки України від кримінальних загроз в умовах глобалізації // Кримінально-правове забезпечення сталого розвитку України в умовах глобалізації: матеріали міжнар. наук. практ. конф. (м. Харків, 12–13 жовтня 2017 р.)/редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2017. С. 278–281.

493. Прокоф'єва-Янчиленко Д. М. Інформаційна складова забезпечення кримінологічної безпеки. *Юридичні науки. Вісник Запорізького національного університету*. 2015. № 1 (II). С. 178–182.

494. Проник О. Ю. Адміністративно-правова протидія ксенофобії в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2014. 16 с.

495. Прохожев А. А. Методологические основы решения проблем внутренней безопасности России // Проблемы внутренней безопасности России: материалы научно-практической конференции (г. Москва, 15–16 февраля 2001 г.). Москва, 2001. С. 9–12.

496. Путилин Б. Г. Национальная и международная безопасность // Мировая экономика и международные отношения. 2006: on-line библиотека. URL: <http://www.xserver.ru/user/nazmb/> (дата звернення: 28.11.2017).

497. Рац М. В. Методология: младшая сестра науки или ее мать? URL: <http://www.metodolog.ru/00334/00334.html> (дата звернення: 13.12.2017).

498. Реале Дж., Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней/перевод С. Мальцевой. Т. I. Античность. Санкт-Петербург: Петрополис, 1997. 336 с.

499. Регіональна програма протидії терористичній діяльності на території Харківської області на 2018 р. URL: http://www.ts.lica.com.ua/b_text.php?base=77&id=18016 (дата звернення: 01.03.2018).

500. Резолюції прийняті одинадцятим конгресом ООН з попередження злочинності та кримінального правосуддя : від 25.04.2005 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_e87/print1534426379620850 (дата звернення: 01.03.2018).

501. Рекомендації парламентських слухань на тему: «Транскордонне співробітництво як чинник євроінтеграційних процесів України»: схвал. Постановою Верховної Ради України від 21.09.2016 р. №1537 VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1537-19> (дата звернення: 01.03.2018).

502. Ривман Д. В. Криминальная виктимология. Санкт-Петербург: Питер, 2002. 304 с.

503. Рихтер А. Г. Международные стандарты и зарубежная практика регулирования журналистики: учебное пособие. Москва: Новости, 2011. 360 с.

504. Різник Н. С. Теоретичні засади формування системи діагностики економічної безпеки банку. *Вісник Харк. нац. техн. ун-ту сільського господарства : Економічні науки*. 2007. Вип. 66. С. 118–123.

505. Розова С. С. Проблема предмета методологии науки // *Проблемы методологии науки*. Новосибирск: Наука, 1985. С. 7–26.

506. Романова Т. В. Теоретичні підходи до розуміння сутності поняття «регіон». URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1053> (дата звернення: 30.01.2018).

507. Рубанов В. А. Безопасность в переходный период (методологический и политологический анализ): автореф. дисс. ... доктора полит. наук: 22.00.05. Москва, 1994. 39 с.

508. Рубанов В. А. Безопасность России в переходный период (методологический и политологический анализ): дисс. ... доктора политол. наук в форме науч. докл.: 22.00.05. Москва, 1994. 78 с.

509. Рудашевский В. Д. Риск, конфликт и неопределенность в процессе принятия решений и их моделирование. Москва: Экономика, 1990. 225 с.

510. Рущенко І. П. Соціологія злочинності: автореф. дис. ... доктора соц. наук: 22.00.03. Харків, 2001. 35 с.

511. Саати Т., Кернс К. Аналитическое планирование. Организация систем/перевод с английского Р. Г. Вачнадзе, под редакцией И. А. Ушакова. Москва: Радио и связь, 1991. 224 с.

512. Салтевский М. В., Гаенко В. И., Литвинов А. Н. Электронные документы в информационном обществе: проблемы формирования юридической концепции: научно-практическое пособие. Харьков: Эспада, 2006. 96 с.

513. Самойленко П. И., Сергеев А. В. Интегративная функция обучения основам наук. *Специалист*. 1995. № 5–6. С. 35–41.

514. Самойленко Ю. І. Екологічна безпека як пріоритет національної безпеки України. URL: http://www.zelenysvit.org.ua/?page=news_cat&cat=0 (дата звернення: 10.09.2017).

515. Самосознание европейской культуры XX века: Мыслители и писатели Запада о месте культуры в современном обществе. Москва: Политиздат, 1991. 366 с.

516. Сапронов В. В. Безопасность и жизнедеятельность. URL: https://docslide.org/the-philosophy-of-money.html?utm_source=bezopasnost-i-zhiznedeyatelnost (дата звернення: 29.01.2018).

517. Свирский Б. М. Государственное строительство и местное самоуправление в Украине: учебное пособие. Харьков: Эспада, 2001. 487 с.

518. Світлична В. Ю. Інформаційна безпека: багатогранність сутності, види загроз та шляхи забезпечення // Науково-технічний збірник. Харків: ХНАМГ, 2013. № 109. С. 360–369.

519. Семчик В. І. Проблеми теорії законотворення // Проблеми і перспективи розвитку та реалізації законодавства України: тези наук.-практ. конференції. Київ, 2001. С. 8–13.

520. Сенчагов В. К. Экономическая безопасность: геополитика, глобализация, самосохранение и развитие (книга четвертая)/Ин-т экономики РАН. Москва: Финстатинформ, 2002. 128 с.

521. Сергунин А. А. Международная безопасность: новые подходы и концепты. *Политические исследования*. 2005. № 6. С. 126–137.

522. Середа І. М. Преступления против налоговой системы: характеристика, ответственность, стратегии борьбы/науч. ред.: Репецкая А. Л. Иркутск: ИОГНИУ «Ин-т законодательства и правовой информации», 2006. 343 с.

523. Син Янь. Организованная преступная деятельность в Китайской Народной Республике и общеметодические основы её расследования: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва, 2004. 187 с.

524. Системність. Технічна енциклопедія TechTrend. URL: <http://techtrend.com.ua/index.php?newsid=6887> (дата звернення: 27.04.2018).

525. Ситник Г. П. Державне управління національної безпеки (теорія і практика): монографія. Київ: Вид-во НАДУ, 2004. 422 с.

526. Скуліш Є. Кримінологічна безпека в системі національної безпеки України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2010. № 2. С. 47–50.

527. Словарь иностранных слов. Москва: Русский язык, 1986. 660 с.

528. Словарь практического психолога/сост. С. Ю. Головин. Минск: Харвест, 1997. С. 235.

529. Словник української мови: в 10 т./АН УРСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. Київ: Наук. думка, 1979. Т. 10. Т–Ф. 658 с.

530. Словник української мови: в 11 т./АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. 1. 799 с.

531. Словник української мови: в 11 т./АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. 3. 744 с.

532. Смелянцев А. П. Проблема загроз інтересам безпеки України (соціально-філософський аналіз): автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03. Харків, 2001. 18 с.

533. Сметаніна Н. В. Наукові підходи до теорії злочинності у сучасній українській кримінології: монографія/за заг. ред. В. В. Голіни. Харків: Право, 2016. 192 с.

534. Сметаніна Н. В. Теоретичне уявлення про злочинність в пострадянській кримінології: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2014. 200 с.

535. Смирнов М. І. Інститут взаємної правової допомоги у кримінальних справах: сучасний стан та перспективи розвитку: монографія. Одеса: 2006. 252 с.

536. Сопілко І. М. Інформаційні загрози та безпека сучасного українського суспільства. *Юридичний вісник*. 2015. № 1 (34). С. 75–80.

537. Сотула О. С. Кримінальна відповідальність за посягання на життя державного чи громадського діяча: автореф. дис ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2003. 20 с.

538. Социальная профилактика правонарушений: советы, рекомендации. Москва: Юрид. лит., 1989. 256 с.

539. Соціальна політика та економічна безпека/за заг. ред. Є. І. Крихтіна. Донецьк: Каштан, 2004. 335 с.

540. Стан злочинності в Україні за 1 півріччя 2017 року. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 20.01.2018).

541. Статистичний щорічник України за 2007 рік/Держ. ком. статистики України; за ред. О. Г. Осауленка. Київ: Консультант, 2008. 572 с.

542. Статистичний щорічник України за 2008 рік/Держ. ком. статистики України; за ред. О. Г. Осауленка. Київ: Консультант, 2009. 576 с.

543. Статистичний щорічник України за 2009 рік/Держ. ком. статистики України; за ред. О. Г. Осауленка. Київ: Інформ.-аналіт. агентство, 2010. 566 с.

544. Статистичний щорічник України за 2016 рік/Державна служба статистики України; за ред. І. Є. Вернера; відп. за випуск О. А. Вишневська. Київ, 2017. 611 с.

545. Статут Міжнародної організації кримінальної поліції Інтерполу: вступив у силу 13.06.1956 року, із змінами та доповненнями на жовтень 2010 року. URL: <http://www.uapravo.net/akty/postanowa-main/akt8pts13m.htm> (дата звернення: 20.12.2017).

546. Степанченко О. О. Етнорелігійний тероризм як засіб асиметричного геополітичного впливу: кримінологічний аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2016. Вип. 41. Т. 3. С. 61–66.

547. Степанченко О. О. Кримінологічний аналіз стану етнорелігійного тероризму в Європі. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 2. Т. 3. С. 67–73.

548. Степанченко О. О. Принципи протидії етнорелігійному тероризму: міжнародний вимір. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2017. Вип. 24. С. 157–161.

549. Степанченко О. О. Протидія етнорелігійному тероризму: монографія. Харків: Константа, 2018. 492 с.

550. Степашин С. В. Теоретико-правовые аспекты обеспечения безопасности Российской Федерации: автореф. дисс. ... доктора юрид. наук: 12.00.01. Санкт-Петербург, 1994. 41 с.

551. Ступник Я. В., Литвинов О.М. Кримінологічний аналіз механізму протидії наркозлочинності: монографія. Харків: НікаНова, 2012. 193 с.

552. Сыдорук И. И. Государственно-правовой механизм обеспечения правопорядка в Российской Федерации (теоретическое административно-правовое исследование): дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.14. Москва, 2002. 428 с.

553. Сюсюкин А. В. Административно-правовое регулирование в сфере обеспечения экономической безопасности: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.14. Ростов-на-Дону, 2004. 191 с.

554. Тамбовцев В. Л. Объекты безопасности России. *Вопросы экономики*. 1994. № 12. С. 45–54.

555. Тацій М. С. Проблеми полідисциплінарного аналізу кримінальної агресії. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2010. № 4. С. 45–48.

556. Тенитилова В. В. Кримінологическая экспертиза как юридический инструмент предупреждения пре ступлений. *Право и образование*. 2008. № 1. С. 147–152.

557. Теоретические основы предупреждения преступности/отв. ред. В. К. Звирбуль, В. В. Ключков, Г. М. Миньковский. Москва: Юрид. лит., 1977. 255 с.

558. Теоретические основы системного анализа/под ред. В. И. Новосельцева. Москва: Майор, 2006. 592 с.

559. Тепечин В. И. Социология национальной безопасности как «новая парадигма социологического знания». *Безопасность*. 1995. № 3–4. С. 89–95.

560. Тер-Акопов А. А. Безопасность человека // Теоретические основы социально-правовой концепции. М., 1998. С. 167–168.

561. Ткачук А. С. Теоретико-правові характеристики правосвідомості молоді: автореф. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2013. 20 с.

562. Ткачук Г. Ю. Підходи до сутнісного наповнення категорії «безпека». *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки»*. 2014. № 2 (68). С. 178–184.

563. Томин В. Т. Проблемы оптимизации сферы функционирования ОВД: учеб. пособие. Горький: ГВШ МВД СССР, 1978. 111 с.

564. Третьякова О. Д. Юридическая конвергенция: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.01. Владимир, 2012. 441 с.

565. Триньова Я. О. Кримінально-правове забезпечення протидії злочинності. *Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС України*. 2013. № 1 (65) С. 401–412.

566. Трофімов С. Визначення правового статусу суб'єктів антитерористичної діяльності. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 4. С. 206.

567. Тубелець О. С. Реалізація кримінально-правової політики України шляхом правозастосування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2016. 16 с.

568. Туляков В. А. Виктимология: социальные и криминологические проблемы. Одесса: Юрид. лит-ра, 2000. 336 с.

569. Уголовный кодекс Китайской Народной Республики/перевод с китайського Вичиков Д. В.; под ред.: Коробеев А. И. Санкт-Петербург: Юрид. центр Пресс, 2001. 303 с.

570. Узунова О. В. Міжнародно-правові договори України як джерела кримінально-процесуального права: дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2008. 248 с.

571. Україна в добу «Великого терору». 1936–1938 рр./авт.-упор.: Богунов С. та ін. Київ: Либідь, 2009. 544 с.

572. Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть/Філіпенко А. С., Будкін В. С., Гальчинський А. А. та інші. Київ: Либідь, 2002. 470 с.

573. Федчун Н. О. Кримінологічна безпека мореплавства та кримінально-правові засоби її забезпечення: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2014. 200 с.

574. Филимонов О. В. Социально-правовой контроль – направление борьбы с коррупцией // Коррупция в России: состояние и проблемы: Материалы науч.-практ. конф. (г. Москва, 26 марта 1996 г.). Москва, 1996. С. 35–38.

575. Филонов В. П. Состояние, причины преступности в Украине и её предупреждение: монография. Донецк: Донеччина, 1999. 640 с.

576. Философский энциклопедический словарь/под ред. Л. Ф. Ильичева и др. Москва: Сов. энциклопедия, 1983. 840 с.

577. Философский энциклопедический словарь. Москва: ИНФРА-М, 1997. 744 с.

578. Фишер Д. Невоенные аспекты безопасности: системный подход. Москва: ИНИОН, 1994. 40 с.

579. Філик Н. В., Рибікова Г. В. Процедура проведення правової експертизи нормативно-правових актів в Україні. *Юридичний вісник (Теорія та історія держави та права, міжнародне право)*. 2017. № 2 (43). С. 59–64.

580. Фінансово економічний розвиток України в умовах глобалізації: колективна наукова монографія/під ред. Я. В. Белінської. Київ: Національна академія управління, 2008. 212 с.

581. Франк Л. В. Потерпевшие от преступления и проблемы советской виктимологии. Душанбе: Ирфон, 1977. 240 с.

582. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми. Київ: Атіка, 2005. 332 с.

583. Фріс П. Л. Політика у сфері боротьби зі злочинністю і права людини. Надвірна: Надвірнянська друкарня, 2009. 332 с.

584. Фурса О. О. Україна і глобалізація: проблеми і тенденції. URL: <http://intkonf.org/fursa-oo-ukrayina-i-globalizatsiya-problemi-tatendentsiyi> (дата звернення: 12.12.2017).

585. Хант Ч., Зартарьян В. Разведка на службе вашего предприятия. Киев, 1992. 158 с.

586. Хилько М. І. Екологічна політика. Київ: Абрис, 1999. 363 с.

587. Хольцер М. Как научиться повышать производительность в государственном секторе? // Эффективность государственного управления/ пер. с англ.; общ. ред. С. А. Батчикова и С. Ю. Глазьева. Москва: Фонд «За экономич. грамотность», Российский экономич. журнал; Изд-во АО «Консалтбанкир», 1998. С. 28–31.

588. Хусаинов М. И. Современные подходы к классификации транснациональных угроз безопасности. *Вестник Военного университета*. 2010. № 1 (21). С. 65–70.

589. Хюбшер А. Мыслители нашего времени: справочник по философии Запада XX века (62 биографии)/пер. с нем. И. А. Саца; общ. ред. проф. А. Ф. Лосева. Москва: ЦТР МГП ВОС, 1994. 316 с.

590. Цвилий А. В. К вопросу об обеспечении криминологической безопасности на региональном уровне. *Законность и правопорядок в современном обществе*. 2015. № 26. С. 90–96.

591. Цепелев В. Ф. Уголовно-правовые, криминологические и организационные аспекты международного сотрудничества в борьбе с преступностью: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.08. Москва, 2001. 418 с.

592. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 01.03.2017).

593. Цивільний контроль за діяльністю міліції: організаційно-правові питання: науково-практичний посібник/за заг. ред. М. І. Іншина, О. М. Музичука, Р. С. Веприцького. Харків: Вид-во ХНУВС, 2008. 206 с.

594. Чичерин Б. Н. Политические мыслители древнего и нового мира. Санкт-Петербург: С.-Петербур. ун-т МВД России; Лань, 1999. 331 с.

595. Чуваков О. А. Кримінально-правова протидія злочинам проти основ національної безпеки України: теорія і практика: дис... доктора юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2017. 468 с.

596. Чуйко З. Д. Конституційні основи національної безпеки України: автореф. дис ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Харків, 2008. 20 с.

597. Шаблистий В. В. Безпековий вимір кримінального права України: людиноцентристське дослідження: монографія. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2015. 420 с.

598. Шаблистий В. В. Теоретико-прикладні засади кримінально-правового забезпечення безпеки людини в Україні: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2016. 470 с.

599. Шаваев А. Г. Криминологическая безопасность негосударственных объектов экономики. Москва: ИНФРА-М., 1995. 126 с.

600. Шаваев А. Г. Концептуальные основы обеспечения безопасности негосударственных объектов экономики. Москва, 1994. 281 с.

601. Шевченко В. Н. Люмпенизация населения России как угроза ее национальной безопасности. *Безопасность*. 1995. № 2. С. 92–97.

602. Шевчук А. В. Стадії вчинення злочину: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Чернівці, 2002. 181 с.

603. Шевчук В. Я. Макроекономічні проблеми сталого розвитку. Київ: Гео-принт, 2006. 200 с.

604. Шевчук Н. Н. Понятие, предмет и объект криминологической экспертизы. *Вестник Полоцкого государственного университета. Серия D. Экономические и юридические науки. Криминалистика и криминология*. 2009. № 10. С. 205–207.

605. Шевчук Р. Ще раз про діалектичний метод у правознавстві. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 11. С. 216–219.

606. Шелухін М. Л. Криминологічна безпека на транспорті в системі громадської безпеки. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2008. № 3. С. 1–9.

607. Шелухін М. Л. Кримінологічна безпека на транспорті: організаційно-управлінське та оперативно-розшукове забезпечення: монографія. Донецьк: Вебер. Донец. від-ня, 2008. 368 с.
608. Шепелев М. А. Глобалистика: учеб. пособ. Днепропетровск: ДНУ, 2001. 144 с.
609. Шестаков Д. А. Введение в криминологию закона. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2011. 75 с.
610. Шипілова Л. М. Порівняльний аналіз ключових понять і категорій основ національної безпеки України: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 21.01.01. Київ, 2007. 20 с.
611. Шкарлет С. М. Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект: монографія. Київ: НАУ, 2007.
612. Шкіль А. Місце України у двоподілі світу // Євразійський огляд. Київ, 1996. С. 23–28.
613. Шлейден М. И. Древность человеческого рода: происхождение видов и положений человека в природе: три публичных лекции/пер. с нем. Санкт-Петербург: Типография О. И. Бакста, 1863. 78 с.
614. Шорор А. М. Уголовно-правовые и криминологические проблемы международного полицейского сотрудничества (опыт системного исследования): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Москва, 2003. 240 с.
615. Шостко О. Ю. Міжнародне та регіональне співробітництво у сфері протидії організованим злочинності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 4. С. 366–370.
616. Шур Эдвин И. Наше преступное общество: социальные и правовые источники преступности в Америке/перевод с английского Ю. А. Неподаева. Москва: Прогресс, 1977. 326 с.
617. Щедрин Н. В. Введение в правовую теорию мер безопасности: монография. Красноярск: Краснояр. гос. ун-т, 1999. 180 с.

618. Щербина В. М. Інформаційне забезпечення економічної безпеки підприємств і установ. *Актуальні проблеми економіки*. 2006. № 10 (64). С. 220–225.
619. Эйман А. А. Вопросы применения логико-семантических методов в юридической науке. *Вопросы борьбы с преступностью*. 1974. Вып. 20. С. 153–169.
620. Экономическая безопасность региона: анализ, оценка, прогнозирование: монография/В. С. Пономаренко, Т. С. Клебанова, Н. Л. Чернова. Харьков: ИНЖЭК, 2004. 144 с.
621. Экономическая и национальная безопасность: учебник/под ред. Е. А. Олейникова. Москва: Экзамен, 2005. 768 с.
622. Эминов В. Е. Концепция борьбы с организованной преступностью в России. Москва: Велби, Проспект, 2007. 48 с.
623. Эммонс Д. Н. Препятствия на пути повышения производительности в государственном секторе // Эффективность государственного управления/пер. с англ.; общ. ред. С. А. Батчикова и С. Ю. Глазьева. Москва: Фонд «За экономич. грамотность», Российский экономич. журнал; Консалт-банкир, 1998. С. 166–180.
624. Юдин Э. Г. Системный подход и принцип деятельности: Методологические проблемы современной науки. Москва: Наука, 1978. 389 с.
625. Юридична енциклопедія: в 6 т. Т. 1. А – Г/редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: Укр. енцикл., 1998. 672 с.
626. Южно О. О. Актуальні проблеми використання засобів масової інформації у оперативно-розшуковому попередженні і припиненні злочинів. *Кримський юридичний вісник*. 2010. № 1 (8). Ч. 1. С. 183–191.
627. Ядов В. А. Социологическое исследование: методология, программа, методы. Москва: Наука, 1987. 328 с.
628. Якунин В. И., Багдасарян В. Э., Сулакшин С. С. Манипуляция информацией как инструмент разрушения. Новые технологии борьбы с российской государственностью: монография. Москва: Научный эксперт, 2009. 424 с.

629. Ярмак О. М. Адміністративно-правові засади взаємодії органів державної влади України у правоохоронній сфері: автореф. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2009. 22 с.

630. Ярмиш Н. М. Теоретичні проблеми причинно-наслідкового зв'язку в кримінальному праві (філософсько-правовий аналіз): дис. ... докт. юрид. наук. Х., 2003. 512 с.

631. Ярмиш Н. О. Механізм протидії злочинності у сфері громадської безпеки: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2016. 215 с.

632. A/CONF.187/15 // Доклад десятого Конгресса Организации Объединенных Наций по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями (Вена, 10–17 апреля 2000 г.). URL: https://digitallibrary.un.org/record/432663/files/A_CONF.187_15-RU.pdf (дата звернення: 05.06.17).

633. A/CONF.213/18 // Доклад о работе двенадцатого Конгресса Организации Объединенных Наций по предупреждению преступности и уголовному правосудию (Салвадор, Бразилия, 12–19 апреля 2010 г.). URL: https://www.unodc.org/documents/crime-congress/12th-Crime-Congress/Documents/A_CONF.213_18/V1053830r.pdf (дата звернення: 05.06.17).

634. Beschastnyy V. M. Forms, methods and ways of regulatory framework combating crime in Ukraine. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 5/1. P. 13–18.

635. Brzezinski Zb. The Grand Chessboard. American Primacy and its Geostrategic Imperatives. N.Y.: The Basic Books, 1998. 305 p.

636. Butlin John. Our common future. By World commission on environment and development. London: Oxford University Press, 1987. *Journal of International Development* (en) 1 (2). P. 284–287.

637. Crime in Sweden. URL: <http://en.academic.ru/dic.nsf/enwiki/1365200> (дата звернення: 10.04.2018).

638. Europol's EU Serious and organized crime threat assessment 2014 (SOCTA 2014). URL: <https://www.europol.europa.eu/content/eu-serious-and-organised-crime-threatassessment-socta> (дата звернення: 21.12.2017).

639. Fiammenghi D. The Security Curve and the Structure of international Politics: A Neorealist Synthesis. *International Security*. 2011. Spring. Vol. 35. Issue 4. P. 126–154.

640. Homicides according to the police crime statistics between 2009 and 2016. URL: <https://www.bfs.admin.ch/bfs/en/home/statistics/crime-criminaljustice.assetdetail.4262007.html> (дата звернення: 10.04.2018).

641. Immigrants behind 25% of Swedish crime. URL: <https://www.thelocal.se/article.php?ID=2683&date=20051214> (дата звернення: 10.04.2018).

642. Lasswell H. D., Kaplan A. Power and society: a framework for political inquiry. New Heaven: Yale univ. press, 1950. 295 p.

643. Mendelsohn B. The origin of the doctrine of victimology. *Excerpta Criminologica*. 1963. May–June. Vol. 3. P. 239–344.

644. Polizeiliche Kriminalstatistik Bundesrepublik Deutschland, Berichtsjahr 2010. URL: <https://www.bka.de/SharedDocs/Downloads/DE/Publikationen/PolizeilicheKriminalstatistik/pksJahrbuecherBis2011/pks2010.html?nn=52408> (дата звернення: 10.04.2018).

645. Romm Joseph J. Defining National Security. New York: Council on Foreign Relations Press, 1993. 122 p.

646. Schmitt M. Identifying National Objectives and Developing Strategy: A Process Oriented Approach. *Strategic Review*. 1997. Winter. Vol. XXV. No. 1. P. 24–37.

647. Statistical bulletin: Crime in England and Wales: year ending September 2017. URL: <https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/crimeandjustice/bulletins/crimeinenglandandwales/yearendingseptember2017> (дата звернення: 10.04.2018).

648. Terrorism and Organized Crime: Reflections on an Illusive Link and its Implication for Criminal Law Reform : paper presented at the Annual Meeting Of the International Society for Criminal Law Reform (Montreal, 2004, August 8–12). Vancouver,

2004. 40 p. URL: http://icclr.law.ubc.ca/sites/icclr.law.ubc.ca/files/publications/pdfs/International%20Society%20Paper%20of%20Terrorism_1.pdf (дата звернення: 03.02.2018).

649. The European Social Survey // European Social. URL: <http://ess.nsd.uib.no/> (дата звернення: 17.04.2018).

650. The Global Innovation Index. Analysis explore the interactive database of the GII 2017 indicators. URL: <https://www.globalinnovationindex.org/analysis-indicator> (дата звернення: 13.12.2017).

651. Von Hofer Hanns (2008). Brott och straff i Sverige 1750–2005: Historisk kriminalstatistik 1750–2005 Diagram, tabeller och kommentarer. Kriminologiska Institutionen, Stockholms Universitet. URL: http://www.criminology.su.se/content/1/c6/04/56/86/Brott_och_straff_i_Sverige_2008.pdf (дата звернення: 10.04.2018).

652. Webster's Dictionary of English Usage/under the editorship of Philip B. Gove. Merriam-Webster Inc., 1989. 994 p.

653. Wolfers A. Diskort and Collaboration, Essays on International Politics. Baltimore: Johns Hopkins University Press. 312 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Акти впровадження результатів дисертаційного дослідження

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Член правління

Кримінологічної асоціації України
доктор юридичних наук, доцент

А. М. Ященко

» 08 _____ 2018 р.

АКТ

впровадження результатів дисертаційного дослідження Мозоля Станіслава Анатолійовича на тему «Кримінологічна безпека в Україні: феномен та наукові засади забезпечення», поданого на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право у наукову діяльність Кримінологічної асоціації України

Комісія у складі:

- 1) Харченка В. Б., доктора юридичних наук, професора, члена Кримінологічної асоціації України
- 2) Житного О. О., доктора юридичних наук, професора, члена Кримінологічної асоціації України
- 3) Кондратова Д. Ю., кандидата юридичних наук, доцента, члена Кримінологічної асоціації України

цим актом засвідчує, що результати дисертаційного дослідження Мозоля Станіслава Анатолійовича на тему «Кримінологічна безпека в Україні: феномен та наукові засади забезпечення», поданого на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право, використовуються у науковій діяльності Кримінологічної асоціації України.

Проведене автором дослідження є першою монографічною роботою, в якій комплексно, з використанням сучасних методів пізнання, урахуванням новітніх досягнень правової науки на системному рівні аналізу та узагальнення виявлено, описано і пояснено феномен кримінологічної безпеки, а також визначено наукові засади її забезпечення в умовах сьогодення. У результаті проведеного

дослідження сформульовано низку нових наукових положень та висновків, запропонованих особисто здобувачем.

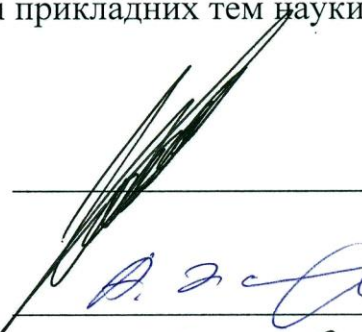
У роботі здійснено феноменологічний аналіз кримінологічної безпеки, її історичних форм, змісту і механізму виникнення, розвитку та забезпечення, що дозволило сформулювати нові та наситити додатковими даними існуючі аргументи на користь визнання певного масиву знань окремою кримінологічною теорією. На підставі синтезу пізнавальних можливостей та імплементації пошукового інструментарію діалектичного, порівняльно-правового, системного, юридичного, соціологічних і кібернетичних методів, а також методів прогнозування та моделювання сформовано цілісний концепт методології кримінологічної безпеки, побудований з урахуванням її структурно-функціональної залежності від інших видів безпеки й існуючих форм злочинності.

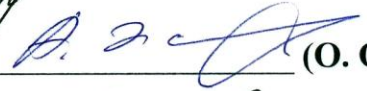
Автором доведено інтегративні властивості кримінологічної безпеки у системі кримінологічних знань, що проявляються у наскрізному характері ідеї реалізації концепції забезпечення кримінологічної безпеки як однієї з найбільш важливих сфер людської діяльності, спрямованої на формування ідей про злочинність, її причини, стратегії, тактики та можливості запобігання, розробку методів вивчення злочинності й управління роботою державних органів і недержавних органів щодо здійснення цих ідей.

В дисертаційному дослідженні сформульовані визначення механізму забезпечення кримінологічної безпеки та системи забезпечення кримінологічної безпеки, охарактеризовано процеси трансформації механізму забезпечення кримінологічної безпеки, окреслено параметри національної моделі забезпечення кримінологічної безпеки – її цілі, завдання, принципи, напрями її реалізації та система суб'єктів – як діяльності держави, суспільства та їх інститутів із вироблення основних напрямів досягнення визначеного рівня захищеності життєво важливих та інших істотних інтересів особи, суспільства й держави.

Комісія констатує, що отримані Мозолем Станіславом Анатолійовичем результати дисертаційного дослідження в сукупності становлять цілісну концепцію кримінологічної безпеки в Україні, мають високий теоретичний і науковий рівень, а також практичну спрямованість, можуть бути використані для подальшої розробки фундаментальних і прикладних тем науки кримінології.

Члени комісії:

_____ (В. Б. Харченко)

_____ (О. О. Житний)

_____ (Д. Ю. Кондратов)

« 15 » серпня 2018 р.

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Декан факультету № 1
Харківського національного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор

О. М. Музичук

« 30 » _____ 2018 р.

АКТ

впровадження результатів дисертаційного дослідження Мозоля Станіслава Анатолійовича на тему «Кримінологічна безпека в Україні: феномен та наукові засади забезпечення», поданого на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право, в освітній процес Харківського національного університету внутрішніх справ

Комісія у складі:

1) Орлова Ю. В., доктора юридичних наук, доцента, професора кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ;

2) Васильєва А. А., кандидата юридичних наук, доцента, професора кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ;

3) Казначесвої Д. В., кандидата юридичних наук, доцента кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ

цим актом засвідчує, що результати дисертаційного дослідження Мозоля Станіслава Анатолійовича на тему «Кримінологічна безпека в Україні: феномен та наукові засади забезпечення» використовуються викладачами кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ при підготовці та проведенні лекцій, семінарських та практичних занять з навчальних дисциплін «Кримінологія», «Кримінологія та профілактика злочинів».

Дисертація є першим в Україні дослідженням, в якому комплексно, з використанням сучасних методів пізнання, урахуванням новітніх досягнень правової науки на системному рівні аналізу та узагальнення виявлено, описано і пояснено феномен кримінологічної безпеки, а також визначено наукові засади її забезпечення в умовах сьогодення.

Автором роботи досліджено сучасний стан теоретичних досліджень проблем кримінологічної безпеки; сформульовано поняття, зміст та ознаки кримінологічної безпеки; визначено методологію дослідження кримінологічної безпеки; проаналізовано інтегративні властивості кримінологічної безпеки в структурі кримінологічних знань.

В роботі проведено дослідження міжнародного співробітництва у сфері забезпечення кримінологічної безпеки; надано характеристику та окреслено види об'єктів кримінологічної безпеки; здійснено класифікацію рівнів кримінологічної безпеки; проаналізовано сучасні загрози кримінологічній безпеці; розглянуто правові засади забезпечення кримінологічної безпеки; визначено цілі та принципи забезпечення кримінологічної безпеки; охарактеризовано суб'єктів забезпечення кримінологічної безпеки; досліджено форми та методи забезпечення кримінологічної безпеки; розглянуто напрями та заходи забезпечення кримінологічної безпеки; здійснено характеристику існуючих моделей забезпечення кримінологічної безпеки.

Комісія констатує, що сформульовані у дисертаційному дослідженні Мозоля Станіслава Анатолійовича висновки, а також запропоновані доповнення і зміни до чинного законодавства України можуть бути використані під час підготовки навчальної, науково-практичної та методичної літератури з кримінології.

Члени комісії:

_____ (Ю. В. Орлов)

_____ (А. А. Васильєв)

_____ (Д. В. Казначєва)

« 30 » 08 _____ 2018 р.

Додаток Б

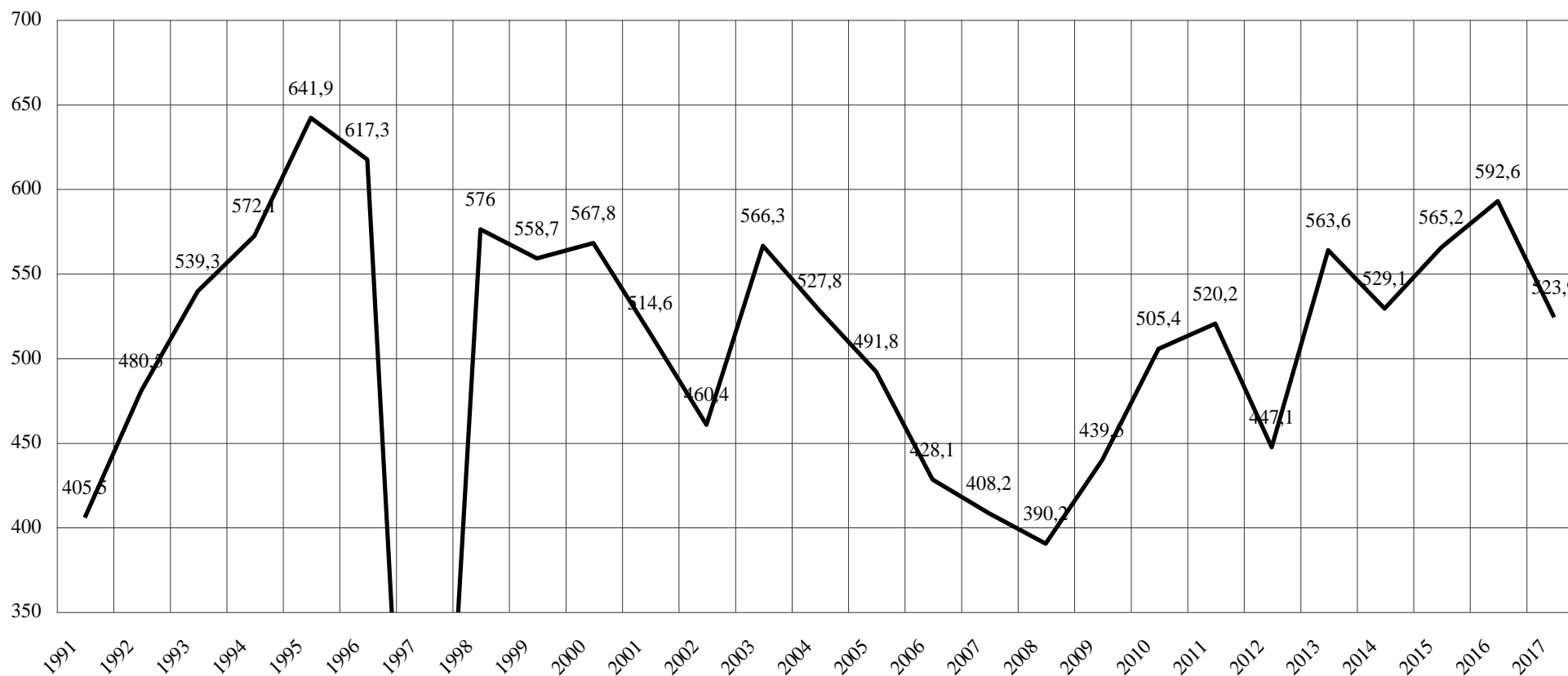
Доходи та витрати населення України за 2017 рік

	I кв.		II кв.		III кв.		IV кв.		Рік	
	млн. грн.	у % до I кварталу 2016р.	млн. грн.	у % до II кварталу 2016р.	млн. грн.	у % до III кварталу 2016р.	млн. грн.	у % до IV кварталу 2016р.	млн. грн.	у % до 2016р.
Доходи - всього	511916	127,0	574778	121,6	659287	123,6	729845	125,7	2475826	124,4
у тому числі										
заробітна плата	236063	127,9	270007	129,3	283280	131,8	307485	134,6	1096835	131,1
прибуток та змішаний дохід	70336	114,0	87294	115,7	151629	114,4	124665	114,9	433924	114,7
доходи від власності (одержані)	12889	85,1	12573	88,7	19865	102,5	28375	106,1	73702	97,7
соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти	192628	136,1	204904	117,6	204513	122,8	269320	124,1	871365	124,6
у тому числі										
- соціальні допомоги	79393	116,2	95699	110,8	95330	111,2	122878	126,2	393300	116,4
- інші одержані поточні трансферти	19480	115,6	23793	108,7	27569	103,7	30693	119,5	101535	111,6
- соціальні трансферти в натурі	93755	166,3	85412	129,4	81614	150,3	115749	123,3	376530	139,2
Витрати та заощадження - всього	511916	127,0	574778	121,6	659287	123,6	729845	125,7	2475826	124,4
у тому числі										
придбання товарів та послуг	503396	126,2	541148	128,1	580527	126,7	672502	125,6	2297573	126,6
доходи від власності (сплачені)	4249	102,3	4200	111,2	4533	138,0	5743	132,1	18725	120,3
поточні податки на доходи, майно та інші сплачені поточні трансферти	47583	123,3	54722	127,6	59736	130,2	66467	134,0	228508	129,1
у тому числі										
- поточні податки на доходи, майно тощо	39314	135,4	46074	134,5	48859	132,5	54429	133,4	188676	133,8
- внески на соціальне страхування	477	120,2	591	127,6	609	124,0	741	120,7	2418	123,1
- інші поточні трансферти	7792	84,9	8057	98,5	10268	121,0	11297	138,2	37414	110,0
нагромадження нефінансових активів	-9343	x	-7087	x	13041	94,9	-1906	x	-5295	x
приріст фінансових активів	-33969	x	-18205	x	1450	11,8	-12961	x	-63685	x
Наявний дохід	366329	120,6	430444	119,5	513404	119,4	541886	125,2	1852063	121,3
Середньомісячний наявний дохід у розрахунку на одну особу, грн.	2869,5	120,9	3374,0	120,0	4025,8	119,8	4251,5	125,8	3632,7	121,8
Реальний наявний дохід	x	105,9	x	105,0	x	102,7	x	109,9	x	106,0

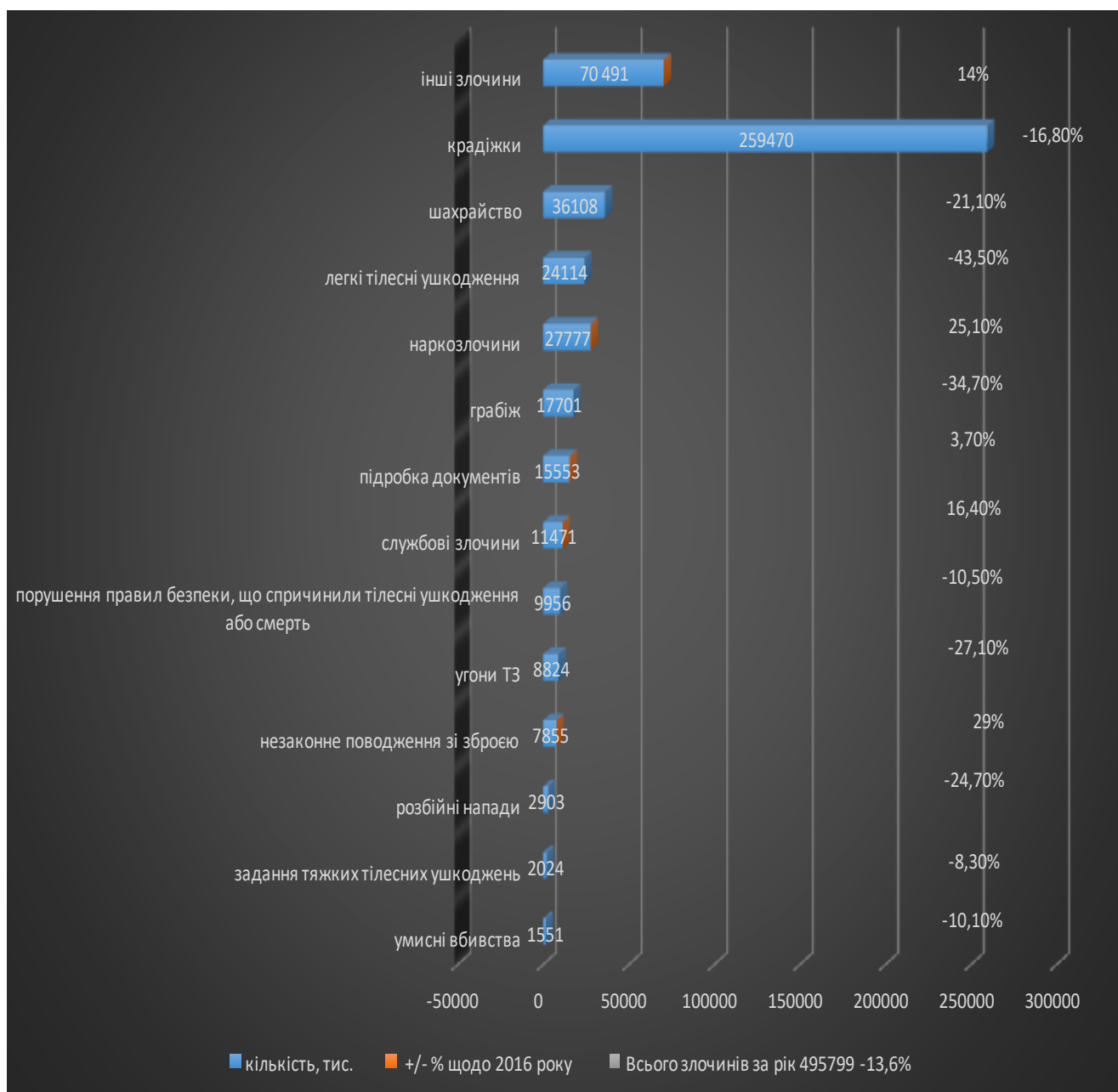
Додаток В

Діаграма 1

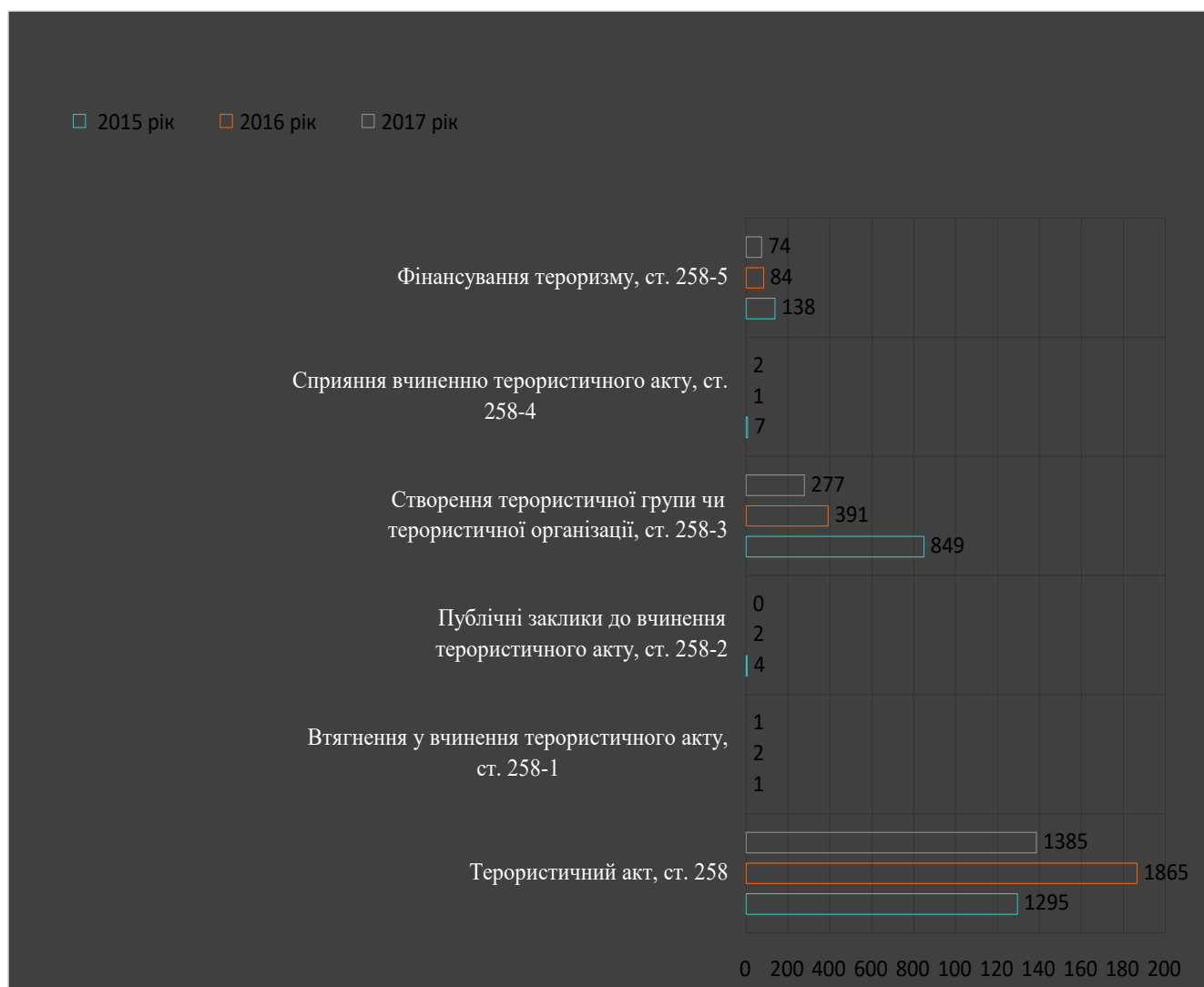
Кількість злочинів, зареєстрованих правоохоронними органами України у 1991-2017 роках, тис.

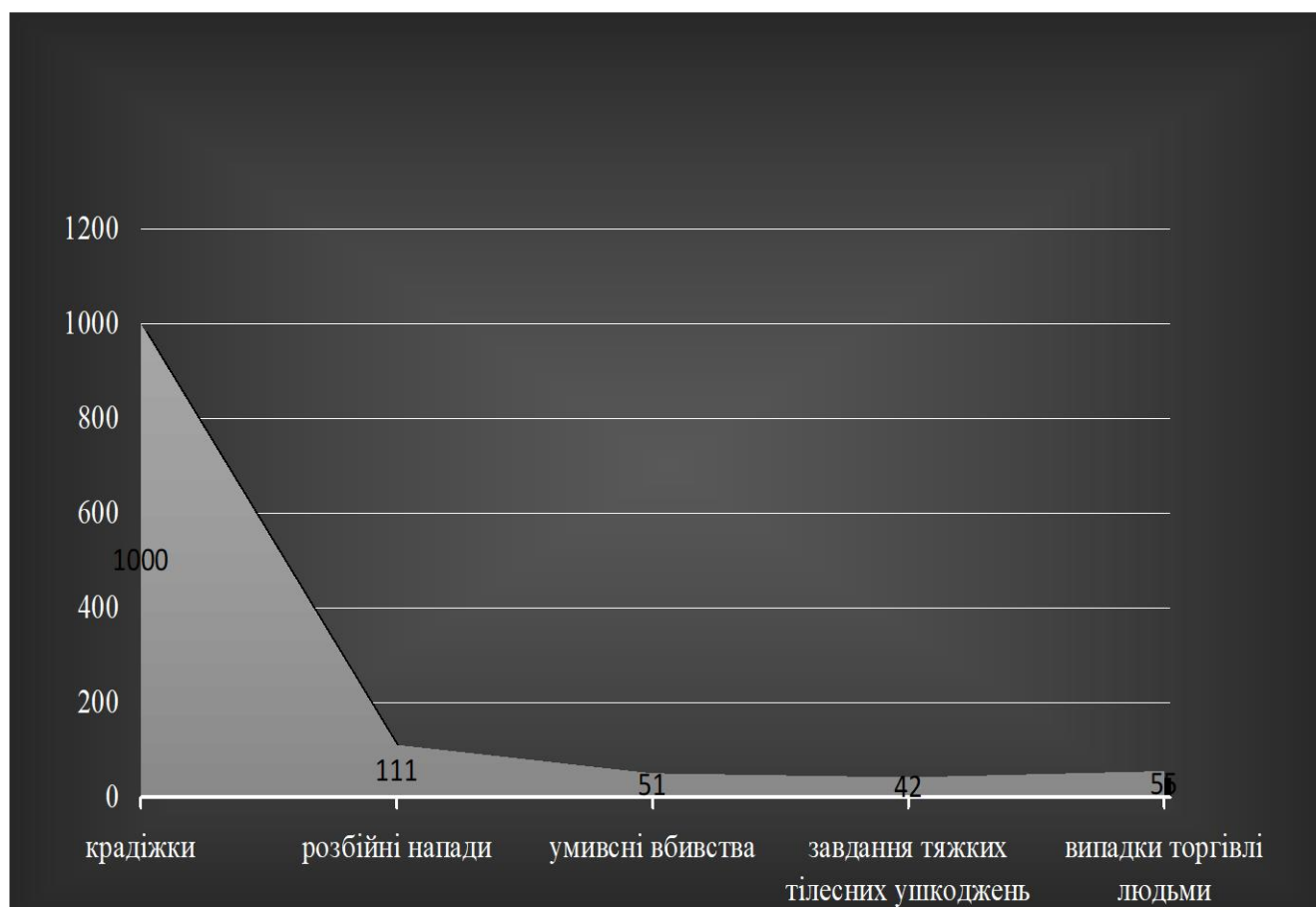
Кількість злочинів, зареєстрованих МВС України у 2017 році

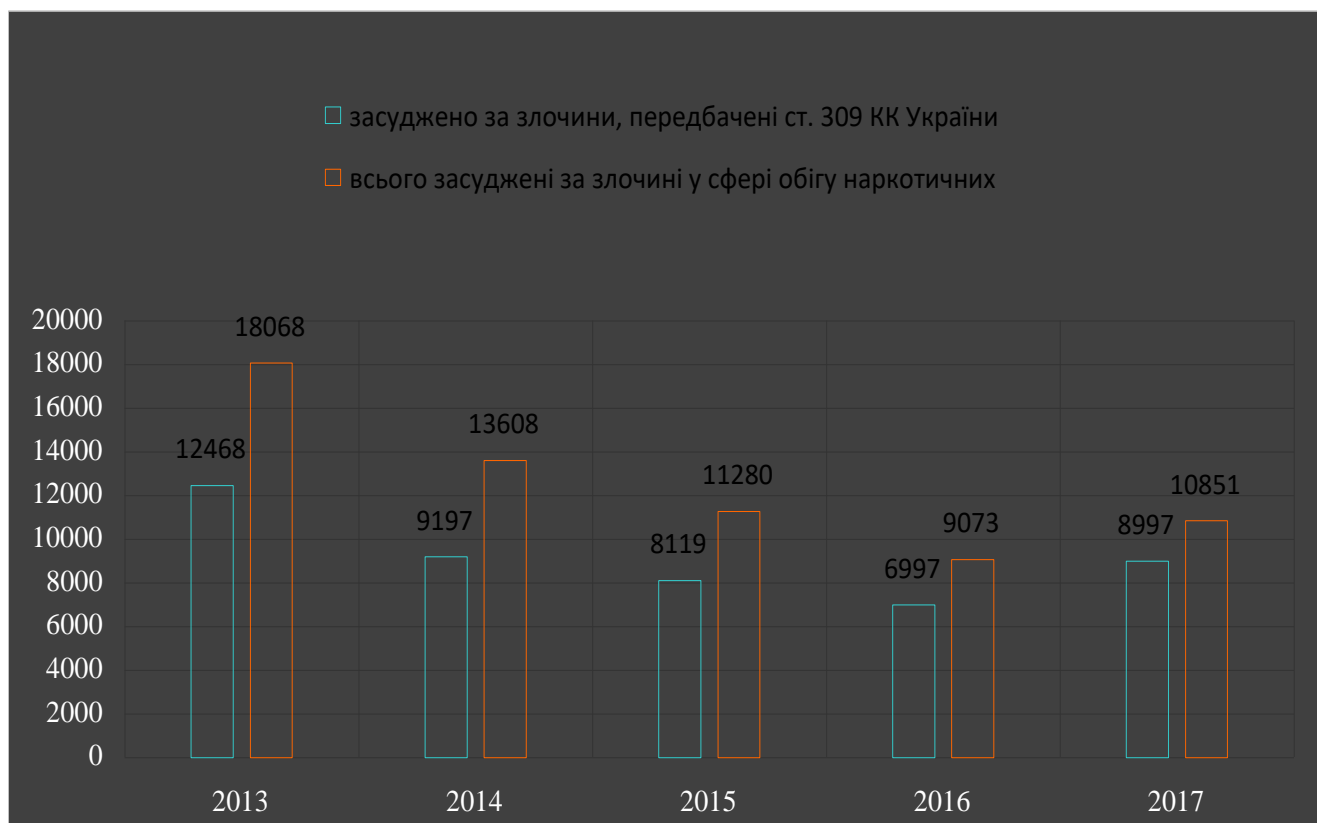
**Кількість зареєстрованих протягом 2015-2017 рр. злочинів,
що мають ознаки статей 258-258-5 КК України**

**Кількість злочинів, вчинених на території України
іноземними громадянами у 2017 р.**

Динаміка кількості засуджених за вчинення злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення за 2013-2017 роки

Динаміка кількості засуджених за вчинення незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту за 2014-2017 роки

